

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ОЧНИХ ХВОРОБ І ТКАНИННОЇ
ТЕРАПІЇ ІМЕНІ В.П. ФІЛАТОВА НАМН УКРАЇНИ»
ВСЕСВІТНЯ АСОЦІАЦІЯ ПОЗИТИВНОЇ ТА ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОЇ
ПСИХОТЕРАПІЇ, ВІСБАДЕНСЬКА АКАДЕМІЯ ПСИХОТЕРАПІЇ
ЛИТОВСЬКИЙ ЕДУКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ м. ВІЛЬНЮС

IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

*«Пізнавальний та перетворювальний потенціал
історичної психології як науки»*

2 лютого - 2 березня 2017 року

УДК 159.9.01
ББК 88.1

Рецензенти:

Большакова А.М., доктор психологічних наук, професор;
Завацька Н.Є., доктор психологічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Родіна Н.В., доктор психологічних наук, професор;
Альошин О.М., кандидат фізико - математичних наук, доцент;
Кононенко О.І., кандидат психологічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку Вченою радою ІМЕМ Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова
Протокол № 4 від 20 березня 2017 р.

«Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» 2 лютого - 2 березня 2017 р. - Одеса: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції/ за заг. редакцією Родіни Н.В., Альошина О.М., Кононенко О.І. – О.: Видав-во ОНУ імені І.І.Мечникова – 2017р., 216 с.

У збірник увійшли тези доповідей вчених у галузі психології, докторантів, аспірантів, здобувачів Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, провідних ВНЗ України та зарубіжжя, практикуючих психологів та фахівців у сфері психології. Висвітлено актуальні проблеми потенціалу історичної психології як науки, психологічного здоров'я й ортобіозу людини.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Оргкомітет конференції:

Голова: Ректор ОНУ імені І. І. Мечникова, доктор політичних наук, професор Коваль Ігор Миколайович. **Співголови:** директор Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор Максименко С.Д. директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, член-кор. НАПН України, Слюсаревський М.М. директор Державної установи «Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова Національної академії медичних наук України», член-кор. НАМН України, доктор медичних наук, професор Пасечнікова Н.В.

Заступники: завідувач кафедри диференціальної і спеціальної психології ОНУ імені І. І. Мечникова, доктор психологічних наук, професор Родіна Н. В.; провідний науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних та політико-психологічних досліджень Інституту соціальної та політичної психології, доктор психологічних наук Яремчук О.В.

Члени оргкомітету: директор ІМЕМ, професор Круглов В.Є. директор ІШО, доктор політичних наук, професор Дунаєва Л.М. декан філософського факультету, кандидат філософських наук, доцент Чайковський А. В. завідувач кафедри загальної психології і психології розвитку особистості, доктор психологічних наук, професор Кіреева З. О. завідувач кафедри соціальної і прикладної психології, доктор соціологічних наук, професор Подшивалкіна В. І. доцент кафедри диференціальної і спеціальної психології, кандидат психологічних наук Кононенко О.І. доцент кафедри соціальної і прикладної психології, кандидат психологічних наук Пундєв В.В. доцент кафедри психосоціальної допомоги і практичної психології ННІ та СТ ОНУ імені І.І. Мечникова, кандидат психологічних наук Смокова Л.С. завідувач кафедри системного програмного забезпечення та технологій дистанційного навчання СПЗ та ТДН ННІ та СТ ОНУ імені І. І. Мечникова, кандидат фізико - математичних наук, доцент. Альошин О. М. начальник відділу міжнародного співробітництва Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат фізико – математичних наук, доцент Гриневич В.С. декан факультету психології КНУ імені Тараса Шевченка, доктор психологічних наук, професор Данилюк І. В. заступник директора Інституту соціології НАН України, завідувач відділу історії, теорії та методології соціології доктор філософських наук, професор Головаха Є.І. провідний науковий співробітник Інституту філософії НАН України, доктор філософських наук, професор Хамітов Н.В. завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, доктор філософських наук Крилова С.А. професор кафедри протоісторії Прибалтики Литовського едукологічного університету, доктор гуманітарних наук Мардоса Йонас.

Напрямки роботи інтернет – конференції:

Секція № 1. Методологія та методи історичної психології як науки. Суб'єкти історії та культури.

Секція № 2. Фундаментальні та прикладні психолого-історичні дослідження в загальній, соціальній та етнічній психології.

Секція № 3. Феномени психологічного здоров'я та ортобіозу людини: психоісторичний вимір.

Секція № 4. Соціальна робота та психосоціальна допомога: історико-культурний аспект.

Секція №5. Історична психологія: архетипи, ментальність, міфи, картина світу особистості та спільноти в житті і мистецтві.

Секція № 6. Феномен особистісного самоздійснення людини у культурному та історичному просторі.

Секція № 7. Релігія в мультикультурному соціумі.

Секція № 8. Психологія повсякденності та свята в традиційному та сучасному суспільстві.

Секція № 9. Мультикультуралізм та глобалізація в політичному процесі Європи, України та світу.

Секція № 1.

Методологія та методи історичної психології як науки. Суб'єкти історії та культури.

ИСТОРИЧНОСТЬ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА

Каменская Т.Г.

Профессор, доктор социологических наук

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Ориентированная на гибкую стратегию качественная методология более чем количественная уделяет внимание подвижному состоянию, изменчивости и процессуальности, как исследуемого объекта, так и его внешнего контекста. При этом, безусловно, приходится обращаться и к временным параметрам феноменов, к историчности.

Главная задача настоящей работы состоит в том, чтобы обосновать необходимость привлечения в исследовательской деятельности по изучению социальных феноменов исторических материалов.

В данном случае мы придерживаемся того, что качественная методология исследования, в частности в социологии, является синонимичным обозначением феноменологических методов, понимающих методик (как на это указывает В. Дильтей).

Представители качественной методологии, особенно сторонники герменевтического направления, уделяли историческому аспекту особое внимание. Понимание текстов древности и тех авторов, которые уже не могут откликнуться на интерпретацию своих идей, требует основательного погружения в социально-исторические реалии творения текстов.

Известный экзистенциалист М. Хайдеггер видел прямое назначение качественной (феноменологической) науки для исследования сущности бытия личности и его осмысления. Он выводил целостность экзистенции из интенциональных актов свершаемых поступков, из их связи со смыслами, которыми наделяется образ бытия сущего индивида. В притязаниях на более глубокое погружение и постижение не только онтологии происходящего в жизни конкретного индивида, но и потенциала раскрытия его духовной сущности, науке приходится иметь дело с феноменами. Для социологической науки, которая до определенного времени развивалась в естественно-научной (позитивной) парадигме, оказалось недостаточным изучать явления и факты, пусть даже выраженные через субъективные реакции на исследовательские коммуникативные модели. Первоначально в экзистенциальной философии, позже в феноменологической психологии, как и в феноменологической социологии, исследователи приходят к необходимости обращаться к феноменам. Более основательное рассмотрение данного объекта исследования находим у М. Хайдеггера. «И так же в греческом выражение *φαινόμενον*, феномен, имеет значение: выглядящее так словно, «кажущееся», видимость»; *φαινόμενον* значит благо, которое выглядит так словно— но «в действительности» не есть то, за что себя выдает». [2, С. 46] И далее автор уточняет, что наши смыслообразования и смыслопостижения происходящего с нами, сущности нашего бытия теснейшим образом сопряжены либо с временными перспективами, либо с историей.

С одной стороны, смыслополагание, которое нарастает в связи с увеличением в жизни людей доли рационального мышления, все в большей степени становится предметом социогуманитарных наук (как правило, качественной методологии) и озадачивает человека проблемой – как согласуются его представления с действительностью? К. Ясперс уточняет, что напряжение возникает именно от попытки сопоставить две модели своего бытия – ожидаемой и реальной. Будущее объемно и сильно влияет на бытие и суждение человека.

С другой стороны, будущее напрямую связано с историей, поскольку настоящее как таковое – есть неуловимое мгновение. По мнению Хайдеггера «... история означает не столько "прошлое" в смысле ушедшего, но происхождение из него» [2, С. 378]. В своих бытийных актах мы произвольно пользуемся традициями, следуем наработанным

установлениям, которые определены историчностью. Присутствуя в прошлом, мы продолжаем им пользоваться, продолжаем в нем действовать [2, С. 36]. Поэтому феноменологи так много уделяют внимания в исследованиях даже самых современных и актуальных проблем поиску этимологии понятий, упоминаниям того или иного феномена в самых отдаленных источниках (в мифах, легендах, народных поверьях, пословицах и поговорках, в народном творчестве).

Переходя непосредственно к прикладным исследованиям проблем, подпадающих под необходимость применения качественной методологии, мы также сталкиваемся с конкретными требованиями – обращаться к истории. На этом настаивают английские социологи А. Страус и Дж. Корбин [1, С.97].

Например, в исследованиях тем: «Увлечение Йогой в условиях г. Одессы», «Занятие экстремальными видами спорта», «Социальные составляющие владения собственным оружием в современном украинском обществе» и других, обоснованно требующих применения качественной методологии, мы получили убедительное подтверждение важности обращения к истории по каждому феномену.

Следует отметить, что данное требование погружения в историю в концептуализации исследуемого феномена требует непосредственно стратегия «Grounded theory - восхождение к теории». К сожалению, для обработки текстовых данных, собранных качественными методами, чаще всего используют контент-анализ, который не апеллирует к линии истории для главной категории в построении мини-теорий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Страусс А. Основы качественного исследования / А. Страусс, Д. Корбин / Пер. с англ.. Т.С. Васильевой. – М.2001., - 256 с.
2. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; Пер. с нем. В.В. Бибихина. — Харьков: «Фолио», 2003. — 503, [9] с.

ІДЕЯ ЦИКЛІЧНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Карпенко З. С.

Професор, доктор психологічних наук

завідувач кафедри педагогічної та вікової психології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кожна наука, аби вважатися такою, прагне до реалізації, крім описової, пояснювальної, ще й неодмінно прогностичної, а також проектувальної функцій. У зв'язку з цим ставиться питання введення у постмодерний глобалістичний дискурс проблеми меж пізнання й технологічної спроможності людини опанувати іманентні тенденції світобудови, що водночас порушує проблеми соціальної толерантності та моральної відповідальності за результати наукового передбачення, науково-технічної творчості й соціокультурного конструювання як екологічного ареалу, так і ментального ландшафту життєздійснення осіб і спільнот.

В історії науки відомі численні спроби сперти прогнозно-проектну (пізнавально-перетворювальну) діяльність учених-дослідників як на класичну, лінійну, причинно-наслідкову модель методологування, так і на циклічну (голономну, взаємно і множинно детерміновану) модель. Причому обидві моделі можуть бути як історичними («не можна двічі вступити в одну і ту ж воду»), так і позаісторичними («нове – це добре забуте старе»), отож уведення принципу історизму в соціально-психологічні студії можливе з обох позицій. Однак, враховуючи оптику досліджуваних явищ (у тому числі й здобутки синергетики), можемо стверджувати, що лінійний, механістичний детермінізм є частковим, прикладним застосуванням інтегрального, холистичного взаємозв'язку феноменів неживої і живої матерії, різного роду енерго-інформаційних перетворень в онтичній матриці сущого [10].

Відтак зрозумілі невгамовні інтенції мислителів минулого і сучасності віднайти «універсальні ключі» – методологічні інструменти, у своєму межовому прояві – абстрактні математичні функції, що прояснюють об'єктивний плин подій, який скоряється певному імпліцитному ритму, відбувається з відповідним темпом, сегментуючи таким чином цілісний хронотоп історичного тривання на дискретні епохи, фази, періоди з їх наступним (розширеним чи згорненим, ускладненим чи редукованим, прискореним чи сповільненим, традиційним чи інноваційним і т. д.) відтворенням на черговому витку кругообігу (фактично – ієрархічному рівні, зокрема, й у вигляді спіралі) історичного циклу. Актуалізація цієї проблеми на предметному полі соціальної психології, власне, і є метою цієї публікації.

Результати дослідження. Наукознавству відомі численні спроби інтервального вимірювання історичного розвитку цивілізацій (А. Тойнбі), етносів (Л. Гумільов), природних видів (Ч. Дарвін), економічної кон'юнктури (М. Кондратьєв), прогнозування криз і шляхів виходу із них (Ю. Яковець), ідея єдності сонячної, соціальної та органічної активності (О. Чижевський) і багато інших. Свого часу поет і футуролог В. Хлебников у праці «Дошки долі» вивів «основний закон часу»: «у часі відбувається негативне зрушення через $2 \times 3n$ днів... подій, дух часу стає зворотним через $2 \times 3n$ днів ...; між завоюванням Сибіру і відсічю Росії 1905 р. 25 лютого при Мукдені пройшло $310 + 310$ днів. Коли майбутнє стає завдяки цим викладкам прозорим, утрачається почуття часу, здається, що стоїш нерухомо на палубі передбачення майбутнього. Почуття часу зникає і воно походить на поле попереду і поле позаду, стає свого роду простором» (Цит. за [5, с. 180]).

Фахівцям добре відоме так зване число Фібоначчі ($F = 1,618$), знане ще цивілізаціями стародавніх Вавилону, Єгипту та Греції. Так, за оцінкою астронома К. Домбровського, Сонце і планети утворюють деяку коливальну систему, що тривалий час перебуває у стані спокою тільки в тому разі, якщо ці відстані відповідають ряду чисел Фібоначчі, які знаходяться між собою у «золотій пропорції». В. П. Кузьменко зазначає, що багато закономірностей соціально-економічної динаміки (соціоекодинаміки) відповідають геометричній прогресії, як-от: виробнича функція Кобба-Дугласа-Тінбергена зв'язує в часову ступеневу функцію

ресурси і результати доцільної економічної діяльності людей, що відповідає вимогам науково-технічного прогресу. Цікаво, що саме хлебниковський прогнозний інструментарій у вигляді сформульованого ним «основного закону часу» підштовхнув цього автора до розробки теорії циклічності соціоєкогенезу в історичному розвитку Росії та України [5]. До кола прихильників і розробників цієї теорії належать ціла плеяда дослідників з пострадянського простору – Ю. Яковець, О. Субетто, В. Рязанов, В. Пантін, М. Чмихов, А. Кулінкович, І. Макаренко та ін.

Передісторію освоєння циклічної парадигми в природних процесах склало системне дослідження космічних, геологічних і економічних циклів С. Афанасьєва на початку 90-х років, який на основі опрацювання методами спектрального аналізу часових рядів різних показників, використаних не тільки М. Кондратьєвим при відкритті «довгих хвиль», але і його головним опонентом Д. Опаріним, показав, що два великих цикли кон'юнктури синхронізуються з геологічним затемнено-перигелієвим циклом довжиною в 108 років. Цей цикл пройшов у С. Афанасьєва в його системі, що включає 17 класів геологічних циклітів, під номером 13 (число Фібоначчі!). Ця цифра – сакральна у світогляді багатьох людей, зауважує В. Кузьменко, на що є і об'єктивні підстави. Так, Ю. і З. Кононови зазначають, що при аналізі математичної моделі піраміди Хеопса розкривається феномен числа 108. Це священне число у буддистів, число чоток дорівнює 108. $108 \text{ м} \times 1,087 = 185 \text{ м}$ – довжина кабельтова. $1,088 = 1,85$ (дцм) – довжина «єгипетського пальця» (відстань між витягнутими великим і вказівним пальцями руки). Маса Сонця = $108 \times 109 \text{ т}$. Об'єм Землі = $108 \times 1010 \text{ км}^3$. Швидкість руху Землі навколо Сонця = $108 \times 103 \text{ км}$ в годину, відстань від Венери до Сонця = $108 \times 106 \text{ км}$. Відстань, що проходить світло за 1 годину у вакуумі = $108 \times 1010 \text{ м}$. Середнє відношення довжини тулуба (кістяка) до довжини черепа дорослої людини = 108×10^{-1} . Протяжність «довгих хвиль» М. Кондратьєва у середньому теж склала біля 55 років. Причому, дві сусідні «К-хвилі» несхожі одна на другу, але через одну – у них є багато подібностей. Якщо в циклах «рубежу століть» більш значні технологічні переміни, то в циклах «середини століття» – соціальні.

На конкретному історичному матеріалі В. П. Кузьменко доводить, що дві сусідні «К-хвилі» начебто фрактально вкладаються в 108-літній «віковий» цикл, що відповідає й «основному закону часу» Хлебникова: $3n + 3n$ днів при $n=9$. Ба більше, 108-літні історіометричні цикли Росії розпадаються на 36-літні підцикли, що відповідають $3n + 3n$ зазначеній формулі Хлебникова при $n=8$. Відштовхуючись від цих ідей, автор уклав періодизацію циклічного розвитку суспільних процесів в історії соціумів Київської Русі, Московського царства та Росії, включаючи радянський і пострадянський її періоди.

Залишаючи осторонь фактологічно насичені зіставлення й евристичні узагальнення цитованого вище автора, вартих окремої уваги і, можливо, полеміки, проілюструємо й іншу помітну спробу обґрунтування історичних циклів соціального розвитку [1]. У ній автори – Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов – пропонують модель «універсального епохального циклу» з метою аналізу соціально-історичних процесів, у якій виокремлено революційну, інволюційну, коеволюційну й еволюційну фази з урахуванням військового, економічного, політичного, наукового, правового, релігійного і психологічного критеріїв. Отже, революційній фазі епохального соціального циклу властиві громадянські війни, перегляд і зміна типів економічної діяльності, зміна політичних статусів та ієрархій, диференціація систем знання, зміна правової регламентації, виникнення і розповсюдження нових релігійних уявлень, зміна соціетальних психологічних характеристик (ціннісних орієнтацій, ідеалів, соціальних настановлень, реставрація архетипних образів колективного несвідомого – З.К.); інволюційній фазі притаманні локальні війни, засвоєння відповідних типів економічної діяльності, авторитарні й тоталітарні режими, накопичення енциклопедичного знання, стабілізація правової системи, формалізація релігійних норм, засвоєння нових соціетальних характеристик; коеволюційна фаза характеризується міжцивілізаційними війнами, зміною методів економічного регулювання й наукових парадигм, переглядом правових нормативів, зміною регулятивних практик і соціетальних

векторів розвитку; еволюційна фаза поєднується зі «світовими війнами», тимчасовим досягненням сталого розвитку в межах домінантного циклічного типу економічного розвитку, різними формами та типами демократії, синтезом наукових парадигм, інноваційним розвитком права, релігійним катарсисом, стабільністю домінантних соціально-психологічних типів [1, с. 209-210].

Отже, сформувалася своєрідна циклічно-генетична парадигма, яка, на думку її апологетів, здатна призвести до науково-технічної революції, що, за сміливим припущенням Н. Сапі, завершиться всередині XXI століття і допоможе здолати кризу сучасної науки, яка ослабила її прогностичну функцію [7, с. 265]. Основні постулати теорії циклічно-генетичної динаміки такі: 1) циклічність є всезагальною формою руху і в природі, і в суспільстві; 2) траєкторія циклічного руху характеризується послідовною зміною фаз, частково допускаючи накладання суміжних циклів і формуючи хвилеподібну динаміку процесів; 3) типова структура включає фази: 1) інкубаційний період формування, наприклад, науково-технічної ідеї, її втілення у дослідних зразках чи технології, яка характеризує ядро нового покоління техніки; 2) інноваційна фаза, пов'язана з проривом на нові ринки, запеклістю конкуренції; 3) фаза розповсюдження (дифузії) техніки нового покоління, розширення ринку, виживання в умовах конкуренції; 4) період порівняно стабільної динаміки, насичення ринку, розвитку виробництва на основі заміни моделей на більш досконалі; 5) фаза морального (економічного) і технічного старіння даної продукції, падіння попиту, витіснення її зі сфери виробництва і застосування більш ефективної техніки наступного покоління.

Приклади реставрації циклічних моделей історіогенезу стосовно різних природних процесів і соціокультурних артефактів підтверджують необхідність темпоральної квантифікації процесів соціалізації особистості, її професіоналізації, духовного розвитку, психо-, культуро- й аксіогенезу тощо, позаяк доведено кореляцію космічного, біологічного соціального та персонального циклів. Обґрунтування побудови аксіометрики особистості стосовно різних феноменів її персонального життя найбільш повно викладено в монографії авторки «Аксіологічна психологія особистості» [3]. Постне-класичний синергетичний модус цієї аргументації, зокрема, зводиться до наступних міркувань.

Насамперед відзначимо, що психіка в усіх можливих теоретичних допущеннях про її структуру, функції складників, різновиди організованостей на мікро-, мезо- і макрорівнях є принципово відкритою системою, яка характеризується спонтанністю процесів «внутрішньої» і «зовнішньої» взаємодії, що, втім, не скасовує закономірного характеру регулярних структурних упорядкувань здавалося б цілком хаотичних процесів. Причому ритмічний характер переструктурування певної сильно невірноваженої системи під впливом достатньо потужних зовнішніх чинників у точці біфуркації зумовлює вибір системою одного з можливих шляхів розвитку. Цей вибір переводить психічну систему на новий рівень розвитку і хронотопний режим функціонування. Система розширює свої межі, «переростає саму себе»; відбувається саморозвиток, що у психології трактується як психофізіологічне дозрівання, онтогенез, персоногенез, професіоналізація, аксіогенез тощо.

Ці та інші феномени психічного розвитку ієрархічно впорядковані, незважаючи на постійні флуктуації тих чи тих «психічних атомів». Порядок народжується з хаосу – такий лейтмотив найвідомішої книги І. Пригожина й І. Стенгер [7]. А їх талановитий послідовник в царині економіки Е. Найман резюмує: «Хаотичні системи є системами зі зворотним зв'язком, оскільки від попереднього значення залежить наступне. Цей факт прямо вказує на те, що хаотичні системи не випадкові, позаяк однією з властивостей випадкових блукань є незалежність попередніх і наступних подій одна від одної [6, с. 267]. До точки біфуркації система невірноважена, причому її невірноваженість і загроза знищення через ентропію енергії постійно наростає, але після переходу через ентропійний бар'єр, що збігається з точкою біфуркації, система знову стає врівноваженою, де справджуються класичні детерміністичні закони і можливі точні прогнози. Проте стан рівноваги системи відносний і швидкоплинний, а стан невірноваженості – абсолютний та вічний.

Прикметно, що інструменти фрактальної геометрії дозволяють змодельовати просторову конфігурацію діапазону флуктуацій системи від одного впорядкування до наступного, від однієї точки біфуркації до іншої, визначити площу неправильних геометричних фігур, які в абстрактний спосіб (за допомогою математичних рівнянь) репрезентують повторювану траєкторію самозміни психічної системи на різних еволюційних рівнях її життєздійснення. Ця просторово-геометрична конфігурація – фрактал – є атрактором – межею і метою руху хаотичної системи [2, с. 263]. Фрактали самототожні, тобто відтворюють свої геометричні характеристики через певні часові відрізки, вони з'являються, «ростуть», клонуються, наче однайцеві близнята; фрактали подільні, тобто породжують ідентичні просторові конфігурації на новому рівні впорядкування/розвитку; фрактали корелятивні, оскільки перебувають у смисловому резонансі й цільовому узгодженні (якщо брати їх проекцію на психологію особистості) з іншими фракталами на різних рівнях ієрархії системи, що, неухильно саморганізуючись, розвивається. О. А. Донченко зазначає: «Фрактал є об'єднувчим елементом макро- і мікросвіту». Він є своєрідною одиницею Всіх живих, нелінійних, відкритих, надскладних систем, здатних до саморганізації [2, с. 24].

Щодо функціонування різних психічних утворень (фракталів) можна відзначити таке: будь-який психічний структурно оформлений зміст – це знаково-символічний код, ціннісний коефіцієнт події, що визначає її значущість для особи (формальна причина, за Аристотелем; фрактал як атрактор). Водночас це – досягнута мета, реалізована мотиваційна тенденція, не завжди усвідомлена, але тим не менш телеологічно спрямована (цільова причина, за Аристотелем; фрактал як мета). Нарешті, фрактал – це рухомий горизонт саморуху і самозміни (рушійна причина, за Аристотелем; межа, за Е. Лоренцом, Б. Мандельбротом та ін.). Звичайно, психічні фрактали пов'язані зі своїми тілесними носіями – конкретними індивідами, а відтак мають конфігуративні соматичні маніфестації на рівні анатомії, морфології та фізіології людини (матеріальна причина, за Аристотелем).

У фрактальній геометрії реалізовано успішні спроби математичного прогнозування кількості послідовних ітерацій, що ведуть до формування тотожних фракталів, необхідних для переходу системи на кожен наступний еволюційний рівень (а також цикл) функціонування. Так зване число Фейгенбаума ($F=4,669\dots$) являє собою універсальну константу, що характеризує різноманітні природні процеси та вселяє надію на систематизацію і класифікацію хаосу.

Щодо процесу становлення особистості це означає існування, як мінімум, п'яти (наближення числа F) ієрархізованих структурних рівнів і пов'язаних з ними епігенетичних циклів розвитку. Відзначимо, що постульований нами принцип інтегральної суб'єктності якраз і включає п'ять рівнів: відносний суб'єкт – психосоматичний індивід, моносуб'єкт – суб'єкт окремої предметної діяльності, полісуб'єкт – особистість як носій різноманітних ціннісних орієнтацій та соціальних ролей, метасуб'єкт – суб'єкт індивідуальної культуротворчості, абсолютний суб'єкт – цілісна особа як універсальний фактор життєздійснення і світобудови. Яскравий представник холістичного підходу в психології К. Уілбер зазначає, що п'ять рівнів є тим числовим мінімумом, який дозволяє подати функціонування психіки як зінтегрованої і структурно (субординаційно й координаційно) впорядкованої системи [9].

Таким чином, методологія психології дістає інше – постмодерне, постнекласичне, водночас інтегрально-універсальне опертя для реалізації холістичного підходу, який конгеніальний процесам у видимій (матеріальній, лабораторно і сенсорно доступній) і невидимій (феноменологічно-рефлексивній, ідеально-мислимій) природі. При цьому первинний хаос як вічний динамічний процес і фрактал як статична просторова фігура – не конфронтаційні явища, а різні аспекти фундаментального факту єдності змісту і форми, існування і сутності в їх постійних зв'язках і перетвореннях (більше див. [4]).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Як показує міждисциплінарний аналіз, ідея циклічності в історичній соціальній психології суголосна сучасним теоретико-методологічним пошукам, може й повинна бути впроваджена в постнекласичний науковий дискурс з метою гармонізації взаємин людини зі світом по всьому спектру її сутнісних зв'язків із ним шляхом антиципації наслідків ситуативних і сенсожиттєвих виборів і стратегіально релевантного вибудовування (проектування) життєвого шляху особистості та гідного соціокультурного (державно-політичного, економічного, організаційно-управлінського і т. д.) проекту (нарративу) життєдіяльності спільнот різного кількісного і якісного складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонін Е. А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – Х. : Вид-во «Титул», 2008. – 504 с.
2. Донченко Е. А. Фрактальная психология (доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни) / Е. А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.
3. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
4. Карпенко З. С. Аксиометрика вчинку: модус самотворення / З. С. Карпенко // Психологія і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 90–97.
5. Кузьменко В. П. Історичні цикли розвитку України та Росії в теорії їх соціально-економічного генезису / В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2002. – № 2. – С. 177–192.
6. Найман Э. Мастер-трейдинг: секретные материалы / Э. Найман. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – С. 254–272.
7. Пригожин И. Порядок их хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [под. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Скачкова ; пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
8. Сапа Н. В. Теорії циклів, криз та інновацій: теоретико-методологічний контекст / Н. В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 258–269.
9. Уилбер К. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия / К. Уилбер [пер. с англ.]. – М. : ООО «Изд-во АСТ» и др., 2004. – 412 с.
10. Хакен Г. Тайны восприятия. Синергетика как ключ к мозгу / Г. Хакен, М. Хакен-Кроль. – М. : Институт компьютерных исследований, 2002. – 272 с.

ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Пундєв В. В.

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної і прикладної психології
Одеської національний університет імені І.І. Мечникова

Будучи порівняно новою науковою дисципліною, історична психологія в той же час має велику передісторію, її витoki сягають до тих ранніх етапів історіогенезу, коли у людини тільки починає розвиватися історична рефлексія та відношення до історії. Розвиток історико-психологічного знання в різних країнах істотно відрізнявся за хронологічними рамками, напрямку розглянутих питань і змістом ідей та за школами. Є специфіка досліджень психоісториків (США), пов'язаної з соціогенезом частини етнопсихології, шкіл Білявського, Шкуратова та Бобрової, і є різноманітність відтінків предмета наукової дисципліни. Тому вважаємо за потрібне знов та більш чітко виділити предмет, завдання та принципи історичної психології – основних елементів методологічних засад історичної психології як науки.

Предмет історичної психології.

«До теперішнього часу історична психологія володіє необхідним мінімумом наукових фактів, які дозволяють судити про її місце в системі наук про людину - це в основному соціогенеза психіки людини в історичному процесі» (Білявський І.Г., [1, с.99]).

В.О. Шкуратов визначає історичну психологію як область знання, спрямовану на вивчення «психологічного складу окремих історичних епох, а також змін психіки і особистості людини в спеціальному культурному макрочасі, іменованому історією». При такому визначенні зі сфери розгляду історичної психології випадають проблеми історіогенезу, становлення людської психіки і свідомості, що складають досить важливий аспект дослідження [2].

Широке визначення історичної психології дається Є.Ю. Бобровою: «Історичною психологією» ми називаємо наукову дисципліну, метою якої є порівняння історії людини і історії людства. Історична психологія виявляє і вивчає закони взаємозмін суспільства і людини в ході історії, виявляє залежності між історичними і психологічними феноменами, описує закономірності формування особистості як об'єкта і суб'єкта історичного процесу» [3].

Поняття предмету історичної психології через соціогенез і визначення соціогенезу дає О.Г. Асмолов (1989-1990 рр.): «Закономірності соціогенезу є предметом історичної психології, що вивчає особливості становлення пізнання, світогляду особистості, зародження індивідуальності...» [4, с.197]. «Під соціогенезом в психології розуміється походження і розвиток вищих психічних функцій, особистості, міжособистісних відносин, обумовлене особливостями соціалізації в різних культурах і формаціях» [4, с.197].

Виходячи з визначення І.Г. Білявського, нами приймається, що предмет дисципліни «Історична психологія» - це явища, факти і закономірності соціогенезу психіки людини в історичному процесі. Соціогенез як ключове поняття, що входить в предмет, ми вважаємо за можливе прийняти за О.Г. Асмоловим.

Завдання історичної психології.

Виділяється кілька завдань історичної психології. Перша з них - вивчення історичної обумовленості психіки. І.Г. Білявський вважає, що головне завдання історичної психології - розкриття історіогенезу психіки [1]. Один з основоположників французької історичної психології І. Мейерсон також говорить про цю науку як про «генетичну психологію» в цьому сенсі.

Поряд з розглядом становлення психіки в ході еволюції не менш важливим завданням є її структурно-функціональне вивчення на різних етапах розвитку людської цивілізації і історії. Так, представляє інтерес реконструкція психологічних особливостей людини та

соціально-психологічних характеристик первісного суспільства, античної та середньовічної культур і т.д. Це завдання спеціально виділяє В. О. Шкуратов.

Історична психологія також ставить завдання дослідження психологічних чинників історичного процесу на різних етапах його розвитку. Як приклад може бути наведені роботи перших психоісторичних досліджень нацизму, в яких (часто з фрейдистських позицій) розкриті психологічні передумови формування фашистської ідеології, що зводяться до властивої людині тоталітарного суспільства ірраціональності, до придушення його первинних сексуальних бажань і пасивності, що виникає на цьому ґрунті, готовності підкоритися силі. Прагнення осмислити історію через розгляд дій народу або історичної особистості притаманне російським мислителям в кінці XIX – на початку XXв: В. М. Бехтереву, П. Л. Лаврову, Н. К. Михайловському.

Епістемологічна система дисципліни конституюється також за допомогою деяких адаптованих до завдань історичної психології методологічних принципів.

Принцип історизму.

Специфіка цього принципу стосовно історичної психології в найбільш загальному вигляді визначається визнанням наступних вихідних положень:

1. Психіку людини не можна розглядати поза певного рівня історичного розвитку. При цьому історизм виступає як онтологічний простір, в якому здійснює свої вчинки людина. Рівень розвитку соціальних відносин визначає сутність історії, є «процесом виробництва свідомості» [1, с. 29].

2. Вищі прояви людської психіки - це результат історії соціалізації і, перш за все, перетворення великих груп, вони не обумовлені природно-генетично. При цьому соціалізація розуміється широко як процес присвоєння способів соціального існування, інакше - засвоєння етапу культури.

3. Історизм і його ставлення до людської діяльності, очевидно, реалізує себе в діалектичному взаємозв'язку елементів структури історичного розвитку особистості (1. «Олюднена природа» як результат людської діяльності. 2. Людська діяльність як спрямована на задоволення соціальних потреб. 3. Глобальні результати ергатичній діяльності, що ведуть до розвитку всіх матеріальних передумов людського існування. 4. Психіка як причина і результат історичного розвитку).

4. Історизм кращим способом може бути представлений в контексті культури.

5. Поза принципу історизму не може бути розглянута методологічна проблема відносин біологічного і соціального в людині.

6. Психологічна конкретизація принципу історизму вимагає розгляду питань, що відносяться до часу. Це особливо стосується часу формування психіки, яке відміряє історія.

Принцип єдності психіки та культури.

В історичній психології культура розглядається як певний етап історичного процесу, що виражає рівень взаємовідносин людини і природи, досягнутих знань, інтегрованих в різних формах соціального життя, як втілень матеріального і духовного життя. Духовна культура має дві основні функції: 1) передавання елементів світогляду, які кристалізуються у вигляді загальноприйнятих, схвалених положень, що сприяють підпорядкуванню інструментальних практично - обмежених цінностей, цінностям, що мають ідеологічне значення; 2) зусилля, спрямовані на включення окремих особистостей в систему культури. Це сукупність способів, прийомів, за допомогою яких особистість прилучається до всієї сукупності культурних цінностей суспільства на тому чи іншому рівні історичного розвитку.

Принцип історико - психологічного генезису особистості.

У зв'язку з цим принципом особистість повинна бути розглянута як історичне за своєю сутністю, соціально обумовлене породження ментальних структур, «як продукт і конденсат культури» [1, с.72]. Саме історична перспектива дозволяє говорити про психіку людини як про психіку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белявский И.Г. Историческая психология / Илья Григорьевич Белявский; науч. ред. В.Е. Давыдович; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 252 с.
2. Шкуратов В.А. Историческая психология / Владимир Александрович Шкуратов; Институт «Открытое общество». - М.: Смысл, 1997. -505 с.
3. Боброва Е.Ю. Основы исторической психологии / Е.Ю. Боброва. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1997. -235 с.
4. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа / Александр Григорьевич Асмолов —М.: Изд-во МГУ, 1990. — 367 с.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ: КОНЦЕПЦИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО МИФОТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ

Яремчук О.В.

доктор психологических наук, ведущий научный сотрудник лаборатории методологии психосоциальных и политико-психологических исследований Института социальной та политической психологи

Системный подход к этнокультурному мифотворчеству личности как социально-психологическому феномену послужил разработке нами социально-психологической концепции этнокультурного мифотворчества личности, в которой этнокультурное мифотворчество представлено как синтетическое и многоуровневое явление, интегрирующее способность человека создавать символическую реальность и, взаимодействуя с ней, раскрывать свой культурно-исторический и социально-психологический потенциал в условиях культурной глобализации [3]. Ключевую позицию в социально-психологической концепции этнокультурного мифотворчества личности занимает диалог, реализующийся в интра- и intersубъектных сферах личности. Причем процессуальность как онтологический атрибут диалога предстает в процессуальной природе нарратива, во взаимопереходах внешнего и внутреннего планов личности. В этой концепции отмечается, что миф, как система мышления и опыта, опирающаяся на психологический баланс сознательной и бессознательной сфер личности, является медиатором между реальным и потенциальным «Я», между модусами «Я» и «Мы». На основе постмодернистской парадигмы психологического исследования [2] определена специфика индивидуального авторского мифа и этнокультурного мифотворчества личности в глобализационную эпоху, а также осуществлена конкретно-научная (социально-психологическая) квалификация данных понятий.

Исследованы социально-психологические механизмы и разработан алгоритм актуализации этнокультурного мифотворчества личности путем самоконструирования «Я» в культурно-историческом пространстве на основе принципа карнавальности. Установлено, что совместный поступок является интегральным социально-психологическим механизмом актуализации этнокультурного мифотворчества личности и систематизирует ряд подчиненных механизмов ее актуализации: психо-историческую реконструкцию как диалог субъекта культуротворчества с архетипами; психорезонанс на основе этнокультурного мифотворчества в музыке; катарсис в ходе осознания теневых содержаний бессознательного; символотворчество и смыслообразование в процессе трансляции и трансформации культурно-исторических смыслов [1].

Таким образом, расширено представление о самоактуализации, саморазвитии и самоосуществлении личности, а также их диалектической взаимосвязи с самоконструированием «Я», а также углублено представление о структурных элементах бессознательного: коллективном, этническом, личном. Обоснована логика актуализации этнокультурного мифотворчества личности как установление связи личности с уровнем коллективного бессознательного через индивидуальное авторское мифотворчество, последовательно синтезируя его энергии в личном бессознательном, личном мифе, индивидуальном авторском мифе, поле культуры (культурный социогенез) и приводя к конструированию социальной идентичности.

Выделены этапы самоконструирования «Я» – самоактуализация, саморазвитие и самоосуществление, соотносящиеся с этапами актуализации этнокультурного мифотворчества личности и являющиеся последовательными и взаимосвязанными стадиями развития субъектности личности в этнокультурном мифотворчестве.

В результате формирующего эксперимента «Этнокультурное мифотворчество украинцев в процессе создания консолидирующего национального мифа» были определены ценностно-смысловые и предметно-действенные составляющие этнокультурного мифотворчества и подтверждена действенность механизмов его актуализации у

студенческой молодежи. Были получены идентификационные матрицы выдающихся личностей и ключевых исторических событий с точки зрения центрального, южного и западного регионов Украины, синтезированы нарративы «Книга бытия Украины», в которых присутствуют символы и мифологемы консолидации украинского общества, задающие образ будущего Украины. Выявлены мифологические мотивы, ценности и смыслы, а также проанализированы визуальные прообразы консолидирующего национального мифа.

Разработана комплексная социально-психологическая модель этнокультурного мифотворчества личности и сообщества, предназначенная для прогнозирования поливариантности проявлений этнокультурного мифотворчества личности и сообщества в условиях культурной глобализации [3]. В ней объединены несколько моделей, а именно: социально-психологическая модель цикличности мифотворчества от первобытности до эпохи глобализации; социально-психологическая модель самоконструирования «Я» в культурно-историческом пространстве; социально-психологическая модель национального мифа; социально-психологическая модель саморазвития субъекта культуротворчества.

Таким образом, сущность социально-психологической концепции этнокультурного мифотворчества личности сформулирована следующим образом: этнокультурное мифотворчество – это синтетическое и многоуровневое явление, отражающее способность человека распознавать архетипично-символические смыслы и, взаимодействуя с ними, раскрывать свой культурно-исторический и социально – психологический потенциал. Этнокультурное мифотворчество выступает важной формой познания, самоактуализации, саморазвития и самореализации личности, особенно в условиях культурной глобализации. В процессе совместного поступка этнокультурного мифотворчества создаются ценностно-смысловые и предметно-действенные предпосылки консолидации этнонационального сообщества. Этнокультурное мифотворчество основывается на индивидуальном авторском мифотворчестве, которое согласовывает этнокультурную картину мира и индивидуальный образ мира субъекта и лежит в основе формирования и развития национального мифа, поскольку отражает взаимосвязь ментальности личности как субъекта и этноса как коллективного субъекта.

Список литературы:

Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко / Людина. Суб'єкт. Вчинок.: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с. – с. 316-358.

Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива [Текст] / [отв. ред. А. Л. Журавлев, А. В. Юревич]. – М.: ИП РАН, 2007. – 528 с.

Яремчук О.В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості: монографія / О.В. Яремчук. – Одеса: Фенікс, 2013. – 432 с.

Секція № 2.

Фундаментальні та прикладні психолого-історичні дослідження в загальній, соціальній та етнічній психології.

ПСИХОДИНАМІЧНА ГУМАНІСТИЧНА ПОЗИТИВНА ПСИХОТЕРАПІЯ: ПОЧАТКИ СПРОБ ВПРОВАДЖЕННЯ ПІДХОДУ У НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ніздрень О. А.

Науковий співробітник лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, Україна, слухач Вісбаденської академії Позитивної Психотерапії

Відправною точкою у намаганні досягнути можливості впровадження позитивної психотерапії у перші власні розробки практики постійних досліджень як терапевтичних, так і суто наукових, послуговував погляд М. Слюсаревського. Науковець зазначає, що вітчизняна соціальна психологія фіксує потребу кваліфікованого соціального-психологічного забезпечення модернізаційних процесів, що відбуваються у різних сферах суспільного життя, проте задовольнити зростаючі суспільні запити повною мірою ще не у змозі. Передусім причина в недостатньому теоретико-методологічному рівні вітчизняних соціально-психологічних розробок, у їхній фрагментарності, переважно «імпортному» походженні, неповноті врахування ментальних особливостей українського споживача і його реальних проблем, що зумовлюється, низкою причин соціально-історичного плану [1].

У наших дослідженнях ми виказуємо спробу представити процес власних перших спроб інтеграції західного (європейської традиції) психодинамічного гуманістичного напрямку позитивної психотерапії у соціально-психологічну вітчизняну царину. Дотримуємося позиціонування цього напрямку як такого, що відкриває різні психологічні практики життєконструювання та власне підтримання психологічного здоров'я особи, дозволяючи активізувати ресурси, у нашому актуальному фокусі – дослідженнях соціального капіталу як чинника психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом [2].

Н. Пезешкіан самостійно визначав напрямок як глибинно-психологічний із транскультурного погляду з новими техніками у руслі конфлікт-центрованої і орієнтованої на ресурси короткотривалої психотерапії [100]. Як зазначає Н. Пезешкіан, Х. Пезешкіан, в основі методу – міжкультурні дослідження більше 20 культур зі всіх 5 континентів, а однією із головних цілей позитум-підходу є відповідь на запитання, як можна розуміти і, у випадку необхідності, лікувати людей інших культур [3; 5].

Контекстуально важливим у межах позитивної психотерапії її автор вважав утвердження переходу від концепції хвороби – до концепції здоров'я, вказуючи на більш доречний фокус роботи із властивими особистості здібностями та чеснотами. Власне й у цьому контексті виказується особливо органічним стосунок нашого дослідження із позитивною психотерапією, оскільки намагаємося досягти психологічний простір особи у поняттях благополуччя, здоров'я, підтримання балансу, а не порушення норми.

Цілісне сприймання особистості є вихідною точкою напрямку, що закладено у понятті «positum» як позначенні даного фактично, наявного, справжнього. Н. Пезешкіан зазначає, що саме фокус фактичного і даного – це не обов'язково порушення, розлади і конфлікти, а здібності, що не використовуються і навіть невідомі особі. Реальному світу, що нас оточує, не належний тільки наш особистий «тісний світик», а й спілкування з іншими, сім'ями, знайомство з різними культурами, релігіями [3].

Н. Пезешкіан зазначає, що особа розглядається не тільки як окрема ізольована одиниця, а також у її міжлюдських взаєминах, що слід приймати до уваги транскультурну ситуацію, яка втілює її такою, якою вона є. Послідовники напрямку поширюють практику психотерапії повсякденного життя як процесу розвитку самодопомоги і вміння до розширення цілей із метою якнайбільш повного розгортання у практиці цілісної триєдності природи особи – тіла, душі і духу, а відповідно до наукового вжитку – соматичних та

ментальних феноменів. Втілення основних ідей сягає як приватного, так і соціального життя.

Цінними для розуміння сутності методу є зауваження Н. Пезешкіана у тому, що позитум-підхід описує повсякденність європейського простору як переживання «незручності у культурі», себто люди налякані односторонністю і ворожістю чистої науки; розчаровані далекою від громадян буржуазною політикою та економікою і не можуть знайти пристанку у традиційних релігіях, світоглядних системах. Вчений вказує, що залишається тільки заглибитися у самих себе і саме у собі шукати нові орієнтири [4, с.7]. Ми ж посягаємося на те, аби в межах наших пошуків здійснити певні кроки для цікавої інтеграції напрямку у наукових українських дослідженнях, що дозволяє розгортати цінність позитивної психотерапії як метапідходу та власне цінності досліджень конкретних ментальних феноменів. Наші пошуки вважаємо відкритими.

ЛІТЕРАТУРА

Історіографічні та методологічні координати теорій соціальної психології : [монографія] / [М. М. Слюсаревський, В. В. Жовтянська, М. М. Скорик, Н. В. Хазратова та ін.] ; за наук. ред. М. М. Слюсаревського ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 360 с.

Ніздрень О. Впровадження позитивної психотерапії у програму активізації соціального капіталу осіб із низьким економічним статусом / Олександра Ніздрень // «Психологія особистості». – 2016. – № 1 (7). – С. 141–150.

Пезешкіан Н. Психотерапия повседневной жизни: тренинг разрешения конфликтов / Носрат Пезешкиан. – СПб. : Речь, 2004. – 288 с.

Пезешкіан Н. Роль идентичности и культуры в современном мире с точки зрения позитивной психотерапии / Носрат Пезешкиан // Позитум Украина : науч.-практ. ж-л. – 2007. – № 1. – С. 5 – 14.

Пезешкіан Х. Позитивная психотерапия как транскультурный подход в российской психотерапии : дис. ... докт. психол. наук : 14.00.18; 19.00.04 / Х. Пезешкиан ; Научно-исследовательский психоневрологический институт им. В. Н. Бехтерева, Московская медицинская академия им. И. М. Сеченова и Висбаденский институт последипломного образования врачей по психотерапии (ФРГ). – Санкт-Петербург : [б. в.], 1998. – 87 с.

ДОСВІД ДИДАКТИЧНОГО АНАЛІЗУ РУДИМЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ТИПІВ БУДЕННОЇ СВІДОМОСТІ

Лозова О.М.

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Буденна свідомість – один з рівнів свідомості, який орієнтований на відтворення людського буття як явища. Принципово концентруючись на самому суб'єкті (за О.В. Найдиш), будучи суб'єктоцентричною, буденна свідомість відбиває здоровий людський глузд. Буденне розуміння світу так вплетене в людську життєдіяльність, що в його актах, на відміну від теоретичного мислення, людина не в силах піднятися над приватними обставинами життя (Е.Д. Бистрицький). В.Ф. Гегель писав про буденну свідомість як про такий спосіб мислення будь-якої епохи, в якому містяться забобони цього часу. Сьогодні буденна свідомість «розумнішає», стає раціональнішою, «нерациональність буденної свідомості поступається місцем нерозумності» (О.П. Сегал). Основні характеристики буденної свідомості: ірраціональність, нерелексивність, нетерпимість буденної свідомості до протиріч (М.Л. Мухелішвілі).

В межах викладання курсу «Психологія буденної свідомості» для майбутніх практичних психологів у Київському університеті імені Бориса Грінченка студентами було проведено аналіз конкретної життєвої ситуації та проявів буденної свідомості її героїв.

«Мої дідусь і бабуся більшість життя проживають в селі, мають город, пораються по господарству. З часом земля втратила свою родючість, клімат став змінюватись, і деякі рослини не ростуть або важко їх виростити. Дерева стали старими, їх зрубали, а нового нічого не садять. Весь город засадили картоплею і пояснюють це тим, що вона найнеобхідніша.

Діти й онуки пропонують допомогу, але старенькі їм відмовляють, кажуть, що самі впораються, і робити щось самостійно по господарству не дозволяють, оскільки це їхнє: «Як буде ваше, то й будете робити». Навіть коли родичі привозять їм саджанці, й ті не дозволяють посадити: поки ті дерева виростуть та дадуть плоди...

А діти та онуки живуть у місті, своєї дачі не мають, хочуть допомогти стареньким, засадити овочами та фруктами землю, щоб своє було, корисне. Онде і сарай, і хату підлатати потрібно, але у дідуся з бабусею на все одна відповідь: «На наш вік вистачить». Діти за голови хапаються: як потім це все відновити, ліпше ж коли підлатати, ніж руїни перероблювати? Адже дідусю і бабусі від цього не було б гірше, частіше бачили б рідних. Та й взагалі, яка б допомога була дітям, коли б всі разом вирощували продукти і не довелося так дорого їх у місті купувати!»

Схема аналізу складається з кількох питань. Зокрема, які історичні типи буденної свідомості проглядаються у сучасної людини в цій ситуації? На думку аналітика, в даній ситуації її старі родичі є носіями традиційної селянської буденної свідомості з окремими проявами первісної свідомості. Зі свідомості первісної родової общини залишився той факт, що на рівні буденної свідомості когнітивна складова проявляється у формі буденного знання. Студентами було зазначено, що в буденній свідомості селянина домінують не когнітивні, а безпосередньо практичні цілі, тому вона дозволяє оволодіти формами предметно-практичного освоєння світу, орієнтуватися в буденному житті, у структурах буденного спілкування.

Чи забезпечує прояв буденної свідомості цілеспрямовану діяльність людини в цій ситуації? Назгал, завдяки випереджувальному відображенню, людина розкриває причиново-наслідкові зв'язки, передбачає майбутнє, ставить перед собою мету, враховує мотиви і приймає вольові рішення, вносить необхідні корективи, долає труднощі, активно впливає на навколишній світ. Проте, в даній ситуації важлива функція регулювання цілеспрямованої діяльності зредукована: старенькі відмовляються від допомоги через свої принципи і не

думають про, про те, що доведеться робити дітям та онукам, коли їх не стане. Студенти припускають, що за цією поведінкою приховується не стільки ставлення до дітей, як до самих себе, ніби старенькі доводять собі, що вони самі з усім впораються і в них є ще сили для цього. Такі мотиви приховують і намагання своєрідним чином «допомогти» дітям, пожаліти їх, щоб ті не їздили ще й на город, не перепрацьовували.

У даному прикладі домінують такі складові змістової структури свідомості, як звички, ілюзії, омани, оскільки те, що думають собі і уявляють люди, може не відповідати дійсності, і переконати їх в іншому дуже важко в силу вікової ригідності мислення. На думку аналітиків, тут особливо яскраво проявилась ірраціональність буденної свідомості: давно усталені звички та спосіб життя не дають людям щось змінити, прийняти правильне рішення. Спостерігається виразне бажання не змінювати вже сформовану думку, домінування особистісного сенсу у мотивації поведінки.

Одна з характеристик буденної свідомості – її нереклексивність – призводить людину до відчуття себе об'єктом впливу, маніпуляції. Можливо, запропонована допомога дітей чи привезення саджанців, розцінюється старшими членами родини як маніпулювання, намагання вплинути на них поза їх власним бажанням.

З емоційної складової буденної свідомості наявне слідування емоційним реакціям: страх перед змінами, новими відносинами, що могли б проявлятися у співпраці; страхи прийняття свого віку: «Що буде, якщо ми дозволимо хазяйнувати на власній території, ми перестанемо бути повноправними господарями, чи взагалі у нас все відберуть?»

Як можна допомогти людині звільнитись від пут буденної свідомості? Хорошим засобом у цьому випадку є приклад інших людей, тому у бесіді зі старенькими було наведено такий приклад. «Є у нас сусід, він вирощує такі рідкісні сорти овочів, бо займається господарством разом з своїми батьками. Багато років у них все чудово родить, а тепер вони вже втілили свої бажання і балують обидві родини смачними овочами. І сусідові добре, бо батьки постійно передають врожай, його сім'я майже нічого не купує. І його батькам гарно: в них часто діти з онуками гостюють і допомагають, де треба». Було показано різницю між тим, що є і тим, що могло бути, якщо б людина змінила своє рішення. Ситуація кардинально змінилася, коли діти зробили акцент на любові і піклуванні про онуків («дітям потрібні вітаміни, а в місті продукти не відомо чим можуть бути оброблені»). Оскільки дідусь і бабуся люблять онуків і прагнуть про них піклуватися, то взаємодія між старшим і молодшим поколінням в родині досить швидко була налагоджена.

МЕНТАЛІТЕТ ЯК ПРОВІДНА ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Данилюк І. В.

Доктор психологічних наук, професор

Декан факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Гресько В. В.

аспірант кафедри загальної психології

факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Менталітет постає інтегральною етнопсихологічною ознакою, етнічним несвідомим, ядром нації.

Дослідження психологічних особливостей менталітету постає досить важливою проблематикою, адже саме він, визначає спрямованість особис-тості, соціальної групи, націй, їх цілі та мотиви. Він виступає конструктом людських цінностей, норм, поведінки, саморегуляції, установок та внутрішньої програми дій, визначає етнопсихологічні особливості особистості.

Головним завданням етнічної психології як галузі наукового знання є створення загальної концепції формування етнічної специфіки психічної діяльності з метою розуміння психологічних законів впливу етнічної і культурної належності на життя людини. Тоді можна вести мову про етнічну психологію як ментальну або вершинну психологію, не ставлячи її в опозицію до глибинної психології, оскільки поняття ментальності імпліцитно містить і глибинний, і вершинний зміст. Адже ментальність це й глибинний рівень колективної та індивідуальної психології, зокрема й підсвідомого; а також і сукупність готовностей, настановлень та переконань індивіда або соціальної групи діяти, мислити, відчувати та сприймати світ певним чином, залежним від традицій, звичаїв, соціальних інституцій і всього довкілля людей [1].

Менталітет – інтегральна цінніна характеристика соціальної спільноти; сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способу життя групи; включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення. До менталітету належать звички, прагнення, символіка, традиції, інтуїтивне несвідоме, які існують на рівні несвідомих психічних процесів [3].

На відміну від менталітету під ментальністю слід розуміти частковий аспектичний прояв менталітету не тільки в умонастрої суб'єкта, а й у його діяльності. Ментальність виступає системою уявлень та цінностей, які стимулюють і регулюють поведінку в соціо-культурних реаліях буття, виступає специфічним відображенням дійсності, яка зумовлена процесом життєдіяльності етносу в певних географічних, історичних та культурних умовах.

Суб'єктом ментальностей є не індивід, а соціум. Він проявляються в словесній мові (вербальній культурі суспільства) і мові жестів, у поведінці, звичаях, традиціях і віруваннях. Поняття ментального дозволяє з'єднати аналітичне мислення, розвинені форми свідомості з напівусвідомленими культурними шифрами. Ментальне зв'язує численні опозиції – природного й культурного, емоційного й розумового, ірраціонального й раціонального, індивідуального й суспільного. У сучасному гуманітарному знанні поняття ментальності набуло широкого змісту й уживається не тільки для позначення тих або інших культурних стереотипів, типових для більших соціальних груп або характеристики духовної настроєності всього суспільства, але й для тлумачення напряму думок, вірувань, невеликої групи людей [2].

Менталітет відрізняється від свідомості, але через комплекс когнітивних та афективних структур включає її в свій склад. Він містить у собі елементи суспільної психології, історичну пам'ять, соціальні емоції, бажання, настрої, реакцію на зміну зовнішнього середовища, як природнього, так і соціального.

Існують певні характерні особливості менталітету: він відображає специфічні особливості культури; загалом менталітет стійкий і консервативний, зберігається майже в одному й тому самому вигляді протягом цілих історичних епох, трансформація відбувається лише внаслідок значних соціальних і культурних змін. Менталітет входить до структури індивідуальної психіки людини у процесі залучення її до етнічної групи, культури, суспільне та індивідуальне зливаються і стають нероздільними. Він укорінюється в підсвідомих глибинах людської психіки.

Менталітет передбачає певний рівень засвоєння культури, а також відчуття історичної й релігійної належності. Менталітет складне поєднання таких компонентів, як етнос, культура, релігія, наука, мораль, мистецтво і не може бути зведеним до жодного з них, тобто завжди має інтегративний і цілісний характер. Синтез усіх цих компонентів зазвичай здійснюється на рівні підсвідомості, і, як правило, не усвідомлюється людиною.

Висновок. Менталітет транслюється в усі сфери життєдіяльності і постає одним з найінформативнішим пояснювальним чинником. Він виявляється як певний соціально-психологічний стан суб'єкта – етносу, нації, громадян, який утворився в результаті засвоєння індивідом домінуючих цінностей і комплексу настанов, опосередкованих системою суспільних відносин, внаслідок історичного впливу етнічних, соціально-економічних та політичних умов.

Менталітет, як форма виявлення групової свідомості, відіграє важливу роль в збереженні єдності та цілісності держави. Враховуючи психологічні, історичні, географічні та культурні особливості менталітету можна знайти пояснення специфіки світосприйняття та поведінки народу, групи людей, особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк І.В. Проблемнеполеетнічної психології як науки /І.В. Данилюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. – Випуск 3. – С. 7–10.
2. Забелина Н.А. Менталитет и ментальность / Н.А. Забелина // Теория языка и межкультурная коммуникация: межвуз. сб. науч. тр. — Курск: Изд-во Кур. Гос.ун-та, 2003. – С. 21—28.
3. Уварова Т.І. Термінологічна проблематика категорії ментальності в культурології / Т. І. Уварова // Наукові записки. Серія “Культурологія”. – Острого: Ви-во Нац. ун-ту “Острозька академія”. – 2012. – № 9. – С.3–13.

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ.

Родина Н.В., д.психол.н., профессор, заведующая кафедрой дифференциальной и специальной психологии ОНУ имени И.И. Мечникова,

Вигдорчик М.И., к.мед.н., психолог компании Укртехинвестгаз, руководитель Consul Grup,

Бирон Б.В., к.психол.н., старший преподаватель кафедры дифференциальной и специальной психологии ОНУ имени И.И. Мечникова.

Предыстория тестов уходит в глубину веков, она связана с испытаниями различных способностей, знаний, умений и навыков. Нередко результаты испытания интеллектуальных способностей становились предметом гордости того или иного народа и являлись важной и неотъемлемой частью общественной жизни многих народов мира со времен древнейших цивилизаций и до наших дней. С течением времени обыденное представление о тесте и научное понимание теста все больше удалялись друг от друга. Настоящая история тестов началась век назад, в канун периода ломки устаревшего общественного строя, революционного изменения общественного сознания, совпавшего по времени с научным кризисом, сразившим естествознание.

Предпосылками создания проективной психологии и психодиагностики явились содержательные интерпретации проекции как феномена, возникающего в ситуации проективного исследования. В теоретическом отношении проективное направление психодиагностики связано с концепцией З. Фрейда; для подтверждения психоаналитической концепции привлекались также эксперименты Г. Мюррея, Р. Сэнфорда и других исследователей, посвященные изучению мотивации через продукты воображения. Однако фрейдовское понятие «проекции» не отличалось однозначностью, что сразу же породило ряд трудностей при попытках интерпретировать проективные методики с позиций психоанализа. Это отмечалось и отечественным исследователем Л.Ф. Бурлачуком.

На современном этапе развития психодиагностики исследователи все чаще обращаются к неклассической и постнеклассической методологиям, дающим теоретическое обоснование целостным методам оценки личности, которые завоевывает все более уверенные позиции в психологической науке. Мишенями диагностов постепенно становятся все более сложные психологические образования. В психодиагностике особое место занимают проективные методы, отношение к которым на протяжении последних ста лет менялось достаточно сильно. Если при создании первых проективных тестов на них возлагались большие ожидания в отношении их способности описывать весь комплекс индивидуально-личностных особенностей, то в середине и конце XX века эта позиция сменилась жесткой (и зачастую неоправданной) критикой. В настоящее время, по нашему мнению, преобладающим является прагматическое отношение к проективным тестам – уже достаточно четко ясны границы областей их применения. С одной стороны, уже не предполагается, что данные методики способны заменить психометрические опросники, с другой – нельзя игнорировать необходимость их использования при целостном описании личности, выявлении особенностей бессознательного, при обследовании лиц детского возраста и т.д.

В связи с этим восстанавливается интерес к проективной психологии, ведь проективные методы всегда стремились к целостному, глобальному описанию личности, а не к какому-нибудь отдельному свойству или перечислению личностных черт. Вместе с тем проективный тест – это очень утонченная и весьма сложная в применении техника, которая требует тщательного ознакомления и совершенного овладения ее приемами.

1. Одной из основных проблем проективной психологии является проблема диагностических критериев интерпретации, их теоретической обоснованности и эмпирической валидности и надежности. Так, одними из важных диагностических критериев во многих проективных методах являются нормативные (N) и оригинальные (O) решения.

В частности, в тесте Вартегга взаимоотношения между этими критериями изучались с помощью двустадийной процедуры факторного анализа. На первой стадии с помощью нелинейного анализа главных компонент проводилась трансформация переменных, на второй – проводилась процедура линейного факторного анализа с дальнейшим ортогональным вращением. Была построена двухфакторная модель и установлено, что первый фактор отражает биполярный конструкт адекватность-патологичность, а второй – биполярный конструкт оригинальность-нормативность. Соответственно в пространстве двух конструктов можно рассматривать ассоциативные реакции личности.

2. Крайне важным является вопрос операционализации специфических психологических конструктов, характеризующих глубинные личностные особенности, с помощью проективных методов. Например, в одной из работ, нами был операционализирован конструкт Эго-конгруэнтности. Были избраны интегральные параметры, которые отображали комплексные индивидуальные характеристики четырех показателей проективных методик: для метода цветовых выборов М. Люшера [2] этим показателем была аутогенная норма, для рисуночного теста Е. Вартегга [1] – следующие показатели: сумма адекватных дополнений, сумма сдвигов, разность качественных проекций. Все указанные показатели по своему психологическому содержанию описывали разные аспекты конструкта Эго-конгруэнтности. С помощью моделирования структурными уравнениями было подтверждено соответствие выбранных моделей двум выборкам: респондентам, находящимся в ситуации угрозы самоактуализации и в ситуации угрозы жизни.

3. Также актуальной является проблема создания экспресс-техник на основании существующих проективных методов, зачастую достаточно требовательных к временным ресурсам. Так, для оценки совладающего поведения была разработана проективная техника, получившая название «Метод выбора архетипических символов» (МВАС). Стимульным материалом данной техники являлись восемь рисунков теста Вартегга [1], представляющие собой расположенные на темном фоне квадраты белого цвета, содержащие соответствующие стимульные знаки. Методика была встроена в программный психодиагностический комплекс Consul Integrator. Принцип предъявления стимулов был позаимствован у Л. Н. Собчик [2], предложившей использовать процедуру парного сравнения таблиц теста Люшера, то есть предъявлять стимулы парами, чтобы исключить менее нравящийся и выделить в любой произвольно взятой паре предпочитаемый стимул. Разработанная нами проективная техника, может быть рекомендована к применению в качестве инструмента для экспресс-диагностики совладающего поведения в ситуациях оценивания. Установлена конструктивная и критериальная валидность, теоретическое обоснование получили установленные соответствия между совладающим поведением и символическим содержанием личности.

4. И, наконец, ключевым, по нашему мнению, является вопрос системных исследований, проведенных с помощью проективных методов. Как известно, в приложении теории систем к социальным наукам, как отдельно, так и параллельно, могут использоваться два методологических подхода, что позволяет адекватно изучать любые явления и процессы. Первый из них – Hard Systems Methodology («жесткая» системная методология) включает количественные методы, второй – Soft Systems Methodology («мягкая» системная методология) [3, 4] включает качественные методы. Сочетание этих методологий с использованием комплекса проективных техник подтвердило ведущую роль бессознательных тенденций в формировании совладающего поведения именно в ситуациях экстремального стресса.

ЛИТЕРАТУРА

Вартегг Э. Уровневая диагностика личности // Калинин В.К. Рисуночный тест Вартегга. – М.: Смысл, 2006. – С. 4-110.

Собчик Л.Н. Введение в психологию индивидуальности. – М.: ИПП-ИСП, 2000. – 512с.

Checkland P. *Soft Systems Methodology in Action* / P. Checkland, J. Scholes. - N.Y.: John Wiley & Sons, 1999. – 272 p.

Wilson B. *Soft Systems Methodology: Conceptual Model Building and Its Contribution* / B. Wilson. - N.Y.: John Wiley & Sons, 2001. – 167 p.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Музиченко І.В.

кандидат психологічних наук

доцент кафедри практичної психології

Київського університету імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна

Олійник Н.Т.

студентка 7 курсу спеціальності «Практична психологія»

Київського університету імені Бориса Грінченка, м.Київ, Україна

Однією з малодосліджених тем в українській етнопсихології є етнічна свідомість сучасного населення, велику частину якого становить молодь. Важливість досліджуваної проблеми обумовлюється значною роллю, яку відіграє молодь у житті українського суспільства на сучасному етапі. Процеси, які розгортаються в сучасній Україні, характеризуються значними трансформаціями, змінами як у соціальній та етнічній структурі населення, так і в ментально – ціннісних настановах громадян. У такій складній ситуації принципово важливою є та позиція, яку займає інтелектуальна еліта країни, а також сучасна молодь, що долучається до економічного, культурного та політичного життя держави.

Отож метою нашого дослідження було здійснення емпіричного дослідження структурних компонентів етнічної свідомості (емоційно-оціночного, когнітивного та поведінкового) студентської молоді.

Для визначення рівня вираженості емоційно – оціночного компонента було використано Діагностичний тест відносин Солдатової Г. - оригінальна модифікація методу семантичного диференціала, розроблена для дослідження емоційно-оціночного компонента етнічної свідомості. Методика широко використовується у дослідженнях міжетнічних і міжособистісних відносин, а також етнічної толерантності. В основу методики покладена ідея про те, що одні і ті ж якості, приписувані як собі, так і іншим людям, можуть інтерпретуватися по-різному: позитивні якості своєї групи (наприклад, "ми - економні, бережливі") можуть сприйматися як негативні в іншій ("вони - жадібні, скупі").

Методику Фінні Дж. використано для дослідження рівня вираженості когнітивного компонента. Для визначення рівня прояву (високий, середній, низький) когнітивного компонента етнічної свідомості необхідно підрахувати загальну кількість балів.

Рівень сформованості поведінкового компонента визначався за допомогою опитувальника Наливайка Т., який визначає громадянські та антигромадянські якості особистості.

Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS.

Дослідження було проведено серед студентів четвертого курсу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника філософського факультету спеціальності «Психологія». У дослідженні брало участь 30 студентів віком 19-22 років.

За результатами дослідження було встановлено, що рівень вираженості емоційно – оціночного компонента етнічної свідомості у 10 % опитуваних на високому рівні, середній рівень вираженості з перевагою до позитивного полюсу оцінки якостей мають 80 % опитуваних, рівень вираженості нижче середнього рівня з перевагою до негативного полюсу оцінки якостей (амбівалентності) у 10 % опитуваних. Високий рівень сформованості когнітивного компонента етнічної свідомості спостерігається у 84 % опитуваних, середній рівень сформованості у 10 % опитуваних і у 6 % низький рівень сформованості когнітивного компонента етнічної свідомості. Рівень прояву поведінкового компонента етнічної свідомості у 23 % опитуваних на високому рівні, у 74 % на середньому рівні і у 3 % опитуваних на низькому рівні прояву поведінкового компонента етнічної свідомості. Результати дослідження вказують на сформованість уявлення у більшості

опитуваних про себе як про частину свого етносу, приналежність себе до етносу та позитивне ставлення до себе як до представника свого етносу .

Також було встановлено, що серед дівчат інтенсивність прояву досліджуваних компонентів вища, що вказує на вищий рівень сформованості у дівчат етнічної свідомості. Застосування статистичних розрахунків показало , що гендерна відмінність має місце лише при прояві поведінкового компонента етнічної свідомості, і відсутня при вираженості когнітивного та емоційно-оціночного компонента.

Застосування кореляційного аналізу довело, що досліджувані нами компоненти етнічної свідомості мають значимі прямі взаємозв'язки. А статистична обробка даних показала, що гендерні відмінності мають місце тільки при формуванні поведінкового компонента етнічної свідомості.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у визначенні чинників формування етнічної свідомості та з'ясуванні структури етнічної свідомості української молоді.

ПОЗИТИВНА ПСИХОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ДІАГНОСТИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Ханецька Н. В.

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Хмельницького національного університету,
Член Всесвітньої Асоціації Позитивної психотерапії

Спілкування - не тільки основа формування особистості, але і необхідні умови людської життєдіяльності.

Спілкування відіграє важливу роль у житті й діяльності кожної людини. Вже сам процес соціалізації людської особистості, процес становлення окремої людини неможливий без спілкування. Потреба людини у спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти в процесі навчання, спільної діяльності, вирішенні будь-яких повсякденних питань.

Педагогічне спілкування - це система органічної соціально-психологічної дії учителя-вихователя і вихованця в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості. Значну роль в педагогічному спілкуванні займає особистість викладача, він не тільки передає знання, а й взаємодіє з учнями, формуючи у них культуру і особистісні якості.

Традиційно в спілкуванні виділяють три взаємопов'язаних функції: комунікативну, перцептивну, інтерактивну. Всі ці три функції спілкування в педагогічній діяльності реалізуються в єдності.

Ефективність педагогічної діяльності багато в чому залежить від стилю спілкування і стилю керівництва вихованцями. Стиль - це сукупність прийомів, способів роботи, це характерна манера поведінки людини.

Виділяють такі (позитивні) стилі педагогічного спілкування, як: спілкування на основі захопленості спільною діяльністю, спілкування на основі дружнього ставлення, «спілкування – дистанція», і негативні – «спілкування – залякування» і «спілкування – загравання». Стили педагогічного спілкування знаходять своє вираження в стилях педагогічного керівництва. Найбільш поширена класифікація стилів керівництва, що включає авторитарний, демократичний і ліберальний стилі.

Отже, саме завдяки ефективному педагогічному спілкуванню створюється сприятлива атмосфера для позитивних змін особистості викладача; розвитку особистості студента, оволодіння ним знаннями й уміннями, необхідними для становлення майбутнього фахівця.

Діагностика педагогічного спілкування може здійснюватись різноманітними засобами. В даній роботі ми зосередимося саме на позитивній психотерапії, оскільки ефективність цього методу доведена у багатьох науково-практичних дослідженнях.

Для визначення особливостей педагогічного спілкування і для перевірки ефективності експериментальної програми оптимізації педагогічного спілкування вчителів була використана психодіагностична методика: Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF) (Н. Пезешкіан). Цей опитувальник дозволяє вивчати актуальні здібності у розумінні Positum-підходу та включає основні техніки позитивної психотерапії: Диференційно-аналітичний опитувальник (ДАО); Балансну модель. Чотири сфери переробки конфлікту (перший ромб/кристал Н. Пезешкіана); Чотири моделі для наслідування (другий ромб/кристал Н. Пезешкіана).

Шкали опитувальника WIPPF розкривають зміст виховання, міжособистісних та внутрішніх конфліктів людини. За правилами інтерпретації опитувальника WIPPF про високий ступінь прояву здібностей можна говорити, коли за ними набирається 10-12 балів.

Серед вторинних актуальних здібностей вчителів, досліджуваних за допомогою опитувальника WIPPF, найнижчий ступінь прояву спостерігається за шкалою «охайність», «пунктуальність», «ввічливість», «чесність, щирість», «обов'язковість», «бережливість»,

«справедливість». Найбільша кількість учасників дослідження виявили високі показники за здібностями «ввічливість», «справедливість», «пунктуальність», «вірність».

За результатами дослідження первинних актуальних здібностей вчителів, найнижчий ступінь прояву спостерігається за шкалою «контакти», «ніжність, сексуальність», «віра». Найбільша кількість працівників виявили високі показники за здібностями «час», «контакти», «довіра», «надія».

Таким чином, вивчення особливостей прояву первинних і вторинних здібностей вчителів як компонентів педагогічного спілкування характеризується превалюванням базової здатності «Знати».

Таким чином, у результаті діагностичного дослідження педагогічного спілкування вчителів виявлено:

превалювання базової здатності «Знати» - гіперрозвинене почуття справедливості та ввічливості (що може означати занижену самооцінку, невпевненість);

спрямованість на себе;

дисбаланс у моделях педагогічного спілкування, одні з яких відображають перевагу їх афективної складової – «Любити» (стиль активної взаємодії, гіперрефлексивний стиль), а інші – «Знати» (диктаторський, негнучкого реагування).

Головний шлях оптимізації педагогічного спілкування полягає у виявленні та оцінці комунікативно важливих властивостей особистості педагога та подальшому розвитку тих властивостей, рівень сформованості яких недостатній.

У зв'язку з цим розроблено програму оптимізації педагогічного спілкування.

Отже, позитивна психотерапія є методом, який має за основну мету відновити цілісність особистості та навчити її робити це самотужки. Досягнути оптимізації педагогічного процесу можливо засобами позитивної психотерапії – короткотривалого терапевтичного методу. Оскільки цей метод ґрунтується на психодинамічних тлумаченнях конфліктів, проте має гуманістичне бачення і є інтегративним, що дозволяє використовувати надбання інших психотерапевтичних шкіл.

Саме це дозволить нам здійснити найдоцільніший за певних умов вибір варіанту педагогічного навчання з позиції вдалого вирішення завдань та оптимізації до мінімуму часових затрат.

ФАКТОРНІ МОДЕЛІ ІНФАНТИЛЬНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ

Форманюк Ю.В.

здобувач кафедри загальної психології

та психології розвитку особистості

ОНУ імені І.І.Мечникова

В проблемі дослідження інфантильності наріжним каменем виступає низка особистісних властивостей, що обумовлюють незрілість особистості та її нездатність до професійної відповідальної діяльності.

Так, найбільш відомий багатофакторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттела, створений в рамках об'єктивного експериментального підходу до дослідження особистості, дозволяє з'ясувати особливості характеру, схильностей та інтересів особистості. Відповідно до теорії особистісних рис Р. Б. Кеттела, особистість описується як така, що складається зі стабільних, стійких, взаємопов'язаних елементів (властивостей та рис), що визначають її внутрішню сутність, а поведінку та відмінності в поведінці людей пояснюються відмінностями у ступені вираженості особистісних рис.

Дослідження інфантильної складової серед особистісних рис за опитувальником Р. Б. Кеттела відбувалося із використанням факторного аналізу. Кількість факторів моделі визначалося за допомогою графіку каменистого опису. Факторизація була здійснена методом найбільшої правдоподібності, обертання факторів виконувалося за допомогою процедури облімін з кайзерівською нормалізацією. Після обертання для кожного з досліджуваних нами були розраховані факторні ваги (використовувався метод регресії), які потім були збережені у вигляді інтервальних змінних.

За результатами проведення факторизації нами були розроблена 5-факторна модель.

Так, за першим фактором були виявлені показники «практичність – мрійливість», «підлеглість – домінантність» та «боязкість – сміливість». За другим фактором були виявлені показники «замкнутість – товариськість», «інтелект» та «конформізм – нонконформізм». До складу третього фактору були віднесені показники «адекватна самооцінка – неадекватна самооцінка», довірливість – підозрілість та «жорсткість – чутливість». Четвертий фактор був визначений показниками «низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки», «низький самоконтроль – високий самоконтроль» та «прямолінійність – дипломатичність». Нарешті, останній фактор містив показники «спокій – тривожність», «розслабленість – напруженість», «емоційна нестабільність – емоційна стабільність», «стриманість – експресивність» та «консерватизм – радикалізм».

За аналізом отриманих факторів можна виділити третій фактор у якості скупчення показників, які виявляють прояви інфантилізму. Визначені показники «адекватна самооцінка – неадекватна самооцінка», «довірливість – підозрілість» та «жорсткість – чутливість» відображають наявність особистісних якостей, що являють собою передумови розвитку інфантильної поведінки.

Таким чином, були виявлені психологічні конструкти з низки індивідуально-особистісних рис за опитувальником Р. Б. Кеттела. Визначення особистісної інфантильності ґрунтується на тлі індивідуально-особистісних рис досліджуваних. Для виявлення особистісних психологічних конструктів за показниками індивідуально-особистісних характеристик інфантильності особистості була обрана 5-ти факторна модель розгалуження. Вона складалася з виявлених п'яти факторів, що містили індивідуально-психологічні риси певних конструктів (радикалів): аутичного, абсорбційного, інфантильного, анакастичного та невротичного.

ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ В СТРУКТУРІ СТРАТЕГІЙ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сербін-Жердецька І.А.

кандидат психологічних наук,

ст.психолог відділу психологічного забезпечення

Головного управління Національної поліції України

в Одеській області

Нами було проаналізовано суб'єктивні чинники життєвих виборів працівників Національної поліції. Найбільш важливим чинником є зацікавленість професією (57,2% респондентів). Другим за значущістю є порада друзів (40,9%). Цінність наявності вірних друзів виступає як соціальний ресурс молодого фахівця і пов'язана з потребою у підтримці та взаємодопомозі. Третє місце в ієрархії суб'єктивних чинників займає покликання (35,2%). Наступним за ієрархічною позицією суб'єктивним чинником життєвого вибору професійного самовизначення виступала категорія популярність (29,6%).

Розглянувши вплив соціально-демографічних передумов на суб'єктивні чинники життєвого вибору працівників органів внутрішніх справ, розглянемо які існують стійкі типи правоохоронців, стосовно здійснених життєвих виборів. Вибір розглядається як діяльність, яка має свої етапи протікання і регулюється актуальними та потенційними життєвими цінностями. Основна функція вибору – це смислове регулювання життя, яке здійснюється через вибір діяльностей. З метою побудови класифікації досліджених працівників органів внутрішніх справ за здійсненими життєвими виборами також як і вище застосовувалась процедура двокрокового кластерного аналізу. Його параметрами якого були всі показники, що характеризують здійснені життєві вибори працівників органів внутрішніх справ, а саме:

Життєвий вибір стосовно отримання вищої освіти;

Життєвий вибір стосовно укладення шлюбу;

Життєвий вибір стосовно народження дітей.

Найбільш оптимальною виявлялася двокластерна модель. Для даної моделі критерій Акайке був рівний 2100,968, а відношення мір відстані було максимальним – 3,130 (при трьохкластерній моделі 1,329, при чотирьохкластерній моделі – 1,667). Усього в кластерні групи був об'єднано 318 випробуваних, що склало 100% від усієї вибірки. До першого кластеру – найбільшого за кількістю досліджених – з даного числа було віднесено 204 досліджених працівників органів внутрішніх справ (64,2%), до другого – 114 респондентів (35,8%).

З метою розкриття психологічного змісту отриманих кластерів, нами було проаналізовано співвідношення життєвих виборів в виділеній кластерній структурі.

До першого кластеру увійшли ті досліджені працівники поліції, які вже здійснили власні життєві вибори: переважна кількість з представників першого кластеру отримали вищу освіту, уклали офіційний шлюб та народили як мінімум одну дитину. Представники другого кластеру у переважній більшості зволікали зі здійсненням вказаних виборів.

Були досліджені суб'єктивні та соціальні чинники професійного вибору в структурі стратегій життєвих виборів працівників поліції. Встановлено, що переважна обумовленість життєвих виборів такими суб'єктивними чинниками як зацікавленість, порада друзів та покликання, вказує на адекватність стратегій життєвих виборів досліджених працівників органів внутрішніх справ. Інструментальні суб'єктивні чинники життєвого професійного вибору, а також байдуже ставлення характеризувались низьким ієрархічним пріоритетом. Виявлено структуру взаємозв'язків між суб'єктивними чинниками життєвого вибору, яка описується двома ортогональними компонентами: «Самодетермінація – реактивність» та «Вплив друзів (зовнішня цінність) – вплив батьків (внутрішня цінність)».

ОСОБЛИВОСТІ ПАСІОНАРНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Васютинська О.Г.

канд. психол. наук,

начальник відділу психологічного забезпечення

Головного управління Національної поліції України

в Одеській області

Представники психологічної науки рідко звертаються до проблеми пасіонарності, а у нечисленних роботах з даної проблеми виявляється прагнення пояснити різноманітні прояви пасіонарної поведінки вже готовими психологічними концепціями.

Профіль особистісних якостей пасіонаріїв характеризується дуже високими значеннями факторів С (сила Я – слабкість Я) та Н (сміливість-боязкість). Це вказує на стабільне тяжіння до спілкування, вміння будувати стосунки за своїм сценарієм, здатність протистояти складним ситуаціям та долати перешкоди. Звертає на себе увагу провідна роль факторів самоконтролю Q3 (контроль бажань-імпульсивність), G (сила Над-Я – слабкість Над-Я») (вони мали високі значення, як середні, так і медіанні). Дані тенденції свідчать про те, що пасіонаріїв характеризують такі якості як організованість, відповідальність, здатність до контролю своїх емоцій, прагнення дотримуватися існуючих соціальних норм і правил. Такі особистості піклуються про свою професійну репутацію.

Поєднання середньогрупових високих значень за фактором Е і низьких значень за фактором Q2 (самостійність-залежність від групи) вказує на здатність пасіонаріїв вести за собою інших людей, але при чому не втрачати з поля зору колективні інтереси.

Описові статистики для показників методу діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі у пасіонаріїв показали: пасіонарії характеризуються найбільшими середньогруповими та медіанними показниками за владно-лідуючим октантом методики Лірі. Незалежно-домінуючий стиль міжособистісних відносин знаходить своє вираження у пасіонаріїв як впевнена, незалежна поведінка. Співпрацюючий-конвенційний у прагненні до тісної співпраці з референтною групою, до дружлюбних стосунків з оточуючими. Відповідально-великодушний варіант міжособистісної поведінки виявляється у вигляді готовності допомагати оточенню, розвиненим почуттям відповідальності. Низькі середньогрупові значення у групі пасіонаріїв за октантами IV (недовірливо – скептичний) та V (покірно – сором'язливий) свідчать про досить довірливе ставлення з їх боку до оточення, яке поєднується з певним нон-конформізмом, небажанням підкорятися волі інших.

Описові статистики для показників методики «Рівень суб'єктивного контролю» у пасіонаріїв показали, що найбільш пасіонарні працівники польщуть характеризувалися балансом між інтернальністю та екстернальністю. Дана тенденція може свідчити про те, що пасіонарії дотримуються думки, що певна частина важливих подій у їхньому житті є результатом їхніх власних дій, і що вони можуть ними керувати, і, у такий спосіб почувають відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому.

Узагальнюючи проведений аналіз необхідно відзначити, що яскраві пасіонарії вміють будувати стосунки за своїм сценарієм, вести за собою інших людей, але при чому не втрачати з поля зору колективні інтереси. Для них властива організованість, відповідальність, здатність до контролю своїх емоцій, прагнення дотримуватися існуючих соціальних норм і правил. Пасіонарії виявляють впевненість у собі, незалежність, вміння бути хорошим наставником і організатором. Вони виявляють інтернальність в області досягнень і в області міжособистісних відносин. Для них характерна здатність цінувати свої достоїнства, позитивні якості характеру, поважати себе за них, вони сприймають своє життя цілісно у часовій перспективі та ухвалюють себе такими, якими вони є, незалежно від оцінки своїх власних достоїнств і недоліків (можливо, і всупереч ним).

ФАКТОРНІ МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ ІЗ ВІДЧУТТЯМ ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ/НЕБЕЗПЕКИ

Бабій О. І.

аспірант кафедри загальної психології та психології розвитку особистості Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Для з'ясування структури угруповання індивідуально-психологічних властивостей особистості, яка має стійку схильність до відчуття особистісної безпеки або небезпеки було обрано факторний аналіз. Найбільш адекватною і відповідною до вимог оцінки факторних моделей є трьохфакторна модель. До першого фактору «Емоційно-вольових особливостей особистості» увійшли: контроль бажань (Q3), сила «Я» (С), сила «над Я» (G), адекватність самооцінки (-MD), (-FB), аутизм (M), неприродність (N) домінантність (E), пармія (H), афектотимія (A), радикалізм (Q1), протенсія (L), десургенсія (F), самодостатність (Q2), фрустрованість (Q4), харія (I); шість показників локусу контролю: загальна інтернальність (Zi), інтернальність у сфері досягнень (Id), інтернальність у сфері виробничих стосунків (Iv), інтернальність у сфері невдач (In), інтернальність у сфері сімейних стосунків (Ic), інтернальність у сфері міжособистісних стосунків (Im) і один показник самоактуалізації особистості - контактність (C13). До другого фактору «Опора на себе» увійшли: підтримка (C2), самоприйняття (C8), гнучкість поведінки (C4), самоповага (C7), спонтанність (C6), контактність (I2), ухвалення агресії (C11), ціннісні орієнтації (C3), орієнтації у часі (C1), креативність (C14), синергія (C10). На від'ємному полюсі розташувалися по одному показнику рис особистості: гіпотемія (-O) та локусу контролю - екстернальність у сфері здоров'я і хвороби (-Iz). Найбільший результат за «факторною вагою» отримали два показника самоактуалізації: підтримка (836) і самоприйняття (731), що вказує на їх тісноту зв'язків з другим фактором. До третього фактору «Доброзичливості і підпорядкованості» увійшли: залежно-слухняний (L6), співпрацюючі-конвенційний (L7), відповідально-великодушний (L8), недовірливо-скептичний (L4), прямолінійно-агресивний (L3), владно-лідуючий (L1) і один показник риси особистості - гіпертимія (O).

Перейдемо до аналізу наступної трьохфакторної моделі особистості, яка побудована на угрупованні показників індивідуально-психологічних властивостей особистості, які мають схильність до відчуття особистісної небезпеки. До першого фактору «Чутливість до себе, своїх переживань і потреб» увійшли: 12 показників самоактуалізації особистості: сенситивність (C5), самоприйняття (C8), спонтанність (C6), самоповага (C7), синергія (C10), пізнавальні потреби (C13), уявлення про природу людини (C9), контактність (C12), ухвалення агресії (C11), гнучкість поведінки (C4), креативність (C14), ціннісні орієнтації (C3) та один показник риси особистості (за факторами Р. Кеттелла) - гіпертимія (O). До другого фактору «Емоційний самоконтроль» увійшли: сила «Я» (С), сила «над Я» (G), співпрацюючі- конвенційний тип (L7), відповідально-великодушний тип (L8), домінантність (E), протенсія (L), афектотимія (A), пармія (H), самодостатність (Q2); на від'ємному: імпульсивність (-Q3), пармія (-N), премсія (-I), недовірливо-скептичний тип (-L4), сургенсія (-F). Найбільшу вагу отримали два показника, що відносяться до рис особистості: сила «Я» (819) і імпульсивність (-812). Третій фактор «Відповідальність» склали: загальна інтернальність (Zi), інтернальність у сфері досягнень (Id), інтернальність у сфері невдач (In), інтернальність у сфері прямолінійно-агресивний тип (L3), недовірливо-скептичний тип (L4), владно-лідуючий тип (L1), покійно-сором'язливий тип (L5), залежно-слухняний тип (L6), інтернальність у сфері міжособистісних стосунків (Im), адекватність самооцінки (MD), фрустрованість (Q4); на від'ємному: ухвалення агресії (-C11), гнучкість поведінки (-C4), радикалізм (-Q1).

Таким чином отримана трьохфакторна модель, показує, що в структурі особистості, схильної до відчуття особистісної небезпеки, присутні три утворення: локус контролю (відповідальність), особливості емоційного контролю та параметри самоактуалізації (чутливість до себе, своїх переживань і потреб).

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Жигалкіна (Лебедєва) Н.В.

директор центру підтримки успішних відносин
«ВМЕСТЕ»

Схильність респондентів до переважання негативного емоційного фону було визначено описовими характеристиками досліджуваного показника «бадьорість-зневіра», частота визначення негативного емоційного фону підтверджувала визначену тенденцію.

Скупчення значень оцінок показника «бадьорість-зневіра» свідчила про найбільшу однакості думки студентів щодо оцінки власного емоційного стану серед інших показників визначення домінуючого настрою. Характерні втомленість та млявість за даними показником тону підкреслюють спрямованість до пасивної поведінки, зниження життєвої енергії та визначає загальний рівень втрат особистісних ресурсів. Описові характеристики за показником «розкутість-напруженість» зображують певне комфортне розташування у стані.

Рівень генералізованої тривоги як показника шкали «спокій – тривога» визначає незначно наближений до полюсу тривоги, проте процес інтеграції та адаптації у студентське життя завжди супроводжується певним переживаннями, що також може виступати певним особистісним ресурсом.

Окрес емоційного фону в цілому характеризував досліджуваних рівним емоційним тоном з можливими проявами дратівливості та втрати емоційної рівноваги, проте за частотними показниками певні студенти віддавали перевагу до стійкості емоційної поведінки.

Надалі розглянемо дані за опитувальником «Оцінка рівня задоволення якістю життя» Н.Є. Водоп'янової як складову частину визначення потенціалів студентів. За показником «Здоров'я» студентами були виявлені певні риси наявності проблем із власним самовідчуттям. Стан фізичного та психологічного здоров'я, як складових гармонійного існування та розвитку людини, характеризувався недостатнім рівнем життєвої енергії та можливими певними проявами проблемних зон власного здоров'я.

Визначення показника самоконтролю свідчить про брак емоційної та волевої витривалості серед досліджуваних. Незмога контролю власних бажань та емоційних проявів притаманна більшості молоді сучасного світу, проте може стати на заваді майбутніх планів досягнення та становлення успішної та професійної особистості. Негативні емоційні прояви не займали істотної часті формування задоволеності якістю життя досліджуваних студентів та значення за цим показником групувалися на нижньої границі середньо групових норм. Присутність негативних емоцій у життєвому перебігу студентів не відображалась суттєвим чином на зальному рівні задоволеності якістю життя.

Наведення описових характеристик розподілу оцінок соціальної креативності визначає середньогруповий творчого потенціалу досліджуваної молоді. Визначений рівень соціальної креативності може свідчити про своєрідну «консервацію» творчих здібностей за тимчасових труднощів адаптації та соціалізації в умовах студентського середовища. Проте, враховуючи частотні показники описових характеристик, можна говорити про наступне подальше розкриття творчого потенціалу майбутніх фахівців.

Надалі розглянемо аналіз дослідження нормальності розподілу та описових характеристик опитувальника «Самооцінка рівню онтогенетичної рефлексії». Студенти виявили обережність, з якою респонденти приймають життєві рішення та наявність певного страху перед можливими помилками. Така картина пояснюється відсутністю життєвого досвіду у студентів та страхом засудження та несхвалення з боку батьків та родинного колу.

Таким чином, виходячи із нашого розуміння особистісного потенціалу було виділено: середня активність життєвої позиції, певна схильність до негативного тону та емоційної спрямованості, відчуття тривоги у власній поведінці.

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Мамічева О.В.

доктор психол.наук, професор,
декан факультету спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного
університету

Крюкова М.А.

канд. психол.наук, доцент
кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
ОНУ імені І.І.Мечникова

Емпіричним шляхом встановлені предметно-педагогічні здібності викладачів вищих навчальних закладів гуманітарного та негуманітарного профілів за предметами, які вивчались нами (психологія, дефектологія, українська мова та література, образотворче мистецтво і математика); проведено порівняльний аналіз між показниками та компонентами цих предметів.

З метою визначення першочерговості у розвитку предметно-педагогічних здібностей нами встановлена ієрархія вибору показників предметно-педагогічних здібностей за предметами, яка дозволила віднести їх до першого, другого і третього рівнів. Проведене дослідження дозволило встановити, що у викладачів гуманітарного профілю кількість предметних, тобто специфічних показників, зростає, а у негуманітарного - зменшується.

Всі показники систематизовані нами у чотири компонента: соціальні, психологічні, педагогічні, предметні. Показники, які мають ці кількісні величини потребують найбільшої уваги при їх розвитку. Порівняльний аналіз результатів дослідження викладачів вищих навчальних закладів гуманітарного та негуманітарного профілів показав, що при вибірці показників предметно-педагогічних здібностей практично відсутня різниця: всі викладачі обирають показники як професійно-педагогічні, так і предметно-педагогічні. Встановлено, що математики не залежно від стажу роботи на перше місце відносять не предметно-педагогічні, а професійно-педагогічні. При порівнянні результатів факторного аналізу у всіх викладачів визначені провідними ті фактори, що характеризують професійно-педагогічні здібності. В той же час, викладачі гуманітарного профілю наприклад, викладачі психології відносять до розкриття фактору як професійно-педагогічні, так і предметно-педагогічні.

На відміну від них, у викладачів негуманітарного профілю, більш використовуються професійно-педагогічні показники.

Крім того, тільки у математиків (магістрів) було виділено фактор «організаційно-педагогічна діяльність». Ми пояснюємо цей факт тим, що, на наш погляд, для математиків-магістрів більш притаманна логічність мислення та чітка послідовність виконання завдань, що й дозволило вивести цей показник на перше місце.

Встановлені розбіжності у внесках індивідуальних властивостей пояснюються нами самою специфікою етапу професіоналізації. Тобто, найбільш ефективний у професійній діяльності той випускник, який активно її освоює, наполегливо і послідовно вдосконалює свої предметно-педагогічні здібності, та має можливість для творчої самоти; той молодий викладач, який емоційно стабільний, відкритий людям, енергійний і гнучкий у вирішенні педагогічних ситуацій, має особливу чутливість до навколишнього світу, позитивно ставиться до студентів та інших учасників освітнього процесу; той досвідчений викладач, що зберігає професійну конкурентоспроможність, упевнений у собі, позитивно сприймає педагогічну діяльність.

Оскільки в основі різних компонентів педагогічних здібностей викладачів лежать різні, часом протилежні прояви індивідуальних властивостей або їхніх сполучень, правомірно говорити про існування різних шляхів досягнення успіху у професійній діяльності. Ці шляхи, цілком ймовірно, є стильовими характеристиками даного викладача.

Професійно-педагогічні і предметно-педагогічні здібності викладачів детерміновані різними наборами психологічних властивостей їхньої індивідуальності. При цьому професійно-педагогічні здібності, особливо на етапі отримання професії, більшою мірою обумовлені особистісними властивостями, а предметно-педагогічні – нейродинамічними та психодинамічними.

РЕЗУЛЬТАТИ СПРИЙМАННЯ УЧНЯМИ ПТНЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Сабол Д.М.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

У контексті світових глобалізаційних процесів розвиток етнічної свідомості молоді є актуальним як запорука формування у неї здатності до прийняття культурних надбань не лише свого етносу, але й загальнонаціональних та вселюдських цінностей.

Формування громадянина-патріота з розвинутою етнічною свідомістю можливе не лише на основі створення необхідних зовнішніх, об'єктивних (дидактичних і виховних) умов, але й з урахуванням індивідуальних, вікових психологічних особливостей індивіда, що актуалізує вирішення дослідження етнічної свідомості в науковій площині вікової та педагогічної психології.

Актуальність дослідження «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки» визначається збільшенням суспільного і наукового інтересу до феномену етнічної свідомості та проблематики її формування.

Метою нашого дослідження є висвітлення результатів впливу психологічної програми формування етнічної свідомості з точки зору юнаків та юнок професійно-технічних навчальних закладів, які брали участь у формувальному експерименті.

У нашому науковому дослідженні ми поєднали педагогічні прийоми, тренінг як практичний спосіб формування етносвідомості та творчу практичну роботу над вишиванням картин на теми українських народних пісень із застосуванням психологічних підходів (обов'язковий зворотній зв'язок на всіх етапах нашої сумісної роботи, акцент на почуттях, емоційне відреагування, посилення впливу через аудіальне сприйняття, акцент на позитивних переживаннях тощо). На наш погляд, послідовність всіх заходів, провідним стержнем яких була українська народна вишивка, сприяла вихованню позитивного ставлення до своєї етнокультури і загалом до свого етносу, що є одним із етапів у формуванні етнічної свідомості молоді. Запропонована та апробована нами ППФЕС спрямована на самоусвідомлення особистості, слугує етнічній самоідентифікації, допомагає в усвідомленні свого народного коріння, близького етнічного оточення, сприяє осмисленню учнями сутності традицій рідного етносу, слугує пізнанню свого етнічного «Я», допомагає гармонізації особистості, через новий погляд на стосунки в сім'ї між дитиною та батьками і близькими родичами надає змогу зрозуміти свою належність до свого етносу.

Отже, програма ППФЕС допомагає учням у новому погляді на себе, на свою сім'ю, родину, рід і Україну в цілому. Це сприяло формуванню етнічної свідомості юнаків та юнок. Даний підхід у поєднанні з рефлексивним зворотнім зв'язком щодо пройденого матеріалу, щодо виготовленої, вишитої поробки чи виробу, результатів пройденого тренінгу, сприяє продуктивному перебігу процесів ідентифікації та самоідентифікації як психологічних механізмів формування етнічної свідомості у юнаків та юнок.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ ТРАВМАТИЧНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ В РІЗНИХ ГРУПАХ

Шебанова В. І.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Діденко Г. О.

фахівець соціально-психологічної служби
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Поряд з поглибленим вивченням безпосередніх наслідків впливу травматичних ситуацій, актуалізується аналіз дослідження наслідків психотравматичних подій у певних групах осіб. Зокрема, дослідження сучасних психологів сфокусовані на вивченні наслідків впливу травматичного досвіду на окремі особистісні особливості у наступних групах осіб: діти дошкільного та молодшого шкільного віку (М. Bowen, J. Bowlby, K. Brisch, F. Ruppert та ін.), підлітки (Т. В. Єгоркіна), вагітні жінки (В. І. Шебанова), військовослужбовці (С. В. Захариков, В. Є Попов, П. В. Каменченко та ін.), жінки – жертви зґвалтування (С. Best, A. Burgess, R. Holmstrom, D. Kilpatrick, L. Veronen та ін.).

Слід зазначити, що сучасні уявлення про механізми передачі травми між поколіннями пов'язані з теорією прив'язаності J. Bowlby. М. Bowen описав ознаки такого зв'язку і вперше, за допомогою методу сімейної генограми, працював з симптомами людини в контексті взаємозв'язку з історією її міжпоколінних зв'язків. Розвиваючи концепцію травми, F. Ruppert визначив, що поняття травми не зводиться до розгляду біологічних чи психологічних феноменів. Травма завжди відбувається в деякому соціальному контексті.

K. Brisch описує вплив травматичного досвіду матері на психічні структури дитини, що формуються. Автор, аналізуючи передачу травми через прихильність, вказує на те, що мати і дитина живуть з самого початку в безперервному процесі емоційного взаємо обміну. Між ними циркулює потік почуттів, при чому почуття матері сильніші і тому саме вони задають тон. Почуття матері закладають фундамент емоційного світу дитини. K. Brisch детально аналізує взаємозв'язок травматичного досвіду батьків з порушенням прихильності у дітей. Автор визначив вірогідність розвитку у дитини дезорганізованого патерну прихильності у випадку наявності у батьків травматичного досвіду.

F. Ruppert зазначає: «У нашій практичній діяльності ми все виразніше виявляємо механізми передачі травми. Ми розуміємо, яким саме чином діти актуалізують травматичний досвід матері, який потім продовжує жити в емоційному зв'язку матері та дитини» [2, с. 27].

Т. В. Єгоркіна дослідила та описала досвід ранніх травматичних переживань в системі відношень підлітків – свідків та учасників міжетнічного конфлікту. Авторка встановила, що досвід залучення дітей в міжетнічні конфлікти є психотравмуючим, і має суттєвий вплив на систему відносин особистості що формується. При цьому, найбільшою мірою досвід ранніх травматичних переживань фіксується на емоційному, когнітивному і поведінковому рівнях у відносинах до минулого, до майбутнього, до світу та інших людей [1].

У фокусі дослідження В. І. Шебанової є особливості егоцентризму вагітних жінок з травматичним досвідом тілесності. Важливо відзначити, що під травматичним досвідом тілесності авторка розуміє досвід лікування безпліддя внаслідок розладів харчової поведінки та деформації ваги.

В. І. Шебанова зауважує, що повернення вагітних жінок до минулого травматичного досвіду тілесності зумовлено негативним впливом перекручених смислів щодо харчової поведінки. При чому, спостерігається високий рівень егоцентризму, низький рівень саморегуляції, недостатній рівень володіння комунікативними навичками, високим рівнем не адаптивних копінг-стратегій. Все це значно ускладнює взаємини та спілкування з оточуючими та провокує подальший розвиток деструктивних патернів харчової поведінки [4, с. 761].

В. Є. Попов займався дослідженням питань, пов'язаних з психологічною реабілітацією військовослужбовців. При цьому, під реабілітацією він розумів відновлення

здатності дисгармонійної особистості до нормальної діяльності. С. В. Захариков вивчав особливості формування психологічної стійкості в умовах бою. Дослідженням особливих рис особистості, які зумовлюють підвищену чутливість до травмуючих подій займався П. В. Каменченко.

В центрі досліджень А. Burgess і R. Holmstrom – «синдром травми зґвалтування». При цьому, в ході досліджень прояву впливу травматичної події на особистість було виявлено реакції, які притаманні жертвам воєнних дій [3]. D. Kilpatrick, L. Veronen, C. Best які займались вивченням зґвалтувань, паралельно з дослідженням, спрямованим на дослідження посттравматичного стресового розладу у військових, дійшли висновку про схожість картини симптомів.

Таким чином, аналіз робіт, присвячених аналізу впливу травматичного досвіду на прикладі різних груп досліджуваних, дав змогу визначити різність підходів до пояснення можливих наслідків травми та способів її подолання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егоркина Т. В. Опыт ранних травматических переживаний в системе отношений личности подростков – свидетелей и участников межэтнического конфликта : дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.04 / Егоркина Таисия Васильевна. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 165 с.
2. Рупперт Ф. Травма, связь и семейные расстановки. Понять и исцелить душевные раны / [пер. с нем. Е. Гурская] ; Ф. Рупперт. – М. : ИКСР, 2014. – 264 с.
3. Burgess A., Holmstrom R. Rape trauma syndrome / A. Burgess, R. Holmstrom R. // *American J. of Psychiatry*. – 1974. – V. 131. – P. 981–985.
4. Shebanova V. I. Features of the egocentrism of pregnant women with traumatic experiences of corporeality / V. I. Shebanova // *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 752–764.*

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Цибуркова В. Ю.

студентка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

На заході проблема толерантності загострилася раніше, ніж на пострадянському просторі у психології. Але толерантність як об'єкт дослідження інших наук існує з античних часів, коли був розквіт філософії. Толерантність – це засіб, за допомогою якого людина долає власні межі уявлення щодо звичних явищ навколишнього світу. Усі дослідження толерантності спрямовані на різноманітні докази того, що це необхідна характеристика людини і її потрібно розвивати. Сучасні зовнішні умови ставлять такі вимоги до людини, що вона має бути толерантною, терпимою, поважною, ввічливою по відношенню до тих людей, які, наприклад, порушують психологічні межі чи вносять кардинальні зміни в уявлення про навколишній світ, що викликають дискомфорт. Реальним прикладом є політична ситуація на сході України, котру можна назвати випробуванням толерантності для усіх учасників свідків цих військових подій, тому що більшій частині країни довелося зіштовхнутися із неоднозначним інформаційним простором та стрімкими змінами у житті. В науковому просторі усвідомлюють значимість толерантності, але навіть в рамках психології це відбувається у різних її напрямках: етнопсихологія, психологія спілкування, психологія конфліктів, психологія релігії, педагогічна психологія, політична психологія. Багато доступної інформації має своє коріння не з психології, а з близьких їй гуманітарних наук. Психологія виступає лише як інструмент для дослідження толерантності у міждисциплінарній площині. Це призводить до розмиття суто психологічного поняття толерантності і відтак розвиток психології толерантності трансформується у площину іншої науки. Слід відзначити, що психолог впливає на об'єкт вивчення (в даному випадку на толерантність) своєю особистістю і вивчення толерантності представляється у деяких випадках однобічно. Тобто тільки з боку особистої сфери інтересів науковця, на яку впливає його особистий семантичний простір поняття толерантності. Я бачу проблему у нестачі суто психологічної інформації про толерантність у рамках сучасного стану психологічної науки з об'єктивних позицій дослідників.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми толерантності в сучасній психологічній науці.

Моя наукова робота, мета якої полягала у теоретичному аналізі проблеми толерантності в сучасній психологічній науці, отримала наступні результати:

- в межах науки психології проблема толерантності доволі молода;
- велика кількість теоретичних та практичних досліджень свідчить про її гостру актуальність;
- багатозначність поняття заважає порозумінню у науковому співтоваристві;
- у зарубіжній сучасній психології прояви толерантності схильні узагальнювати біполярно (наприклад, толерантність як вчинки і характеристика);
- виділяються підходи до розуміння толерантності, що мають підґрунтя з психологічних напрямків і сфери проявів толерантності (по Братченко С.Л.: екзистенційно-гуманістичний, диверсифікаційний, особистісний, діалогічний, фасілітативний; по Шаюк О.Я.: екзистенційно-гуманістичний, когнітивний, біхевіоризм, психоаналітичний, рефлексивний);
- вітчизняні сучасні психологи задля операціоналізації поняття толерантності створюють її компонентну структуру, виділяють функції, класифікують толерантність згідно об'єкта, з яким особистість поводить себе толерантно.

Таким чином, проблема толерантності у сучасній психологічній науці актуальна вже більше ніж півстоліття, і за цей час зарубіжні та вітчизняні психологи дослідили у межах власних наукових інтересів різноманіття її проявів, багаторівневність та складність структури. На себе звертає увагу велика кількість прикладних досліджень стосовно зв'язку толерантності та певних особливостей проявів особистості і напрошується висновок про

необхідність більш детальних емпірично доведених і теоретично обґрунтованих даних про толерантність в системі індивідуально-особистісних особливостей особистості. Ми вважаємо, що в перспективі необхідно об'єднати ті характеристики, що притаманні толерантній особистості та покласти їх в основу комплексної методики діагностики толерантності.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Подшивалкіна В.І.

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної і прикладної психології
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Становлення історичної психології в Одеському національному університеті пов'язано з ім'ям професора І.Г. Білявського. Разом з тим основи гуманітарного призначення психології були закладені в університеті видатним вітчизняним психологом М.Я. Гротом.

Початок своїх досліджень М.Я. Грот пов'язував з розробкою методів психологічного дослідження особистості [3, с.187]. Він застерігав, що для вивчення особистості «мало особистих експериментів, мало самоспостереження». М.Я. Грот говорив, що дані самоспостереження необхідно піддавати перевірці, і пропонував такі методи. По-перше, перевірка даних самоспостереження, на думку вченого, може проводитися за допомогою історичних, біографічних і автобіографічних свідчень, оскільки вони містять в собі багато цікавого матеріалу. М. Я. Грот писав, що «видатні люди, особливо письменники і художники, люблять говорити про свій спосіб життя, про свою боротьбу з тілом і тваринними пристрастями, про умови і причини розвитку її духовної міцності, про принципи і правила поведінки, які керували ними у житті. Хоча в цих автобіографіях і зустрічається нерідко багато перебільшень і брехні, але окремі свідчення, які перевірені іншими об'єктивними документами (розповідями сучасників, листування тощо), можуть дати цінний матеріал для психології» [3, с.187]. По-друге, перевірка даних самоспостереження може здійснюватися через вивчення в літературних творах художніх типів. М. Я. Грот писав, що «при створенні літературного твору хороший письменник збирає в одну картину не тільки відомі індивідуальні риси душевного складу особистості, але і факти його розвитку та поведінки, що зумовлюють цей душевний склад. Геніальний художник – душезнавець проникає часто набагато глибше в істинні причини душевних станів, ніж психолог-теоретик, і нерідко буває так, що останньому є чому повчитися у першого» [3, с.187].

Нарешті, головним матеріалом, зазначав М.Я. Грот, повинно стати вивчення розвитку душевного складу живих реальних особистостей, чим-небудь видатних – характером або розумом, знанням, талантами або вразливістю, чи якимись спеціальними душевними якостями. Причому він вказував, що, вивчаючи особистість людини, необхідно враховувати умови її розвитку. До останніх він відносив виховання, освіту, громадську ситуацію, але головною умовою розвитку особистості людини М. Я. Грот визначав духовне самовдосконалення.

М.Я. Грот застерігав, що дані самоспостереження однієї особистості, власної або чужої, є «хиткими і недостовірними» для наукових узагальнень, і говорив про необхідність «розширення досвіду». Основу об'єктивного знання про особистість він бачив в сукупних показаннях, отриманих шляхом порівняння результатів самоспостережень десятків і сотень особистостей. Тому він говорив, що, вивчаючи життя і властивості духовної особистості, «треба частіше звертатися за матеріалом до досвіду різноманітних особистостей, живих і померлих, не виключаючи і самих психологів, – потрібно більше вивчати історію і частіше питати людей, які нас оточують, а не задовольнятися своїми особистими спостереженнями, які мають часто суб'єктивний характер і вкрай обмежені умовами нашого індивідуального буття.

Цікаво, що саме М.Я. Грот, єдиний з психологів того часу, абсолютно справедливо зауважив, що найбільшу важкість для психології представляє спосіб передачі описів душевного стану досліджуваного суб'єкта і правильна його інтерпретація експериментатором. На підставі власного експериментального досвіду, він говорив про те, що інтуїтивне читання в чужих душах зазвичай буває помилковим і якби воно було можливим, може бути, і відпала б необхідність в психології. Ця проблема не ставилася

представниками інтуїтивізму і фізіологічної психології. Практично не ставив перед собою завдань теоретичного аналізу або інтерпретації отриманих в експерименті матеріалів і Г. І. Челпанов. Надалі найбільш послідовно проблема об'єктивної інтерпретації отриманих при психологічному дослідженні даних представлена в роботах А.Ф. Лазурського [7].

А.Б. Михалева цілком справедливо зазначає, що оригінальною особливістю теорії М. Я. Грота є його віра в самостійну особистість, при цьому він одним з перших розділив такі поняття, як індивідуальність і особистість, вказуючи на їх відмінність. Він вважав, що людська індивідуальність – це тільки тимчасова і випадкова форма того загального початку, яке творить з кожної людини особливу особистість. М. Я. Грот писав, що «справжнє благо особистості – в її зречення від своєї тваринної відособленості, у свідомості себе ланкою і втіленням загального, цілого, вічного» [8].

Слід відмітити його попередження щодо «пояснення душевних явищ в їхніх причинах і законах розвитку вкрай хиткі і суперечливі» [3, с.162], а також нарікання про зменшення в його часи «психологів-філософів з переважаючою гуманітарною освітою» [3, с.179].

Аналізуючи соціальну ситуацію свого часу М. Я. Грот застерігав, що духовне начало в особистості дуже крихке і легко може піддатися руйнуванню в разі надмірної захопленості чуттєвим, матеріальним. Тому він прагнув обґрунтувати не тільки дану людині можливість зробити вільний вибір, але і який стиль життя йому необхідно обрати для того, щоб усе життя могло розглядатися як особистісне самовдосконалення.

Своєрідність підходу М.Я. Грота до емпіричного дослідження особистості людини пов'язано з тим, що він розглядав розвиток емоційної і моральної сфери особистості, визначаючи їх як основні в людській природі. Найважливішою особливістю підходу М. Я. Грота було те, що в основу особистості він ставив не її вольову активність, але емоції, а свободу пов'язував з можливістю емоційного вибору еталона поведінки.

Особливістю творчості М. Я. Грота є його спрямованість на створення національного професійного контексту, як на основі Московського психологічного товариства (створене в 1885 році М. М. Троїцьким), яке він очолював з 1887 до своєї кончини, так і на основі створення вітчизняного наукового видання «Питання філософії і психології» та залучення вчених до публікації матеріалів в цьому журналі таких своїх сучасників як В. С. Соловйова, С. Н. і Є. Н. Трубецьких, М. І. Владиславлева, Л. М. Лопатина та інших вчених.

У першій редакційній статті журналу «Питання філософії та психології», М. Я. Грот виклав своє бачення призначення журналу, а саме сприяти стати людству єдиним цілим, усі частини якого закономірно функціонують узгоджено один з одним [2]. Повчальним є вимога до авторів знати свій предмет, його історію та сучасність. Акцент він пропонує робити не на думках і бажаннях, а на логіці, методах і обґрунтуванні ідей. По суті справи мова йде про систему вимог до авторів. Крім того він справедливо зазначав, що мова йде не стільки про остаточне вирішення тих чи інших наукових проблем, а такій постановці проблеми, яка підвищує можливості людини приймати по ним найбільш ймовірні рішення. М.Я. Грот підкреслює особливе значення національних наукових журналів. Він зазначав, що англійці у своїх роботах просунулися в обговоренні емпіричних проблем дослідження, французи – математичних методів обґрунтування ідей, німці – в логіці досліджень, то слов'янські дослідники можуть внести свій внесок в моральні аспекти дослідження, приміряючи розум, почуття і волю – науку, мистецтво і віру.

М. Я. Грот писав: «Я задумав журнал, щоб перетворити суспільство, направити його до вищих духовних ідеалів, відвернути його від порожньої політичної боротьби і повсякденних чвар, допомогти примиренню інтелігенції з національними началами життя, повернути його до рідної релігії і здоровим державним ідеалам» [2, с.332]. Основна мета журналу полягала в тому, щоб «розробити, вчення про життя, яке б дало людині знову міцніші і ясні початку його моральної діяльності, чим він володіє в справжню хвилину» [2, с.334]. Досягнення цієї мети, на думку редакції, було можливо тільки при спільних зусиллях

всіх «наук про дух» і в першу чергу філософії. Однак М. Я. Грот вважав, що не менш важливе місце належить психології. Трактуючи психологію як науку про «явища життя з їх внутрішньої, у самосвідомості відкривається сторони», він вважав за необхідне її участь в побудові цілісного світогляду. Хоча відоме дітище М. Я. Грота журнал "Питання філософії та психології" з'являється в Москві за межами одеського періоду, але саме 70-80 роки XIX століття створилася особлива атмосфера навколо періодичних національних видань. В цілому ряді країн з'явилися нові власні наукові та філософські періодичні видання, такі як «Mind» (Англія, 1876 г.), «Revue philosophique de la France et de l'étranger» (Франція, 1876 г.), «The Monist» (США, 1888 г.), «Archiv für Geschichte der Philosophie» (Німеччина, 1888 г.).

Крім того, О. В. Закутна справедливо зазначає чудовий факт, пов'язаний з поширенням тиражу «Питань філософії та психології» за межами обох російських столиць (Москви і Петербурга) в провінції (більше 60%), в тому числі Харківської, Одеської та Київської губерніях [6]. Інакше кажучи, навіть від'їзд з Малоросії не розірвало наукових зв'язків М. Я. Грота з її університетами.

Важливо підкреслити яку роль вітчизняному періодичному виданню надавав М. Я. Грот. Насамперед, як ініціатор і редактор нового видання він орієнтувався на широкого зацікавленого читача. Важливо також відзначити, що М. Я. Грот робив акцент на цілісності журналу, що покликаний був забезпечувати критичний аналіз даних науки, мистецтва і релігії, а також на цілісності знання читачів як активно діючих суб'єктів. Крім того принциповим він вважав забезпечення толерантності до різних поглядів і підходів, хоча, на думку Б. Г. Анан'єва, це йому не дуже вдавалось, свідченням чого є дуже рідкі публікації експериментальних психологічних робіт матеріалістичного напрямку, тобто панували все ж роботи ідеалістичного напрямку [1].

Дуже важливим завданням журналу стало формування вітчизняного понятійного апарату філософії та психології. Вітчизняні філософські та наукові школи становлять відносно несуперечливу і взаємопов'язану систему категорій і понять, як тих, що створюються вітчизняними авторами, так і імплементованих з інших мов категорій і понять. Особливу роль вітчизняної наукової і філософської думки він бачив у розвитку етичних проблем, зокрема професійних.

Як справедливо зазначає О. В. Закутна, журнал «Питання філософії та психології» поєднував несуперечливо особливості трьох різних типів видань, виступаючи і як спеціалізоване видання, і як науково-популярний журнал, і як «товстий» літературний журнал» [5].

У листі до батька від 14 грудня 1890 М. Я. Грот писав: «Якби я міг з часом зробити для російської філософії те, що ти зробив і робиш для спеціальної науки в Росії, то вважав би себе щасливим. Але моя праця в тому відношенні представляє більше небезпек і труднощів, що я знайшов підґрунтя ще зовсім нерозчищене і невстановлене, діючи над організацією сил зовсім ще хаотичних і себе самих не розуміють і не визнають. ... Мені доводиться одному у всіх і в себе вірити, у всіх вселяти переконання, що ми можемо бути «силою» і можемо рухати маси, вести суспільство вперед, його надихати» [9]. Подальша діяльність М. Я. Грота показала, що його непохитна віра в свої сили і в свою «щасливу зірку», як він любив висловлюватися, були надзвичайно добродійні. Ніхто не сприяв в такій мірі успіхам філософії та психології в Росії, як М. Я. Грот. Це відзначали і В. С. Соловйов, і П. П. Соколов, і Ю. І. Айхенвальд і багато інших із його сучасників [9].

Після від'їзду М. Я. Грота з Одеси в Москву на філософській кафедрі ІНУ з'являються два нових викладача: з 1886 року Олександр Павлович Казанський – випускник Московського університету, а з 1888 року – Микола Миколайович Ланге – випускник Санкт-Петербурзького університету, творець першої в Росії психологічної лабораторії в стінах Новоросійського університету. Слід відмітити наукові дискусії та ділові стосунки між М. М. Ланге та М. Я. Гротом. Наукова дискусія була пов'язана з проблемами досліджень часу. Ця проблема об'єднала зусилля декількох поколінь дослідників університету, зокрема професорів Д. Г. Елькіна, Б. Й. Цуканова, З. О. Кіреєвої та їхніх учнів. Вже за межами Одеси

М. Я. Грот написав відому працю «Про час», яку було надруковано у 21 номері журналу «Питання філософії та психології» [4]. Перш за все в ній він обґрунтовує свою позицію відносно часу та виступає критиком субстанціональної концепції часу Е.Канта. В основі субстанціональної концепції лежать уявлення про час, які в основному закладені ще Демокритом, Гераклітом, І. Ньютоном, П. Гасенді, С. Кларком, М. Ломоносовим, І. Кантом, Г. В. Ф. Гегелем про незалежність перебігу часу. У субстанціональній концепції часу розглядаються, в першу чергу, метричні властивості і характеристики години. Часова метрика покладів від трьох характеристик часу: одиниці години, рівномірності й одночасності. Одиниця часу визначає числову величину часового інтервалу; рівномірність відноситься до порівняння послідовних інтервалів години; одночасність пов'язана з порівнянням інтервалів години, які паралельні один одному й протікають у різних точках простору. Ці три характеристики уможливають вимір часу. Крім того, до метричних властивостей часу включаються гомогенність (однорідність) годин, ізотропність (незмінність) властивостей часу [10]. У свою чергу, реляційна концепція часу, до якої схилився й М.Я.Грот, ґрунтується на уявленнях про відносність часу, які здобули поширення у працях Аристотеля, Конфуція, Г.В. Лейбніца, А. Ейнштейна та й у гуманітарних науках. Класичні уявлення про час були значно розширені та за часом стали визнаватися такі його властивості, як відносність, нелінійність, нерівномірність та інші. М.Я Грот стверджував, що усі виміри часу суб'єктивні та відносні [4, с.412]. В реляційній концепції часу акцентується увага, в першу чергу, на топологічних властивостях часу, тобто на порядку у часі й на односпрямованості, одномірності, неперервності часу. В цієї роботі М.Я. Грот проводить ідею про обмеження природничої методології у психологічних дослідженнях. Саме обґрунтування методології гуманітарного знання він послідовно приводить у всіх своїх працях, зокрема і на прикладі уявлень про час. Сутність наукової дискусії, як і тепер стосувалася розуміння часу як явища, а також уявлень та переживань часу. М. Я. Грот пов'язує з захопленості поняттям «явище» з успіхами природничих наук, а також незрілістю психологічної науки епохи Е. Канта [4, с.251]. Інакше кажучи в основі концепції Е. Канта лежать уявлення про час, а М. Я. Грот робить спробу розглянути й проблеми переживання часу. Е. Кант розглядає простір як форму зовнішнього досвіду, а час – як форму внутрішнього досвіду. Саме це стало, на думку М. Я. Грота, підґрунтям для розвитку емпіричної психології та асоціативної психології, які з методологічної точки зору до предметної області психології відносять тільки психологічні явища, події у часі та їх зовнішнє відображення. Тобто це приводить до того, що поза предметом психологічних досліджень залишається особистісне духовне життя людини як суб'єкта життєдіяльності. Час, на його думку, є формою зовнішнього, чуттєвого досвіду та внутрішнього досвіду.

В цілому творчість М. Я. Грота як найкраще представляє вітчизняну філософію та психологію кінця XIX століття. В Одесі він практично сформував своє творче кредо як творця національного комунікаційного середовища для розвитку філософських і психологічних наук. Все більш зростаючий інтерес до творчості М.Я.Грота, чий внесок у становлення вітчизняних соціогуманітарних професійних співтовариств важко переоцінити, обумовлений, на наш погляд, актуальністю піднятих ним методологічних проблем, що стосуються, перш за все, специфіки пізнання психології людини.

На наш погляд, діалогічність творчості М. Я. Грота в цілому і його відкритість до дискусії при житті роблять знайомство з його працями захоплюючою подорожжю в світ ідей, які співзвучні сучасності, зокрема сучасним уявленням про можливості історичної психології.

ЛІТЕРАТУРА

- Ананьев Б.Г. Очерки истории русской психологии XVIII и XIX веков. - М., 1947.- 175 с.
 Грот Н.Я. О задачах журнала / Н.Я. Грот // Вопросы философии и психологии. - 1889.
 - Кн.1.

Грот Н.Я. Жизненные задачи психологии / Н.Я. Грот // Вопросы философии и психологии. - 1890. - Кн. 4.

Грот Н.Я. О времени / Н. Я. Грот // Вопросы философии и психологии. - М., 1894. - Кн. 3 (23) и 4 (24).

Закутняя О.В. К истории возникновения журнала «Вопросы философии и психологии» / О.В. Закутняя // Вестник МГУ. — 2007. — №5. — С. 77—86.

Закутняя О.В. Журнал «Вопросы философии и психологии»: первые годы издания (1889—1895): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. / О.В. Закутняя. - М., 2008. - 24 с.

Лазурский А.Ф. Классификация личностей / А.Ф. Лазурский. — М.: Госиздат, 1922.

Михалева А.Б. Проблема личности в концепции Н. Я. Грота: Автореф. дис.... канд. психол. наук / А.Б. Михалева. - М., 1999.- 17 с.

Николай Яковлевич Грот в очерках, воспоминаниях и письмах товарищей, учеников, друзей и почитателей. - Санкт-Петербург, 1911.

[Свинаренко Р.М. Відображення часової складової в картині світу суб'єкта](#) . Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / Р.М. Свинаренко. - Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х. , 2008. — 17 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО СТРИТ-АРТА, КАК ВИДА СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ.

Коробицына М.Б.

Кандидат психологических наук, доцент кафедры клинической психологии ИИСТ ОНУ имени И.И. Мечникова

Современный мир информационных технологий значительно трансформировал восприятие человеком происходящих в нём событий и способы социальной коммуникации.

Это обусловлено:

- широким распространением интернет-технологий,
- возможностью получать огромные потоки разнонаправленной информации,
- перемещением живого общения в социальные сети и
- формированием привычки к малоподвижному образу жизни.

На базе лаборатории клинической, реабилитационной психологии и психологических экспертиз (КРППЭ) института информационных и социальных технологий ОНУ имени И. И. Мечникова, был проведен теоретико-методологический анализ мирового опыта в области современных способов передачи социально значимой информации.

По результатам анализа были сделаны следующие выводы:

1. Современные способы передачи социально значимой информации предполагают ведущую роль оптического гнозиса. При этом, удельный вес значения влияния других видов гнозиса (слухового, тактильного, вкусового), а так же гибридного варианта гнозиса (например при просмотре фильма в кинотеатре с одновременным потерблением попкорна, чипсов и прохладительных напитков), значительно снизился.

2. Поскольку при оптическом чувственном восприятии, объём передаваемой информации увеличивается в десятки раз, именно на ярких зрительных образах построены инновационные технологии коммуникации, обучения, развития, лечения (психотерапии) и социальной работы.

3. Во всех крупных городах мира (среди них Париж, Нью-Йорк, Берлин, Барселона) элитарным искусством и, вместе с тем, одним из видов социальной коммуникации, становится стрит-арт (уличное искусство). При этом, в ряде городов мира в бюджет города вписан определенный процент, который тратится на уличное искусство.

4. Последний факт свидетельствует о важности подобных проектов.

5. В Украине стрит-арт является малоизученной областью искусства и социальной коммуникации.

Далее, для определения восприятия уличного искусства, как явления, было проведено следующее пилотажное исследование.

С помощью специально составленной анкеты, сотрудники лаборатории КРППЭ опросили 123 жителя города Одессы, в возрасте от 14 до 70 лет (одну треть опрошенных составили подростки в возрасте от 14 до 18 лет), 72 респондента - женского пола и 51 - мужского.

Анкета содержала 12 основных вопросов, отражающих отношение горожан к уличному искусству и восприятие его различных видов.

Были получены следующие результаты.

1. Большинство опрошенных относятся к уличному искусству толерантно.

2. Более половины опрошенных отождествляют граффити (спрэй-арт) и стрит-арт, не улавливая большой разницы.

3. После разъяснения разницы между граффити и стрит-артом, две трети опрошенных выразили негативное отношение к граффити. Вместе с тем, выразили предпочтение стрит-арту (в виде росписей зданий геометрическими и сюжетными рисунками, муралами, а так же в виде объемных живописных изображений на асфальте).

4. 90% опрошенных считают стрит-арт способом общения художника с городом и обществом.

5. 10% считают, что стрит-арт является способом самовыражения молодёжи.

6. По мнению 90% опрошенных уличное искусство «украшает город», «оживляет серые фасады», «облагораживает депрессивные районы».

7. Большинство горожан считает, что образы должны быть «позитивными», «жизнеутверждающими», яркими и красочными.

8. Яркие позитивные образы, по мнению большинства горожан, «поднимают настроение», вызывают желание «жить и работать», «делать добро».

9. 99% респондентов отметили, что рисунки должны быть выполнены профессионально.

10. 80% согласились с утверждением, что рисунки, содержащие смысловые значения добра, мира и любви способствуют формированию нравственного благополучия населения.

11. Родители детей, которые учатся в школе «ОРАВНЕР ХАБАТ» г. Одессы, здание которой оформлено художником А. Шкуратом, отметили познавательную стимуляцию росписи школы. («В такую школу хочется спешить каждый день».)

12. Отдельно, родители отметили, что геометрические рисунки на здании школы («ОРАВНЕР ХАБАТ» г. Одессы) способствуют эстетическому развитию детей.

13. 98% опрошенных одобрительно отнеслись к идее художественного оформления школ Одессы.

Таким образом, проведенные исследования позволяют сделать следующие выводы:

1. Ведущим современным способом передачи социально значимой информации во всем мире является воздействие на оптический гнозис.

2. Поскольку оптическое чувственное восприятие является сложным процессом и одновременно сложно организованной системой, при его использовании объём передаваемой информации увеличивается в десятки раз.

3. В мировой практике организации социальной коммуникации распространенными методами являются стрит-арт и граффити.

4. Большинство опрошенных жителей Одессы предпочитают стрит-арт, и негативно относятся к граффити.

5. По мнению 90% опрошенных уличное искусство «украшает город», «оживляет серые фасады», «облагораживает депрессивные районы». А рисунки, содержащие смысловые значения добра, мира и любви способствуют формированию нравственного и эмоционального благополучия населения.

6. Особенности воздействия стрит-арта, как способа социальной коммуникации требуют дальнейшего изучения.

Использованная литература.

1. Вартанов, А.В. К исследованию семантического графического пространства // Психологический журнал. 1987. Т 8. №2. с. 58-65.

Волков, Н.Н. Восприятие картины. М.: Просвещение, 1976. 213 с.

Демидов, В. Как мы видим то, что мы видим. М.: Знание, 1987. 240 с.

Измайлов, Ч.А., Соколов, Е.Н., Черноризов, А.М. Психофизиология восприятия. М.: Издательство МГУ, 1989. 206 с.

Китаев-Смык, Л.А. Психология стресса. М.: Наука, 1980. 368 с.

Коробицына М. Б. Терапия творческим самовыражением. АВГ.: 2014. 24. с.

Сукретная, Л.П., Шехтер, Л.М. Семантическое пространство искусственных цветовых названий // Вест. МГУ. Сер. псих. 1992. №1. с. 3-14.

Фриллинг, Г., Ауер, К. Человек-цвет-пространство. М.: 1973. 120 с.

Яньшин, П.В. Рисунок как фактор психической регуляции // Прикладная психология. 2000. №4. с. 14-27.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ МІГРАНТІВ ЯК ЧИННИК ЇХ АДАПТАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІЙ СПІЛЬНОТІ

Блинова О.Є.

д. психол. н., професор, завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет

Мігранти, які були вимушено переселені із місць свого постійного проживання в інші регіони України є, з одного боку, проблемою, до якої українське суспільство виявилось не готовим, з іншого боку, це вагомий ресурс суспільного, соціально-економічного розвитку приймаючої спільноти за умов інтеграції вимушених переселенців, тобто набуття спільної ідентичності. Ця узгоджена ідентичність, коли переселенець може вважати себе «своїм», проживаючи на певній території, набувається через довіру до представників приймаючої спільноти, що, у свою чергу, пов'язано із соціальним капіталом як мігрантів, так і людей, які постійно проживають у цьому регіоні.

Під ідентичністю розуміємо самототожність або, за словами С. Хантінтона, «сенса себе», тобто розуміння себе, самоусвідомлення, без якого неможливо існування людини [5]. Ідентичність у суспільстві підтримується соціальним капіталом – довірою та взаємозв'язками, що сприяють збереженню механізму соціального відтворення. У працях Е. Гідденса, Ф. Фукуями довіра, відповідальність, чесність, взаємозв'язки в інтересах всього суспільства розуміються як соціальний капітал.

Головна проблема ідентичності та соціального капіталу – відсутність їх протистояння суспільству. Ф. Фукуяма визначає довіру у такий спосіб: «Довіра – це очікування членів спільноти того, що інші його члени будуть поводитись більш-менш передбачувано, чесно, з повагою до потреб оточуючих, у згоді з певними спільними нормами» [4, с. 27]. Соціальний капітал – цей той потенціал суспільства або його частини, який є неможливим без довіри між його членами. Довіра є одним із компонентів більш широких соціально-психологічних та соціальних явищ, що впливають на інтеграційні процеси в полікультурному суспільстві – соціально-психологічного капіталу особистості та соціального капіталу. Соціальний капітал, як відтворювальні зв'язки між людьми, заснований на поєднуючих їх традиціях та звичаях. Довіра можлива, якщо спільноті притаманні моральні цінності, що поділяються всіма, і його члени можуть бути впевнені у тому, що й у своїй поведінці вони можуть бути схожими.

Р.Д. Пантам підкреслював, що «соціальний капітал належить до таких властивостей соціальної організації як довіра, норми, мережі взаємостосунків, які підвищують ефективність суспільства через сприяння координованим діям» [цит. за 1, с.141]. Отже, соціальний капітал зміцнює норми взаємності, полегшує передавання інформації, враховує успіхи попередніх спільних дій, відіграє роль моделі для майбутнього співробітництва.

Розглядаючи різноманітні компоненти соціального капіталу, дослідники особливо часто роблять акцент на довірі, яка може бути і джерелом такого капіталу, і його результатом. Довіра, на думку А. Селігмана, є фундаментом ефективною спільною діяльністю, забезпечує соціальну єдність, інтегрованість, психологічну цілісність певної групи. При цьому довіра є основою стабільності будь-якої соціальної системи як на мікро-, так і на макрорівні [2].

«Той чи інший рівень міжособистісної, організаційної (корпоративної) та суспільної (інституціональної) довіри є своєрідним «термометром» соціального здоров'я суспільства. Це пояснюється тим, що стосунки між людьми як «чужими» регламентуються законом, а стосунки між людьми як «своїми», регламентуються не тільки законом, але й моральними (соціальними) нормами» [1, с.147].

Отже, соціальний капітал відіграють вкрай важливу роль у житті мігрантів. На початкових етапах акультурації соціальний капітал допомагає їм адаптуватися. При цьому найбільш важливим є соціальний капітал, який характеризує включеність мігрантів у життя приймаючої спільноти [3, с.78]. Соціальний капітал досягається тривалими соціальними зв'язками, в яких люди допомагають один одному, ґрунтуючись на взаємній довірі та нормах

взаємодії. Умовою формування соціального капіталу та ідентичності всього суспільства є інтеграція соціального капіталу всіх груп громадянського суспільства, які орієнтовані на цінності суспільства загалом.

Література:

1. Свенцицкий А. Л. Социальный капитал и его формирование: социально-психологический поход / А.Л. Свенцицкий, Л.Г. Почебут, М.И. Килошенко, И.В. Кузнецова, Л.В. Марарица, Т.В. Казанцева // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Сер. 12. – 2009. – Вып. 3. Ч. II. – С.140-149.

2. Селигман А. Проблема доверия / Адам Селигман [Перевод с англ. И. И. Мюрберг, Л. В. Соболевой]. – М. : Изд-во Идея-Пресс, 2002. – 200 с.

3. Татарко А. Н. Взаимосвязь доверия с аккультурационными установками (на примере украинцев в России и русских в Латвии) / А.Н. Татарко // Культурно-историческая психология. – 2016. – Т. 12. № 1. – С. 76–84.

4. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с. (с/27)

5. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности : Пер. с англ. А. Башкирова / Сэмюэл Хантингтон. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2004. – 635 с.

ПЕРИОДИЗАЦИЯ ФАКТОВ ИСТОРИИ ВОЗДЕЙСТВИЯ ЭМОЦИОГЕННЫХ СПОСОБОВ В РАМКАХ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО РЕАГИРОВАНИЯ НА ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНУЮ РЕГУЛЯЦИЮ ПСИХИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ

Волженцева И.В.

доктор психологических наук, профессор, академик Украинской технологической академии, профессор кафедры психологии и педагогики дошкольного образования, профессор кафедры психологии

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

м. Переяслав-Хмельницкий, Украина

В научной литературе недостаточно внимания уделяется изучению феномена «эмоциональное реагирование». Изучение фактов истории воздействия эмоциогенных способов на психическое состояние человека даёт возможность представить периодизацию эмпирического опыта: период накопления эмпирических фактов, период теоретического осмысления, период практического использования на производстве, период утраты интересов, период повышения интересов других сфер жизнедеятельности прикладного характера, период междисциплинарного использования полученных данных.

Именно выявление последнего периода истории воздействия эмоциогенных способов на психическое состояние человека - периода междисциплинарного использования полученных данных, даёт основание для разработки иерархизации уровней эмоционального реагирования на полифункциональную регуляцию эмоциогенными способами.

Эмоциогенные способы регуляции психических состояний в нашем исследовании представлены комбинированными блоками перцептивной психотерапии: блока звукотерапии (музыка, биозвуки и бинауральные звуки) и блока цветотерапии (цвета (хроматические и ахроматические), объекты (природные и созданные человеком), графические способы (четкое и расплывчатое изображение), полимодальным образованием и результатом интеграции которых является структурное единое образование, обуславливающее регуляцию состояний [1].

Эмоциональное реагирование на звукоцветовую регуляцию проявляется на различных уровнях: на уровне сознания – в виде образов, представлений, эмоционального отклика; на уровне состояний - трансформация деструктивных состояний: тревоги, страха, агрессии в позитивные, интеллектуальные эмоции познавательного характера: любопытство, уверенность, успех; на мышечном уровне - в виде релаксации: расслабление мышечных зажимов (парасимпатическая нервная система) или активизации: мышечная активность (симпатическая нервная система).

Рассматривая иерархизацию уровней эмоционального реагирования на звукоцветовую регуляцию, необходимо отметить, что различные процессы имеют различный темп колебания. В частности, психические свойства личности изменяются быстрее социальных свойств, но медленнее, чем психические процессы, изменение которых происходит, в свою очередь, медленнее изменений психических состояний. Между этими свойствами существует как прямая, так и обратная зависимость: воздействуя на быстротекущие свойства, можем постепенно перейти к изменению инерционных свойств, и наоборот, но обратный путь – более медленный. Взаимосвязь между инерционными и быстрыми свойствами позволяет провести логическую цепочку воздействий через состояния на свойства. Эти особенности позволяют говорить о возможности регуляции на психофизиологическом и психическом уровнях. Так, особое внимание физиологическим проявлениям уделяли в своей теории эмоций У.Джеймс и Г.Ланге, которые доказали, что эмоция проявляется только при наличии физиологических изменений: в центральной нервной системе, железах внутренней секреции, на вегетативном уровне (систолическое

(ВГ), диастолическое (НГ), пульс (ЧСС), что отражено в нашей иерархизации уровней эмоционального реагирования на звукоцветовую регуляцию. R. W. Levinson также обнаружил, что отрицательные эмоции вызывают более сильные физиологические реакции, чем положительные, независимо от пола, возраста и культурной принадлежности.

Рассматривая возможность регуляции на психическом уровне, необходимо отметить, что эмоциональное реагирование звукоцветовой регуляции происходит на уровне психических процессов - улучшение внимания, памяти, мышления, воображения; на уровне личностных свойств человека - достижение субъективного уровня благополучия интеллектуальных, характерологических, темпераментальных особенностей (воздействие на черты личности происходит на протяжении более длительного времени - месяцы, годы); на клеточном уровне - нормализация мозгового кровообращения, возникновение синхронизации ритмической активности мозга.

Выраженность психофизиологических сдвигов зависит не только от интенсивности эмоционального реагирования, но и от его знака. В исследованиях Т.Луккен, Е.П.Ильина приводится сводка экспериментальных данных об изменении гормонов в крови при различных эмоциональных состояниях. В частности, обнаружено, что при эмоциях стенического типа выделяется адреналин (эпинефрин), а при эмоциях астенического типа - норадреналин (норэпинефрин).

Таким образом, мы рассмотрели периодизацию фактов истории воздействия эмоциогенных способов в рамках эмоционального реагирования на полифункциональную регуляцию психических состояний личности, с целью междисциплинарного использования полученных данных.

ЛИТЕРАТУРА

Волженцева И. В. Методологические и теоретико-эмпирические исследования полифункциональной регуляции психических состояний личности эмоциогенными способами: монография / И. В. Волженцева // Макеевский экономико-гуманитарный институт. – Макеевка: МЭГИ, Донецк: Донбасс, 2012. – 536 с.

РОЛЬ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ОФТАЛЬМОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Семенюк Н.С.,

здобувач кафедри диференціальної і спеціальної психології
ОНУ імені І.І. Мечникова

Діяльність медичних працівників офтальмологічного профілю має цілий ряд істотних особливостей. В дослідженні Д.В. Варивончика та Л.І. Денисюк [1] визначено, що лікарі-офтальмологи на робочому місці зазнають комбінованого впливу наступних шкідливих факторів умов праці та трудового процесу, а саме: хімічних речовин, біологічних агентів, контактного ультразвуку, ультрафіолетового випромінювання, лазерного випромінювання високої енергії й потужності, світлового середовища (високої інтенсивності освітленості, яскравості). Офтальмологи виконують прецизійні роботи «найвищої» точності під операційним мікроскопом та «високої» точності під щільною лампою, їх діяльність характеризується значною важкістю трудового процесу на фоні загальної гіподинамії, вираженою напруженістю праці (за інтелектуальним навантаженням, за розподілом функцій, за ступенем складності завдання, за емоційним навантаженням; за режимом праці тощо).

Для з'ясування ролі життєвих орієнтацій в забезпеченні успішної професійної діяльності медичних працівників офтальмологічного профілю треба розглянути детермінацію та реалізацію життєвих орієнтацій, яку репрезентовано у вигляді каузальної системи. Це пов'язане з тим, що гіпотезою нашого дослідження було положення, що саме життєві орієнтації визначають особливості реалізації власної професійної діяльності у даного контингенту.

Каузальна система побудована таким чином, що являє собою систему причинно-наслідкових зв'язків. Іншими словами, моделювання каузальної системи відображає реконструкцію механізмів, які генерують явище, що спостерігається. Компонентами причинного моделювання виступають змінні та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Ще один аспект полягає в тому, що дослідники не завжди спостерігають змінні «як такі», скоріше, вони повинні відобразити їхні властивості. Отже, при моделюванні каузальних систем у вигляді причинно-наслідкових діаграм, важливо пов'язати певні властивості належним чином [4].

Для побудови моделі, що відбиває системні закономірності психологічних особливостей професійної діяльності медичних працівників офтальмологічного профілю, були об'єднані окремі підсистеми, що характеризують певні психологічні конструкти. Метою даного дослідження виступає вивчення взаємин між параметрами, що характеризують на змістовному рівні ключові параметри підсистем.

Аналізувалися наступні підсистеми.

Підсистема «Життєві орієнтації». Дана система була базовою для вивчення психологічних особливостей професійної діяльності медичних співробітників офтальмологічного профілю. Вона виступала як модератор взаємин між підсистемами нижчого та вищого рівня. Це пов'язане з тим, що гіпотезою нашого дослідження було положення, що саме життєві орієнтації визначають особливості реалізації власної професійної діяльності у даного контингенту. В загальному сенсі життєві орієнтації являють собою загальні суб'єкт-об'єктні орієнтації індивіда щодо ситуацій своєї життєдіяльності [3]. Життєва орієнтація формується в залежності від того, носієм яких цінностей є те чи інше коло занять для людини і якого значення набувають дані цінності в її свідомості .

Підсистема «Соціально-демографічні чинники». Дана підсистема розглядалася як така, що впливає на підсистему «Життєві орієнтації» і підсистеми вищого рівня.

Підсистема «Чинники організаційного середовища». Дана підсистема розглядалася як така, що впливає на підсистему «Життєві орієнтації» і підсистеми вищого рівня. Ця

підсистема описувала параметри соціально-психологічного клімату, стилю керівництва, сприйняття умов праці.

Підсистема «Позитивні риси особистості». Дана підсистема розглядалася як така, що впливає на підсистему «Життєві орієнтації» і підсистеми вищого рівня.

Підсистема «Стресові реакції й вигоряння». Дана підсистема розглядалася як залежна стосовно підсистеми «Життєві орієнтації» і підсистем нижчого рівня. В цій підсистемі оцінюється негативний вплив чинників трудової діяльності на особистість працівника, внаслідок якого змінюється професійна поведінка, виникають психологічні проблеми, формуються психосоматичні розлади тощо. Професійний стрес у медичних працівників є об'єктом багаторічного вивчення не лише медичних психологів, але й клініцистів різних спеціальностей [2].

Підсистема «Задоволеність працею й організацією». Дана підсистема розглядалася як залежна стосовно підсистеми «Життєві орієнтації» і підсистем нижчого рівня. Параметри цієї підсистеми характеризують рівень якості трудового життя. Вчена підкреслює, що останнім часом в літературі, присвяченій людським ресурсам, все більше уваги приділяється психологічному клімату в колективі, конфліктології, отриманню морального задоволення працівниками від результатів та процесу праці.

Підсистема «Баланс між роботою й особистим життям». Дана підсистема розглядалася як залежна стосовно підсистеми «Життєві орієнтації» і підсистем нижчого рівня. Баланс «робота – життя» є категорією, що визначається дослідниками як суб'єктивна загальна оцінка індивідом своєї власної ситуації між роботою та іншими сферами життя співробітника, сім'єю, а також як наявність певної кількості компонентів, які визначають цей баланс.

Таким чином, треба зробити наступні висновки що суспільна значущість і складність професійних обов'язків медичних працівників при зіткненні із соціально-економічними проблемами сучасності апелює до професійних орієнтацій, які є складовою частиною більш широкого комплексу життєвих орієнтацій особистості. Зазначено, що у вітчизняній психології проблема життєвих орієнтацій медичних працівників вивчалась переважно на студентах медичних ВНЗ, а в закордонних дослідженнях життєві орієнтації медиків вивчались у зв'язку з їхнім ставленням до еутаназії, конфліктом особистих цінностей з цінностями системи охорони здоров'я, ціннісних орієнтацій, стресу, вигоряння, якості життя, балансу між роботою та сім'єю, тощо. Визначено, що в цілому життєві орієнтації медичних працівників залишаються майже невивченими.

ЛІТЕРАТУРА

Денисюк Л.І. Особливості умов праці, як фактор ризику професійної захворюваності лікарів-офтальмологів / Л. І. Денисюк, Д. В. Варивончик // Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика. - 2014. - № 23(1). - С. 400-405.

Дудник Л.М. Особливості вияву синдрому емоційного вигоряння в лікарів / Л.М. Дудник, Л.Г. Туз // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. - 2013. - №. 40. - С. 287-291.

Мурадян О.С. Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз / О.С. Мурадян // Соціологічні студії. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. - № 1 (2). - С. 49-54.

Russo F. Causality and causal modelling in the social sciences. Measuring variations / F. Russo, 2009. - Methodos Series. Springer, New York.-239 p.

ІСТОРИЧНИЙ ХІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У ДОСЛІДЖЕННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

Дробот О.В.

Доктор психологічних наук, професор кафедри психології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет», м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Свідомість як психічний процес є надзвичайно важливим ресурсом для вирішення багатьох завдань людської життєдіяльності. Незрілість або порушення таких функцій свідомості, як здатність до регулювання та саморегулювання, до контролю й самоконтролю, до усвідомленого вибору з кількох альтернатив та багатьох інших, спричинює малоефективні дії суб'єкта, і малоефективність діяльності індивіда, втрату якості життя та психологічного здоров'я. Лише зріла, сформована свідомість може бути підключена до вирішення завдань діяльності як потенціал до їх вирішення.

Сьогодні, в непростий для нашої країни час становлення української держави, в умовах гострої необхідності економічних реформ та інших істотних суспільних змін, в Україні загострюється проблема ефективності управління суб'єкта собою і соціальними процесами. В зв'язку з цим соціальна, технологічна, економічна сфери життя потребують професійного керівника, здатного до відповідальних управлінських рішень, до проектування розвивальних управлінських ситуацій, до саморозвитку, до професійного й особистісного зростання. Отже йдеться про зміну парадигми з традиційної управлінської діяльності на управлінську діяльність згідно з гуманістичними цінностями суспільства. Професійна управлінська діяльність вимагає від фахівця високорозвиненої управлінської свідомості.

Дослідження саме професійної управлінської свідомості керівника дозволило ввести у науковий дискурс категорію «управлінська свідомість», яка специфікує наукові психологічні уявлення [2]. Нами було розглянуто парадигми окремих, найбільш значущих напрямків, які визначили історичний хід психологічної науки:

Перший напрямок складають уявлення про одиниці свідомості в руслі структурної школи психології. Проблема визначення одиниці аналізу психіки в дослідженнях В. Вунда, Е. Тітченера вирішується через аналіз свідомості, репрезентованої через досвід та опис його елементного складу. В якості основних елементів структури свідомості були визначені: відчуття, образи та емоційні стани.

Другим методологічно самостійним напрямком вивчення свідомості став функціоналізм. У цьому психологічному напрямку поняттям, крізь призму якого описувалася феноменологія свідомості, стало поняття «функція» (Ф. Brentano, У. Джемс, Д. Дьюї). Функціоналізм визнає зміст свідомості перманентно мінливим і не повною мірою усвідомлюваним.

Третім історичним напрямком вивчення свідомості стали дослідження в ракурсі когнітивної проблематики (Р. Мей, Е. Толмен, Дж. Фодор, Т. Нагель, Дж. Брунер, Дж. Келлі), найважливішим результатом яких стали уявлення про вимогливий характер об'єктів (К. Левін); смисл дій та ситуацій для суб'єкта задається суб'єктивним ставленням (Е. Толмен); спроби пояснити детермінанти людської поведінки смислом (Ж. Нюттен), інтенцією волі, бажань і намірів (Р. Мей), особистісними конструктами (Дж. Келлі).

У контексті соціокультурної детермінації свідомості беззаперечно значення культурно-історичної концепції Л.С. Виготського [9]. Для дослідження управлінської свідомості складають такі її ідеї: нерозривний зв'язок свідомості і діяльності (у нашому випадку йдеться про формування групової професійної свідомості через колективну професійну діяльність); психічні новоутворення як похідні від інтеріоризації висхідної форми діяльності; значення як молярна одиниця-репрезентант суспільного досвіду у свідомості особистості.

На підставі застосування культурно-історичної концепції та ідеї опосередкування діяльності знаковою системою до дослідження професійної, зокрема, управлінської,

свідомості показано, що загальна схема соціогенезу професійної свідомості індивіда має такий вигляд: професійна колективно-соціальна діяльність створює професійну культуру, яка виробляє систему професійних знаків або символів, які мають бути засвоєні індивідом в ході індивідуальної професійної діяльності, що в свою чергу формує індивідуальну професійну свідомість.

ЛІТЕРАТУРА

- Выготский Л. С. Проблема сознания / Л. С. Выготский // Собрание сочинений : в 6 т. – М., 1982. – Т. 1 : Вопросы теории и истории психологии. – С. 156-167.
- Дробот О.В. Професійна свідомість керівника: навчальний посібник / О.В. Дробот – К.: Талком, 2016. – 339 с.

РОЛЬ БАЗОВИХ НЕСВІДОМИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ ФАХІВЦЯ

Карпенко А.П.

Викладач кафедри менеджменту Херсонського інституту Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

Сучасний ринок праці потребує висококваліфікованих працівників, які здатні до швидкого реагування на зміни у динамічному ринковому економічному середовищі, вміють самостійно приймати рішення щодо вибору напрямку подальшого професійного зростання та вчасно корегувати власні професійні плани. Проте, успішним вибір професії вважається лише тоді, коли збігаються прагнення, можливості людини та потреби суспільства. Вивченню впливу соціальних і соціально-психологічних чинників на процес професійного самовизначення людини присвячені праці численних дослідників. Висвітлення різних аспектів самовизначення особистості розглядалися в роботах К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Божович, М. Гінзбурга, Є. Зеєра, Є. Клімова, Г. Костюка, А. Маркової, М. Пряжнікова, С. Чистякової, П. Якобсона. В роботах П. Атутова, М. Зиновкіна, Т. Кудрявцева, В. Мачуського, В. Моляко, М. Чернишова розкрито психологічні аспекти вибору технічних професій. Проте серед них відсутні дослідження професійного самовизначення інженерно-технічних працівників, які б були проведені у психодинамічній парадигмі. Отже, питання про роль базових несвідомих тенденцій у детермінації професійного вибору фахівця в умовах інноваційних та високотехнологічних трендів в економічному розвитку держави і досі залишається відкритим.

Сьогодні найбільшу популярність – в силу високого ступеню стандартизації як тестування, так і обробки – мають опитувальникові форми виявлення професійного самовизначення. Однак опитувальники, навіть досить складні, не захищені від спотворення з боку психологічних захисних механізмів випробуваного та декларованих ними установок на професійну орієнтацію. Якщо мова йде про можливість подолання труднощів в аналізі мотиваційної основи професійних інтересів, не можна обійти увагою альтернативні методичні стратегії, які реалізують ці можливості.

Н.В. Родіна зазначає [2], що досліджуючи індивідуально-особистісні особливості працівників варто не обмежуватися характеристиками свідомого рівня психіки, але й розглядати у якості чинників професійної успішності неусвідомлювані потяги. Ці особливості, виявлені за допомогою проєктивних методик, можуть бути розглянуті як узагальнені стійкі мотиви, які визначають тенденції їх поведінки у кризових ситуаціях, в певній мірі зумовлюючи успішність професійної діяльності.

Вивчення впливу неусвідомлюваних потягів на професійне самовизначення як окремих напрямків психологічних досліджень започатковане М. Ахтніхом [3], який розробив в 1971 році проєктивну техніку для дослідження професійних схильностей. Ця методика базується на виявленні Л. Сонді взаємозв'язку між різними спадковими чинниками і їх вплив на зроблені людиною життєві вибори. Саме ці різноманітні взаємозв'язки (несвідомі радикали та схильності до професії) і призводять до специфічної для кожної людини особистісної структури професійних схильностей.

Л. Сонді виявив, що певному колу успадкованих захворювань характерні також певні типи здібностей і вибір професій. Цей феномен він назвав ерготропізмом. Так, професію вибирають тому, що вона може дозволити задовольняти якісь інстинктивні спонукання соціально прийнятним чином. Вибір професії має, крім того, метою задоволення потреби в контакті з генетично родинними типами людей. На вибір професії можуть впливати детерміновані інстинктами стійкі афективні схеми. До таких випадків «первинного» ерготропізму додаються випадки «захисного» ерготропізму, коли вибір професії диктується механізмами захисту від інстинктивної потреби, що відкидається [4].

Аналізуючи останні публікації в англійськомовних наукових збірниках, присвячених проєктивним технікам, необхідно зазначити, що використання тесту Сонді у вивченні

професійного самовизначення поступається таким проєктивним методикам, як тест Роршаха, ТАТ, Хенд-тест не кажучи про багаточисленні опитувальники, і зустрічається лише в окремих статтях.

Варто відзначити розвиток української школи проєктивної психодіагностики, адже вітчизняні вчені досліджували психодинамічні чинники діяльності широкого спектру професійних груп. Так, дисертаційне дослідження М.І. Вигдорчика присвячено дослідженню та обґрунтуванню психодинамічних діагностичних методів у комплексному медичному огляді моряків. Автором були виявлені специфічні для моряків властивості особистості і латентні ознаки психічної дезадаптації [1]. Н.В. Родіною досліджені психодинамічні детермінанти поведінки подолання стресових ситуацій працівників МЧС України [2]. Автори вказують, що особливості емоційної і соціальної спрямованості особистості знаходять підтвердження в результатах «Методу портретних виборів Сонді», проте не зупиняючись детально на чинниках професійного самовизначення.

Таким чином, аналіз літературних джерел показує, що загальним дискурсом у дослідженні психологічних аспектів професійного самовизначення фахівців, зокрема інженерно-технічних працівників, є вивчення відповідних конструктів на свідомому рівні за допомогою опитувальників, яке втім має свої певні вади. Проте існує і альтернативний методичний підхід – використання проєктивних технік, спрямованих на вивчення несвідомого рівня психіки. Але цей підхід використовується дуже рідко. Відповідно є практично недослідженими психодинамічні детермінанти професійного вибору українських інженерно-технічних працівників в умовах розвитку інновацій та високих технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вигдорчик М.І. Методы психодинамической диагностики в комплексном медицинском освидетельствовании моряков: автореф. дис... канд. мед. наук: 14.01.34 / М.І. Вигдорчик; Держ. п-во "Укр. НДІ мор. медицини". — О., 1999. — 20 с.
2. Родіна Н.В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання : монографія / Наталія Володимирівна Родіна. – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2011. – 364 с.
3. Achtnich M. Introduction au Test de Photos de Professions (BBT) et a son utilisation dans la consultation d'orientation professionnelle et de carrier / M. Achtnich // Revue de Psychologie Appliquée. – 1988. – №. 38(4). – P. 295-324.
4. Szondi. L. Lehrbuh der experementellen Triebdiagnostik / L. Szondi. – Bern: Hans Huber, 1972.— 337 p.

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВІРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Кашпур Ю.М.

кандидат психологічних наук,

доцент, докторант кафедри теоретичної та консультативної психології

Факультету психології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Враховуючи недостатню розробленість проблеми вірності в науці, вважаємо за доцільне почати пошук психологічної її природи з осмислення позицій фізіологічної, антропологічної та етологічної наук, виявивши основні аспекти вірності як феномену, що має конкретне соціально-психологічне коріння. Необхідно спочатку довести, що вірність межує з такими поняттями як прихильність, турбота, емпатія, довіра, зобов'язання, які вносять до природи означеного явища психологічну складову та визначають його консистенцію.

Питання вірності та зради залишаються актуальними не лише у гуманітарних науках, а й у дослідженнях природничого циклу. Вчені (Г.Ленг, С.Меллой, Х.Фішер, та ін.) весь час намагаються пояснити природу цих феноменів з фізіологічної точки зору. Предметом їх дослідження виступає вірність, насамперед, у міжособистісних стосунках. Аналізуючи розвиток взаємин двох людей на різних стадіях комунікації, фізіологи прийшли до висновку, що їх міжособистісна поведінка детермінується цілою сукупністю гормональних речовин, які почергово продукуються залозами внутрішньої секреції. На думку Х.Фішер, в момент встановлення довірливих стосунків комбінація з тестостерону та естрогену створює відчуття ейфорії та, одночасно, стривоженості й сконцентрованості, як при нав'язливих станах. Люди багато думають про своїх суб'єктів захоплення і намагаються позиціонувати себе з найкращої сторони. Основним продуктом, що формується протягом цього етапу, є довіра. Згодом настає стадія прихильності, яка детермінується окситоцином, який володіє незначним наркотичним ефектом і спонукає індивіда шукати нових регулярних контактів зі своїм партнером, адже під дією його запаху, або навіть згадки про нього ця речовина рефлекторно знову продукується залозами внутрішньої секреції і, як наслідок, викликає приємні та ніжні відчуття. Посилює потребу в партнерові гормон вазопресин, який викликає емпатію та спонукає людину до побудови глибоких інтегруючих взаємин зі своїм суб'єктом вірності. Ми розділяємо таку позицію фізіологів щодо розвитку парних взаємин та відмічаємо, що цей алгоритм має багато спільного з побудовою взаємин вірності, а можливо є платформою для становлення такої морально-особистісної якості як вірність.

Через низький ступінь дослідженості явища вірності у психології та необхідність вичленення його природи зі складної та багатогранної людської психіки, ми також вимушені були звернутися й до етологічних досліджень. Невдаючись до презентації прикладів взаємин вірності серед представників фауни, вважаємо за потрібне лише окреслити наші наступні висновки, що пояснюють специфіку цього феномена у тварин:

у більшості випадків вірність у тваринному світі обумовлена доглядом один за одним, потребою в охороні свого житла та захистом нащадків;

вірність у тварин не є радикальною і не зберігається при умові смерті одного з партнерів. Відтак, стереотипні уявлення про самопожертву окремих представників фауни є гіперболізованими;

моногамність у тварин зберігається лише з конкретним партнером і протягом якогось часу. У випадку розриву стосунків вони вдаються до нових взаємин;

тварини є вірними лише у подружніх стосунках. Зі своїм потомством вони сепаруються в ході реалізації програми «турбота про нащадків». Це може свідчити про притаманність тваринам також двох окремих явищ прив'язаності та вірності.

тваринам притаманна чуйність та співпереживання. Цим пояснюються випадки турботи один про одного під час хвороби партнера та відмову від еміграції. Це може свідчити про наявність у змісті вірності названих емоційних конструктів.

Антропологі О.Лавджой та Г.Вейнер вважають, що складність пояснення феномена вірності полягає у офіційному позиціонуванні людини як моногамної істоти. Тоді як їх

спостереження доводять, що виду *Homo sapiens* більше притаманна не чиста, а «серійна моногамія» (поєднання моно- та полігамії), відповідно до якої людина може забезпечити більшу турботу про себе та нащадків під час спільного проживання, а також, одночасно, мати дітей від інших партнерів, не чекаючи втрати одного з подружжя, як це буває серед певних видів тварин. На думку відомого антрополога О.Лавджоя. Самці австралопітеків (попередників людей), як довів вчений, були керовані бажанням бути впевненими у своїх нащадках, намагалися забезпечувати самку всім необхідним за умови, якщо та буде зберігати їм вірність і не матиме потреби шукати іншого. Самка ж, отримуючи від цього самця підтримку в реалізації своєї материнської програми та оргазмічні відчуття, ще більше упевнювалася у необхідності бути вірною конкретному суб'єктові. В подальшому, з розвитком моногамності та сімейних форм, взаємини подружжя стали носити не лише сексуальний, а й побутовий, розвивально-виховний, рекреаційний характер, що вимагало збереження інтимної інформації між двома особами. Так, потреба один в одному на фоні міжстатевих та сексуальних стосунків розповсюдилася й на інші сфери соціально-психологічного життя особистості, що створювало підґрунтя для диференціації уявлень про вірність як про моральну цінність та когнітивно-емоційне утворення.

Отже, вірність особистості проходить своє становлення від тимчасового емоційного стану симпатії до стійкого продукту когнітивно-емоційної єдності, що детермінується нейрогуморальними процесами. На противагу літературним уявленням про високоморальну вірність, для більшості тварин ця якість не є характерною, тоді як людині притаманна серійна вірність, яка обумовлена тривалим періодом вигодовування дітей та необхідністю виховання й турботи про них.

ЛІТЕРАТУРА

Палмер Дж. Эволюционная психология. Секреты поведения *Homo sapiens* : [пер. с англ.] / Джек Палмер, Линда Палмер. – 2-е изд. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК ; М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 382 с.

Фишер Х. Почему мы любим: природа и химия романтической любви = *Why We Love: The Mature and Chemistry of Romantic Love* / Фишер Х. ; пер. с англ. Е. И. Милицкая. – М. : Альпина нон-фикшн, 2012. – 319 с.

Хрисанфова Е. Н. Антропология : [ученик] / Е. Н. Хрисанфова, И. В. Перевозчиков. – М. : Изд-во Моск. ун-та : Наука, 2005. – 400 с.

СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ В СТРУКТУРІ: ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ-КАТАРСИС-ЕКСТАЗ

Данилюк І. В.

Доктор психологічних наук, професор
 Декан факультету психології КНУ ім. Т. Шевченка

Ларін Д. І.

Аспірант кафедри загальної психології
 КНУ ім. Т. Шевченка (Київ)

Розвиток української психології неможливий без осмислення та узагальнення великого історичного спадку вітчизняної психологічної науки. Вивчення історії психологічної думки в Україні, особливо, врахування ролі відкритої психологічної кризи, змушує нас здійснювати якісний прогностичний аналіз у побудові історико-психологічних висновків [8].

Виклад основного матеріалу. Останнім часом вийшла низка праць, в яких частково розв'язується проблема розвитку історико-психологічної думки в Україні. Однак у більшості з них розглядаються тільки питання історії психології Наддніпрянської України, але залишається нерозкритою історія психологічної думки інших регіонів. Вивчення та пояснення історичного шляху науки – важлива передумова аналізу сучасних проблем та прогнозування тенденцій її розвитку. Ідеї та послідовні дії сучасного психолога, його досягнення та труднощі – лише один з моментів загальної траєкторії всесвітньо-історичного руху науково-психологічної думки [8, с. 7].

Чим чіткіше постає перед нами картина цього руху, тим адекватніше ми орієнтуємося у створеній ситуації, тим краще розуміємо, звідки та куди ми йдемо. Тому, звертаючи свій погляд до історії, ми не лишаємо поле розробки з яким взаємодіє психолог з усіх сторін актуальних проблем, але проникаємо в їх більш глибокі підвалини. На початку ХХ століття Україна мала низку наукових центрів (Київ, Одеса, Харків та ін.), в яких розвивалася психологічна наука [11].

Неможливо об'єктивно відобразити становлення психологічних проблем, гіпотез, концепцій, абстрагуючись від розвитку природознавчого знання та соціологічної думки, а також ігноруючи загальні галузі практики, пов'язаними з їхнім впливом на людину [14]. Використання методу прогностичного аналізу у дослідженні історичного смислу періоду відкритої кризи у психології передбачає врахування методики прогнозування, а саме:

1) використання моделей історичного майбутнього психологічної науки і шляхів його досягнення (прогностику, з'ясування ступеня відповідності історичного смислу через здійснення аналізу у майбутньому, тобто у історичній перспективі), що включає в себе два підвиди: перший - нормативний прогностичний аналіз, коли задається майбутній стан історичного майбутнього та способи його досягнення в межах дослідження та другий - пошуковий прогноз (який ми будемо використовувати у нашому дослідженні), при якому за допомогою побудови концептуальних моделей психологічних шкіл періоду відкритої кризи визначається ситуація посткризового історичного майбутнього [5, 15];

2) у історико-психологічному дослідженні майбутнє є одночасно явищем буття і небуття, з одного боку воно зберігає спадкоємність з минулим (спадкоємність ідей психологів періоду кризи з сучасниками), з іншого принципово відрізняється від нього [10; 12];

3) узагальнений прогностичний аналіз у зв'язку з даними твердженнями припускає наступні процедури: виявлення в минулому і теперішньому часі прецедентів майбутнього, його зародків, одні з яких розвинуться в основи майбутнього, а інші не сягнуть розвитку лишаючись у контексті минулого, оцінка їх перспективності: а) визначення незмінних (сталих) характеристик (тенденцій) історичного смислу періоду відкритої кризи у психологічній науці; б) аналіз процесу становлення сучасної психологічної науки в період

відкритої психологічної кризи; в) аналіз подій процесу становлення психології в межах конкретного історичного періоду; г) перевірка та уточнення прогностичної моделі розвитку історико-психологічного знання [5; 7].

Психологічна теорія розвивається на базі тих даних, які накопичуються у експериментальних та прикладних дослідженнях (саме цими дослідженнями обумовлений період відкритої кризи у психології). Постаючи для теорії невичерпним джерелом інформації, вони слугують і засобом перевірки її істинності [10; 11]. Отже, на початку ХХ століття сформувалися основні течії, провідні пошуки у психології, пов'язані з ідеєю інтеріоризації. Принципового значення поняття інтеріоризації набуло в культурно-історичній теорії Л. С. Виготського. Одне із основних тверджень цієї теорії полягає в тому, що будь-яка справді людська форма психіки початково складається як зовнішня, соціальна форма спілкування між людьми й лише потім, у результаті інтеріоризації, стає психічним процесом окремого індивіда [9].

Саме вчинковий принцип на нашу думку, доцільно використовувати у розкритті зв'язку історії психологічної думки з історією людської культури. „Саме через структуру вчинку, як він тлумачиться в історичному ключі, відкривається можливість, - стверджує В. А. Роменець, - показати справжні зв'язки психології з іншими дисциплінами, евристичну взаємодію між ними” [9, 10].

На те, що категорія вчинку має загальнокультурне тлумачне значення, переконливо вказав М. М. Бахтін: "Кожна моя думка з її змістом є моїм індивідуально-відповідальним вчинком, одним із вчинків, із яких складається все моє єдине життя як суцільне учинкування, тому що все життя в цілому може бути розглянуте як певний складний вчинок". Основним предметом вивчення в психології на зламі ХІХ й ХХ століть стає післядійова сторона вчинку. Психологія післядії, на думку В. А. Роменця, охоплюється ідеями інтеріоризації, катарсису та екстазу [8, с.9].

Основним предметом вивчення в психології на зламі ХІХ й ХХ століть стає післядійова сторона вчинку (таблиця 1)

Таблиця 1

Вчинковий принцип в історії психології на прикладі Західних регіонів України останньої чверті ХІХ – першої половини ХХ століття.

ПІСЛЯДІЙОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ВЧИНКУ. ОПАНУВАННЯ ЛЮДИНОЮ САМОЇ СЕБЕ		
Формування внутрішнього плану свідомості: інтеріоризація вчинкової дії	Катарсис і зняття великої суперечності душі	Психологічні мотиви зняття суперечностей і знаходження людиною самої себе: екстаз і сублимація
ІНДИВІДУАЛЬНЕ, НАРОДНЕ, ВСЕЛЮДСЬКЕ		
Інтеріоризація як само відображення буття	Розв'язання життєвих проблем. Самозречення і абсолютна експансія	Самопізнання і сенс життя. Творчість. Еротизм
Біо-соціо	Творча особистість	
Твардовський, Кройц, Вітвіцький, Грушевський, Гнатюк, Мірчук.	Балей, Франко, Колесса, Шлемкевич, Ярема	Кобилянська, Захер-Мазох, Горбачевський, Костельник
САМОПІЗНАННЯ		
Відчуження самості	Вияв самості	Пізнання і само створення самості
Біологічне	Продуктивна	Людина у світі:

Фізіологічне Національне	діяльність Художня. Моральна. Наукова	свобода і незалежність від світу. Самовизначення та його ідеал.
-----------------------------	---	---

Після того, як людина здійснює особисто значущий для себе вчинок і усвідомлює те, що нею зроблено, вона повертається до свого внутрішнього світу. В результаті інтеріоризації, коли людина заглиблюється у внутрішню суть, відбувається формування внутрішнього плану свідомості. У ході акту інтеріоризації поглиблюються суперечності, які постають під час зіткнення зовнішнього і внутрішнього світів, після чого виникають „болісні та неприємні” афекти [2].

Поєднання зовнішнього і внутрішнього, явища й сутності іноді переживається як відкриття, інсайт, як задоволення від звершення шляху напруженого пошуку. Катарсис "...є подоланням розкиданості суб'єктивності, без принципності, її безвихідності, її знесилюючих нерозумних страждань. Разом з цим катарсис є новою якістю психічного, новим його станом”, - зазначає В. А. Роменець. У зв'язку з учинковим принципом напрями української психології першої половини ХХ століття, пов'язані з характером інтерпретації психіки, посідають своє місце в цій ієрархізованій структурі: інтеріоризація – катарсис – екстаз [14].

Катарсис дає поштовх до пошуку вищих цінностей (що можна було спостерігати на початку ХХ століття), і людина у вищому стані наближається до цих цінностей. Але екстаз, в розумінні історії психології, не є злиттям з першосутністю, він швидше сприяє віднайденню людиною самої себе. Екстаз, на думку В. А. Роменця, є рухом до вершин досконалості, перебуваючи у досконалому світі безконечного, ідеального, розумного [13].

Перспективи використання результатів дослідження.

Слід сказати про нове розуміння психічного розвитку, що було розроблено М. Я. Басовим [2] і Л. С. Виготським [6]. Поява цих концепцій доводить, що 20-30-і рр. були періодом розквіту, злету вітчизняної дитячої психології, і ідеї, що з'явилися в той час, ще протягом довгого періоду направляли теоретичні розробки вчених [10].

Історизм, конкретність та системність аналізу постають передумовами адекватного розвитку еволюції наукових ідей (періоду відкритої психологічної кризи), ключем для розуміння причин тих уявлень, якими оперує сучасний психолог. Глобальна, позаконтекстна оцінка різних гіпотез, концепцій, методологічних установок перешкоджає розумінню їх справжнього смислу та функцій у межах наукового прогресу [4].

Використання результатів історико-психологічного дослідження матиме перспективи у здійсненні якісного історико-психологічного аналізу ролі історичного періоду відкритої психологічної кризи у психології першої третини ХХ століття, яке буде реалізоване у подальшому аспекті дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Акімова Л. Н. Становлення і розвиток вітчизняної експериментальної психології (на матеріалі Південноукраїнського регіону). : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 "загальна психологія, історія психології." / Акімова Л. Н. – Одеса, 2001. – 48 с.

Асмолов А. Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / А. Г. Асмолов. – Минск: Воронеж, 1996. – 309 с. – (7-е).

Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність. // Інститут психології АПН України. – 1992. – С. 222–304.

Балей С. Нарис психології / С. Балей. – Львів: Ранок, 2011. – 409 с. – (11).

Балей С. Про поняття психологічної основи почувань / С. Балей. // Записки НТШ, 10-е. – 2012. – №9. – С. 105–115.

- Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский. // 3-е. – 2008. – №1. – С. 56–65.
- Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 312 с. – (2). – (Мир психологии).
- Данилюк І. В. Історія психології в Україні: західні регіони (кінець ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 "загальна психологія, історія психології." / Данилюк І. В. – Київ. – 24 с.
- Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання : історико-теоретичний вимір : [монографія] / І. В. Данилюк. – К. : «САММІТ-КНИГА», 2010. – 432 с.
- Зеньковский В. В. Принцип индивидуальности в психологии и педагогике. / В. В. Зеньковский // Вопросы философии и психологии / В. В. Зеньковский. – Киев: Акад. педагог. Наук СССР, 2011. – (4-е изд., испр. и доп.). – С. 110–154.
- История психологии (10-е - 30-е гг. Период открытого кризиса). Тексты / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 480 с.
- Методологические и теоретические проблемы психологии. // 6. – 2009. – №4. – С. 69–107.
- Татенко В. А. Предмет и метод психологической науки: субъектная парадигма / В. А. Татенко // Предмет и метод психологии. С. 490-509.
- Ярошевский М. Г. Философско-психологические воззрения А. А. Потебни / М. Г. Ярошевский // Известия АН СССР, серия истории и философии, №2, т. III, 1946.

Секція № 3.
Феномени психологічного здоров'я та ортобіозу людини:
психоісторичний вимір

ОСОБЕННОСТИ ДИНАМИКИ ФОРМИРОВАНИЯ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ У 18 ЛЕТНИХ ШКОЛЬНИКОВ (НА ПРИМЕРЕ БОЛГАРСКИХ ШКОЛЬНИКОВ)

Стефанка Томчева

PhD в области психологии

Международный Мастер- тренер

по Позитивной и Транскультуральной психотерапии

Шумен, Болгария

В современном обществе наблюдается стремительный рост агрессивных проявлений, в том числе и в образовательной среде. В психолого-педагогических публикациях, в средствах массовой информации регулярно публикуют информацию, показывающую рост агрессивности у детей и подростков. Тревожным является не столько количественный рост агрессивных действий, сколько опасные тенденции, указывающие на снижение возраста при проявлении агрессивных действий, усиленная жестокость проявления агрессивных действий и увеличение проявлений агрессии, несоответствующей раздражителю.

Социальные кризисы оказывают отрицательное влияние на все аспекты человеческой жизни. Известен тот факт, что в переломные моменты страдают самые уязвимые группы общества. К такой группе мы можем определить и подростковый возраст, который находится в динамически протекающем переходе от детства к взрослости, характеризующийся противоречивыми тенденциями в процессе формирования личности, дисгармоничностью в отношениях и повышенной конфликтностью. Отсутствие стабильности и безопасности порождают тревожность, напряжение, агрессию и насилие. Социальные факторы углубляют недостатки семейного и школьного воспитания. Противоречия между теоретической и практической моралью, которые взрослые регулярно демонстрируют подросткам, ведет к специфическому «ответу» со стороны подростков. Подростки формируют все более разнообразные формы отклоняющегося поведения и все более опираются на то, чем нас всех одарила природа – на агрессию.

В современной болгарской школе существует тенденция поставить ярлык «агрессивный» каждому ученику, который отреагировал импульсивно или спонтанно. Исследование молодежи предполагает нацеленное внимания к их поведению как феномену, отражающему целостное динамическое развитие. Динамика сочетается с имеющимися социальными способностями молодого человека, которые подталкивают его к развитию Я-образа.

Для раскрытия общего уровня агрессивных тенденций нами был использован тест для определения агрессии (AQ) из Buss и Перри. Изучение особенностей агрессивных действий в школьной среде основано на карте для отбора респондентов, разработанной на основе школьной документации, и использование CFP Розенцвейга и агрессивного ТАТ.

В поисках специфики социальных навыков подростков агрессивной рабочей группы мы использовали тест Гиссена, чье главное преимущество заключается в том, что с его помощью исследуются социальную направленность и реакции индивида. С помощью CFP Розенцвейга и методики Агрессивный ТАТ мы проследили взаимосвязь между событиями и установками агрессивного ответа и когнитивного содержания, определяя агрессивное поведение в исследуемой группе.

В характеристике агрессивного акта в школе мы выделили два основных типа агрессии: проактивная и реактивная.

В нашем исследовании 79,09% опрошенных молодых людей, активно и агрессивно используют все виды агрессии. Разнообразный репертуар агрессивных, смешанных

(физическая, вербальная) видов агрессии и проекции модели поведения у 68,2% опрошенных указали, что внешнюю агрессию молодой человек наиболее эффективно использует для самоутверждения.

Изучая динамику формирования агрессивного поведения в школьной среде и связь с психологическими особенностями 18-летних, мы предположили:

1. У 18-летних агрессивных молодых людей существуют противоречия между представлениями о социальной значимости (идеализированной самооценкой) и актуальным (событийным) социальным поведением.

Данное предположение было подтверждено результатами проведенных методик. Агрессивные юноши показали завышенную самооценку, в результате чего формируют ошибочное представление о том, что они сильны и приняты именно потому, что агрессивны. Надменность, центрирующая их на себе, идет рядом с негативным восприятием мира и других людей, а также со стремлением сохранить самоуважение через агрессивное требование от других уважения, почитания и принятия. К фрустрационным событиям агрессивная группа подходит с подчеркнутым обесцениванием и пренебрежением как к критерию Я-эффективности.

В результате исследований было выяснено, что агрессивный ответ является стабильным, а устойчивая агрессивная модель, которую используют подростки из основной группы, основана на враждебности и недоверию к своему окружению и другим людям. Их поведение не обязательно ориентируется на провокации из внешней среды. Эти молодые люди не принимают социальную ситуацию. И независимо от того, будет ли доказана фигура фрустратора, агрессивное поведение присутствует, и это объясняет, почему накопленный гнев направлен в сторону незначительного предмета.

2. Внешнее проявление агрессии у агрессивных молодых людей носит функцию самого эффективного способа самоутверждения в отличие от других юношей, которые также могут проявлять агрессивные акты, но эти акты имеют оборонительную функцию.

Это предположение получило подтверждение в результате использования и обработки результатов по GT, AQ Басса и Перри, CFP Розенцвейга и ТАТ. Гипоманиакальные качества, которыми отличаются наши агрессивные испытуемые, создают хорошую почву для игнорирования нравственных стандартов, а также для того, чтоб агрессивные действия были оправданы с помощью приписывания враждебности и агрессивных намерений другим людям. Их позиция «Хочу, чтоб было по-моему, и хочу это прямо сейчас», вместе с испытываемыми «здесь и сейчас» стеническими отрицательными эмоциями направляют их к рациональным схемам, с помощью которых агрессивные юноши из основной группы толкуют свою агрессию как «справедливый» ответ на случившееся и мотивацию к контролю и самоутверждению. Обесценивание случившегося вместе со специфическими поведенческими моделями становятся способом агрессивного достижения целей, а также способом психологической разгрузки и удовлетворением потребностей самоутверждения.

Специфика социальных навыков раскрывается через их индивидуальные особенности на основе эмоционального психологического опыта (первичные способности) и понимания когнитивного сознательного опыта (вторичные способности). Оказалось, что чувство собственного достоинства и самоутверждения возникает из следующего утверждения: «Я способен (успешен) только тогда, когда я агрессивен, так что я буду делать это, а ты будешь подчиняться!» 18-летние дети из основной группы имеют выраженные доминирующие характеристики – инфантильность, капризность, претензия на господство, в сочетании с повышенной активностью, легкомыслием и безответственностью.

Наши агрессивные испытуемые также показали, что они имеют представление о роли социально-активной позиции, но не владеют вариативностью занимаемых ролей. Отсутствие одного или обоих родителей лишила их возможности понять важность роли «партнер», поскольку усвоенная в детстве интеракция «индивид – индивид» используется на протяжении всей жизни человека

3. Агрессия и агрессивный молодой человек пользуются контролем над событиями и ситуациями ради получения вторичной психологической выгоды.

Это предположение подтверждается данными, полученными нами из карт для подбора, а также исследованных проекций агрессивной группы с помощью методик Агрессивный ТАТ и результатов методики AQ Басса и Перри. Выстроенные отношения, основанные на вытесненном детском опыте в рамках неполной семьи и фиксация в пубертате, дают информацию о когнитивном содержании. Эти отношения приобретают силу специфических моделей поведения, которые отличаются эмоциональным зарядом.

Наши исследования также показали, что 18-летние юноши усвоили агрессию (в большей степени физическую) в рамках смешанной (физической и вербальной), где вербальная агрессия носит дезадаптивный характер как форма контроля за событиями и ситуациями. Небольшое количество «чистой» вербальной агрессии в составе агрессивного акта свидетельствует о неудачно закрепленном агрессивном импульсе. Психологическое и/или физическое отсутствие матери и/или отца помешали разработать защитную форму зрелого поведения.

Изучение когнитивного содержания показало, что агрессивные юноши из основной группы руководствуются взглядами, которые допускают агрессию как предпочитаемый и оправданный способ справиться с ситуацией. Ошибочно сформированные и истолкованные когнитивные схемы, или эмоционально значимые и интериоризированные в ранний опыт жизненные концепции жестко влияют на поведение подростков и дают им основание оправдать свой гнев и толковать собственную агрессию как «справедливую».

На основании данных в основной группе и на основе установленных особенностей опыта и поведения нами также были дифференцированы пять типов агрессивных 18-летних подростков, которые идентичны с точки зрения динамики формирования агрессивного поведения в школьной среде.

ЛИТЕРАТУРА

Бончева, И.: Агресията в начална училишна възраст. Стратегии за овладяване и преобразуване. Ин Дизайн Медия. Варна, 2012.

Бончева, И.: Психологична психотерапия. „Славена“, Варна, 2013.

Пехливанова, М.: Особенности на агрессивното поведение при момчета и момичета в пубертет и юношество. *Trakia Journal of Sciences*, Vol.7, Suppl. 2, 2009. pp. 328-333. към 02.2012. 91.

Стратегия за превенция на агрессивното поведение при подрастващите гр. Шумен (2011-2015) <http://www.shumen.bg/council/12022071.pdf> към 10. 2011 121.

Песешкиан, Н.: Позитивна фамилна терапия. „Славена“, Варна, 1999.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ПАЦИЕНТОК КЛИНИК ПЛАСТИЧЕСКОЙ ХИРУРГИИ: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.

Патлажан Г.И., кандидат медицинских наук,

ведущий пластический хирург клиники

Бойченко О.В., магистр психологии, психолог клиники

Patlazhan Clinic, School of Plastic Surgery, Ukraine

Находиться в гармонии с собой, ощущать психологическое благополучие – пожалуй, это самая важная и самая тяжелая задача современного человека. В условиях выживания наши предки и не задумывались о таких понятиях, удовлетворяя только свои базовые потребности. Но на сегодняшний день все изменилось. В современных реалиях только находясь в состоянии психологического здоровья и психологического благополучия, человек может быть полноценным, безопасным и полезным членом общества, воспитывать новое поколение в состоянии такого же психологического здоровья и психологического благополучия.

Понятие «психологическое благополучие» начало своё распространение с 60-ых годов прошлого века. Данной проблематике посвящены работы Н.М. Бредберна, Э. Динера, К. Рифф, Б.С. Братуся, И.В. Дубовиной и других. Однако проблема психологического благополучия личности по-прежнему остается одной из мало изученных как в зарубежной, так и отечественной психологии. Не сформулировано единое общепризнанное определение понятия «психологическое благополучие». Анализируя существующие подходы к определению психологического благополучия, можно сделать вывод, что данное понятие характеризует область переживаний и состояний, свойственных здоровой личности. Не случайно понятие благополучия взято Всемирной организацией здравоохранения в качестве основного для определения здоровья. В нем здоровье - это не только отсутствие болезней или физических дефектов, но и состояние полного физического, умственного и социального благополучия. Среди всего разнообразия подходов к пониманию психологического благополучия как зарубежными, так и отечественными психологами выделяются два основных - гедонистический (от греч. hedone — «наслаждение») и эвдемонистический (от греч. eudaimonia - «счастье, блаженство»). Теоретическую базу для понимания феномена психологического благополучия заложили исследования Н. Бредберна, по мнению которого для описания этого феномена необходимо оперировать признаками, отражающими состояние счастья или несчастья, субъективного ощущения общей удовлетворённости или не удовлетворённости жизнью [4]. То есть, находиться в состоянии психологического благополучия означает быть счастливым человеком. Необходимым по нашему мнению является операционализация понятий «психологическое благополучие» и «психическое здоровье». Как пишет П.П. Фесенко «в отличие от понятий «психическое здоровье» и «качество жизни» психологическое благополучие напрямую не связано с наличием или отсутствием каких-либо психических или соматических недугов. От концепций позитивного психического здоровья представления о психологическом благополучии отличны интересом к тому, каким образом они воспринимаются самой личностью, заострением внимания на переживании человеком счастья и удовлетворённостью самим собой и своим окружением»[2]. И несмотря на то, что ощущение счастья является сугубо индивидуальным, все же есть ряд общих признаков, которые были выделены американским психологом К. Рифф: позитивные отношения с другими, принятие себя (позитивная оценка себя и своей жизни), автономия (способность следовать своим собственным убеждениям), компетентность (контроль над окружающей средой, способность эффективно управлять своей жизнью), наличие целей, придающих жизни направленность и смысл, личностный рост как чувство непрекращающегося развития и самореализации [1].

Для женщины ее цветущий и привлекательный внешний вид также входит в понятие психологического благополучия и является одной из ведущих потребностей. Несмотря на то, что бытует мнение о том, что мы живем в эпоху женственных мужчин и мужественных

женщин, мы все так же играем роли, заложенные в нас эволюцией. Все так же женщины хотят быть привлекательными и все так же мужчины хотят быть сильными.

В современном обществе женщины испытывают огромное напряжение и давление со стороны общества по поводу того как они должны выглядеть, как одеваться и как себя вести. Но если оглянуться назад и посмотреть на нашу историю, то станет понятно, что в любом человеческом обществе всегда были каноны красоты и правила поведения для женщин, своего рода «идеал женщины» актуальный для конкретного периода и для конкретного места. В каждом обществе женщины могли носить только определенную одежду, определенные прически и наносить определенный макияж (если таковы были местные обычаи и особенности культуры), более того, женщина должна была играть и определенную социальную роль, то есть ее поведение и личностные качества также должны были соответствовать определенному нормативному эталону.

На сегодняшний день, женщины наоборот могут почувствовать больше свободы в этом отношении. Ведь каждая из них может выглядеть и одеваться так, как она хочет, не боясь осуждения общества. Каждая женщина, в частности, может создавать свой собственный «женский идеал». Это и есть психологическая свобода человека: быть не таким как его создала природа, а быть таким, каким он внутренне ощущает себя. Можно бесконечно долго убеждать себя, что маленькая грудь, лишний вес или неправильной формы нос не является недостатком, а можно избавиться от хронически воздействующей на психику ситуации фрустрации, и наслаждаться жизнью и собственной привлекательностью.

На сегодняшний день пластическая хирургия стала не только общедоступной, она является безопасной, о чем свидетельствует мировая статистика смертности во время операций (для примера смертность от такой казалось бы простой операции как аппендэктомия 15%, в то время как смертность во время пластических операций 1%) [3]. Пластическая хирургия, основной задачей которой является улучшение собственной внешности – это не необходимость, это возможность для женщины выглядеть так как она себя ощущает. В то же время, презентабельный внешний вид женщины – это еще один из атрибутов ее высокого статуса в социуме.

Очень часто пациентки, обращающиеся за помощью к пластическому хирургу, испытывают смущение из-за того, что они решились на пластическую операцию. Особенно это касается женщин, которые делают омолаживающие операции. Люди не стыдятся, скажем, выравнивать зубы или лечить кожу. Находясь в состоянии психологического дискомфорта каждый день на протяжении долгого времени, человек страдает от собственных негативных чувств и переживаний, неуверенности в себе, приводящих к состоянию депрессии, а в особо тяжелых формах и к суицидальным мысли. Находясь каждый день в конфликте с собственным отражением в зеркале ни один человек не может построить ни гармоничные отношения с людьми, ни успешную карьеру. Как правило, такие пациенты находятся в состоянии апатии и раздражения, что идентично чувствам пациентов, страдающим от какого-либо тяжелого соматического заболевания.

Несмотря на то, что за последние несколько десятков лет психологическое здоровье человека стало в один ряд с его физическим здоровьем, личностные переживания, связанные с неудовлетворенностью своей внешностью все еще остаются недостаточно исследованными в психологической науке. Отсутствуют диагностические модели и методические рекомендации для осуществления эффективного лечебного процесса и этапов реабилитации и реадaptации.

Ведущую роль играет пациент обращающийся за помощью к пластическому хирургу, а точнее психологические особенности этого пациента такие как: уровень его стрессоустойчивости, тип отношения к болезни, самооценка данного пациента. И если для психологически здорового человека пластическая операция только подымает его самооценку, то для человека находящегося в состоянии глубокого психологического стресса необходимо, проведение нескольких этапов - снятие острого состояния, а затем уже

проведение оперативного вмешательства. Особенно это актуально для людей, страдающих травмами, которые изменили их внешность.

Таким образом, важным, по нашему мнению, является научно-исследовательская и практическая деятельность, направленная на разработку модели медико-психологического взаимодействия пациентов клиник пластической хирургии. Верификация данных моделей позволит психологам, осуществляющим свою деятельность в клиниках пластической хирургии, выработать общие критерии и нормы, необходимые для осуществления эффективного лечебного процесса направленного на улучшение качественных характеристик здоровья пациента и субъективного ощущения психологического благополучия.

ЛИТЕРАТУРА

1. [Лепешинский Н.Н. Адаптация опросника «Шкала психологического благополучия» К. Рифф / Н.Н. Лепешинский // Психологический журнал. – 2007. - №3. – С. 24-37.](#)

2. Фесенко П.П. Что такое психологическое благополучие? Краткий обзор основных концепций / П.П. Фесенко // Научные труды аспирантов и докторантов. 2005*9 (46) / Факультет научно — педагогических кадров Московского гуманитарного университета; Ред. совет: Е.Д. Катульский и др.; Сост., научн. Ред. В.К. Криворученко. - М.: Изд-во Московского гуманитарного университета, 2005. - Вып. 46. – 140 с.

3. Статистика острого аппендицита. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://appendicit.net/simptom/statistika-ostrogo-appendicita.html>

4. Bradburn N. The Structure of Psychological well-being. – Chicago: Aldine Pub. Co., 1969. – 320 p.

ПСИХОФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА ШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Юшковська О.Г., доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри фізичної реабілітації, спортивної медицини,
фізичного виховання та валеології

Одеський національний медичний університет, Україна

Проблема залучення пацієнтів до участі в профілактичних, лікувальних або реабілітаційних заходах все більше привертає увагу дослідників. Виконання хворими одержаних медичних рекомендацій залежить від багатьох чинників. Так серйозною перешкодою для участі пацієнтів в медичних заходах служать психопатологічні зміни, а також такі чинники, як відношення хворого в сім'ї, на роботі і до медичного персоналу. На участь у фізичній реабілітації впливають інші, чим при традиційному лікуванні, психологічні чинники, оскільки немедикаментозні методи вимагають від хворого істотних щоденних зусиль і витрат часу. Відсоток хворих, які, знаходячись на санаторно-курортному лікуванні, не дотримуються рекомендації лікаря, не регулярно відвідують процедури ЛФК, не займаються лікувальною ходьбою або переривають виконання процедур, не закінчивши курсу, залишається достатньо високим, що істотно знижує ефективність реабілітаційної дії [1,2]. Система з організації психофізичної реабілітації та психолого-педагогічних заходів в умовах курорту покликана змінити ставлення хворих до лікувальної фізичної культури (ЛФК) й інших немедикаментозних методів лікування [3,4].

Цілком доцільною стала потреба щодо корекції психологічного сприйняття хворим соматичного захворювання і з'ясування можливості її здійснення за допомогою розробленого нами способу психофізичної реабілітації (ПФР) хворих на ішемічну хворобу серця (ІХС) із застосуванням психофізичної гімнастики (ПФГ) [5,6,7]. На підставі наших досліджень у клінічному санаторії "Лермонтовський" (м. Одеса) було розроблено методіку проведення психофізичної реабілітації. На перший погляд, ПФГ є особливою формою лікувальної фізкультури, в якій до фізичних вправ додаються психотехнічні прийоми. Втім, більш коректно визначити її суть можна так: ПФГ – це пряме та безпосереднє поєднання фізичних вправ і психотехніки в єдиному тренувальному процесі.

Пропонована нами методіка розрахована на 34,5 годин занять протягом 24 днів. Передбачається проводити заняття з ПФГ щодня у такий спосіб: протягом тижня хворі мають опанувати трьохгодинну програму теоретичних знань стосовно психофізичної саморегуляції; двогодинну програму набуття практичних навичок у психофізичній саморегуляції; півторагодинну програму для емоційно-стресових тренувань, під час яких у міру опанування психофізичної саморегуляції створюються екстремальні ситуації у спортивно-ігровій формі, що дає можливість стежити за динамікою психофізичного вдосконалення хворого. Кожне емоційно-стресове тренування завершується психічною саморегуляцією з тижневим навантаженням 1 год. Після закінчення занять з ПФГ хворі одержують диференційоване домашнє завдання з урахуванням власного ступеня підготовки. Тижневе навантаження цього домашнього завдання не перевищує 3 год. Завдяки такій програмі обсяг тижневої регульованої психофізичної активності зростає до 11 год 30 хв.

Методіка проведення ПФР спрямована на те, щоб зацікавити хворого і викликати у нього позитивне сприйняття і внутрішню потребу в регулярних заняттях фізичними вправами, забезпечити необхідний емоційний фон у процесі занять, а також сформувати установку щодо потреби займатися ЛФК після виписування з санаторію.

Основна мета ПФГ – збільшити психофізичні ресурси організму та особистості в процесі тренування. Тут переважають психогігієнічний і психопрофілактичний аспекти, а також відновлення психофізичної єдності. Разом з тим, наш досвід дозволяє стверджувати, що для багатьох хворих ПФГ є цілком достатнім засобом подолання незначних психопатологічних розладів і, в першу чергу, іпохондричних, депресивних та інших реакцій на хворобу. Слід також відзначити високу технологічність та економічну доцільність

запропонованої методики. Нею може ефективно користуватися методист з ЛФК, а консультування психотерапевта передбачається лише в окремих випадках, пов'язаних із суто психічними розладами особистості хворих.

Комплекс ПФГ складається з кинезо-психотерапевтичних вправ (КПТВ), в основу яких закладено первинність руху і вторинність навіювання, тобто навіювання потенціюється рухом. І психофізичних вправ (ПФВ), що виконують роль цілеспрямованої психотерапевтичної дії на людину, при якій рухи і пов'язані з ними фізіологічні зміни організму, потенціюються навіюванням.

КПТВ складаються з рефлекторного самомасажу в супроводі з формулами самонавіяння, направленими на нормалізуючий рефлекторний вплив на м'язи, органи, що знаходяться в зоні іннервації, а також відчуття тепла і направленої лікувальної дії. Навчання КПТВ здійснюється під керівництвом фахівця з ПФГ. На першому етапі (1-3 заняття) ми використовуємо роздільний метод навчання, тобто фахівець спочатку демонструє виконання того або іншого прийому, а потім відразу ж пропонує виконувати цей прийом хворим. На наступних заняттях доцільно застосовувати потоковий метод, тобто відпрацьовування прийомів ПФВ здійснюється слідом за фахівцем з ПФГ.

КПТВ складається з блоків вправ, призначених для м'язів ніг і малого таза, для тулуба, для м'язів рук, шиї, обличчя. Кожен з цих блоків включає: розтирання рефлекторних зон до відчуття тепла; погладжування ділянок тіла в супроводі з дихальними вправами з метою налагодити зв'язок між просуванням тепла по ділянках тіла і диханням; ментальні вправи («керування рухом тепла» по ділянках тіла), з самонавіювання на тлі дихальних вправ.

При складанні комплексу КПТВ необхідно строго дотримуватися структури блоків. Відмінність між блоками полягає в дії на різні сегменти хребта.

I блок – L1 попереково-крижовий відділ хребта - зона іннервації: м'язи ніг, промежини, малого тазу.

II блок – T12- T7 зона іннервації: м'язи живота

III блок - T7- C5 зона іннервації: м'язи грудної клітки, плечового поясу, органи дихання, серце, стравохід

IV блок - C5 - C1 зона іннервації: м'язи шиї, обличчя, голови.

Кожному блоку відповідає певна формула самонавіяння:

I блок – М'язи ніг, промежини, малого тазу розслабляються. М'язи ніг розслаблені, приємне тепло в ногах. М'язи малого тазу розслаблені. Приємне тепло внизу живота.

II блок – М'язи живота розслаблені, тепло у області сонячного сплетення. Приємне тепло у області сонячного сплетення.

III блок - М'язи грудної клітки розслаблені. М'язи рук розслаблені.

IV блок - М'язи шиї і голови розслаблені. М'язи лоба розслаблені, віка важкі, теплі, зуби розтискати. Теплішають м'язи обличчя.

Самомасаж рефлексогенних зон з опосередкуванням і потенціюванням дозволяє: розірвати умовно-патологічні зв'язки; створити новий психосенсорний образ функціонування серцево-судинної системи; перебудувати особові установки хворого на хворобу.

Кожен елемент самомасажу потенціюється і опосередкується словесним навіюванням, направленим на викликання тепла в ділянці, яка масажується, на розрив сталого патологічного умовно-рефлекторного зв'язку і створення нового спектру відчуттів. Нами встановлено, що навик освоєння КПТВ краще отримується при групових заняттях, що сприяє підвищенню активності хворих.

Після проведення самомасажу і кинезопсихотерапевтичних установок подальша дія направлена на перебудову особових установок хворого на хворобу і до психотравмуючих чинників, а також закріплення відчуття тепла у відповідних сегментах і зонах Захар'їна-Геда з установкою на тривале збереження цього тепла і після процедури. Перебудова особових установок хворого на хворобу здійснюється в автогенному стані. У завершальній частині автогенного тренування ще раз проводяться вправи, направлені на відсутність яких-небудь неприємних відчуттів, повторюється коротке резюме формул самонавіяння. Тривалість

автогенного тренування від 12 до 20 хв., самомасажу з кинезопсихотерапевтичними вправами - від 20 до 30 хв.

Психофізична вправа – це цілісний акт, у якому певне завдання ЛФК (рух, дихальна вправа, ідеомоторна або статична вправа тощо) виконується з одночасним особливим зосередженням, самонавіюванням або іншою психотехнічною вправою. В опануванні методикою психофізичного тренування найскладнішими і ключовими ланками є уміння регулювати процеси дихання, м'язовий тонус і стан психіки. Використовується взаємне посилення основних механізмів ПФГ. Спеціальні дихальні вправи не тільки підвищують стійкість організму до кисневої недостатності, але й сприяють урівноваженню нервових процесів і підвищують ефективність ідеомоторних вправ.

Як відомо, внаслідок зниження м'язового напруження зменшується потреба організму в кисні, під впливом релаксації (розслаблення м'язів) також знижується аферентна імпульсація (потік нервових сигналів від м'язів, зв'язок і суглобів до центральної нервової системи), відповідно змінюються активність ретикулярної формації та діяльність важливих регуляторних стовбурових і серединних структур мозку, що супроводжується адекватними змінами свідомості, емоційного стану й іншими психічними ефектами. Особливого значення та складності набуває вироблення хворим навички підтримувати достатній рівень свідомості на тлі загального заспокоєння і тілесної релаксації. Іншим складним механізмом є чергування вправ, пов'язаних з напруженням і релаксацією, що має гарний тренувальний ефект, особливо для вегетативної нервової системи.

Правильне поєднання дихальних вправ, наприклад короткочасних затримок дихання після видиху, а іноді й на висоті вдиху, підвищує стійкість організму до кисневої недостатності, впливає на ферментні системи, на кровопостачання серця і мозку. Водночас це є важливою медитативною вправою. Фізіологічним результатом цього є зміна тону кровноносних судин, стабілізація артеріального кров'яного тиску. Чергування напруження і розслаблення м'язів у поєднанні зі спеціальними дихальними вправами мають позитивний вплив на гладку мускулатуру внутрішніх органів, у тому числі й судинної системи.

Особливості системи ПФР полягають в наступному: можливість посилення дії безумовного подразника, яким є ЛФК; створення домінанти в свідомості хворого про роль і ефективність ЛФК; виховання правильного розуміння ролі руху для організму; вироблення адекватного рухового режиму хворого після курорту шляхом освоєння культури руху; вивчення власних особливостей; пізнання і самосвідомість окремих психічних і фізіологічних процесів (відчуттів, сприйняття, уявлень, емоцій), як об'єктів цілеспрямованого саморегулювання.

Розроблений нами спосіб ПФГ відрізняється від існуючих методик психофізичних вправ, тим, що, по-перше, відбувається не просте зосередження, а цілеспрямована психотерапевтична дія на уражену серцево-судинну систему, по-друге, здійснюються водночас не тільки психічна і фізична дії, але й чергування фізичних і психічних вправ – активні фізичні вправи змінюються формулами психічної саморегуляції.

Для виявлення залежності ефективності запропонованої схеми увесь контингент обстежених хворих на ІХС шляхом випадкового відбору був рандомізований у дві групи. До основної групи ввійшло 312 осіб, що брали участь у розробленій нами програмі ПФР. Контрольну групу склали 257 хворих, санаторно-курортна реабілітація яких базувалася на заняттях з ЛФК за загальноприйнятою методикою малогруповим способом щодня по 30 хвилин і на заняттях з автотренінгу під наглядом штатного психотерапевта санаторію у разі потреби. Фізіобальнеотерапія і медикаментозна лікування призначалися пацієнтам кожної із груп за показаннями.

У результаті регулярних занять ПФГ було досягнуто підвищення адаптаційної спроможності, нормалізація стану центральної нервової системи і загальне оздоровлення організму. Група хворих на ІХС, що отримали курс психофізичної реабілітації та сумлінно виконували вказівки методиста як на заняттях, так і домашні завдання, справлялася з більшим об'ємом фізичного навантаження і мала кращі показники толерантності до фізичних

навантажень за даними ВЭМ-тестування, чим хворі, яким психофізична реабілітація не проводилася. Так, максимальна потужність навантаження більше 100 Вт та подвійний добуток на граничне навантаження більше 278 ум.од. наприкінці курсу реабілітації виявлені у 57 хворих (32,0 %) основної і 30 хворих (17,3 %) контрольної групи ($p < 0,05$).

Додатковим ефектом ПФГ було те, що застосування в процесі тренування психотехнічних вправ приводе до поліпшення ряду психічних процесів (відчуття, зосередження, сприйняття, уявлення, пам'ять). У подібний спосіб у процесі тренування поліпшується і ряд моторних навичок – правильне дихання, координація руху, функція рівноваги і т. ін. Запропоновані заходи, направлені на корекцію психосоматичного статусу є достатньо ефективними, тому що важливим патогенетичним механізмом зниження функціональних можливостей серцево-судинної системи (включаючи толерантність до фізичних навантажень) у хворих на ІХС є психофункціональна дезадаптація.

Отримані результати підтверджують необхідність подальшого розвитку і впровадження в клінічну практику системи психофізичної реабілітації та психолого-педагогічних заходів в умовах курорту, що, поза сумнівом, сприятиме поліпшенню якості життя хворих на ІХС і може бути одним з напрямів розвитку сучасної реабілітації з метою відновлення психічного здоров'я людини.

ЛІТЕРАТУРА

Юшковська О.Г. Психосоматичний профіль хворих на ішемічну хворобу серця, що знаходяться на санаторному етапі реабілітації // Одеський медичний журнал. – 2004. - № 3. – С. 52-57

Коломоец Н.М, Бакшеев В.И. Гипертоническая болезнь и ишемическая болезнь сердца: Руководство для врачей, обучающих пациентов в школе больных гипертонической болезнью и ишемической болезнью сердца. – М.: Медицина, 2003. – 336 с.

Конради А.О., Соболева А.В., Максимова Т.А. Обучение больных гипертонической болезнью - бессмысленная трата времени или реальный инструмент в повышении качества контроля заболевания? // Артериальная гипертензия. - № 6 . – 2002. - С. 39 –57.

Крюков Н.Н., Ларина Т.А., Осипов Ю.А. Образовательные школы в диагностике и лечении артериальной гипертензии. – Самара: «Содружество Плюс», 2004. – 194 с.

Патент 65865 А, UA А61Н1/00 Спосіб реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця / Соколовський В.С. Лічінакі О.О. Юшковська О.Г. № 2003065505 Заявл. 13.06.2003, Бюл. № 4, 2004

Психофізична гімнастика у комплексній санаторно-курортній реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця: Метод. рекомендації / Соколовський В.С., Юшковська О.Г., Фісенко Л.І., Лічінакі О.О., Тищук М.М. – Київ.: Купріянова, 2005. - 72 с.

Юшковська О.Г., Лічінакі О.О. Психофізична гімнастика у комплексній реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця// Досягнення біології та медицини. – 2005. - №1. – С. 31-35.

НАВЧЕНА РЕСУРСНІСТЬ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я: ПСИХОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕРСІЇ ШКАЛИ САМОКОНТРОЛЮ.

Бірон Б.В.

Канд. психол. наук., ст. викладач кафедри диференціальної та спеціальної психології ОНУ ім. І.І. Мечникова

Конструкт навченої ресурсності був введений у психологію Д. Майхенбаумом [1] з метою розрізнити поведінку, яка йде на користь особистості, від навченої безпорадності. Надалі він був операціоналізований М. Розенбаумом [3], який характеризує навчену ресурсність, як надбаний репертуар, що інкорпорує набір переконань, добре засвоєних поведінкових актів та навичок самоконтролю. Шкала самоконтролю (англ. Self-Control Schedule – SCS) розроблена М. Розенбаумом у 1980 році [2]. Вона є мірою одномірного конструкту навченої ресурсності. Шкала вимірює когнітивні навички індивідів для здійснення самовладання перед лицем стресових ситуацій. Версія українською мовою не існує. Метою дослідження було психометричний аналіз української версії шкали самоконтролю, що вимірює навчену ресурсність, та оцінка взаємозв'язків цього конструкту із показниками психічного здоров'я.

Вибірку дослідження склали студенти українських вищих навчальних закладів. Загалом досліджено 523 студенти, а остаточна вибірка – 450 респондентів. Дослідження проводилось в Західному та Південно-Східному регіонах України. Середній вік досліджених студентів склав 19,29 років при стандартному відхиленні 2,53 року.

Початкова однофакторна модель, що включала всі 36 пунктів опитувальника характеризувалася недостатньою відповідністю емпіричним даним ($\chi^2/df = 3,06$; $RMSEA = 0,07$; $SRMR = 0,08$; $NFI = 0,30$; $NNFI = 0,34$; $CFI = 0,38$). Надійність за внутрішньою узгодженістю для шкали з 36 пунктів була задовільною ($\alpha = 0,67$; $\omega_A = 0,63$). Ця модель відповідала вихідній концепції М. Розенбаума про структуру шкали навченої ресурсності. Модифікація початкової однофакторної моделі проводилася на двох етапах. На першому етапі зі складу шкали навченої ресурсності вилучались пункти з низькими за абсолютними значеннями навантаженнями на латентний фактор, на другому – за допомогою модифікаційних індексів виявлялись можливі кореляційні зв'язки, які здатні поліпшити модель і ці зв'язки включалися до моделі. Відповідно найменшими абсолютними навантаженнями на латентний фактор «Навчена ресурсність» характеризувалися наступні пункти шкали: Всі ці пункти були вилучені з її складу, що у підсумку дало можливість сформуванню однофакторну модель, що складається з 12 пунктів.

Всі зворотні пункти були вилучені, а також деякі прямі. Модифікаційні індекси дозволи встановити необхідні кореляції між залишковими дисперсіями пунктів для поліпшення адекватності моделі. Парами таких пунктів були: 10 та 28, 11 та 12, 12 та 32, 13 та 32, 11 та 28, 26 та 34. Ця модель наведена на рисунку 1, а її психометричні індекси становили: $\chi^2/df = 0,98$; $RMSEA = 0,00$; $SRMR = 0,03$; $NFI = 0,91$; $NNFI = 1,00$; $CFI = 1,00$. Всі критерії свідчили про високу адекватність моделі емпіричним даним. Залишено 12 пунктів, що сформували остаточну версію шкали у однофакторному рішенні. Побудована шкала характеризувалася достатньою внутрішньою узгодженістю ($\alpha = 0,68$; $\omega_B = 0,71$). Ця модель надалі буде прийнята за основну при розрахунку рівня навченої ресурсності як копінг-ресурсу особистості. Останній етап психометричного аналізу цієї шкали полягає у дослідженні описових статистик.

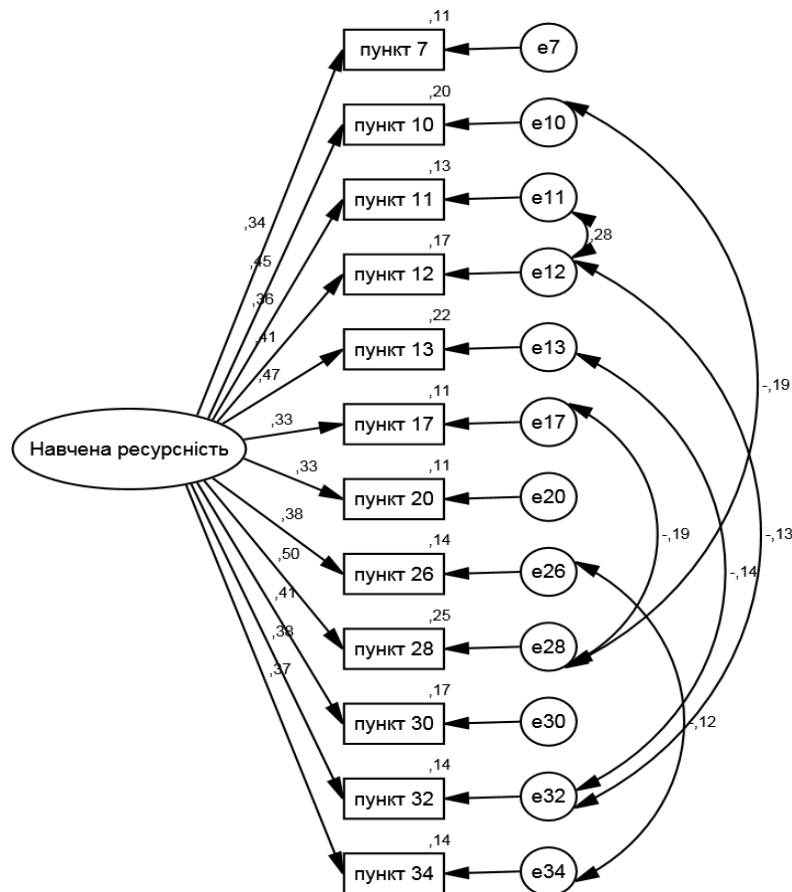

Рис. Конфірматорний факторний аналіз для шкали навченої ресурсності. Модифікована однофакторна модель.

Примітка: нулі перед комами не наводяться; змінні з індексами е описують залишкову дисперсію.

Середнє арифметичне значення шкали навченої ресурсності склало 48,48 бала, стандартне відхилення – 7,42 бала. Коефіцієнти асиметрії та ексцесу вказували на близькість емпіричного розподілу значень до нормального: $S = -0,36$, $K = -0,61$. Графічно розподіл значень шкали навченої ресурсності у вигляді гістограми та коробчатого графіку наведено на рисунку 2.

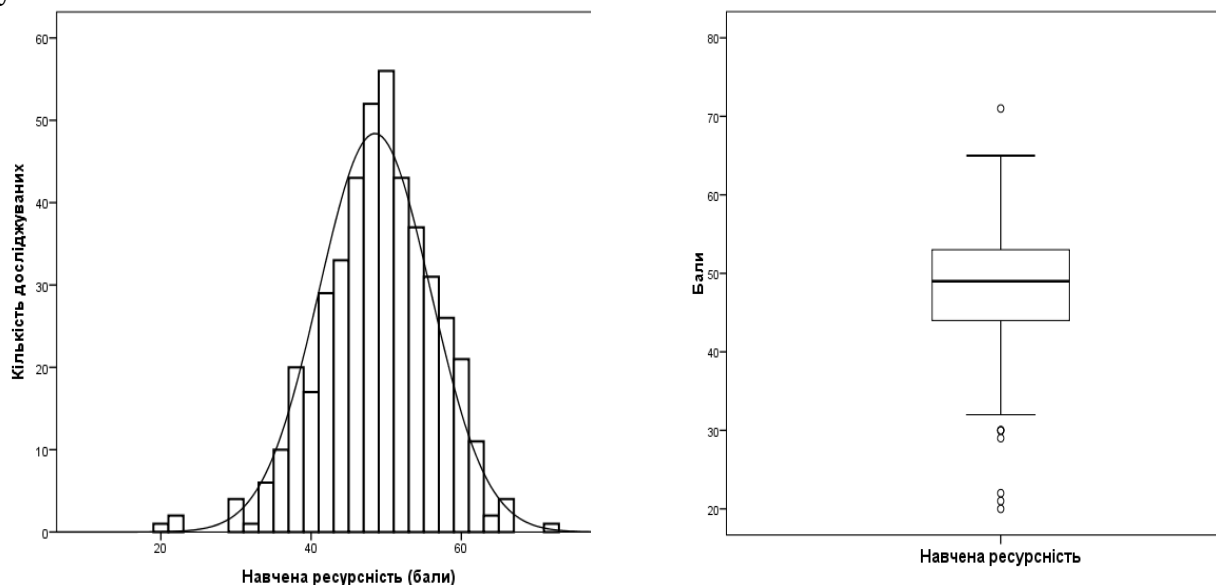

Рис. 2. Гістограма емпіричного розподілу значень (ліворуч) та коробчатий графік (праворуч) для шкали навченої ресурсності.

Після проведення повторного дослідження (за 4 тижні) розрахований коефіцієнт кореляції Пірсона свідчив про високий рівень ретестової надійності ($r=0,79$). Отже, психометричний аналіз підтвердив, що адаптована україномовна версія шкали навченої ресурсності характеризується високою конструктивною валідністю та надійністю.

ЛІТЕРАТУРА

Meichenbaum D. Cognitive-behavior modification: An integrative approach / D. Meichenbaum. – New York: Plenum, 1977 – 308 p.

Rosenbaum, M. A schedule for assessing self-control behaviors: Preliminary findings. / M. Rosenbaum // Behavior Therapy. – 1980 – Vol. 11, No 1 – P. 109-121.

Rosenbaum M. Opening versus closing strategies in controlling one's responses to experience / M Rosenbaum. // Personal control in action: Cognitive and motivational mechanisms / M. Kofta, G. Weary, G. Sedek. - New York: Plenum, 1998. – P. 61-84.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Дудка Т.М.

Кандидат психологічних наук

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

В сучасному суспільстві існує необхідність вивчення стресостійкості як здатності людини протистояти впливу стрес-факторів і розвитку патологічних станів. Однак це завдання надзвичайно складне, оскільки існує неоднозначність у визначенні поняття «стресостійкість».

Дослідження стресостійкості поділяють за двома напрямками: за природою походження, а саме: розглядають її і як генетично успадковану здатність організму людини протистояти впливу негативних факторів, і як здатність сформовану в процесі життєдіяльності [3]. Обидва напрями дослідження стресостійкості доповнюють один одного, тому що більшість можливостей людини, які закладені генетично, так чи інакше в процесі життєдіяльності деякою мірою змінюються (прогресують або залишаються на колишньому рівні залежно від факторів, що впливають в тих або інших обставинах) [4].

Стресостійкість – це загальна якість особистості, яка характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, який необхідний для організації нових умов, в яких даний стресор не буде загрозливим [2]. Вона забезпечує високу ефективність діяльності і зберігає здоров'я молодої людини.

Стресостійкість також розглядають як особистісний симптомокомплекс, що має певну структурну організацію, яка розвивається в онтогенезі, та виявляє девіації при різноманітних патологічних станах. Специфічними ознаками відсутності стійкості до стресів є: низька диференційованість, зниження адаптаційного потенціалу, збереження біполярної структури організації факторів тощо.

Спираючись на основні положення системного підходу, можна припустити, що стресостійкість є інтегральною властивістю цілісної особистості, і є взаємопов'язаною з багаторівневою системою елементів, що представлені комплексом когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних властивостей. Індивідуальні відмінності в ступені виразності стресостійкості обумовлюються якісними й кількісними характеристиками властивостей особистості, які складають даний комплекс.

Багато дослідників, розглядаючи проблему індивідуальних особливостей стресостійкості пов'язують рівень розвитку даного психологічного феномену з широким колом психологічних характеристик особистості, а саме з тривожністю; агресивністю; локусом суб'єктивного контролю; мотиваційною спрямованістю особистості [2;4].

Стресостійкість важливо розглядати як в контексті визначення змісту, оцінки, так і в контексті її формування, тобто розвитку на різних етапах життєвого шляху людини. Це дасть змогу визначити, від чого залежить опанування людиною складних життєвих, яку роль в оптимальному функціонуванні людини відіграє її індивідуальний досвід, суб'єктна активність, стійкі ознаки емоційності в структурі індивідуальності та інші [2].

Індивідуальні особливості стресостійкості визначаються як динамічні в часі, залежні від зовнішніх і внутрішніх факторів та визначаються рівнем і розвиненістю окремих функцій цілісної системи і взаємодією визначених її чотирьох структурних компонентів – особистісного, соціального, типологічного, поведінкового [4].

Важливим компонентом у розвитку стресостійкості особистості є вміння усвідомлювати свої власні проблеми і вже згодом вирішувати їх. Тому самосвідомість відіграє велику роль у формуванні навичок стресостійкості молодої людини.

Також вчені зазначають, що на стресостійкість особистості і наслідки дії стресорів опосередковано впливають об'єктивні і суб'єктивні психологічні характеристики стресової ситуації та її когнітивної репрезентації, типологічні, особистісні властивості, компетентність у подоланні стресогенних навантажень, копінгові, поведінкові і соціальні фактори, що зумовлюють індивідуальні прояви стресостійкості особистості [1].

Збереження або підвищення стресостійкості особистості пов'язане з пошуком ресурсів, що допомагають їй в подоланні негативних наслідків стресових ситуацій. Під «ресурсами» мають на увазі внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях.

Можна сказати, що не існує цілісної концепції стресостійкості особистості. Кожен дослідник вносив власне в бачення стресостійкості, ґрунтуючись на основі своїх міркувань. В загальному плані, під поняттям стресостійкості слід розуміти здатність людини протистояти негативному впливу стрес-факторів, що зумовлена індивідуальним комплексом її вроджених і набутих психологічних і фізіологічних властивостей.

ЛІТЕРАТУРА

Берзінь В.І. Основи психогігієни / В. І. Берзінь. – К. : Переяслав-Хмельницький, 1997. – 85 с.

Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 432 с.

Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості [текст]: дис. д-ра психологічних наук 19.00.01 / Корольчук В. М.; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН Укр. – К. 2009. – 511 арк.: рис., табл. – Бібліографія: арк. 389 – 434.

Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна ; заг. ред. М. С. Корольчука. – К. : Фірма «Інкос», 2002. – 272 с.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.

Білова М. Є., доцент кафедри соціальної та прикладної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Сучасна практична психологія впритул наблизилася до розуміння необхідності і готова вирішувати завдання психологічного супроводу людини протягом усього життєвого шляху. Одна з таких першорядних завдань - здоров'я людини. Усвідомлення ролі психологічних факторів у забезпеченні і підтримці здоров'я призвело до появи такої наукової галузі, як психологія здоров'я. Згідно з визначенням В.А. Ананьєва, психологія здоров'я - це наука про психологічні причини здоров'я, про методи і засоби його збереження, зміцнення і розвитку. Він вважає, що головним в психології здоров'я повинно стати вдосконалення особистості, через це - зміцнення здоров'я і підвищення рівня якості життя. В.А. Ананьєв запропонував синонім поняття «психологічне здоров'я» термін «особистісна зрілість» [1]. В.С. Шувалов визначає психологічне здоров'я як стан, який характеризує процес і результат нормального розвитку суб'єктивної реальності в межах індивідуального життя. При цьому норма розуміється як то краще, що можливо в конкретному віці для конкретної людини при відповідних умовах розвитку [2].

Існують різні підходи до дослідження мотивації здорового способу життя, такі як: екзистенціально-гуманістичний підхід, антропологічний, цілісний, діяльнісний, комплексний, феноменологічний, онтологічний, змістовні теорії мотивації, процесуальні теорії мотивації.

Мотивація є головним компонентом для успішного виконання будь-якої діяльності, в тому числі і спортивної. Процес формування інтересу до занять фізичною культурою і спортом - це не одномоментний, а багатоступінчатий процес: від перших елементарних гігієнічних знань і навичок (в дитячому віці) до глибоких психофізіологічних знань теорії і методики фізичного виховання і інтенсивних занять спортом.

Для виконання дослідження мотивації здорового способу життя спортсменів-любителів нами було проведено емпіричне дослідження 50 спортсменів-любителів молодого віку від 18 до 35, з них 25 жінок і 25 чоловіків.

Вибірку склали спортсмени, що займаються сучасним видом спорту, який називається «Капоейра» - це вид спорту, що поєднує в собі елементи акробатики, музики, танцю, і бойового мистецтва.

У «Капоейрі» немає вікових і статевих обмежень для заняття спортом. Його можна розглядати як гру, у якій не можна виграти або програти, але цій вид спорту відповідає за важливий динамічний процес.

За результатами нашого дослідження можна виділити наступну ієрархію мотивів у спортсменів-любителів: у спортсменів переважають показники за такими мотивами, як мотив фізичного самоствердження, як у жінок, так і у чоловіків, що може свідчити про вираженість мотивації заняття спортом як підтримкою здорового способу життя, а також зміцненню тіла, поліпшенню його фізичних характеристик.

Далі йдуть мотиви - раціонально-вольовий і мотив емоційного задоволення, як у чоловіків, так і у жінок, але у чоловіків, на відміну від жінок переважає мотив емоційного задоволення над раціонально-вольовим.

Можна припустити, що у жінок переважає раціонально-вольовий мотив, тому що вони більш мотивовані займатися спортом як засобом відпочинку і зміни діяльності, в тому числі професійної та господарської на спортивну.

Переважання мотиву емоційного задоволення у чоловіків, може говорити про те, що вони отримують задоволення від занять спортом, рухової активності, отримують позитивні емоції, в спорті реалізують себе.

Найменше виділені такі мотиви як соціального самоствердження, як і у чоловіків, так і у жінок, також цивільно-політичний мотив. Але є відмінність, яка виражається в тому, що у

чоловіків соціально-емоційний мотив менше виражений, а у жінок спортивно-пізнавальний. Це можна пов'язати з тим що жінки, на відміну від чоловіків, не прагнуть добре розбиратися в техніках спорту, а більш спрямовані на емоційне задоволення, відпочинок, і розвиток, підтримку здорового способу життя.

Мотив досягнення успіху в спорті однаково розвинений як у чоловіків, так і у жінок. У жінок яскравіше виражений мотив соціально-моральний, і соціально-емоційний, можна припустити, що жінки більш демонстративні, вимагають більшої уваги до себе, визнання, дружби і любові, а також одним з важливих мотивів, може служити вибір майбутнього партнера. Чоловіки ж більше спрямовані на прояв рухової активності, на знання принципів і технік спортивної діяльності, поліпшення і зміцнення тіла, поліпшення настрою і самопочуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полулях А. Формування здорового способу життя школярів засобами фізичного виховання в умовах ступеневої освіти / А. Полулях // Фізичне виховання у школі.- 2002. - № 4. - С. 35 - 38.
2. Козлов О.В. Феномен и категория психологического здоровья // Вісник ОНУ. Сер: Психологія, 2011. - Т. 16, вип. 2 (16). - С. 78 - 90.

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОФТАЛЬМОПАТОЛОГИЕЙ.

Родина Н.В., доктор психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой дифференциальной и специальной психологии

Посная А.Г., магистр психологии

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Украина

Современные исследования в медицине и педагогике показывают, что количество детей с нарушениями зрения увеличивается. По статистике, в Украине ежегодно признают инвалидами в результате недостатков зрения около 12 тыс. лиц, а всего в стране 10 тыс. детей - инвалидов по зрению, из которых свыше 1 тыс. полностью незрячие[2].

Органические расстройства зрительного анализатора, нарушая социальные отношения и изменяя статус ребенка со зрительной недостаточностью, опосредствованно влияют на психическое развитие ребенка со зрительной депривацией. Неудачи и трудности, с которыми ребенок сталкивается в учебе, в игре, в овладении двигательными навыками, пространственном ориентировании, вызывают сложные переживания и негативные реакции, которые проявляются в неуверенности, пассивности, изоляции, неадекватном поведении и даже агрессивности [7]. То есть, задевается эмоционально-чувственная сфера ребенка.

Одним из проявлений психической деятельности человека есть формы переживания человеком своего отношения к разным объектам – это чувства и эмоции. Чувства и эмоции возникают в процессе деятельности и влияют на ее ход. По мере взросления человека они становятся более сложными и приобретают своеобразные формы их выражения. Человек учится руководить своими переживаниями и их проявлениями. Чувство и эмоции выполняют регулирующую, сигнальную функцию, функцию оценки хода и результатов деятельности, мобилизационную, интегративно-защитную функции.

Известно, что дети, имеющие патологию зрительного анализатора, отличаются от здоровых детей развитием интеллекта и личности в целом, что подтверждено специальными психологическими исследованиями. Так у них отмечается повышенная тревожность и агрессивность, определенные особенности коммуникативной и мотивационно-потребностной сфер [7]. Вместе с тем данные исследования касались, в основном, изучения личности детей с помощью опросников, редко задевая особенности влияния сенсорной депривации на глубинно-личностные механизмы.

Актуальность и неотложность изучения проблемы индивидуально психологических особенностей детей с офтальмопатологией, особенно младшего школьного возраста, важна еще и тем, что в настоящее время наблюдается активный процесс интенсификации учебы в начальной школе. К тому же, изменение социально-экономических условий достаточно сильно отразилось на государственной системе помощи детям с ограниченными возможностями, что не исключает определенных изменений в личностном и интеллектуальном развитии детей младшего школьного возраста с патологией зрения, в сравнении с такой же возрастной группой, например, десять лет тому назад [4].

В литературе также указывается на недостаточную разработанность методов профилактических и коррекционных мероприятий для детей с офтальмопатологией. Приводятся лишь разрозненные рекомендации по профилактике и реабилитации нарушений психологического развития. Следовательно, всестороннее изучение личности детей младшего школьного возраста, которые имеют патологию зрительного анализатора, может быть основой для последующей разработки программ коррекции [7].

Таким образом, актуальность исследования этой проблемы как в теоретическом, практическом, так и социальном плане и обусловила выбор темы исследования: «Особенности эмоционального состояния детей младшего школьного возраста с офтальмопатологией».

Цель работы заключается в изучении особенностей эмоционального состояния детей с офтальмопатологией.

В психологии понятие «эмоции» раскрывается многими авторами. В научной литературе существует множество классификаций и определений эмоций, но мы рассмотрим некоторые из них.

О. Маурер утверждал, что эмоции являются одним из ключевых, фактически незаменимых, факторов в тех изменениях поведения или его результатов, которые мы называем научением. Он придерживался позиции, что эмоции чрезвычайно важны для самого существования живого организма и вовсе не заслуживают такого противопоставления «ума» (в бытовом понимании этого слова) [9].

Л.И. Божович определяла эмоции как «первичные формы психической жизни», между тем указывая на их важную роль в становлении компенсаторных возможностей личности и взаимодействии личности и окружающей среды.

Рассмотрим развитие представлений об эмоциях и эмоциональных состояниях в психологической науке некоторых авторов. Например, Ч. Дарвин показал эволюционный путь развития эмоций и обосновал происхождение их физиологических проявлений. Суть его представлений заключается в том, что эмоции или полезные, или представляют собой лишь остатки (рудименты) разных целесообразных реакций, которые были выработаны в процессе эволюции в борьбе за существование. Разгневанный мужчина краснеет, трудно дышит и сжимает кулаки потому, что в первобытной своей истории всякий гнев приводил людей к драке, а она требовала энергичных мышечных сокращений и, следовательно, усиленного дыхания и кровообращения, которые обеспечивают мышечную работу. Потение рук при страхе он объяснял тем, что у предков человека (обезьян) эта реакция при опасности облегчала схватывание за ветви деревьев. Тем самым Ч. Дарвин доказывал, что в развитии и проявлении эмоций не существует непроходимой бездны между человеком и животными. В частности, он показал, что во внешнем выражении эмоций у антропоидов и слепорожденных детей есть много общего [6].

Американский психолог В. Джемс, который в конце XIX века писал: «Что касается «научной психологии» ощущений, то, по-видимому, я испортил себе вкус, знакомясь в слишком большом количестве с классическими произведениями на эту тему. Эмоции различаются и оттеняются в них до бесконечности, но вы не найдете в этих работах никаких логических обобщений. А между тем вся заманчивость истинно научного труда заключается в постоянном углублении логического анализа». [3, с. 274]

Согласно теории Д. Рапопорта, воспринимаемый внешний объект служит инициатором несознательного процесса, который мобилизует инстинктивную нервную энергию. Эта энергия реализуется с помощью эмоциональных процессов - «эмоционального выражения» и «эмоционального чувства». Данные процессы могут возникать как симультанно, так и следовать один за другим или же могут быть одиночными. Если же инстинктивная нервная система не находит открытые свободные пути проявления (тот случай, когда инстинктивные требования конфликтные), она разряжается через другие каналы. Поскольку в человеческой культуре достаточно редко мы можем встретить открытые пути проявления инстинктов, тогда как эмоциональная разрядка разной интенсивности через не прямые каналы случается постоянно. Таким образом, в нашей психической жизни кроме искренних эмоций (гнева, страха и прочих) существует целая иерархия эмоциональных явлений, ранжированных от наиболее интенсивных к умеренным, конвенциональным, интеллектуализованным [10].

Исходя из теоретических основ изучения эмоциональных состояний детей с офтальмопатологией, можно отметить следующие тенденции. Эмоции имеют значительную физиологическую составляющую, которая имеет своей целью подготовку организма к определенной деятельности. Одна из важнейших особенностей эмоций – их идеаторный характер, то есть способность формироваться относительно ситуаций и событий, которые реально в этот момент могут не происходить, и существуют только в виде идеи о пережитых,

ожидаемых или представляющих ситуациях. Другая важная особенность - их способность к обобщению и коммуникации, из-за чего эмоциональный опыт содержит в себе не только индивидуальные переживания, но и эмоциональные сопереживания, которые возникают в ходе общения, восприятия произведений искусства, и тому подобное. У человека эмоции порождают переживание удовлетворения, недовольства, страха, робости, и тому подобное, играя роль ориентирующих субъективных сигналов, которые сводятся именно к процессу внутренней регуляции деятельности.

Младший школьный возраст (7-11 лет) - начало школьной жизни ребенка. Он соответствует годам учебы в начальных классах общеобразовательной школы.

Эмоциональная сфера младших школьников характеризуется следующими особенностями:

Легкой чувствительностью к событиям, которые происходят, и окрашенностью восприятия, воображения, умственной и физической деятельности, эмоциями.

Непосредственностью и откровенностью в проявлении своих переживаний-радости, печали, страха, удовлетворения или неудовлетворения.

Готовностью к аффекту страха; в процессе учебной деятельности страх ребенок переживает как предчувствие неприятностей, неудач, неуверенности, в своих силах, невозможностью справиться с заданием; школьник чувствует угрозу своему статусу в классе, семье.

Большой эмоциональной неустойчивостью, частым изменением настроений (на общем фоне жизнерадостности, бодрости, веселости, беззаботности, склонностью к кратковременным и бурным аффектам).

Эмоциогенными факторами для младших школьников являются не только игры и общение с одноклассниками, но и успехи в учебе и оценка этих успехов, учителем и одноклассниками.

Свои и чужие эмоции и чувства слабо осознаются и понимаются; мимика других воспринимается часто неверно, равно как и толкование выражения чувств окружающими, что приводит к неадекватным ответным реакциям младших школьников; исключение составляют базовые эмоции страха и радости, относительно которых у детей этого возраста уже есть четкие представления, какие они могут выразить вербально, называя пять синонимических слов, которые обозначают эти эмоции [5].

Особенное внимание многие авторы уделяют кризису 7-ми лет. По мнению Л.И. Божович, кризис 7 лет – это период рождения социального «Я» ребенка. И поэтому эмоциональная сфера ребенка так же страдает: в этот период, по словам Выготского, проявляется обобщение внимания. Ребенок в этот период переживает неудачи в учебе, в общении, что может привести к формированию аффекта: например, чувство неполноценности, снижение самооценки [1].

В Украине на сегодняшний день значительное количество детей имеют патологию анализаторов: зрительного, слухового, тактильного и пр. В связи с этим отечественные ученые активно разрабатывают новое направление в психологии, которое объясняет развитие детей с определенными нарушениями.

Как указывают Н.В. Родина и Л.О. Насинник, существует ряд гипотез относительно взаимосвязи патологии органов зрения и психических влияний. Однако, по мнению авторов, в литературе отсутствуют систематизированные данные относительно психоэмоциональных факторов и их роли в развитии разных расстройств органа зрения, которое требует более детального изучения [8].

Дети с офтальмопатологией испытывают не только сенсорную, но и психическую депривацию. Нарушение зрительных анализаторов, а в результате - ухудшение зрения, потеря зрения отражается и на психическом развитии ребенка. Им в достаточной мере и в течение достаточно длительного времени не предоставляется возможность для удовлетворения некоторых основных жизненных потребностей.

Нами было проведено исследование, в котором принимали участие 31 ребенок с офтальмопатологией в возрасте 7-12 годов (средний возраст $8,839 \pm 0,25$). За половым составом испытуемые распределились следующим образом: 10 мальчиков (32,3%) и 21 девочек (67,7%). 17 пациентов (54,8%) были госпитализированы впервые, 14 пациентов (45,2%) – повторно. В стационаре пациенты проводили от 2 до 15 койко-дней, в среднем – $6,807 \pm 0,83$ дней.

Клинические диагнозы и их частоты приведены в таблице 1.1

Таблица 1.1

Клинические диагнозы и их частоты

Диагноз	OD		OS	
	N	%	N	%
Амблиопия	4	12,90%	1	3,23%
Гиперметропия	3	9,68%	3	9,68%
Глаукома	2	6,45%	0	0,00%
Кератит	4	12,90%	1	3,23%
Катаракта	6	19,35%	3	9,68%
Отслойка сетчатки	1	3,23%	0	0,00%
Псевдофакия	2	6,45%	2	6,45%
Увеит	3	9,68%	1	3,23%
Ретинобластома	0	0,00%	1	3,23%
Еметропия	0	0,00%	1	3,23%
Невус	0	0,00%	2	6,45%
Нейроретенит	0	0,00%	1	3,23%
Астигматизм	0	0,00%	1	3,23%
Хориоретенит	0	0,00%	1	3,23%

Выборка испытуемых сформирована таким образом, чтобы можно было определить представленность основных нозологических групп патологии зрительного анализатора у детей младшего школьного возраста. Для исследования эмоционального состояния детей были применены 3 методики, а именно: метод цветовых выборов М. Люшера, метод портретных выборов Л. Сонди, а также тест тревожности (Р. Теммл, М. Дорки, В. Амен). Все эти методики характеризовались неструктурированностью стимульного материала, а также направленностью на изучение глубинно-психологических качеств.

В результате исследования мы пришли к выводу, что дети с офтальмопатологией с предоперационным вмешательством находятся в состоянии острой фрустрации. Их эмоциональное состояние определяет ощущение недостатка персональной любви, принятия со стороны близких лиц. Для них также является характерной заниженная самооценка,

утаивание актуальных желаний и их фантазийное или псевдологическое отреагирование, ощущение разочарования, неспособность принять реальную обстановку, выраженный физиологический дискомфорт.

У детей с офтальмопатологией чувство тревоги возникает в большинстве жизненных ситуаций, а чаще всего в ситуациях, связанных с агрессией и изоляцией, что связано с их физической несостоятельностью в результате патологии зрения. Наименьшую тревожность они чувствуют, когда находятся в отношениях, в которых оказывается родительская поддержка, где есть возможность общаться с детьми без риска агрессивных проявлений с их стороны, а также в ситуациях самостоятельного выявления навыков самообслуживания.

Сложность операционного вмешательства влияет на рост тревожности у детей с офтальмопатологией в ситуациях самообслуживания, а также в ситуациях эмоционального неприятия ребенка (игнорирования, изоляции). Чем больше времени они должны провести в стационаре, тем более они чувствуют потребность в привязанности к значимому объекту, а также ощущению, беспомощности, безнадежности и бессилия.

Повторная госпитализация приводила к тому, что дети с офтальмопатологией чувствовали подавленное эмоциональное состояние, пессимистически оценивали будущее и острее испытывали недостаток привязанности со стороны значимого окружения.

В предоперационный период 29% исследованных детей с офтальмопатологией характеризовались аффективно-экзальтированным паттерном эмоционального реагирования на стрессовую ситуацию, 55% – агрессивным паттерном реагирования и 16% – астено-тревожным паттерном эмоционального реагирования на стресс, связанных с операцией.

ЛИТЕРАТУРА

Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте./ Л.И. Божович - М.: Просвещение, 1968. - 464с.

Васильева А. «Киевстар» помогает детям увидеть мир [Электронный ресурс] / А.Васильева Режим доступа до файла: <http://1k.com.ua/342/details/3/16>.

Джемс У. Психология. - М., 1991. - Гл. XXIV. С.275

Дуткевич Т.В. Детская психология. Стр.300-301

Закаблук А. Г. Особенности понимания эмоциональных состояний детьми в норме и патологии как основания их социальной адаптации // Коррекционная работа в специальных школах и дошкольных учреждениях. - Л., 1985. - С. 30-39.

Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2001 – 432с.

Лангмейер Й. Психологическая депривация в детском возрасте / Й.Лангмейер, З.Матейчек. – Прага: Медицинское издательство Авиценум, 1984. – С.247

Родина Н. В. Теоретико-эмпирические аспекты изучения психосоматических компонентов офтальмологических заболеваний / Н. В. Родина, Л. О. Насинник // Наука і освіта. – 2012. – № 3. – С. 91–94.

Mowrer O. H. Learning theory and behavior. / O. H. Mowrer. - New York: John Wiley, 1960. – 307p.

Rapaport D. On the psychoanalytic theory of motivation. / D. Rapaport // Nebraska Symposium on Motivation /M.R. Jones. — Lincoln: University of Nebraska Press, 1960. – P. 173-257.

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ КАК ОБЛИГАТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРИ РАБОТЕ ПСИХОЛОГА С ПАЦИЕНТАМИ В САМЫХ РАЗЛИЧНЫХ СИТУАЦИЯХ

В.Ф. Простомолотов

Доктор медицинских наук, профессор,

профессор кафедры клинической психологии

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Украина

Известно, что в любом разделе практической психологии (клинической, экспериментальной, диагностической, дифференциальной, реабилитационной, коррекционной, педагогической, спортивной и даже экспертной и других) дипломированный специалист-психолог прежде, чем приступить к проведению исследований или каких-то других психологических воздействий, должен установить с пациентом/клиентом психологический контакт, в противном случае результат будет недостоверным или неудовлетворительным. На это обстоятельство указывают все авторитетные авторы [1, 2, др.]. Не вступая в полемику с представителями отдельных школ и направлений, укажем, что в нашем понимании, основанном на преобладающих представлениях в мировой литературе по этой проблеме, психологический контакт – это, прежде всего, достижение взаимопонимания и доверия между психологом/ психотерапевтом и пациентом. Одному из создателей в начале прошлого века системы «большой психотерапии, направленной на перевоспитание личности» (Консторум С.И.), знаменитому парижскому неврологу, проф. Ж.Дежерину, мастеру летучих выражений, принадлежит чрезвычайно четкое и емкое определение значение контакта: «От первого обмена оружием между врачом (психологом) и невропатом зависит весь исход сражения. Если из первых разговоров не рождается взаимная симпатия, если вы не смогли заручиться его доверием, то бесполезно идти дальше» [3]. Чтобы добиться позитивного контакта, психолог во внешности и поведении, следуя заветам врача древности Гиппократ, знакомится с клиентом в дружелюбной и приветливой манере, располагающей к доверительности и открытости (даже при проведении экспертиз). При этом работа психолога не допускает никакой фальши, лицемерия и бесчестности и пациент по взглядам, мимике, жестам, интонациям и словам психолога должен это почувствовать. Психолог, работая с клиентом, концентрирует на нем все свое внимание так, что тот должен это почувствовать но, конечно, без ассоциации с буравящим его пристальным и пронзающим насквозь взглядом. Будучи психологически открытым и нейтральным, объективным и сочувствующим, понятным для пациента, психолог, соблюдая необходимую дистанцию, одновременно удерживает на себе его внимание, задает уместные вопросы, на которые нельзя не ответить. В случае каких-либо затруднений у клиента с ответом, психолог подбадривает его в той или иной доступной форме. При подобном профессиональном установлении контакта с пациентом у того возникает состояние разной степени концентрации внимания на психологе, что в ряде случаев может достигать степени «раппорта», состояния, описанного еще более 200 лет назад старыми магнетизерами, а затем гипнотизерами. В выраженных случаях у пациента возникает состояние повышенной внушаемости, предрасполагающей к глубокой реализации успокаивающих и позитивных советов, установок, внушений психолога, что, в свою очередь, приводит к улучшению эмоционального и общего соматического состояния клиента.

Нами разработан и описан метод психотерапии на контакте [4], который, будучи интегративным и высокоэффективным, применим в широкой психологической и врачебной практике.

Продолжая рассмотрение психологических факторов, возникающих во время взаимодействия психолога с пациентами в различных ситуациях, укажем на возможность намеренного провоцирования эмоционального успокоения и стимулирования. Достигается это, опять же, естественными психологическими воздействиями: мимическими,

интонационными, вербальными, жестикуляционными. В ходе диалога психолог-пациент или обсуждения в группе эмоциональное воздействие осуществляется с использованием цитирования стихов, пословиц, мудрых мыслей, напевания куплетов, частушек, розыгрыша различных стандартных ситуаций и т.п. Здесь наиболее важным является не то, что говорится, а как говорится. Все это не может быть стандартным и формальным, а должно быть новым, свежим, проникновенным. Тот же классик Дежерин пропечатал раз и на всегда: «Нет холодной психотерапии». Применительно к нашей теме это прозвучит: «Нет холодного психолога».

Наконец, в самых различных рабочих ситуациях у психолога возникает необходимость в когнитивном просвещении пациентов. Известно уже начинающим психологам, что пациенты жаждут получения знаний, информации о психологических проявлениях вообще, они с преувеличенными опасениями и страхами относятся к невротическим психопатологическим симптомам. Уже одни разъяснения психолога относительно функционального/преходящего характера этих расстройств, их связь и зависимость от характера, личности, установок индивидуума (а те могут быть смягчены/перевоспитаны) способны внести успокоение в души пациентов. Использование психологом познавательного-поведенческого фактора психологической защиты может иметь место и при психологической диагностике, и при психологической экспертизе, и в самых различных ситуациях, не говоря уже о проведении психологической профилактической и коррекционной работы.

В заключении подчеркнем, что работа психолога любой специализации связана с душой человека, что создает прекрасную возможность оказывать психологическую помощь в самых разных ситуациях.

ЛИТЕРАТУРА

- Зейгарник Б.В. Патопсихология. – М.: Изд. МГУ, 1986. - 288 с.
 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: 2005. – 713 с.
 Дежерин Ж., Гокклер Е. Функциональные проявления психоневрозов и их лечение психотерапией/Пер. с фран. – М., 1912. – 517 с.
 Простомолотов В.Ф. Размышление о психотерапии. – Од., 2013.-350с.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ПСИХОПАТОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДРОМОМАНІЇ

О. М. Цільмак

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Одеського державного університету внутрішніх справ

На сучасному етапі розвитку України як правової держави відмічається поширення такого негативного явища, як дитяче бродяжництво. Слід зазначити, що у ст. 2 закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [1] зазначено, що «безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання». Цей Закон визначає загальні засади соціального захисту безпритульних дітей та забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію безпритульними дітьми прав і свобод передбачених Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами.

Розлади потягів часто формуються в дитячому та підлітковому віці, які у підлітковому (особливо в пубертатному періоді) і дорослому віці супроводжуються девіантною поведінкою аж до делінквентних проявів, розкриті у працях Г. Є. Сухарева, В. В. Ковальова. Питанням порушення звичок і потягів присвячено багато наукових досліджень і публікацій, зокрема: Л. П. Васильєва, М. Л. Цибульської, Р. Якобсона, З. Ш. Киштобаєва, Т. М. Кадилова, А. А. Ткаченка та ін.

Однак, у наукових працях не знайшли свого відображення етапи розвитку у дітей психопатологічного стану дромоманії. Отже, дромоманія, як психопатологічний стан, має такі етапи свого розвитку, а саме:

1. Початковий етап – «реактивний» [3]. Дитина відчуває емоційний дискомфорт, нездатність пережити стрес або конфлікт, у неї наростає тривога, занепокоєння й вона раптово та несподівано тікає з дому.

На цьому етапі коли емоційний дискомфорт у дитини проходить, вона повернеться додому (через декілька годин або діб). Необхідно підкреслити, що усувається у дитини емоційний дискомфорт тільки під час подорожі. Після повернення дитини до місця проживання (додому, притулку) її підсвідомість «міцно фіксує «зручну» модель реагування на стрес у вигляді форми поведінки – втечі» [4].

На цьому етапі дуже складно не кваліфікованим фахівцям визначити саме початок дромоманії, зазвичай втеча дитини з дому (притулку) трактується як «тяжкій підлітковий вік». Тому, якщо у дитини саме діагностувалися вищеописані ознаки початку психопатологічного стану – дромоманія – необхідно обов'язково звернутися до психіатра. Так як тільки на підставі психіатричного обстеження та результатів МРТ головного мозку (підчас епізоду дромоманії «виявляється підвищена активність в скроневих частках» [2]), можна підтвердити чи виключити зазначений психопатологічний стан. Слід підкреслити, що звернення до психіатра саме «на ранньому етапі розладу, дозволить повністю ліквідувати хворобливу пристрасть до бродяжництва» [4].

2) Основний етап – «закріплення патології» [4]. Випадки втечі дитини з дому (притулку) стають частішими, термін бродяжництва затягується. На цьому етапі формується аномальна звичка до бродяжництва, дитина стає нездатною протистояти своїм нав'язливим поривам до бродяжництва. При виникненні найменшої проблеми у свідомості дитини виникає непереборне, нав'язливе, настирливе бажання мандрувати. Дитина поступово стає нездатною протистояти своїм іраціональним хворобливим поривам. Після повернення додому (притулку) вона не може пояснити де була, що бачила, куди їхала.

Необхідно підкреслити, що зазначений психопатологічний синдром носить прогресуючий характер, тому на цьому етапі розвитку психопатологічного синдрому –

дромоманія, обов'язково треба звернутися до психіатра задля надання дитині психіатричної допомоги.

3) Заключний етап – «остаточне формування синдрому дромоманії» [4] або видужання. На цьому етапі мають місце три варіанти розвитку хворобливого стану.

Перший варіант – прояви дромоманії поступово згладжуються, дитина повертається до соціальноприйнятого способу життя. Зазначений варіант розвитку хворобливого стану можливий якщо завчасно показати дитину психіатру та вона пройде психотерапевтичне лікування.

Другий варіант – прояви дромоманії «залежно від дефекту можуть повторюватися протягом десятиліть» [5, с. 337]. Слід наголосити, що під час епізоду дромоманії дитина «не здатна критично оцінити свій стан, не може вплинути на хід власних думок та керувати власною поведінкою під час приступу» [4]. Під час епізоду дромоманії необхідно обов'язково звернутися до психіатра для надання особі кваліфікованої психіатричної допомоги.

Третій варіант – зазначений психопатологічний синдром набуває клінічного характеру, тобто дитина не здатна долати свою патологічну тягу до бродяжництва, вона не здатна контролювати власні дії під час чергової імпульсивної втечі. Цей етап характеризується немотивованим, нездоланим потягом до втечі та бродяжництва. Виникає цей потяг на тлі тужливо-подразливого настрою.

Отже, підводячи підсумок, хотілося би підкреслити, що чітка структуризація етапів розвитку у дітей психопатологічного стану дромоманія сприятиме своєчасній діагностиці та своєчасному вжиттю конкретних заходів для надання їм кваліфікованої психіатричної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: закон України від 02.06.2005 № 2623-IV // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (дата звернення: 23.07.2016)
2. Проявления дромомании у детей и взрослых. Причины, симптомы и лечение // ONEVROZE. Все о психическом здоровье: сайт. URL: <http://onevroze.ru/proyavleniya-dromomanii-u-detej-i-vzroslyx-prichiny-simptomy-i-lecheni.html> (дата звернення: 25.07.2016)
3. Блейхер В. М., Крук И. В. Толковый словарь психиатрических терминов. URL: <http://litresp.ru/chitat/ru/K/kruk-inna-vadimovna/tolkovij-slovarj-psihiatricheskih-terminov/> (дата звернення: 25.07.2016).
4. Дромомания: причины, проявления, лечение патологической страсти к скитаньям // Фобия инфо: сайт. URL: <http://fobiya.info/dromomaniya> (дата звернення: 25.07.2016).
5. Справочник по психологии и психиатрии детского и подросткового возраста/В. В. Абраменкова, Н. Н. Авдеева, В. М. Башина и др.; под ред. С. Ю. Циркина. СПб.: Питер, 2004. 896 с.

ПСИХИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

В.А. Петьков

кандидат психологических наук, доцент, профессор МКА (международная кадровая академия), заведующий кафедрой фундаментальных дисциплин Херсонского института Межрегиональной академии управления персоналом.

The problem of personality disorders occupies one of the most important positions in the practical work of psychologist for the differentiation status of clients or patients to clearly define the forms and methods of work and counseling, and possibly further treatment from specialists. Actually, scientists Avedisova A., E. Akimkina, Akhapkina V., F. Belyalov, G.-U. Vitthen, I. Vlokh, A. Golubkov, G. Dyukova, Zislin I., O. Kerbikov V. Korkin, B. Cooperman, N. Lipgart, G. Morozov, R. Nadzharov, O. Napreenko, L. Novikova, E. Rytikov, A. Svyadosch, Snezhnevsky A., B. Spasennikov, Spasennikov S., S. Sukhanov, Tiganov A., E. Ushkalova, Fedin, V. Hramelashvili, N. Shumsky and others focus on the mental aspects of manifestation, but at the same time, the problem has been mixed, and at certain stages requires psychological support and social adaptation.

Therefore, the purpose of the article is to briefly disclose the nature of these disorders for practicing psychologists for the timely forwarding of these patients.

The term «mental disorder» refers to a disease state of the individual, so in order to understand their characteristics, causes and over, you must have a clear understanding of these disorders, the peculiarities of their manifestation at the level of psychology and psychiatry. It should be noted that in the psychology of this term is defined at any mental state that is different from the psyche of a healthy personality. On this basis, the criteria of mental health disorders, psychiatrists consider the following: discontinuity sense of permanence and identity of their physical and mental «I»; lack of a sense of permanence and identity of experiences in similar situations; noncriticality in relation to himself and his own mental production (activity) and its results; mismatch of mental reactions (adequacy) strength and frequency of effects external irritants, social circumstances and situations; the inability of self management behavior according to the social norms, rules and laws; inability to plan their own livelihoods and to implement these plans; the inability to change the way of behavior, depending on the changing life situations and circumstances. In terms of psychiatry important indicator of diagnosis of personality disorder is to determine the symptoms and syndromes (symptoms) of mental illness as any disease, including mental – is primarily a collection of some of its manifestations. Private Psychiatry gives a description of specific mental illnesses – their causes, mechanisms of development, clinical manifestations, treatment and prevention. Therefore, on the basis of the foregoing, it is necessary to consider the basic symptoms and syndromes of mental disorders in order of aggravation – from light to deep.

Attention is drawn to an obsessional condition experiences in which manifest the specific thoughts, fears, doubts, and people recognize their own, they visit it again and again, it is impossible to get rid of them, despite the critical attitude towards them. Obsessions disorders can manifest itself in the forms of painful doubt, completely unnecessary, and sometimes absurd ideas, in an irresistible urge to double-check all your previous actions: a few times to check whether the flat light, whether the door is closed off – and it can be shown throughout the day [5].

Such disorders include obsessive fears – fear of heights, enclosed spaces, open spaces, commuting, etc. To remove the anxiety, inner tension, such person may be found a long time in the solitude, loneliness accompanying ritual actions – repeatedly wash their hands with soap and water, and if anything detracts from the ritual, he again and again starting the whole procedure from the beginning [1; 2; 3; 4].

So we have summarized the information of scientists, practitioners of the most common symptoms and syndromes of mental disorders, which will allow practical psychologists in the differentiation state of the client and will allow them to convert to specialists to provide qualified assistance.

BIBLIOGRAPHY

- Asthenic state. Manual for physicians. Group of authors. – SPb . : MMA, 2003. – 63 p.
- Belyalov FI Mental disorders in the practice of the therapist / F.I. Belyalov. – Irkutsk: RIO IGMAPO, 2013. – 327 p.
- Vitthen G.-U. Encyclopedia of Mental Health / Trans. with it. AND I. Sapozhnikova, E.L. Gushanskogo. – M. : Aleteya, 2006. – 552 p.
- Zharikov N.M., Ursova L.G., Khritinin D.B., Psychiatry (textbook for medical students). – M., Medicine, 1998. – 496 p.
- Kaplan G.I., Sedok B.J. Clinical psychiatry: in 2 volumes. – M. : Medicine, 1998. – 1398 p.

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я І РОЛІ ПСИХОЛОГІЇ В СУСПІЛЬСТВІ

Лефтеров В.О.

Докт. психол. н., професор, завідувач кафедри соціології та психології
Національний університет «Одеська юридична академія»

Сучасний світ через свою динамічність та суперечливість все більше втручається в особистісний простір людини, що негативно позначається на її здоров'ї загалом і на психологічному здоров'ї зокрема. За сучасними уявленнями про здоров'я між межами повного психічного здоров'я та проявами психопатології, що вимагає медичного втручання, існує зона пограничних станів, коли людину не можна однозначно назвати ні хворою, ні здоровою - все залежить від критеріїв діагностики. В цих випадках часто оцінюють стан здоров'я людини, використовуючи термін «психологічне здоров'я».

У науковий лексикон термін «психологічне здоров'я» ввела І.В. Дубровіна [1]. Психологічне здоров'я - це не тільки душевне, але ще й особистісне здоров'я і визначається як оптимальне функціонування всіх психічних структур, що забезпечують стан душевного комфорту в соціальному середовищі.

Загальноновизнано, що тілесне здоров'я людини взаємообумовлене її психологічним здоров'ям. Науковці та фахівці, зокрема лікарі стверджують, що більшість тілесних хвороб зароджуються на рівні психіки і мають психологічну природу. Сучасні дослідження це підтверджують. Так, наприклад, прихована агресія, може бути причиною виразкової хвороби («в'їдлива людина»); глибокі і не відпрацьовані образи, злість, ненависть іноді можуть бути причиною ракових захворювань; захворювання щитовидної залози у жінок часто пов'язано з домашнім насильством, тиранією чоловіка і глибоким терпінням; нестача радості, психічне вигорання, любовні страждання - один з факторів серцево судинних захворювань; а захворювання на грип іноді є захисною реакцією організму і психіки, формою виходу з емоційно складної ситуації, несвідоме намагання взяти тайм-аут тощо [2].

Психологічне здоров'я людини і суспільства знаходиться в прямій залежності від історичних епох. Наприклад, в суворі 30-40 роки минулого сторіччя (репресії, війна) - цієї проблеми просто не було, тому що у людей було більш домінантне завдання (потреба) - вижити фізично. У 70-80 роки - в період застою, питання психологічного здоров'я або замовчувалися, або вирішувалися партійними методами (ідеологічний та громадський вплив, психіатричні лікарні, дисидентство тощо).

В наш час ситуація інша. За прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я до 2020 року психічні розлади увійдуть до першої п'ятірки хвороб, які будуть лідирувати за кількістю людських працевтрат, пов'язаних з цими захворюваннями. Вже котрий рік поспіль Україна займає перше місце за кількістю психічних розладів у Європі [3]. Разом із тим на сьогодні в Україні набагато більше людей, які потребують психологічної допомоги немедикаментозного характеру. Серед сучасних факторів, що негативно впливають на психологічне здоров'я особистості є: хронічна втома; невпевненість у майбутньому; шкідливий інформаційний вплив; сильний страх за своє здоров'я, життя; стрес через втрату роботи, різноманітні конфлікти; страх залишитися без грошей; хвороба, смерть близьких тощо.

Слід зазначити, що в Україні в цілому організована система психіатричної та медико-психологічної допомоги населенню на підставі закону України «Про психіатричну допомогу». Але це, як правило, медикаментозна допомога хворим людям, а не особистостям, що розвиваються. І якщо такі проблеми, як наркоманія, алкоголізм, СНІД, що вражають десятки і сотні тисяч людей, сьогодні хоча б на слуху, існують різні програми, в тому числі державні, щодо розв'язання та профілактики цих негативних явищ, то проблема психологічного здоров'я, надання якісних психологічних послуг населенню в дійсності знаходиться в застої, в результаті явно чи приховано страждають мільйони людей, а зрештою і саме суспільство.

На наш погляд, проблема психологічного здоров'я сьогодні вийшла за межі окремої людини чи певних соціальних груп. Дана проблема в Україні набула вже національного характеру і все більше масштабується. За останні 25 років, напевно, не було тієї сфери життєдіяльності, яка б не реформувалася, іноді по кілька разів. Невдачі реформ, їх непослідовність, погіршення соціально-економічного рівня життя дуже боляче б'ють по душевному стану людей, вони починають жити в постійному очікуванні найгіршого.

Соціальні інститути суспільства, покликані регулювати і вирішувати соціально-особистісні та духовні проблеми людей, відстають від реалій ХХІ століття і фактично не справляються зі своїми завданнями. Відсутність цілісної і реально функціонуючої державної системи забезпечення психологічного здоров'я особистості дорого обходиться і людині, і суспільству. Зростаюча кількість розлучень і кинутих дітей, неадекватність вибору професії, низька продуктивність праці та систем управління, загрозливо зростаюча соціальна і творча апатія, озлобленість, деградація, невміння справлятися з життєвими труднощами і проблемами, високий ступінь залежності (від наркотиків, алкоголю, гри тощо), захворюваності та смертності - все це результат дефектів в психологічному здоров'ї сучасної людини.

Вищенаведене обумовлює сьогодні доцільність та необхідність масованого використання досягнень психології, рівень розвитку якої достатній для більш істотної ролі її в суспільстві. Зокрема, значний потенціал для профілактики та покращення психологічного здоров'я, має психологічна практика, яка крім профілактики та корекції психічних і психологічних розладів, покликана виконувати й інші завдання, наприклад, діагностика і розвиток, особистісне та професійне зростання, оптимізація діяльності та міжособистісних відносин, удосконалення бізнес процесів, сприяння впровадженню організаційних і соціально-політичних інновацій тощо. Тому існує нагальна потреба державної підтримки та суспільної регуляції фундаментальних і прикладних досліджень у психології, поширення та підвищення якості надання кваліфікованих психологічних послуг населенню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровина И.В. Психическое и психологическое здоровье в контексте психологической культуры личности / И.В. Дубровина // Вестник практической психологии образования. - 2009. - №3. – С. 17-21.
2. Бурбо Л. Твое тело говорит: люби себя! Самая полная книга по метафизике болезней и недугов / Л. Бурбо [Перев. с фр.] – М. ООО Издательство «София», 2007. – 336 с.
3. Брут А. Психічне здоров'я нації – під загрозою? [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://h.ua/story/17415/>.

ЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ З ІНШИМИ ЧАСТИНАМИ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛА ОСОБИСТОСТІ

Литвиненко О. Д.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри диференціальної і спеціальної психології

Одеській національний університет імені І.І. Мечникова

Адаптаційний потенціал виступає провідною інтегруючою характеристикою психологічного здоров'я особистості, в якій не тільки закладена латентність адаптаційних здібностей особистості, але й представлено своєчасний вектор реалізації її активності. Адаптаційний потенціал як інтегративна особистісна властивість суб'єктивно підвищує цінність людини в очах оточуючих і у власних уявленнях про себе, робить її сильнішою, продуктивнішою і більш значимою. Дослідження особистості та її ресурсів передбачає вивчення не тільки актуальної ситуації розвитку, але і потенційних можливостей та компетенцій, на основі яких будується та регулюється діяльність, розвивається здатність швидко змінювати дії у відповідності з новими умовами; визначається міра можливостей у самоздійсненні та самореалізації тощо. Однією із важливих складових компонент адаптаційного потенціалу особистості як складної ієрархічно-паритетної системи постає фізичний потенціал, який містить психологічні аспекти ставлення суб'єкта до здоров'я та свого фізичного стану.

Визначаючи характер взаємовідношення фізичного потенціалу та інших компонентів адаптаційного потенціалу особистості, було проведено пілотне дослідження. Математичний аналіз результатів був проведений за допомогою кореляційного аналізу. В якості критерію оцінки співвідношення нами використовувався коефіцієнт кореляції Спірмена. Вибір саме цього коефіцієнту був продиктований наявністю показників із невідповідними нормальному розподілу значеннями, тому ми мали застосувати непараметричні методи статистичної обробки даних.

Результати дослідження взаємозв'язків між показниками фізичного потенціалу та деякими іншими структурними складовими адаптаційного потенціалу довели наступне.

Фізичний потенціал особистості, у якому закладена важлива інформація про особливості психологічного здоров'я особистості, щільно та неоднозначно пов'язаний із такими важливими складовими адаптаційного потенціалу особистості, як індивідний, соціально-психологічний та емоційний потенціали.

Сформованість емоційного потенціалу, наявність внутрішньої гармонії та впевненості визначали вплив на здатність відчуття фізичного благополуччя чи неблагополуччя. Індивідні риси визначали спрямованість особистості на готовність до відчуття певного настрою. Отримано факт, що надмірне прагнення та намагання швидкого здобуття професійного визнання та соціального статусу буде супроводжуватися певними ознаками втрати психічної стабільності особистості. Натомість вдосконаленням стійкості емоційної сфери та чесності в уявленні самого себе зможуть виправити ситуацію. Характер стосунків із близькими та відчуття родинної підтримки у якості соціального підґрунтя адаптаційного потенціалу обумовлюють прийняття та наслідування загальнолюдських цінностей. В свою чергу усвідомлення власних цінностей сприяє легкості соціалізації та адаптації студентів. Загальні соціальні настанови у вигляді соціально-психологічного потенціалу збільшують можливості сприйняття зовнішньої інформації та подальший її вплив безпосередньо на фізичний потенціал особистості. Оптимістичний настрій, спрямованість до балансу внутрішніх сил та активна життєва позиція формують підґрунтя для розвинення відчуття благополуччя, зокрема у розумінні власного фізичного потенціалу.

Процес адаптації у референтній групі припускає певні виклики з боку оточення, що неодмінно буде відображатися на власному психологічному здоров'ї особистості. Можливості соціалізації та успішної адаптації відображають збільшення рівню задоволення власним життям. З боку впливу потенціалу на психічне здоров'я визначалося певна втрата

внутрішньої гармонії при збільшенні натиску негативних емоцій та частковій втраті контролю над ними. Врівноважені емоційні прояви та здобуття певних навичок контролю сприяють розумінню загальнолюдських цінностей та розбудові власної ієрархії цінностей. Навіть при низькій здатності до регулювання власного емоційного світу та втраті контролю над ним, досліджувані визначали в цілому позитивний окрас оцінки задоволеності власним фізичним потенціалом.

Активна життєва позиція, спрямування внутрішніх та зовнішніх резервів на досягнення результатів, надмірна емоційна напруга неодмінно впливають на стан фізичного потенціалу особистості. Визначено вплив важливості відношень із близькими, усвідомлення соціальної підтримки та наявності здібностей до творчого, вільного мислення на формування фізичного потенціалу та підґрунтя майбутніх досягнень.

ЛІТЕРАТУРА

Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологи личности / Г.А.Балл // Вопросы психологии. – 1989. - №1. – С.92-100.

Богомолов А.М. Личностный адаптационный потенциал в контексте системного анализа /А.М.Богомолов//Психологическая наука и образование. – 2008. - №1. – С. 67-73.

Литвиненко О. Д. Адаптаційний потенціал особистості як її інтегративна характеристика [Lytvynenko O.D. The adaptation potential of the personality as its integrative characteristics] / О.Д. Литвиненко // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. - P. 267-270.

Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия /Н. Пезешкиан. - М.: Медицина, 1996. — 464 с.

АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ПОДРОСТКОВ

Уханова А.И.

старший преподаватель кафедры клинической психологии,

Одесского национального университета им. И.И. Мечникова. Украина

Агрессивные проявления учащихся подросткового возраста рассматриваются психологами и педагогами как одна из основных причин осложнений, возникающих в учебно-воспитательном процессе. Агрессивное поведение редко появляется спонтанно, оно обычно имеет длинный развивающего путь. В некоторых случаях прогрессирование агрессивного поведения может быть реакцией на стресс, и человек может не реагировать таким же образом в обычное время. Тем не менее, обычно существует сильная непрерывность насилия между детстве, юности и взрослой жизни.

Нашей целью являлось изучение агрессивного поведения старших школьников в контексте психического здоровья.

Общая выборка исследования составила 589 человек. Исследование проводилось в 10 средних учебных заведениях города Одессы. Средний возраст респондентов составил 14,866 лет ($SD = 1,107$ лет). Методическим обеспечением исследования являлся Комплексный опросник состояния психического здоровья и стиля жизни личности, разработанный для целей Европейского исследования SEYLE (Saving and Empowering Young Lives in Europe) [14]

В исследовании изучались следующие параметры в рамках опросника SEYLE: социо-демографическими показателями испытуемых (пол, возраст, тип учебного заведения); буллинг, родительское участие и суицидальные тенденции подростков. Была исследована взаимосвязь этих параметров с агрессивным поведением испытуемых.

Статистически значимая связь была установлена между утверждением «Я злюсь и часто теряю самообладание» и возрастом испытуемых ($d = 0,177$; $p < 0,001$). Чаще о таком поведении сообщали дети более старшего возраста.

Утверждение «Я злюсь и часто теряю самообладание» оказалось статистически значимо связано с полом испытуемых ($V = 0,123$; $p < 0,01$). Девочки соглашались с этим утверждением чаще, чем мальчики.

Также нами была обнаружена статистически значимая связь между утверждением о злости и потере самообладания ($V = 0,107$; $p < 0,05$) и вступлением в драку в течение последних 12 месяцев ($d = 0,215$; $p < 0,05$) с типом учебного заведения. Дети, которые обучаются в школах закрытого типа, чаще обнаруживают у себя такое поведение.

Установлена была статистически значимая связь вступления в драку в течение последнего года с полом респондентов ($d = -0,335$; $p < 0,001$). Чаще о таком происшествии сообщали лица мужского пола. Ни разу не вступали в драку в течение последнего года 34,5% мальчиков и 65,5% девочек.

Установлено статистически значимое влияние интегрального показателя родительского участия на следующие утверждения: «Я злюсь и часто теряю самообладание» (коэффициент детерминации Нагелькерке для данной модели равнялся 0,059); «Я много дерусь. Я могу заставить других людей делать то, что я хочу» (коэффициент детерминации Нагелькерке для данной модели равнялся 0,016); «Я был инициатором драки» (коэффициент детерминации Нагелькерке для данной модели равнялся 0,098). Подростки с высоким уровнем родительского участия реже отмечали у себя вышеперечисленные проявления агрессивного поведения.

Обнаружено статистически значимое влияние буллинга на агрессию подростков. Дети, которые подвергались физическому буллингу (коэффициент детерминации Нагелькерке для данной модели равнялся 0,009) и психологическому буллингу (коэффициент детерминации Нагелькерке для данной модели равнялся 0,008) чаще вступали

драки в течение последнего года ($B = 0,583$; $W = 5,027$; $p < 0,05$), ($B = 0,114$; $W = 3,847$; $p < 0,05$).

Затем нами было изучено влияние агрессии на суицидальные тенденции подростков. Дети, которые соглашались с пунктом «Я злюсь и часто теряю самообладание» чаще отмечали отсутствие смысла жизни ($V=0,197$; $p < 0,001$) и чаще заявляли о наличии суицидальных планов ($V=0,188$; $p < 0,001$). Обнаружено также статистически значимое влияние таких агрессивных проявлений, как «Я злюсь и часто теряю самообладание» ($V=0,243$; $p < 0,001$) и «Я много дерусь. Я могу заставить других людей делать то, что я хочу» ($V=0,137$; $p < 0,01$) на наличие мыслей о суициде. Статистически значимым является влияние утверждений «Я злюсь и часто теряю самообладание» и «Я много дерусь. Я могу заставить других людей делать то, что я хочу» на наличие фантазий о самоубийстве ($d = 0,219$; $p < 0,001$); ($d = 0,164$; $p < 0,001$) и на композитный показатель суицидальности ($d = 0,265$; $p < 0,001$) и ($d = 0,156$; $p < 0,001$) соответственно. Установлено также статистически значимое влияние такого вида агрессивного поведения, как «Я был инициатором драки» на суицидальные попытки подростков ($V=0,166$; $p < 0,05$).

В результате исследования учащихся средних школ города Одессы был изучен феномен агрессивного поведения в контексте психического здоровья старших школьников. Установлено, что девочки чаще были замечены в эмоциональных проявлениях агрессии, в то время, как мальчики отдавали предпочтение физическим. Также нами было отмечено, что подростки с высоким уровнем родительского участия реже отмечали у себя проявления агрессивного поведения. Установлена прямо пропорциональная связь между низким социально-экономическим статусом, буллингом и агрессивным поведением старшеклассников. Обнаружено, что подростки, сообщавшие об агрессивных проявлениях были более склонными к суицидальному поведению. Результаты данного исследования могут быть использованы в педагогической и психологической практике для формирования здорового поведения у подростков.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПСИХОЛОГИИ.

Коваленко В. С., аспирант кафедры социальной помощи и практической психологии института информационных и социальных технологий
ОНУ имени И.И.Мечникова

Проблема психологического благополучия уже несколько десятилетий является актуальной и значимой проблемой для мирового сообщества, так как психологическое благополучие является показателем здоровья, социально-психологической адаптации человека и эффективности его функционирования. Кроме того, в последние несколько десятилетий перед мировым сообществом возникла новая проблема, связанная со старением населения планеты, а также с ростом нарушений эмоционального здоровья современного человека. В связи с этим поиск способов сохранения здоровья и положительного функционирования личности является важной задачей для современного общества.

Несмотря на обширные исследования и множество предложенных конструктов до сих пор нет единого подхода к определению понятия благополучия и соотношения его различных аспектов. По данным различных авторов выделяют гедонистический и эвдемонистический подходы к изучению психологического благополучия. Изучение влияния различных факторов и взаимосвязи социально-экономических, этнокультурных, бытовых, физических, психологических, экономических, духовных детерминант с различными аспектами благополучия поможет лучше понять причины его формирования и изменения, способы его повышения и сохранения на высоком уровне. В данном литературном обзоре зарубежных авторов описаны основные исторически сложившиеся подходы к изучению данной проблемы, а также представлены результаты некоторых исследований.

Понятие «психологическое благополучие» уже давно вошло в научный обиход. Исследование «психологического благополучия» в англоязычной литературе часто встречается наряду с понятием «исследование счастья». И. Бонивелл подчеркивает, что понятие субъективное благополучие часто используется в научной литературе как заменитель термина «счастье» (Бонивелл, 2009). В русском языке синонимами слова счастье являются благополучие, спокойное состояние, благоденствие, благосостояние, достаток, довольство, удача, процветание, состоятельность (Ефремова, 2000, Ожегов, Шведова, 1992). Также, в контексте «изучения счастья» в англоязычной литературе часто встречаются термины «психологическое благополучие», «психологическое субъективное благополучие», «позитивное психическое здоровье», «зрелость личности», «позитивный стиль жизни», «качество жизни», «здоровье». Другие авторы акцентируют внимание на отдельные аспекты благополучия: «социальное, физическое, психическое, материальное, душевное, эмоциональное благополучие». Используются также термины «процветание» (flourishing), «субъективное экономическое благополучие» (СЭБ).

Впервые к изучению причин благополучия, а не расстройств и болезней предложил обратиться заведующий кафедрой гигиены Гарвардского университета Арли Бок (1938 г.). Понятие психологического благополучия входит в определение здоровья по данным ВОЗ: «Здоровье – это не только отсутствие каких-либо болезней и дефектов, но и состояние полного физического, психического и социального благополучия». Психическое здоровье – это «состояние душевного благополучия, характеризующееся отсутствием болезненных явлений и обеспечивающее адекватную условиям окружающей среды и действительности регуляцию поведения и деятельности» (Bulletin of the World Health Organization, 2016). Таким образом, психическое здоровье понимается как отсутствие патологии, отсутствие симптомов, мешающих адаптации человека в обществе. Психологическое здоровье связано больше с присутствием определенных характеристик, позволяющих адаптироваться к обществу, справляться с нагрузками и стрессами, выполнять свои жизненные задачи. Т.е. оно включает в себя, кроме душевного, и личностное психологическое благополучие.

Р.Раян, анализируя работы, посвященные изучению психологического благополучия, сводит все подходы к его пониманию к двум основным: эвдемонистическому (связан со смысловой наполненностью жизни и процессом ее проживания) и гедонистическому (отражает преобладание позитивной эмоциональной окрашенности, отсутствия негативной и общую удовлетворенность жизнью) (Бонивелл, 2009; Waterman et al., 2010). За последние несколько десятилетий были изучены многие аспекты благополучия приверженцами обоих подходов.

Термин «психологическое благополучие» в научный обиход ввел Н.Бредберн. Согласно Н.Бредберну психологическое благополучие определяется балансом между позитивными и негативными аффектами ежедневной жизни, накапливающимися и в сумме представляющими аффективно окрашенное ощущение удовлетворенности или неудовлетворенности жизнью (Bradbern, 1969).

Позднее Э.Динером был предложен термин «субъективное благополучие (well-being)». При этом понимание им субъективного благополучия близко к позиции Н.Бредберна, но психологическое благополучие здесь становится частью субъективного, которое, по его мнению, состоит из положительных и отрицательных аффектов, степени удовлетворенности от жизни и самопринятия. Оба автора придерживаются взглядов, основанных на гедонистическом подходе (от греч. hedone — «наслаждение»). Они изучают благополучие преимущественно в понятиях удовлетворенности-неудовлетворенности. В контексте удовлетворенности жизнью феномен субъективного благополучия также изучали Д.Канеман и Д.Уотсон (Vazquez et al., 2009). Д.Канеман и А. Дитон выделили два аспекта субъективного благополучия: эмоциональное благополучие (эмоциональная окрашенность каждого дня) и оценку своей жизни (то, что люди думают о своей жизни и как к ней относятся) (Kahneman, Deaton, 2010). Исследовательница в области позитивной психологии И. Бонивелл предложила следующую формулу субъективного благополучия: SWB = удовлетворенность жизнью + аффект. В данном случае, «удовлетворенность жизнью» отражает оценку человеком его жизни, где нет разрыва между существующим положением и тем, что представляется ему идеальной ситуацией, либо такой, которую он заслужил» (Бонивелл, 2009).

Другие исследователи, придерживающиеся эвдемонистического (от греч. eudaimonia - «счастье, блаженство») понимания психологического благополучия, считают, что личностный рост, высокие нравственные качества, цели, потребности являются важнейшими составляющими благополучия. К таким авторам относится американская исследовательница К.Рифф, которая предложила конструкт психологического благополучия и создала шкалу для ее оценки известную под названием «Шкалы психологического благополучия К. Рифф». Так, в конструкт психологического благополучия К. Рифф включила следующие параметры: самопринятие (осознание и принятие своей личности, позитивная оценка себя и своей жизни в целом); личностный рост (стремление развиваться, учиться новому, приобретать новые навыки, развивать свои способности); автономия (способность противостоять социальному давлению, независимость в проявлениях себя и в поведении, способность к саморегуляции); компетентность в управлении средой (способность добиваться желаемого, умение преодолевать трудности на пути реализации своих целей); позитивные и близкие отношения с другими; наличие жизненных целей (переживание осмысленности своей жизни, ценности своих стремлений и задач). Обобщив результаты исследований зарубежной гуманистической традиции, К. Рифф определяет психологическое благополучие как многофакторный феномен, отражающий оценку личностью своего функционирования с точки зрения раскрытия внутреннего потенциала (Ryff, 1995).

Теория самодетерминации также связана с эвдемонистическим подходом и в центр благополучия ставит самореализацию личности. Представители этого направления считают, что для психологического благополучия и оптимального функционирования человеку необходимо удовлетворять потребности в автономии, компетентности и отношениях, а также иметь цели, которые не противоречат друг другу и соответствуют ценностям и интересам

человека. Под автономией они понимают потребность выбирать то, что соответствует их внутренним ценностям и желаниям, под компетентностью – уверенность в том, что делаешь и способность формировать и получать поддержку среды, под отношениями – стремление к близости при сохранении автономии. По их мнению, удовлетворение этих потребностей повышает как субъективное благополучие в его гедонистическом аспекте, так и эвдемонистический аспект психологического благополучия (Vazquez et al.,2009; Waterman et al.,2010).

М.Селигман в своих работах предложил понимать гедонистические и эвдемонистические определения благополучия как два различных составляющих счастья, где развитие эвдемонистического аспекта приводит в результате к повышению удовлетворенности своей жизнью (т.е. гедонистического аспекта) (Селигман,2006). Автор предложил следующую формулу счастья: $S=I+O+B$, где S-счастье, I-индивидуальный диапазон, связанный с генетическими особенностями и определяющий способность человека чувствовать себя счастливым на 50%; O-обстоятельства, которые определяют 10% влияния; B – факторы, связанные с волевым контролем, сознательным выбором, которые отвечают за проживание счастья на 40% (Селигман,2010).

Еще в середине 80-х гг. прошлого века при проведении многочисленных опросов большинство опрошенных отмечали, что для ощущения счастья и благополучия им необходимо больше денег (Myers, 2000). Исходя из этого, многие исследователи предполагали, что улучшение качества жизни и рост дохода должен приводить к повышению удовлетворенности жизнью и благополучия людей. Были проведены многочисленные исследования затрагивающие экономический и материалистический аспект (Р.Истерлин, Н.Брэдбёрн, Э.Динер, Э.Освальд, Р.Винховен, Д.Майерс, Арджил, Д.Канеман, А.Дитон и другие). Д.Канеманом и А.Дитеном было подтверждено, что высокий уровень индивидуального дохода ассоциирован с высокой когнитивной оценкой своей жизни и высоким уровнем удовлетворенности. Прямая зависимость этих показателей наблюдалась с ростом годового дохода до уровня 75 000\$(США). При дальнейшем росте дохода повышение уровня удовлетворенности не наблюдалось(Myers,2000). При этом Д.Канеман и А.Дитен отметили связь низкого дохода с душевной болью равнозначной боли после развода или связанной с одиночеством(Kahneman,Deaton,2010). В экономически развивающихся странах рост благосостояния нации сопровождается ростом удовлетворенности людей. Экономический рост позволяет улучшить социальные условия населения и, таким образом, обеспечивает удовлетворение базовых потребностей (Tov&Diner,2013). В экономически развитых странах такая зависимость уже не наблюдается. Более того, молодое поколение этих стран растет в большом изобилии, но при этом у молодых людей наблюдается гораздо больший риск депрессии и расстройств, связанных с социальным поведением. Также в развитых странах отмечается более высокий уровень суицидальной активности (Daly et al.,2011). Этот феномен назвали «американским парадоксом». Согласно Р. Истерленду подобная ситуация характерна и для стран Европы, Японии (Myers,2000).

Среди самых «счастливых стран» по уровню международного индекса счастья оказались страны с низким доходом на душу населения – Коста-Рика, страны Латинской Америки, Арабские и некоторые африканские страны (The Happy Planet Index, 2012). Предполагается, что это связано с тем, что в этих странах люди социально «ближе друг к другу» (Myers,2000). Было отмечено, что феномен субъективного благополучия связан не только с потребностями и их реализацией, а также с субъективным отношением личности к возможности их удовлетворения, к событиям своей жизни и к самому себе. Таким образом, можно выделить внешние и внутренние факторы, влияющие на благополучие.

При изучении уровня психологического благополучия следует учитывать и культурные различия. Так в разных культурах есть различное отношение к желательности или нежелательности тех или иных эмоциональных проявлений. К примеру, в коллективистических странах проявление личной гордости или возбуждения может быть не принято, в то время как в индивидуалистических обществах к индивидуальным проявлениям

положительных эмоций относятся более лояльно и желательны (Tov&Diner,2013). Следует учитывать и то, что в различных культурах считаются приоритетными разные цели (Park&Huebner 2005; Tov&Diner,2013). Например, в индивидуалистических обществах личная свобода и приоритет личных целей ценится выше, чем в коллективистических, где личные цели могут быть размыты и люди склонны игнорировать свои чувства (Tov&Diner,2013).

Кроме культурных были обнаружены генетические различия в способности людей переживать положительные эмоции, что может оказывать влияние на эмоциональную окраску их восприятия реальности. Генетические особенности могут приводить к хроническому недостатку серотонина в организме. Например, короткий аллель гена, отвечающего за транспорт серотонина (5-HTTLPR) может предрасполагать к депрессии в стрессовых социальных условиях (Way&Lieberman,2010). Э.Освальд изучал генетическую предрасположенность различных наций к депрессии или к чувству психологического благополучия. Оказалось, что жители Франции, Британии и Америки генетически более предрасположены к депрессии (для них характерно носительство мутированного гена (5-HTTLPR), а жители Нидерландов, Дании (в Европе), Панамы и Коста-Рики – к оптимизму (Proto, Oswald, 2014).

Кроме генетических, существуют и возрастные особенности. Так, наибольший уровень удовлетворенности приходится на юность и старость. А наименьший – на период с 40 до 44 лет, когда чаще всего происходит проживание кризиса переоценки своей жизни, достижений и ограничений (Oswald, 2010).

Исследования реакций на стрессовые жизненные события показали, что с течением времени происходит адаптация как к негативным, так и к позитивным событиям. После кратковременного подъема или снижения ощущения благополучия удовлетворенность возвращается на исходный уровень. При чем, при положительных событиях гораздо быстрее. Также оказалось важным находить позитивный смысл события. Так, исследования религиозных людей показало, что они лучше находят позитивный смысл событий, что помогает им быть более счастливыми и легче проживать кризисы (Luhmann et al.,2012; Myers,2000). В сложных ситуациях они меньше подвержены депрессии, меньше употребляют наркотики и алкоголь, реже совершают суицид, физически здоровее и живут дольше (Myers,2000). Было показано также, что бескорыстная помощь другим снижает реакцию на стресс и улучшает здоровье. Исследования показали, что в критических ситуациях фокусировка на помощи другим повышает шансы на выживание. Поэтому для психологического благополучия важно не только и не столько получать поддержку, но и давать ее (Poulin,2012).

В многочисленных исследованиях были обнаружены взаимосвязи между психологическим благополучием и уровнем здоровья, а также долголетия.

Исследования К.Рифф и соавторов показали тесную связь между эвдемонистическим психологическим благополучием и низким риском сердечно-сосудистым риском, меньшим весом тела, меньшим соотношением окружности талии к бедрам, высоким уровнем «хорошего» холестерина, лучшей эндокринной регуляцией и меньшим уровнем кортизола в течении дня (Vazquez et al.,2009). Другие исследования выявили, что у людей с хорошими межличностными отношениями и имеющих жизненные цели ниже уровень интерлейкина-6 (IL-6) и его растворимого рецептора (sIL-6R), которые участвуют в развитии реакции стресса. Повышенный уровень интерлейкина-6 (IL-6) и его растворимого рецептора (sIL-6R) наблюдается также и при некоторых заболеваниях. Лонгитюдные исследования показали, что большая аллостатическая нагрузка (реакция на стресс) способствует заболеваниям сердечно-сосудистой системы, физическому и когнитивному изнашиванию и повышает уровень смертности. Исследователи этим объясняют причину того, что женщины в среднем живут на 7 лет дольше, чем мужчины, имеющие обычно большую аллостатическую нагрузку (Vazquez et al.,2009). При этом, оптимизм ослабляет реакции стресса, повышает устойчивость иммунной системы. Десятилетнее исследование группы мужчин (45-89 лет)

показало, что через 10 лет риск развития ишемической болезни сердца (ИБС) у пессимистов оказался в 2 раза выше, чем у оптимистов (Kubzansky et al., 2002). Также психологическое благополучие влияет на физическую активность у пожилых людей. Люди с большим исходным уровнем психологического благополучия вели более активный образ жизни в течении последующих 10 лет исследования. Таким образом, психологическое благополучие способствует физической активности и снижает риск развития возрастных заболеваний (Kim et al., 2016). Хорошо известно и обратное положительное влияние умеренных физических нагрузок на психологическое состояние человека, в том числе на психологическое благополучие (Уэнберг, Гоулд, 2001).

В исследовании 724 мужчин в течении всей жизни, известном как «Исследование Гранта» попытались определить факторы, которые прогнозируют счастливую старость и влияют на счастливую жизнь. Самым важным залогом счастливой жизни оказались близкие, теплые отношения (Bulletin of the World Health Organization, 2011). М.Аргайл отметил, что люди в браке и любви чувствуют себя более благополучными (Аргайл, 2007). С другой стороны, счастливые люди более готовы к отношениям, способны их сохранять и быть счастливыми в отношениях. Они больше доверяют окружающим, способны любить и проявляют большую ответственность (Myers, 2000).

Выводы и перспективы дальнейших исследований

Подводя итог теоретического обзора научных публикаций зарубежных авторов можно отметить, что, несмотря на многолетние разработки понятия психологического благополучия, на данный момент нет единого подхода к использованию данного термина. В обзоре представлены взгляды разных авторов, которые можно отнести к двум подходам: гедонистическому и эвдемонистическому. При этом, ряд авторов предлагают считать их двумя подходами изучения (с двух различных сторон) одного и того же понятия – психологического благополучия. Кроме термина «психологическое благополучие», в англоязычной литературе используются и другие термины. Это разнообразие формулировок ставит перед научным сообществом задачу четко дифференцировать данные понятия и разработать некий интегративный подход к их пониманию и изучению.

На основании представленных данных можно сделать вывод о том, насколько важно учитывать разные уровни влияний на данный феномен. Поэтому влияние на уровень благополучия людей может оказываться на государственном уровне (социально-экономические условия, политические условия) и на индивидуальном уровне (здоровый образ жизни, просвещение, личностное развитие и повышение духовной личностной культуры). Все эти факторы в комплексе способствуют формированию ощущения благополучия и счастья и оказывают влияние на сохранение психологического и физического здоровья, повышают адаптивность и уровень функционирования личности.

ЛИТЕРАТУРА

- Аргайл М. Психология счастья / Под ред. М.В.Кларина, - М.: Прогресс, 2007. – 403 с.
- Бонивелл, И. Ключи к благополучию: Что может позитивная психология / Пер. с англ. М. Бабичевой. – М.: Время, 2009. – 192 с.
- Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000. – 1233 с.
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.. Толковый словарь русского языка – М.: «Азъ», - 1992. – 660 с.
- Селигман, М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман / Перев. с англ. — М.: «София», 2006. — 368 с.
- Уэнберг Р.С. Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры / Р.С. Уэнберг, Д.Гоулд, - Киев: Олимпийская литература, 2001. – 229 с.
- Bradburn, N.M. (1969). The structure of psychological well-being. Chicago: Aldine.
- Bulletin of the World Health Organization (2016). April Интернет-ресурс: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs220/ru/>

- Bulletin of the World Health Organization (2011). -Vol.89: 246-247 Интернет-ресурс: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov>
- Daly M.C., Wilson D., Oswald A.J., Wu S. (2011). Dark contrasts: The paradox of high rates of suicide in happy places. *Journal of Economic Behavior and Organization*, - Vol.80, issue 3, pp.435-442
- Kahneman D., Deaton A.(2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being.Интернет-ресурс: <http://www.pnas.org/content/107/38/16489.full>
- Kim,E.S., Kubzansky,L.D., Soo,J et al. (2016).Maintaining Healthy Behavior: a Prospective Study of Psychological Well-Being and Physical Activity. *Annals of Behavioral Medicine*, - Vol.7,pp.1-11
- Kubzansky L. D., Wright R. J., Cohen S., Weiss S., Rosner B., Sparrow D. (2002). Breathing easy: A prospective study of optimism and pulmonary function in the Normative Aging Study. *Annals of Behavioral Medicine*. -V. 24. P. 345–353.
- Luhmann Maike, Hofmann Wilhelm, Eid Michael, Lucas Richard E. (2012) Subjective well-being and Adaptation to Life Events: A Meta-Analysis // *Journal of Personality and Social Psychology*. – Vol. 102, No. 3. – P. 592–615.
- Myers D.J. (2000) Feeling Good Fdout Fredrickson’s Positive Emotions//*Prevention and Treatment*. – Vol.3, Article 2, March 7
- Myers Devid G. (2000) The Funds, Friends, and Faith of Happy People. -*American Psychologist*. -Vol.55.№1. - pp.56-67.
- Oswald A. (2010)Emotional Prosperity and the Stiglitz Commission. *British Journal of Industrial Relations*. – November. Интернет-ресурс: www.andrewoswald.com/docs/emotionalprosperity_bjrdec2010.pdf
- Park N&Huebner E.S.(2005). A cross-cultural study of the levels and correlates of life satisfaction among adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, - vol.36, -pp. 444–456.
- Proto E., Oswald A.J.(2014) National Happiness and Genetic Distance: A Cautious Exploration. - Discussion Paper -No.83 00 July 2014
- Poulin Michael J., Brown Stephanie L., Dillard Amanda J., Smith Dylan M.(2013) Giving to Others and the Association Between Stress and Mortality. *American Journal of Public Health*,; e1 DOI: [10.2105/AJPH.2012.300876](https://doi.org/10.2105/AJPH.2012.300876) Интернет-ресурс: <https://publichealth.stonybrookmedicine.edu/sites/default/files/>
- Ryff C.D. (1995)The structure of psychological well-being revisited // *Journal of Personality and Social Psychology*. — Vol. 69. – P. 719-727.
- The Happy Planet Index: 2012 Report. A global index of sustainable well.Интернет-ресурс:<http://www.Happyplanetindex.org>
- Tov W.&Diener E. (2013) Subjective Wellbeing. *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology*, First Edition./Ed. by Kenneth D. Keith. Hoboken,NJ: John Wiley & Sons,pp.1239-1245.
- Vazquez Carmelo, Hervas Gonzalo, Rahona Juan Jose, Gomez Diego. Psychological well-being and health. Contributions of positive psychology (2009). *Annuary of Clinical and Health Psychology*, - vol. 5, pp. 15-27
- Waterman A.S., Schwartz S.J., Zamboanga B.L. et al. (2010) The Questionnaire for Eudaimonic Well-Being: Psychometric properties, demographic comparisons, and evidence of validity // *The Journal of Positive Psychology* – vol.5 (1). – P. 41-61.
- Way B. M., & Lieberman M. D. (2010). Is there a genetic contribution to cultural differences? Collectivism, individualism and genetic markers of social sensitivity. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, - vol. 5(2–3), 203 – 211.

БАТЬКІВСЬКА УЧАСТЬ І ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Уханова А. І.

аспірант кафедри клінічної психології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Сучасна сім'я характеризується значними структурними та змістовними трансформаціями, які викликають зміну її функціонування як системи. Існує багато причин недостатнього рівня виховання в сім'ї. Це може бути викликано як особливостями суспільного виховання, так і негативними змінами всередині сім'ї: зниженням її стабільності, багатодітністю, ослабленням традиційної ролі батька, трудовою зайнятістю жінки та ін. В сучасних умовах низького економічного рівня розвитку України основна частина часу батьків витрачається на забезпечення існування членів сім'ї. Внаслідок зменшення реальних доходів переважна більшість сімей в Україні не має можливості створити для дітей сприятливі умови життя. Все це призводить до того, що сучасна українська сім'я часто не має можливості повною мірою реалізувати свій виховний потенціал.

Нами було проведено дослідження контингенту українських підлітків з метою скринінгу їх психологічного здоров'я. В ході дослідження було проведено психометричний аналіз і адаптація оригінальної версії шкали батьківської участі. Застосування шкали дозволило встановити, що найбільш вираженою є участь батьків у такій сфері, як обізнаність про їх проведення часу, оскільки саме знаходження дитини поза домом викликає найбільші побоювання у батьків. Найменш інтенсивно батьківська участь у житті підлітків проявляється в контролі успішності. Установки батьків на батьківську участь не залежать від статі дитини, а в міру дорослішання підлітки стають більш самостійними і необхідність в участі батьків у їхньому житті поступово знижується. Прямо пропорційний зв'язок був виявленим між інтегральною шкалою батьківської участі і таким фактором нездорового способу життя, як «вживання алкоголю / епізодично міцних напоїв», а також з фактором здорового способу життя «без тютюнопаління». Встановлено, що вираженість суїцидальних тенденцій і інтернет-залежності підлітка виявлений пропорційно рівню батьківської участі.

В ході дослідження нами було встановлено модерування впливу батьківської участі в системі «стресор - психологічне благополуччя». В цілому воно виступало як протективний фактор щодо психологічного благополуччя підлітків, які відзначили негативні життєві зміни, протягом останніх 6 місяців. Хоча отримані в нашому дослідженні дані не мають прямих аналогій у вивченої нами літературі, ми можемо провести паралелі з тенденціями, які були виявлені іншими авторами, що вивчали проблему батьківської участі. У літературі також простежується зв'язок між психосоматичними скаргами та сімейними конфліктами, заподіянням образ, недостатнім прийняттям з боку однолітків і недостатньою підтримкою з боку батьків і вчителів (Gerber, Pühse, 2008). При позитивних взаєминах в сім'ї у підлітків стабільно спостерігається більш міцне здоров'я (Flouri, Buchanan, 2003), тоді як при стресових сімейних ситуаціях відзначаються великі проблеми зі здоров'ям (Karvonen, Vikat, Rimpelä, 2005). Таким чином, дані дослідження підтверджують протективний потенціал батьківської участі на збитки від психічного здоров'я та психологічного благополуччя.

У той же час, нами були виявлені неоднозначні дані, щодо впливу батьківської участі при дії ряду соціально-психологічних стресорів. Так, в разі зіткнення респондентів з такими стресовими подіями, як приводи в міліцію, незначні правові порушення і отримання травми, участь батьків було негативним фактором і призводило до погіршення самопочуття. Також зниження рівня інтернет-залежності, в разі якщо мало місце збільшення навантаження в школі, можна було спостерігати у тих дітей, чії батьки демонстрували низький рівень батьківської участі. Таким чином використання моделей модерації дозволило встановити, що батьківська участь не завжди позначається позитивно на психологічне благополуччя підлітків. Ймовірно, мова може йти про культурно обумовлені ефекти, тобто про ситуації, коли підлітки хотіли б зберегти те, що сталося в таємниці від батьків і вирішити проблему самостійно, при цьому залучення батьків посилювало ситуацію.

Цікаві дані отримані щодо такої досить поширеної ситуації, як розлучення батьків. Якщо рівень батьківської участі низький, то самопочуття краще у тих підлітків, чий батьки розлучилися $F = 7,068$; $P < 0,01$; $\eta^2 = 0,014$; $B = -0,873$ (CI-1,518 - 0,228). Якщо рівень батьківської участі високий, то самопочуття у тих школярів, чий батьки розлучилися - гірше. Це може свідчити про те, що підлітки, які мають ближчі і довірливі відносини зі своїми батьками, сприймають їх розставання більш гостро. У роботі П.Р. Амато також йдеться про те, що негативними наслідками розлучення батьків можуть бути порушення фізичного здоров'я, депресія, незадоволеність життям, розлучення, низький соціально-економічний статус і інші проблеми в дорослому віці (Amato, Keith, 1991). Таким чином, наші результати уточнюють роль батьківської участі в даному контексті.

Таким чином використання моделей модерації дозволило встановити, що батьківська участь не завжди позначається позитивно на психологічне благополуччя підлітків. Проте, переважаючими є її позитивні ефекти. Зокрема у школярів з високим рівнем батьківської участі при зіткненні з такими стресовими подіями, як розлучення батьків, важка травма або захворювання і залякування або переслідування - знижувався рівень інтернет-залежності.

ЛІТЕРАТУРА

Розанов В.А., А.С. Рахимкулова, А.И. Уханова Ощущение бессмысленности существования у подростков – связь с суицидальными проявлениями и психическим здоровьем // Суицидология. – 2014. – Т.5, № 3 (16). – С.33-40.

Уханова А.И. Родительское участие как фактор психического здоровья украинских подростков // в сборнике научных трудов Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины: Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т.11(13). – С. 332-347.

ФОРМУВАННЯ АНОМАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ В ШКІЛЬНІ РОКИ

Середняк Ж.М.

Аспірант кафедри клінічної психології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Девіантна поведінка, що розуміється як порушення соціальних норм, придбала в останні роки масовий характер. Спостерігається зростання девіантних форм поведінки серед підлітків, а також проблеми їх профілактики та корекції в шкільному віці. Проблема порушень поведінки знаходиться в центрі уваги соціологів, педагогів, психологів, психіатрів, співробітників правоохоронних органів, і її наукове вивчення здійснюється у відповідних напрямках соціології, психології, психіатрії та кримінології. Нагальним завданням стало пояснити причини, умови та фактори, що детермінують це соціальне явище. Розгляд феномена девіантної поведінки передбачає концептуальний підхід у вирішенні ряду питань, що стосуються превентивних заходів і профілактичних заходів.

Крім того, серйозною проблемою нашого часу є все ще низький рівень психологічних знань з боку дорослого населення, спотворені уявлення про виховання дітей, зміщення цінностей і меж «норми» до різних форм прояву девіантної поведінки і формування толерантного ставлення до них. Також, слід відзначити дисгармонію взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу і суспільства в цілому.

У 2014-2015 навчальному році в навчальному закладі нами було проведено анкетування серед учнів 9-10 класів за допомогою анкети «Молодь і протиправна поведінка», а також аналіз деяких отриманих відповідей:

«Як ти вважаєш, які причини найчастіше спонукають підлітка до здійснення протиправних дій?»

З найбільш значущих чинників: вплив друзів і знайомих; вплив засобів масової інформації; вплив сім'ї та близького оточення.

З найменш значущих чинників: відсутність організації дозвілля з боку навчального закладу (відсутність в закладі гуртків, секцій, творчих студій, клубів і т.д.); наслідування прикладу кумира, героя фільму і книги; відсутність можливостей для безкоштовних занять спортом.

«Які чинники утримують молодь від скоєння злочину?»

На думку опитаних підлітків, самим стримуючим фактором, який не дає вчинити злочин, є страх перед можливим покаранням.

«Яким чином ти отримуєш знання з юридичних питань?»

Інформацію з юридичних питань отримують з наступних джерел:

Твердження	Про центи
Засоби масової інформації (інтернет, телебачення, газети, журнали та ін.)	34
Від батьків	27
Від педагогів (задаю питання та отримую відповіді)	23
Спеціально організовані просвітні заходи в учбових закладах (лекції, бесіди)	10
Вивчають літературу (самостійно)	6

«За умови, що правопорушення вчинено підлітком, з них найчастіше залишаються виявленими?»

Учні 9-10 класів вважають, що найчастіше залишаються не розкритими такі правопорушення: хуліганство, куріння в заборонених законом місцях, психологічне насильство по відношенню до однолітка (образи, висміювання, ігнорування, образливі прізвиська). Зате такі правопорушення як: заняття проституцією, вживання наркотичних

(психоактивних) речовин, вчинення фізичного насильства (нанесення тілесних ушкоджень) відносно іншої людини, майже завжди можуть бути розкриті.

«Чия думка для тебе найбільш важлива?»

Сучасні підлітки більше прислухаються до думки: батьків (матері, батька).

За результатами цього анкетування можна стверджувати, що:

1. Низький рівень виявлення психологічного насильства в учнівському середовищі призводить до фіксації негативних поведінкових стереотипів у учнів з обох сторін конфлікту і свідчить про низький рівень психологічної культури.

2. Значний вплив на формування особистості сучасного підлітка мають батьки і засоби масової інформації (інтернет, телебачення, ...).

3. Найбільш стримуючим фактором, який не дає дитині вчинити злочин, є поінформованість про покарання за порушення вимог, а також їх послідовність і відповідність в виховному процесі.

Таким чином, в нашому дослідженні ми вивчили особливості впливу педагогічних, психологічних і соціальних патогенетичних факторів, що сприяють формуванню та розвитку відхилень у поведінці серед школярів. Концептуальний підхід у вирішенні ряду питань, що стосуються превентивних заходів і профілактичних заходів, має на увазі створення необхідних умов для підвищення рівня комфорту учнів, шляхом підвищення психологічної грамотності педагогів і батьків, а також підвищення рівня соціального контролю з боку служб соціального та правового захисту дітей.

ЛІТЕРАТУРА

Злочинність в Україні: Стат. Збірник / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] // Відповідальний за випуск Калачова І. Київ. – 2011. – Режим доступу к ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Простомолотов В.Ф. Середняк Ж. М. Вопросы девиантного поведения, предпатологических и патологических психических расстройств в работе практического психолога специализированной школы-общеобразовательной школы. Психиатрия, неврология и медицинская психология. Том 2, № 2 (4) – Харьков, 2015 – 102 с.

Середняк Ж.М. До питання про чинники девіантної поведінки за матеріалами шкільного психолога. Вісник Одеського національного університету. Серія Психологія – Одеса, 2016 – 225с.

КАК МЫ ПОНИМАЕМ ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ

Розанов В. А.

профессор кафедры клинической психологии

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина

Концепция психического здоровья до настоящего момента не является чем-то окончательно устоявшимся. Кем-то в свое время было очень удачно сказано, что психически здоровый человек – это человек, который живет так, что не мучает ни себя, ни других. Определение очень емкое и предельно ясное любому, однако таким определением нельзя пользоваться в научных целях. Существует дискуссия между представителями психиатрии и психологии относительно того, что считать психическим здоровьем и каковы признаки психически здоровой личности. Кроме того, дискуссионным является вопрос о правомочности такого понятия, как психологическое здоровье. Многие авторы, на наш взгляд совершенно обоснованно считают, что если понятие психическое здоровье в большей степени ассоциировано с психическими процессами и механизмами развития тех или иных нарушений в психике, то понятие психологического здоровья в большей степени относится к личности в целом и отражает духовные пути ее развития (Дубровина, 1997; Шувалов, 2007).

Сложность заключается в том, что психическое здоровье – многоплановая, многосторонняя категория, которой трудно дать четкое и ясное определение. Кроме того, есть существенное различие между тем, что принято именовать психическим здоровьем личности и психическим здоровьем популяции. В первом случае мы сталкиваемся с великим множеством определений и подходов, сформулированных различными авторами, от Аристотеля в античности до психологов и психиатров современности. Во втором случае, наряду с оценкой психологического благополучия – этого ключевого компонента психического здоровья, а также удовлетворенности жизнью как показателя, что с человеком в целом все в порядке в психологическом и социальном плане, речь идет также и о распространенности психических заболеваний и расстройств. С целью контроля психического здоровья больших популяций возникла психиатрическая эпидемиология – сравнительно новое направление знаний, которое занимается статистикой нарушений психического здоровья, так же, как изучается распространенность иных инфекционных и неинфекционных заболеваний, например инфарктов, инсультов, диабета, артрита и т.д. (Розанов В.А., 2014).

В концепции психического здоровья самым непосредственным образом отражается био-психо-социальный синтез, т.е. понимание того, что вся психическая жизнь и здоровье человека зависят от трех важнейших сфер. Это биологические (главным образом, генетические) факторы, психологические особенности, присущие личности, а также социальные факторы, отражающие конкретные условия существования человека в социуме, его взаимоотношения, социальное и имущественное положение, роль в жизни общества и т.д. (Friedli, 2009).

Необходимо отметить, что понимание психического здоровья весьма неоднородно в различных культурных и ментальных «системах координат». Иными словами, психическое здоровье – культурно обусловленный феномен, по-разному понимаемый в рамках различных цивилизаций. Так, например, индийская психиатрия выстраивает представления о психическом здоровье на основе традиционных древнеиндийских представлений о душе и психике (Shamasundar, 2008; Thirunavukarasu, 2011). В европейской традиции, к которой в значительной степени сегодня принадлежит и славянская цивилизация, наряду с используемым понятием «душевное здоровье», который предусматривает триединство человека (тела, душа, дух), приоритет все же отдается позитивистскому подходу. Это связано в основном с тем, что этот подход использует объективно определяемые и оцениваемые операционализованные показатели.

Обзоры сущности понятия, определений и методов измерений психического здоровья, проведенные в рамках кафедральной темы вынуждают констатировать, что проблема далеко

не решена и концепция психического здоровья не имеет окончательных формулировок. Существует несколько подходов к проблеме, отражающих преимущественно медицинский или психологический взгляд. Большинство авторов сходятся в том, что признать психическим здоровьем просто отсутствие психических расстройств или болезней – это слишком упрощенный подход. В рамках современной западной психологии и психиатрии сформировался ряд взаимно перекрывающихся в смысловом отношении конструктов, описывающих психическое здоровье и его составляющие. В традиционных культурах этим взглядам соответствуют гораздо более древние представления, среди которых преобладают представления о душе или иные традиционные взгляды о сущности психики.

В некотором смысле здесь мы сталкиваемся с двумя традициями – позитивистской, стремящейся все определить и систематизировать, и нематериалистической духовной традицией, опирающейся на непознаваемое и понимаемое интуитивно. Конечно же, психическое здоровье – очень тонкая субстанция, которая не может быть сведена к неким показателям, какими бы продуманными они ни были. Это всего лишь показатели, которыми удобно пользоваться для исследовательских целей. В то же время, представления о душе, в частности, взгляды Аристотеля, в значительной степени резонируют с теоретическими воззрениями на психическое здоровье в контексте био-психо-социального подхода.

Пристальное внимание к наследию Аристотеля определенным образом преодолевает более поздний декартовский дуализм в сфере понимания психического здоровья и позволяет сегодня опираться на концепт эвдемонического благополучия как ключевого элемента психического здоровья. Концепция эвдемонического благополучия, которая традиционно противопоставляется гедонистическому благополучию, также операционализована, имеются соответствующие опросники, что позволяет осуществлять эмпирические исследования в данной сфере.

В практическом плане важным выводом является то, что каждое из относительно независимых измерений психического здоровья (его позитивный компонент – wellness, и негативный – illness), могут быть измерены на популяционном уровне с помощью самостоятельных подходов. При обсуждении психического здоровья больших групп и контингентов людей первостепенное значение придается оценке распространенности тех или иных психических заболеваний, расстройств или проблем. Это рассматривается как психическое здоровье населения в его традиционном понимании. При оценке индивидуального психического здоровья учитывается как выраженность негативных проявлений (радикалы депрессивности, тревожности, зависимостей), так и позитивного компонента (вера в будущее, оптимизм, наличие смысла в жизни, способность противостоять стрессовым ситуациям).

ЛИТЕРАТУРА

Розанов В.А. Стресс и психическое здоровье (нейробиологические аспекты) // Социальная и клиническая психиатрия. – 2013. – Т.23(вып.1). – С.79-88.

Розанов В.А. Рост нарушений психического здоровья в мире – психиатрическая эпидемиология современности // Уральский журн. психиатрии, наркологии и психотерапии. – 2015. – Т.3(1). – С. 6-21.

ОСВІТА В ЛІТНЬОМУ ВІЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА КОГНІТИВНОГО КАПІТАЛУ

Розанов В.А., Кременчуцька М.К., Рейтарова Т.Є.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Більшість країн західного світу в останні десятиліття змушені вирішувати соціальні, економічні і психологічні проблеми, пов'язані з демографічною модернізацією. Її сутність полягає в переході від високої народжуваності і високої смертності до низької народжуваності і низької смертності, що неминуче призводить до старіння населення. На пострадянському просторі відбуваються в чомусь схожі процеси, зокрема також спостерігається збільшення частки людей похилого віку і зниження частки дітей, підлітків та молоді, але за інших причин.

Найважливішою відмінною рисою сучасності є «стиснення історичного часу» - інтенсифікація всіх видів діяльності і прискорене впровадження різних технологічних нововведень (Капіца, 2004). Вважається, що технологічні нововведення на зорі людства впроваджувалися століттями, ще 150-200 років тому нове приживалося протягом декількох поколінь, а в останні роки за життя одного покоління впроваджується таке число новинок, що змінюють наше життя, що не всі здатні до цього пристосуватися. Є й інші ознаки - швидкість зміни технологічних укладів, динамічність на ринку праці і необхідність постійного перенавчання.

Все це в тій чи іншій мірі - наслідки глобалізації, яка нікого не залишає осторонь і визначає новий, безпрецедентний рівень стресу. Як пише С. П. Капіца «Стрімкість змін, характерна для нашого часу, призвела до кризи і стресу на рівні особистості, сім'ї та суспільства, що виражається і в інфантильності, і у втраті орієнтирів, і в багатьох проявах суспільної свідомості, в мистецтві і літературі» (Капіца, 2004). При високих темпах розвитку суспільства і економіки піддаються ерозії ідеологія, мораль і моральні цінності, тобто основні смислові маркери суспільства. Ці поняття формуються і закріплюються протягом тривалих процесів, в той час як в умовах наростаючого темпу модернізації та глобалізації для цього просто не вистачає часу.

Нарешті, ще однією рисою модернізації та глобалізації в наш час є виключно потужний вплив інформаційних технологій. Все те, про що говорилося вище, втручається в життя всіх і кожного, впливає на великі контингенти населення. Так, сучасна економічна модель вимагає постійного споживання, і на догоду економіці сучасні телебачення, кіно, супутникові програми і інтернет через рекламу і видовищні програми просувають конс'юмеризм, гедонізм і загальне прагнення до комфорту. Сучасна цивілізація - це цивілізація комфорту, в якій залишається мало місця для «великих смислів», підточуються і оголошуються застарілими традиційні цінності, підриваються основи сім'ї (Новосьолова, 2013). Цьому в значній мірі сприяє телебачення, реклама і повсюдний інтернет-контент, який пропагує індивідуалізм і егоїзм, а також замінює сенс видовищністю, реальність віртуальністю.

Можна констатувати, що ці три провідних фактори сучасної реальності поряд зі зміненим характером праці, соціальними і екологічними проблемами, які накопичуються, урбанізацією і глобальної інформаційної перевантаженням визначають більш високий рівень напруги в суспільстві і хронічний стрес. Цей стрес можна назвати стресом модернізації. Будучи психо-соціальним за своїми характеристиками, він, тим не менш, проявляє свою дію за рахунок залучення консервативних загально-біологічних механізмів, що супроводжується погіршенням фізичного та психічного здоров'я великих контингентів людей (Розанов, 2013). На цьому тлі проблеми поколінь стають все більш гострими, розрив між «батьками і дітьми» та особливо між «дідами і дітьми» (смісловий, цифровий і ціннісний) ще більше посилюється, причому спостерігаються наслідки, що в тому числі стосуються психологічного благополуччя і здоров'я поколінь.

Сьогодні в середньому ми живемо на ціле доросле життя довше, ніж наші прадіди. Дана ситуація зумовлює не тільки формування нових потреб і здібностей літніх людей, але і відмова від уявлень, де вік розглядається як патологія. Вік - це не патологія, вік - це потенціал. Найбільше всього люди похилого віку не хочуть залишитися в бездіяльності, їм хочеться реалізувати упущені можливості в освіті, творчої діяльності, родинних відносинах. Вони задаються питанням-як слід провести цей час? Як провести цей час з користю?

Виходячи з сучасної ситуації в галузі освіти дорослих, необхідно заохочувати прагнення літніх людей до безперервної освіти, при забезпеченні доступу до різних форм освітніх програм, пристосовувати методи освіти до можливостей людей похилого віку і зберігати варіативність форм освіти літніх людей відповідно до їх схильностями і особистісними можливостями, перевага в наданні освітніх послуг давати тим навчальним закладами, які мають можливість отримувати освіту для літніх людей молодим складом викладачів, концентруватися на освітніх підходах як засобах поліпшення психічного здоров'я якості життя літніх. Важливим при цьому є залучення молоді до викладання літнім, тобто об'єднання поколінь на нових умовах, задля освоєнні технологій літніми людьми, просування психічного здоров'я, когнітивної ефективності, «тренування мозку» і т.ін. Ця технологія, на наш погляд, ще не достатньо використовується, вона могла би бути широко впроваджена як в межах активності соціальних служб, так и в університетах для «третього віку», які стають все більш поширеними в усьому світі і які становлять собою важливу систему соціалізації старшого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

Кременчуцкая М. К. Обучение как жизненный ресурс // Время и мысль. – 2014. - № 3. – С. 24-26.

Розанов В.А., Рейтарова Т.Е. Образование для пожилых в контексте проблемы психического здоровья / Образование через всю жизнь. Мат. 11-й междунар. конф., С-Петербург, 2013, ч.1, с.282-285.

РОЛЬ ПСИХОГИГИЕНЫ И ПСИХОПРОФИЛАКТИКИ В ОХРАНЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ЛИЧНОСТИ

Псядло Э.М.

Заведующий кафедрой социальной помощи и практической психологии, профессор
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Украина

Просветительские и образовательные психогигиенические практики в школах, ВУЗах, организациях и предприятиях, как обязательная составная часть цивилизационного развития общества, помогают формированию у населения необходимой позитивной установки на формирование навыков оздоровительного поведения, становления внутренней гармонии и взаимодействия с обществом. Укрепление психического здоровья и благополучия ставит перед собой целью не только содействие выработке жизненных навыков и компетентности у отдельного члена общества, но и возможность государства и социума поддерживать и регулировать здоровую экологическую и социальную среду – «сделать здоровый выбор максимально доступным» [1].

Профессиональные кризисы, встреча человека с дистрессом – это всегда скрытая или явная дезадаптация, которая в зависимости от индивидуальных особенностей личности проявляется поведенческими, невротическими или психосоматическими реакциями. Серьезной угрозой психическому здоровью человека является синдром эмоционального выгорания с элементами экзистенциального (духовного) кризиса – с субдепрессией, чувством беспомощности и бессмысленности своего существования, низкой оценкой собственной профессиональной компетентности [1].

Вопросы профилактики здоровья, адаптации, укрепления защитных сил организма, лечения соматических и психических болезней традиционно входят в сферу внимания медицинской науки и практики. Что же касается психологии здоровья, то эта область знаний еще только формируется в самостоятельное научно-практическое направление. Уточняются и сами критерии психического здоровья и психологического благополучия.

Здоровье индивидуальное – состояние полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов" (Устав ВОЗ, 1946). В настоящее время рассматривается в соответствии с комплексным подходом к человеку такая комбинация – "телесное", "психическое" и "духовное". Психология здоровья включает в себя теорию и практику предупреждения различных психических и психосоматических заболеваний: мероприятия по коррекции индивидуального развития (в онтогенезе) и адаптации к условиям (требованиям) социально-экономической жизни, создание условий для максимальной реализации возможностей человека, его удовлетворенности жизнью и оказание психологического сопровождения и помощи. Иначе говоря, есть достаточные основания считать, что психология здоровья представляет собой междисциплинарную область психологических знаний о причинах заболеваний, факторах, благоприятных для здоровья, и условиях развития индивидуальности на протяжении всего жизненного пути человека [2].

Психологический аспект общественного здоровья (Public Health as a resource) – это здоровье населения на групповом и популяционном уровнях, оцениваемое по совокупности медико-демографических, санитарно-статистических, психологических и социальных показателей. Уставом ВОЗ, было дополнено следующим утверждением – «... достижение состояния здоровья населения всего мира, при котором народы смогут вести продуктивную в социальном и экономическом смысле жизнь». Таким образом, наряду с понятием "индивидуальное здоровье", впервые было введено понятие – "здоровье общественное". Оно рассматривается в контексте кросс-культурного подхода, поскольку культура и менталитет народа порождают и поддерживают определенные эмоциональные, когнитивные и поведенческие стереотипы, которые, к сожалению, далеко не всегда способствуют как индивидуальному, так и общественному здоровью. Вместе с тем, перманентные изменение социально-экономических условий жизни и требований общества к здоровью и счастью,

приводят к изменению представлений отдельных людей о здоровье и благополучии, о системе согласования цели поддержания своего здоровья с другими жизненными целями и смыслами.

Владение основами психогигиены и психопрофилактики следует рассматривать как важнейший показатель профессиональной компетентности врачей и психологов, педагогов и социальных работников, правозащитников и депутатов. Более того, активное участие должны предпринимать представители власти разных уровней; свой посильный вклад должен вносить каждый член цивилизованного общества – от национального, до индивидуального уровня отдельного человека.

ЛИТЕРАТУРА

Психологические основы профессиональной деятельности. Хрестоматия / Сост. и общ. ред. проф. В.А. Бодрова. – М., ООО «ПЕР СЭ»; Логос, 2007.- 855 с.

Псядло Э.М. Кабинет психологической разгрузки. Методическое пособие.– Одесса,: ВМВ, 2010.- 80 с.

АКАДЕМІЧНИЙ СТРЕС ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ У ВУЗІ

Лаврова М.Г.

завідувач кафедри клінічної психології

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Застосування нових форм і технологій навчання, інтенсифікація навчального процесу, інформаційні навантаження, зумовлені науково-технічним прогресом, пред'являють підвищені вимоги до організму студента ВНЗ. Дослідження показують, що молоді люди, які починають студентське життя, відчувають одночасно вплив декількох стресових факторів, серед яких: зміна референтного і мікросоціального середовища в навчальному закладі, нерідко зміна житлових умов, зміна звичного укладу життя, в тому числі близько навчальних занять і контрольних заходів в університеті в порівнянні зі шкільним навчанням і т.ін.

Одним із структурних елементів навчального процесу є екзаменаційна сесія, насичена різноманітними емоціями, що впливають на результативність здачі іспитів. В останні десятиліття психологія, фізіологія, медицина розглядають іспит як потужний стресогенний фактор. У різноманітних емпіричних дослідженнях показано, що виникнення і характер стану напруги визначаються не тільки дією подразника, але і реактивністю організму в момент впливу стресора. Остання в свою чергу залежить від багатьох причин, наприклад, від спадковості, раніше перенесених впливів, віку, одночасного впливу різних речовин, від короткочасного стану функцій організму, індивідуально-психологічних властивостей. Це пояснює, чому один і той же стресор у різних індивідів може викликати різні прояви і наслідки.

У контексті вищесказаного, розглядаючи стрес як крайню ступінь психічної напруженості, яка надає сильний і негативний вплив на діяльність, нами робиться висновок про те, що схильність до стресу характеризується істотною індивідуальною варіабельністю. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває поглиблене вивчення індивідуально-типологічних і особистісних детермінант стресових реакцій у студентів під час екзаменаційної сесії. Також важливим є дослідження стресу як фактору ризику розвитку психопатології в період навчання у вищому навчальному закладі. Дослідження цих факторів дозволить в перспективі розробляти стратегії зниження психоемоційного напруження і збереження здоров'я студентів.

Нами отримані дані, що підтверджують важливу роль нейродинамічних, індивідуально-типологічних детермінант у формуванні стресових реакцій у студентів, а саме: врівноваженості нервової системи і нейротизму. Встановлено, що особливості переживання напруги студентами в ситуаціях екзаменаційної сесії визначаються наступними особистісними особливостями: рівнем суб'єктивного контролю, комунікативними якостями і характеристиками емоційно-вольової сфери. У період екзаменаційної сесії істотно зростає число студентів, у яких відзначається рівень досить вираженого стресу. Такі фактори ризику, як часте недосипання, виснаження, академічні заборгованості, труднощі самоорганізації, дефіцит соціальної підтримки, складні сімейні обставини тощо, часто стають причинами емоційної дезадаптації і психічних розладів у студентів.

Крім того, на даний час в нашій країні відзначається дефіцит профілактичних програм, створених з урахуванням психологічних, соціальних і культурних особливостей українських студентів.

Як відзначають В.А. Уриваєв і А.А. Тарасова профілактику негативного впливу психоемоційного стресу слід здійснювати за двома напрямками:

1. шляхом виявлення «групи ризику» з числа учнів, що мають потенційні (прогнозовані) складності адаптації до високих навчальних навантажень на етапі навчання у ВНЗ;

2. за допомогою проведення тренінгових програм, що сприяють адаптації студентів.

Дотримуючись системного підходу до вивчення індивідуально-типологічних особливостей переживання стану напруги у студентів, як діагностичних інструментів для

виділення груп ризику нами була запропонована наступна батарея психодіагностичних методик, а саме: методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, опитувальник Г. Айзенка (EPI), тест мотивації досягнення успіху - уникнення невдачі А. Мехрабіана в модифікації М.Ш. Магомед-Емінова, тест діагностики реактивної і особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера і ЮЛ. Ханіна, тест САН, тест самооцінки психічних станів Г. Айзенка, Фрайбурзький багатофакторний особистісний опитувальник (Freiburg Personality Inventory, FPI) форма В, тест К.Ізарда «Диференціальні шкали емоцій» і тест діагностики комплексної оцінки проявів стресу Ю. Щербатих. До групи ризику потрапляли студенти, які виходячи з критеріїв даних методик, були схильні до розвитку психологічної дезадаптації в ситуаціях екзаменаційного стресу: високий рівень нейротизму, тривожності, емоційної лабільності, сором'язливості, спонтанної агресивності і депресивності, низької товариськості, вираженість екстернальності в сфері сімейних і міжособистісних відносин, вираженість інтернальності в виробничих відносинах.

В якості основних цілей тренінгової програми з превенції негативних наслідків академічного стресу ми слідом за В.А. Уриваєвою і А.А. Тарасовою визначаємо наступні: формування у студентів стресостійкості, озброєння їх знаннями, пов'язаними з особливостями і специфікою проявів стресу, оцінкою його наслідків для фізичного і психологічного здоров'я особистості, оволодіння методами подолання стресу. Для досягнення цих цілей були сформульовані пріоритетні завдання, серед яких:

- Організація в вузі освітнього середовища, її орієнтація на забезпечення розкриття та використання суб'єктних ресурсів студентів, їх особистісний саморозвиток і мінімізацію стресових впливів навчальної діяльності;

- Створення умов для розвитку у студентів компонентів стресостійкості (мотиваційного, когнітивно-регуляторного, емоційного), їх активізацію у всіх структурних елементах навчальної діяльності;

- Забезпечення пізнавально-поведінкової свободи особистості студента, надання йому самостійності і можливості самоврядування в діяльності в поле активної безконфліктної взаємодії;

- Озброєння студентів основними поведінковими стратегіями і методами управління стресами, що дозволяють забезпечити стресостійкість особистості не тільки до несприятливих факторів освітнього середовища, а й до стрес-факторів соціального макросередовища.

Висновки: представлена психодіагностична батарея, спрямована на виявлення серед студентського контингенту груп ризику по відношенню до розвитку психологічної дезадаптації в ситуаціях екзаменаційного стресу. Визначено основні цілі тренінгової програми по зниженню психоемоційного напруження і збереження здоров'я студентів: формування у студентів стресостійкості, озброєння їх знаннями, пов'язаними з особливостями і специфікою проявів стресу, оцінкою його наслідків для фізичного і психологічного здоров'я особистості, оволодіння методами подолання стресу.

ЛІТЕРАТУРА

Лаврова, М. Г. Індивідуально-типологічні особливості перебігу стану напруги студентів у період сесії: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Лаврова Марина Геннадіївна. - Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. - О., 2013. - 20 с.

Лебідь Н.К. Психологічні аспекти стресу студентів у навчальній діяльності / Н.К. Лебідь // Збірник статей VI Всеукр. наук. конф. «Гуманітарні аспекти формування особистості», (м. Львів, 27 квітня 2012 р.). – Львів: ЛДУ БЖД, 2012. – С. 330 – 338.

Скляр П.П. Психокорекція тривожності та стресових станів у студентів технічних спеціальностей [Електронний ресурс]/ П.П. Скляр //Інституційний репозитарій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2181>

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕМОЦІЙНА СФЕРА ЖІНКИ В ПІСЛЯПОЛОГОВИЙ ПЕРІОД

Галицька М. В.

аспірант кафедри соціальної допомоги та практичної психології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Актуальність дослідження обумовлена соціально-демографічною проблемою, що гостро стоїть перед суспільством. Для забезпечення демографічного зростання необхідно не тільки бажання у жінки народити і виховати дитину, але і забезпечення її психічного благополуччя, особливо - в післяпологовому періоді. Психологічного комфорту жінки можуть перешкоджати різні труднощі, характерні для даного періоду.

У медичній та психологічній літературі не приділяється значна увага визначенню впливу заходів психопрофілактики, психотерапії та психокорекції сім'ї в період вагітності на психоемоційний стан матерів післяпологового періоду та успішність адаптації системи «мати-дитина». У медичній психології недостатньо вивчено вплив психологічних чинників на виникнення і прояв тривожних і депресивних симптомів у матерів немовлят.

У світлі вищесказаного ми вивчали вплив індивідуальних типологічних особливостей, а так само зовнішніх об'єктивних факторів на вплив емоційної сфери жінок в післяпологовому періоді.

Дослідницька гіпотеза полягала в тому, що на емоційну сферу жінок, які прагнуть народити дитину, соціально-демографічні чинники впливають більше ніж індивідуально-психологічні.

Дослідження проводилося на базі Дитячої міської поліклініки №4, м Одеси, методом випадкової вибірки, на добровільних засадах. В дослідженні прийняли участь жінки, що народили дитину та жінки, що ще не народжували.

За результатами роботи було зроблено висновки про те, що:

- Народження дитини не надає значущого впливу на: рівень суб'єктивного відчуття фізичного благополуччя, так само народження дитини не здатне змінити самооцінку жінки по відношенню до своєї зовнішньої привабливості, соціальне середовище обох груп досить сильно насичено сварками і міжособистісними конфліктами, матеріально-економічним фактором, спілкуванням з друзями.

- Порівняльний аналіз в підвибірках жінок, що народжували і жінок, що ще не народжували дитину за критерієм «Бажання народити ще дитину» показав, що більшість жінок в обох групах мають бажання народити дитину. Народження дитини сприяє тому, що жінки прагнуть завести ще одну дитину. Тобто, при появі у жінки першої дитини суб'єктивне планування завести наступну знаходиться приблизно на такому ж рівні, як і у жінок, які ще не народжували дитину.

- Фактори суттєво впливають на зміну звичного ходу життя жінок: значна нестача вільного часу, прогулянки з дитиною сприяють тому, що молоді матері починають більше часу проводити на свіжому повітрі.

- Середня тривалість сну у переважної більшості жінок, які ще не народили, складає 7-9 годин. Тоді як у значної частки жінок, які стали матерями, сон складає всього лише 4-6 годин. Відмінності між даними групами, однак, не є статистично значущими - їх можна розглядати як тенденцію, яка потребує подальшої перевірки на ширшій вибірці.

- Рівень екстраверсії був вище у підвибірці жінок, які народили в порівнянні з жінками, які ще не народили дитину. Відповідно рівень інтроверсії був вище в підвибірці жінок, які ще не народили в порівнянні з жінками, що вже народили дитину. Таким чином, для матерів з дітьми більш характерні багатство і яскравість емоційних проявів, природність і невимушеність поведінки, готовність до співпраці, чуйне, уважне ставлення до людей, доброта, м'якосердя.

- Жінки, які народили дитину, більш схильні, відчувати фізіологічний дискомфорт і проявляти реакції соматизації тривоги. З іншого боку вони більш активно включаються в соціальне середовище, відчують надії, впевненість у перспективах.

- Між двома групами існують відмінності лише за двома параметрами: ставлення до батьків і ставлення до агресії. Переважна більшість жінок, які народили позитивно ставиться до своїх батьків, тоді як серед жінок контрольної групи частка таких випробуваних становить менше половини. У матерів з немовлятами прояв емоції злості більшою мірою санкціоновано свідомістю, оскільки для них перший рік догляду за дитиною пов'язаний з істотною емоційною напругою.

ЛІТЕРАТУРА

Скобло Г.В., Дубовик О.Ю. Система «мать — дитя» в раннем возрасте как объект психопрофилактики // Социальная и клиническая психиатрия, 1992, № 2, с. 75 – 78.

Службы психического здоровья в раннем развитии ребенка. Тез. докл. регион, междун. междисц. конф. 30 мая — 2 июня 1995, М., 1995.

БІОПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЖІНОК ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ

Боднар Е. В.

Аспірант кафедри клінічної психології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Особливості психологічного стану вагітних жінок привертала увагу лікарів в усі часи. Про сприятливий вплив вагітності на психологічний статус жінки писав ще Гіппократ. Зокрема він зазначав: "Істеричним дівчатам я приписую заміжжя, щоб вони вилікувалися вагітністю". Однак протягом багатьох століть процес вагітності і пологів був поза увагою висококваліфікованих медичних фахівців. В силу соціально-історичних і традиційних причин допомогу жінкам надавали акушерки і тільки в особливо складних випадках залучалися лікарі. Лише в XVII столітті фахівцями-медиками почала активно вивчатися вагітність і особливості її протікання. Медична допомога жінкам розпочато надання в окремих випадках в умовах медичних закладів лише у вісімнадцятому столітті.

Історично психологічну допомогу жінкам під час вагітності та пологів надавали ті, хто допомагав жінці в цей момент. На підставі міфологічного підходу до породіллі склався древній інститут повивального мистецтва. Який ґрунтувався з одного боку на наданні медичної допомоги породіллі і дитині, а з іншого боку, був наповнений поруч обрядів і вірувань, спрямованих на захист від темних сил.

З розвитком медицини жінки стали масово народжувати в медичних установах, де почали активно розроблятися психопрофілактичні концепції допомоги жінкам під час пологів. Серед нефармакологічних методів активно використовувалися методи гіпноугестії, для усунення больових відчуттів під час пологів. І. З. Вельвовский з співавторами ще в 1949 році представив систему запобіжних заходів проти появи і розвитку болів при пологах. Провідною ланкою запропонованої психопрофілактичної системи є попередження та усунення причин, що викликають такі порушення фізіологічної рівноваги вищих відділів нервової системи, при яких виникає біль. Надалі дана концепція була перейнята по всьому світу. Сьогодні психопрофілактичні програми підготовки до пологів застосовуються повсюдно.

Психологічна допомога в контексті вагітності і пологів виявляється в наступних напрямках:

- Психопрофілактичні заняття з підготовки до пологів;
- Профілактика ятрогеній, дідактогеній, психологогеній і гестогенів;
- Консультування з приводу перинатальних втрат;
- Консультування жінок, які зробили аборт;
- Консультування сімей в період очікування дитини;
- Психологічне консультування в постродовий період.

У нашій країні в 2011 році на загальнодержавному рівні почав своє впровадження (в рамках реформи системи охорони здоров'я), Національний проект «Нове Життя» - нова якість материнства і дитинства. Даний проект має на увазі створення і комплектацію 8 перинатальних центрів. У структуру перинатальних центрів, крім відділень, які надають медичну допомогу, увійдуть центри психологічної допомоги для жінок і членів їх сімей.

В даний час тематика досліджень особистісних характеристик вагітних жінок розробляється переважно в наступних напрямках:

- а) вивчення взаємозв'язку ставлення до вагітності, майбутньої дитини, материнства і різним особистісним особливостям вагітних жінок;
- б) дослідження особистісних особливостей як складової частини психологічної готовності до материнства;
- в) вивчення особистісних особливостей у зв'язку з особливостями перебігу вагітності.

Численні дослідження свідчать про те, що під час вагітності всі системи організму жінки працюють з додатковим навантаженням, відбувається перебудова всієї психіки жінки.

Вагітність для жінки є невід'ємним етапом її онтологічного розвитку, який відіграє вирішальну роль в подальшому формуванні особистості, як вагітної жінки - майбутньої матері, так і чоловіки - майбутнього батька. У зв'язку з вагітністю змінюється соціальний статус жінки, її соціальна роль (жінка стає матір'ю), в зв'язку з цим вагітна жінка більш вразлива в соціальному плані. Все це безпосередньо впливає на психологічне благополуччя жінки під час вагітності.

Вивчення психосоматичних аспектів перебігу вагітності необхідно розглядати в рамках цілісної моделі, яка б включала поєднання всіх факторів, що впливають на жінку під час вагітності. При вивченні особливостей протікання вагітності жінки, необхідно враховувати соматичний, психологічний та соціальний аспект як цілісну структуру, і розглядати особливості розвитку особистісних тенденцій в рамках цієї структури. Відповідно, необхідно брати до уваги динаміку психоемоційного навантаження на дану структуру в разі нефізіологічного протікання вагітності, виникнення тих чи інших проблем, що вимагають психологічної допомоги та консультування.

При наданні допомоги вагітним жінкам фахівцями медичної та психологічної служби родопомічних установ необхідно враховувати всі аспекти її особистості.

ЛІТЕРАТУРА

Кочарян О.С., Кузнецова В. І. Особливості особистості жінок з ускладненнями вагітності // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Психологія». – 2009. – №857. – Вип. 42. – С.70-77.

Простомолотов В. Ф. Пограничные психические расстройства у женщин / Пограничная психиатрия. Учебное пособие. 2-е изд., испр. и доп. – Одесса. ВМВ, 2009. – 452 с.

ПРОБЛЕМА ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Мартынюк Ю.А.

Кандидат психологических наук, ассистент кафедры общей психологии и психологии развития личности ОНУ им. И.И. Мечникова

Сложность исследования эмоциональных состояний личности заключается в том, что будучи многомерным психическим явлением, они остаются сугубо индивидуальными, разнообразными и не всегда поддаются рефлексии. Эмоциональная сфера личности, несмотря на широкую представленность в психологической науке, является одной из самых недифференцированных и неоднозначных феноменов: понятие «психическое состояние», «эмоциональное состояние», «эмоция», «чувство», «эмоциональное переживание» и др. рассматриваются почти как синонимы.

П.В.Симонов считал, что эмоциональные состояния определяются качеством, интенсивностью актуальной потребности индивида и вероятностью ее удовлетворения [4]. Оценку этой вероятности личность производит на основе личного опыта, сопоставляя информацию о времени и ресурсах, необходимых для удовлетворения потребности, с актуальной информацией.

В контексте континуального подхода А.П. Санниковой в структуре эмоциональности основными характеристиками выступают качественные состояния, поскольку в них отражаются ведущие признаки эмоций - отношение субъекта к отображаемому объекту [3].

Анализируя состояние проработки проблемы эмоциональных состояний, Л. В. Степаненко подчеркивает сложность самого объекта исследования: эмоциональные состояния, как любой другой объект психологического анализа, является многокачественным и многомерным явлением, при этом они остаются сугубо индивидуальными, разнообразными и не всегда подвергаются рефлексии [5].

Согласно научному подходу М. Д. Левитова, эмоциональные состояния составляют отдельную подгруппу всех возможных психических состояний человека, а их исследования необходимо проводить по параметрам продолжительность, осознанность причин, экспрессия, динамика, взаимодействие с другими психическими состояниями [2]. Кроме того, эмоциональные состояния рассматривались ученым как целостная характеристика психической деятельности за определенное время, характеризующееся своеобразием протекания психических процессов, которая зависит от отражения предметов и явлений окружающей среды и предыдущих состояний и психических свойств личности [цит.из 2].

Заметное место в научном знании о эмоциональных состояниях занимают взгляды М. Я. Басова, который рассматривал проблему эмоциональных состояний через три основные величины: человек, среда, процесс деятельности и общий фон, которому уделяется особое внимание [1]. В важном тезисом с научного наследия М. Я. Басова является утверждение, что длительное пребывание человека в состоянии определенной эмоциональной установки (эмоциональном состоянии) приводит к постоянным изменениям на личностном и даже физиологическом уровнях [1].

В целостной системе эмоциональных состояний личности Л. В. Степаненко [5], В. М. Юрченко [6] и др. выделяют дисгармоничные эмоциональные состояния, под которыми понимаются, как правило, негативные эмоциональные состояния, характеризующие нормальное развитие здорового человека и являющиеся временным явлением.

А. Н. Лось, рассматривая природу и происхождение дисгармоний, отмечает, что они характеризуются формальным сохранением задатков и способностей, однако теряют свою социальную значимость вследствие выраженной диспропорции между отдельными компонентами темперамента, характера, потребностей и мотивов деятельности личности [2].

В контексте проведенного нами исследования выделяются следующие эмоциональные состояния, которые также создают дисгармоничные фоны личности: депрессия, невротичность, реактивная и спонтанная агрессивность, личностная тревожность

и внутренний дискомфорт. Остановимся на каждом из выделенных эмоциональных состояний.

Таким образом, эмоциональные состояния являются многокачественным и многомерным явлением, которое остается сугубо индивидуальным, разнообразным и не всегда поддается рефлексии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Басов М.Я. Общие основы педологии/ М.Я.Басов. – М.: Педагогика, 2001. – 265 с.
2. Лось О.М. Міжособистісні дисгармонії, їх вплив на особистість професіонала / О.М. Лось // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. –2010. – Т.ХІІ, част. 3. – С. 269 – 276.
3. Санникова О.П. Соотношение устойчивых индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности/ О.П.Санникова// Вопросы психологии. - 1982. – №2. – С.109-115.
4. Симонов П.В. Эмоции и воспитание/ П.В.Симонов // Вопросы философии. – 1981. – №5. - С. 39-48.
5. Степаненко Л.В. Основні детермінанти психічних станів підлітків /Л.В.Степаненко // Вісник Харківського національного ун-ту ім. Г.С.Сковороди. Психологія. – 2005. – Вип. 14. – С. 182-188.
6. Юрченко В.М. Психічні стани людини: системний опис /В.М.Юрченко. Рівне, 2006.-574 с.

ПСИХОІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ У РАМКАХ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ І.І. МЕЧНИКОВА

Родіна Н.В.,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри диференціальної і спеціальної психології
ОНУ імені І.І. Мечникова

В сучасному світі під впливом економічної кризи, високої захворюваності, негативних соціальних факторів гостро постала проблема психологічного здоров'я та знаходження способів його покращення. Одним із ключових питань у цьому контексті є виокремлення аспектів конструктивного самозбереження особистості, що визначає реальний стан благополучного психічного існування людини. Проблема психологічного здоров'я особистості та її реадаптації до умов життєдіяльності, реабілітації та абілітації після негативних життєвих подій є дуже актуальною для українського суспільства. Необхідні докорінний перегляд існуючих підходів до системного розуміння психологічного здоров'я, як і щодо окремих його фундаментальних аспектів, так і щодо їх прикладної реалізації. І в цьому ми вважаємо доцільним спиратися на науковий спадок видатного вітчизняного вченого, ім'ям якого названо наш Одеський національний університет – лауреата Нобелівської премії І.І. Мечникова [3].

І.І. Мечников відноситься до тих геніальних вчених-природодослідників, які створили свою оригінальну філософську концепцію феномену людини. Філософські ідеї він виклав у своїх відомих працях останніх років життя: «Етюди про природу людини» (1903 р.) [1] та «Етюди оптимізму» (1907) [2]. Автор пропонує ідеї відновлення людини як гармонійної цілісності, і по суті дає поштовх ідеям про системний підхід до реабілітації особистості.

У рамках філософської антропології Мечниковим були проаналізовані дві взаємозалежні теми: про дисгармонії людської природи та про ортобіоз – повноцінний життєвий цикл. Стосовно людської дисгармонійності вчений вважав, що людина не є досконалою і тільки своїми руками вона може удосконалити себе. Виявленим дисгармоніям Мечников протиставляв вчення про ортобіоз, повноцінний життєвий цикл, метою якого є відшукування засобів до виправлення та усуненню дисгармоній, що можна вважати зародженням ідей про реабілітаційні та абілітаційні заходи. Мечников висловлював пропозиції, як гармонізувати відносини людини із суспільством (що по суті виступає реадаптацією); через свою крайню недосконалість вони підлягають переробці, що, в остаточному підсумку, повинне відбитися й на самій природі людини. Людина буде знаходити способи вдосконалювати власну природу відповідно до об'єктивно складних можливостей. Природа ця, доданки якої досить різноманітні по своєму походженню, містить такі елементи, якими варто скористатися, щоб робити її гармонійніше.

Складова частина ортобіозу – продовження людського життя. На думку вченого воно занадто коротке і не дозволяє людині повною мірою виявити увесь свій потенціал. Але кінцевою метою є не тільки довге життя – потрібно домогтися, щоб життя не було обтяжене негодами – і це І.І. Мечников називає однією з головних проблем ортобіозу. Тобто вчений говорить про благополуччя людини. Відповідно, найбільш уразлива частина життя – старість. Важливо, щоб вона була не патологічною, а фізіологічною, нормальною, діяльною [1].

Ортобіоз виявлявся вченому способом подолання дисгармоній людського існування: і фізіологічних, і психологічних, і соціальних. «Ортобіоз, - писав Мечников, - вимагає працьовитого, здорового, помірною життя, далекого всякої розкоші й надмірностей. Потрібно тому змінити існуючі звичаї і усунути крайності багатства й бідності, від яких тепер виникає так багато страждань» [2].

Отже, актуальність досліджень психології ортобіозу людини як у теоретичному, так і прикладному аспекті очевидна, адже психологічні проблеми сучасної людини за своєю

суттю потребують осмислення саме в ортобіотичній парадигмі. Все це дозволяє говорити про необхідність прийняття деяких базових допущень при розгляді ортобіозу людини:

- визнання інтегральності ортобіозу, як одночасно фізіологічного, психологічного та соціального феномену;
- прийняття факту вихідної дисгармонійності особистості та розгляду ортобіозу, як стратегії подолання цієї дисгармонійності;
- концептуалізації психологічного здоров'я у ортобіотичній парадигмі, як характеристики цілісності та гармонійності особистості;
- прийняття багатомірності, багатформності, багатовекторності ортобіозу людини.

Таким чином, розглядаючи психологічне здоров'я в ортобіотичній парадигмі, можна висунути гіпотезу, що у даній концепції воно виступає характеристикою цілісності та гармонійності особистості. Тобто ортобіотичний погляд на психологічне здоров'я фокусується на розвитку інформаційного, енергетичного і емоційного потенціалу людини у зв'язку зі стратегіями гармонізації особистості. Необхідно визначити взаємозв'язки ортобіозу та реабілітації. Адже ці поняття досліджувались порізно й на сьогоднішній день немає теорії, яка пов'язує ці концепти.

ЛІТЕРАТУРА

Мечников И.И. Этюды о природе человека. – М.: Изд-во АН СССР. – 1962. -315 с.

Мечников И.И. Этюды оптимизма. – М.: Наука, 1987. – 328 с.

Родіна Н.В. Перспективи позитивної психології та психології ортобіозу людини в реабілітації учасників Антитерористичної операції [Rodina N.V. Prospects of Positive Psychology and Psychology of human ortobiozis in rehabilitation of antiterrorist operation participants] // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Issue: 2 (14) – co-publ.: Publishing office: Accent graphics communications – Hamilton, ON, 2016. –P. 55-61.

Секція № 4.

Соціальна робота та психосоціальна допомога: історико-культурний аспект.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕРТВ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ

Е. А Ломанова,

ИИСТ 5 курс «Социальная работа»

Научный руководитель: канд.полит.наук,доц. Хлевнюк Т.П.

Рабство в мире существовало еще с древнейших времен и, хотя, международное сообщество приложило массу сил и средств по искоренению данного явления, но и сей час данный преступный бизнес успешно процветает, принося торговцам «живым товаром» многомиллиардные прибыли. В настоящее время, траффикинг является серьезной социальной проблемой, представляющей опасность для фундаментальных прав человека: на жизнь, на свободу передвижения, на то, чтобы не подвергаться пыткам. Торговля людьми характерна для всех стран - и экономически развитых, и государств, переживающих переходный политический и экономический период, пострадавших от войн и локальных конфликтов. По данным ООН в мире насчитывается около 27 миллионов невольников, (600-800 тысяч человек в год) [7], но точное число жертв определить практически невозможно. Основной причиной, по которой люди становятся рабами, является бедность. Зачастую из-за нехватки средств для удовлетворения базовых потребностей, нестабильного заработка, отсутствия работы, невозможности прокормить семью, человек вынужден соглашаться на различные условия труда, порой в самых нечеловеческих условиях.

Кроме того, к факторам риска можно отнести:

- отсутствие (или низкий уровень) образования;
- отклоняющееся, рискованное поведение, склонность к авантюризму;
- низкий уровень правовой грамотности;
- неблагоприятные условия жизни в семье;
- отсутствие семьи;
- наличие психических и физических отклонений.

В современном обществе очень остро стоит проблема нелегальной миграции. Данная категория также очень часто подвержена виктимизации, так как, оказываясь на нелегальном положении в чужой стране, люди неспособны противостоять влиянию преступных сообществ, занимающихся торговлей людьми. У мигрантов забирают документа, заставляют работать даром, за еду, их бьют, насилюют, убивают. Использование рабского труда является одной из самых распространенных форм торговли людьми в мире.

Особую категорию жертв торговли людьми составляют женщины и дети (около 80 %) [7]. Зачастую они становятся жертвами сексуальной эксплуатации или используются как попрошайки. Чаще всего, при вербовке, их вводят в заблуждение, предлагая высокооплачиваемую работу или престижное обучение за рубежом, скрывая конечную цель - сексуальную эксплуатацию. Если женщина уже вовлечена в сферу секс услуг, то вид деятельности ей могут и скрыть, но в итоге, после вывоза за границу, путем изъятия документов, угроз, шантажа, насилия, склонить жертву в сексуальное рабство [1]. Отдельный вид преступлений составляет трансплантация органов и тканей. К психологическим особенностям жертв торговли людьми можно отнести такие особенности, как: расстройства личности различной интенсивности и направленности, высокая возбудимость, тревожность, депрессивные состояния, нарушения сна и т. д. Кроме того, может наблюдаться компульсивное поведение, т.е. поведение, не имеющее рациональных целей, а осуществляющееся помимо воли, на основе навязчивых внутренних побуждений, желанием выполнять неосознаваемые бессмысленные действия, которые становятся ритуальными и стереотипными, а попытка освободиться от них вызывает состояние тревоги [1]. Часто женщины, подвергшиеся сексуальной эксплуатации, просто не обращаются за

помощью в правоохранительные органы, боясь огласки, осуждения и насмешек со стороны общества, а также мести торговцев людьми. Мужчины, ставшие жертвами торговли людьми и эксплуатируемые в условиях тяжелого физического труда, зачастую перекалывают на себя всю ответственность за произошедшее, они замкнуты, тревожны, ведомы, у них нарушены концентрация внимания и сон. Иногда люди даже не осознают, что стали жертвами преступных действий, что нарушены их права, а они находятся в подневольном положении. Как и женщины, мужчины также не торопятся сообщать о случившемся в полицию, боясь осуждения и непонимания.

Выводы: Несмотря на недооценку проблемы и негативные отношения общества к жертвам подневольной эксплуатации, следует уяснить, что торговля людьми – это серьезное преступление, относящееся к разряду международных, грубейшим образом нарушающее права человека и подрывающее основы правового государства. Поэтому в первую очередь именно государственные органы должны вести борьбу с данным явлением. Необходима четкая программа действий, направленная на изменение общественного сознания по отношению к жертвам торговли людьми. Только взаимодействие правоохранительных органов и общества может снизить интенсивность данного явления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бродченко О.И. Психологические особенности потерпевших по преступлениям, связанным с торговлей людьми [Электронный ресурс]: www.alpmag.info/archive/91-number-4-for-the-year-2009.html
2. Закон України «Про протидію торгівлі людьми»; [Електронний ресурс]: portal.rada.gov.ua/
3. Наказ міністерства соціальної політики України «Методичні рекомендації щодо надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми»; [Електронний ресурс]: portal.rada.gov.ua/
4. Наказ міністерства соціальної політики України «Про затвердження інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»; [Електронний ресурс]: portal.rada.gov.ua/
5. Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми»; [Електронний ресурс]: portal.rada.gov.ua/
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року»; [Електронний ресурс]: portal.rada.gov.ua/
7. Узагальненні статистичні данні щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. – Київ: 2016. - Режим доступу: www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/index . – Назва з екрану.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДКТ НА ВИЧ

Брагар М. И. – старший преподаватель кафедры социальных теорий УНИИ и СТ ОНУ имени И.И. Мечникова

Калялина А. В. – магистр по социальной работе

На сегодняшний день ВИЧ остается одной из основных глобальных проблем. Эпидемия унесла более 35 миллионов человеческих жизней. По данным Всемирной организации здравоохранения, в мире живет с ВИЧ-инфекцией около 37 миллионов человек. По обновленным оценкам по ВИЧ / СПИДу, в Украине на начало 2016 года проживало 220 000 человек с ВИЧ всех возрастов. По оперативным данным ГУ «Центр общественного здоровья Министерства здравоохранения Украины» за период 1987-2016 гг. В стране официально зарегистрировано 297 424 случая ВИЧ-инфекции среди граждан Украины, в том числе 92 897 случаев заболевания СПИДом и 41 710 случаев смерти от заболеваний, обусловленных СПИДом.

По состоянию на 01.01.2017 г. Под контролем находится почти 133000 ВИЧ-инфицированных, из них каждый третий имеет диагноз СПИД. Южные регионы Украины, Днепропетровская, Киевская, Черниговская, Донецкая области и Киев являются территориями с высоким уровнем распространенности ВИЧ, западные области - с низким уровнем. Более половины всех ВИЧ-инфицированных лиц, официально находятся под наблюдением, проживающих на территориях Днепропетровской, Донецкой, Одесской областей и г. Киев.

В связи с определенными обстоятельствами (политического, экономического, социального и культурного характера), большая численность пораженных ВИЧ-инфекцией людей является представителем особой социальной группы, которая нуждается в повышенном внимании граждан, общества и государства. Проблема социально-психологической, целенаправленной работы с ВИЧ-инфицированными имеет общегосударственное, общечеловеческое и всемирное значение. Острота испытанных ВИЧ-инфицированными конфликтов (внутри- и межличностных), проблем и межличностных противоречий усугубляется не только трудностями ВИЧ-инфицированных в приспособлении к обществу, но и неготовностью общества проявлять толерантность относительно ВИЧ-инфицированных.

Есть два основных момента, когда консультирование при ВИЧ-инфекции жизненно необходимо: перед тестированием на антитела к ВИЧ и после того, как анализ выявит или не выявит антитела. Прохождение тестирования на наличие антител должно проводиться только в комплексе с до- и послетестовым консультированием. Это гарантирует информированное согласие пациента, конфиденциальность и четкую информацию о тестировании и его значении. Послетестовое консультирование должно проводиться при любом результате обследования на антитела к ВИЧ. Оно тесно связано с дотестовым консультированием и при предварительном отсутствии такового возлагает на себя задачи и дотестового консультирования. Содержание послетестового консультирования зависит от результата теста, а он может быть отрицательным, неопределенным или положительным.

Конечно, известие о том, что результат оказался отрицательным, вызывает чувство облегчения и некоторой эйфории, но все же необходимо помнить, что результат тестирования может быть не совсем надежным из-за «периода окна» и ВИЧ ещё просто не определяется. С пациентом необходимо обсудить возможность периода «окна» и предложить повторно обследоваться через три месяца. Отрицательный тест будет наиболее убедительным, если прошло, по крайней мере, шесть месяцев с момента возможного инфицирования.

В ходе консультирования обсуждаются все меры предосторожности при половых контактах (защищенный секс), опасность использования общей иглы и шприца. Консультантом объясняются все вопросы, вызывающие сложности и непонимание. Иногда информация требует многократного повторения и разъяснения.

Результат теста считается неопределенным, если он ни определенно положительный, ни определенно отрицательный. В подобном случае консультанта волнуют два вопроса: 1. тип применяемого теста. И в случае, если результаты теста противоречивы, то человек должен быть протестирован повторно. Если же и повторное тестирование дало противоречивый результат, то необходимо обдумать возможность использования другой методики тестирования; 2. психологическое состояние в этот период. Ведь этот период неуверенности, который следует за получением неопределенного результата теста, может длиться до трех месяцев и больше.

Чувство неуверенности, связанное с этим периодом, может привести к большим и серьезным психологическим трудностям, и консультирование призвано помочь пациенту справиться со сложными ситуациями. Послетестовое консультирование при положительном результате тестирования, как правило, представляет собой кризисное консультирование. Сообщение человеку известия о наличии у него антител к ВИЧ воспринимается как угроза жизнедеятельности. Обычно человек (по статистике на возраст от 20 до 35 лет приходится наибольшее количество ВИЧ-инфицированных) не думает о своей смерти, и не воспринимает её как жизненную неизбежность, и не может ещё мириться с мыслью о ней. И часто возникает конфликт, связанный с наличием неизлечимого заболевания, который не может быть разрешен, так как выздоровление не возможно. Говоря о ВИЧ-инфицированных, нельзя не коснуться проблемы факторов риска аутоагрессивного поведения. Так, лица, страдающие СПИДом, относятся к числу наиболее репрезентативных групп суицидентов.

Среди множества психологических и социальных проблем, с которыми сталкиваются ВИЧ-инфицированные, существуют проблемы, связанные с адаптацией-деадаптацией и социализацией. В литературе практически отсутствуют научные работы, посвященные исследованию психологических аспектов и явлений у ВИЧ-инфицированных. Проблема личности ВИЧ-инфицированного слабо разработана в современной отечественной и зарубежной науке, но является актуальной на современном уровне культурного и духовного развития общества и всего человечества и при преобладающих в настоящее время показателях здоровья населения земного шара. Таким образом, ВИЧ-инфекция — это глобальная проблема мирового значения.

Несомненно, в связи со страхом смерти, дистрессом и многими другими реальными и воображаемыми проблемами, с которыми сталкиваются ВИЧ-инфицированные в повседневной жизни, а также в связи с необходимой им психологической поддержкой, важно изучать их индивидуально-психологические особенности. Таким образом, нам представляется важным проводить психологические исследования с целью профилактики и борьбы с деструктивными воздействиями пандемии и связанных с ней факторов для жизни человека, семьи и общества в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика : Учебное пособие / А. Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпрес, 2001. – 216 с.
2. Закон Украины «О предотвращении заболевания синдромом приобретенного иммунодефицита (СПИД) и социальной защите населения» N 2776-III от 15 ноября 2001 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dczm.org/zakon-ua-o-predotvraschenii-zabolevaniya-spid.html
3. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.01.2017 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ucdc.gov.ua/uploads/documents/83da57/582...7d75611eb87a32e2.pdf
4. Добровольное консультирование и тестирование на ВИЧ. (В помощь консультанту) – Киев, 2008. – 71 с.

ДУХОВНЫЙ АСПЕКТ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА СКАЗОК Г.Х. АНДЕРСЕНА

Данилова Е. С.

Кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры социальной теории
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Украина

Актуальность исследования. Сказкотерапия - как направление практической психологии, использует метафорические ресурсы сказки, позволяет людям развить самосознание и построить особые уровни взаимодействия друг с другом. Восприятие сказок, на наш взгляд, или наоборот, не принятие их играют важную роль в формировании личности и духовной культуры в целом. Широкая распространенность сказок, простота их изложения доступны пониманию каждого человека, что позволяет рассматривать сказки как основной элемент, формирующий особую психокультурную среду, в которой происходят процессы развития и становления личности. В психологии категория «личность» относится к числу базовых. Знание механизмов формирования и развития личности дает возможность специалисту любого профиля работать более эффективно. Вместе с тем большую популярность приобретает сказкотерапия, как один из самых эффективных методов терапевтического воздействия на личность как детей так и взрослых. Произведения Г.Х. Андерсена включены в программу школьного изучения и являются одними из самых распространенных, в связи с этим считаем необходимым изучить тексты сказок и определить особенности их восприятия, влияния на развитие личности.

Предмет исследования. Психотерапевтической эффект сказок Г.Х.Андерсена-философа, христианина и гуманиста, оказываемый на развитие личности.

Личность рассматривается с позиции культурно-исторических концепций (как феномен культурно-исторической деятельности) развитие которой происходит в рамках психокультурной среды, которая ее окружает.

Изучив и проанализировав тексты сказок «Ель», «Снежная королева», «Русалочка», «Дюймовочка», «Девочка со спичками», «Стремление к Свету» и т.д. нами были выявлены следующие особенности.

Особенности сказок Г.Х. Андерсена:

1. Выступают как побудитель чувств, переживаний и именно высших чувств, специфически человеческих (нравственных, интеллектуальных, эстетических).
2. Погружают в атмосферу повествования, в особую реальность мира чувств, позволяя проживать эмоциональные состояния героев.
3. Вызывают глубокое сопереживание и эмпатию.
4. Христианский подтекст и бессмертие души.
5. Демонстрация слабых и сильных сторон человека и общества.
6. Духовный рост героев через преодоление трудностей.
7. Важность душевной красоты, бескорыстия, жертвенности, благородства.
8. Простота и краткость изложения.

Все выявленные особенности являются основанием для различных форм воспитания и самовоспитания личности на уровне убеждений, а следовательно, и на уровне включенных в ее структуру интересов и устремлений. И как следствие, являются индикатором формирования мировоззрения и духовную культуру личности. Для подтверждения наших предположений нами было проведено эмпирическое исследование среде молодежной среды, которая находится в процессе формирования своих ценностных ориентиров и моральных установок..

В заключение мы пришли к таким выводам что:

Сказки обладают колоссальным психотерапевтическим эффектом, способствуя развитию личности.

Тексты сказок Г.Х.Андерсена имеют глубокий философский подтекст и основаны на христианских, гуманистических принципах, пробуждая их в каждом человеке.

Вызывают у слушателей самые разнообразные чувства, которые ведут к осмыслению, и даже переосмыслению собственных ценностей.

Выступают как побудитель чувств, переживаний и именно высших чувств, специфически человеческих (нравственных, интеллектуальных, эстетических).

Произведения Андерсена являются индикатором формирования мировоззрения и духовной культуры, что позволяет использовать их в сказкотерапии, а также для изучения уровня эмпатии и морально-этического потенциала будущих социальных работников.

Сказки написаны легко и доступно, понятны всем. Читатели любого возраста и уровня развития с каждым последующим прочтением находят в них новые глубинные смыслы. Таким образом сказки Г.Х. Андерсена оказывают мощный психотерапевтический эффект на развитие личности.

ЛИТЕРАТУРА

Андерсен, Х. К. Сказки : Пер. с дат. / Х. К. Андерсен ; вступ. ст.: К. Паустовский; сост. и примеч.: Л. Ю. Брауде . – М. : Худож. лит., 1981 . – 272 с. – (Б-ка классики . Зарубежная литература) .

Белинская Е. В. Сказочные тренинги для дошкольников и младших школьников. / Е. В. Белинская - СПб: Лань, 2006. - 123 с.

Белявский И. Г. Контраверсивная психология / И. Г. Белявский ; науч. ред.: А. Н. Кишинская . – Одесса : Виктория, 2003 . – 302 с.

Белявский И. Г. Историческая психология / И. Г. Белявский . – [Репринт. изд. 1991 г.] . – Одесса : Одесский нац. ун-т, 2012 . – 338 с. : 10 л. ил. - Библиогр.: с. 328-338 и в конце статей .

Белявский И. Г. Исповедь пасынка века и немного исторической психологии / И. Г. Белявский, А. Н. Кишинская . – Одесса : ОКФА, 1997 . – 465 с.

Белявский И.Г. Проблемы социальной перцепции в исторической психологии: Психология межличностного познания/Под ред. Бодалева А.А. – М., 1981.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ В ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОМ ПОДХОДЕ.

Шевченко Е.И.

Старший преподаватель кафедры социальной помощи и практической психологии УНИИ и СТ, зарегистрированный член всемирной ассоциации позитивной психотерапии (WAPP)

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Проблема психологического здоровья, условий его оптимизации относится к числу актуальных как в теоретическом, так и в практическом плане. Психологическое здоровье личности является существенным условием социальной стабильности, прогнозируемости процессов, происходящих в обществе. Сегодня мировое сообщество находится в глубоком кризисе, который охватывает все сферы нашей жизни и влияет на наше здоровье, отношения, образ и качество жизни, ценности и, как следствие, глубоко поражается наше индивидуальное и коллективное психологическое здоровье, физическое самочувствие.

Не смотря на прогресс в области аппаратной медицины, нам до удивления мало известно о причинах болезней и способах их лечения. Особенно это касается так называемых болезней цивилизации, психических и психосоматических заболеваний, которые постоянно ставят врачей и медиков в тупик. [4]

Поскольку душа и тело человека составляют неразрывное единство, то психологическое неблагополучие нередко становится причиной телесных недугов. Эти нарушения, в свою очередь, оказывают влияние на психику. В современной, чрезвычайно интенсивной жизни у человека появилось множество психосоматических расстройств, которые можно устранить, лишь понимая телесный «язык» его психики. Иногда тело может выражать происходящие в нем физиологические процессы языком чувств: страха, отчаяния, печали, радости. [1]

Современная психотерапия изобилует методиками, базирующимися на различных, подчас взаимоисключающих теориях, концепциях и рассматривающих личность в параллельных плоскостях. Каждая психотерапевтическая школа делает своеобразную «томографию личности», анализируя лишь свой слой, но претендуя на выводы о целом. Выявление тех или иных существенных для психологической устойчивости и психического здоровья качеств, свойств и характеристик направлено на реконструкцию личности, ее развитие и рост. [1] В ряду подходов к знанию психологии личности, ее способностей к конструктивному взаимодействию особо выделяется концепция доктора медицины, врача-психиатра и невропатолога, президента Немецкого Общества позитивных психотерапевтов и директора Международного Центра позитивной психотерапии, транскультурной психиатрии и психосоматической медицины Носрата Пизешкиана (1933-2010). Психотерапевтический подход, разрабатывать который Пизешкиан начал в 1968 году, хорошо зарекомендовал себя как метод лечения и был представлен общественности на национальных и международных конгрессах.[2] Позитивная психотерапия – это один из известных методов современной научной психотерапии, признанный Всемирным Советом Психотерапии (WCP) и Европейской Ассоциацией Психотерапии (EAP).

Позитивный подход содержит 3 аспекта - позитивную интерпретацию заболевания, транскультуральный подход и использование историй, притч и мудрых высказываний. Важную роль позитивный подход играет при первом собеседовании, когда мы даем клиенту позитивную интерпретацию его заболевания. Но и во время всего терапевтического лечения мы используем истории, межкультурные примеры и пытаемся подходить к затруднениям клиента позитивно. Истории как межкультурные посредники являются носителями традиций различных культур, они передают характерные для данной культуры правила, концепции и нормы поведения. Содержание этих историй дают человеку, как представителю определенного культурного сообщества, поддержку и гарантию. Они предлагают решения проблемы, которые приемлемы в определенном культурном

сообществе. Истории из других культур дают информацию о правилах поведения в них, показывают другие модели решения проблем и дают возможность расширить собственный репертуар концепций, ценностей и решений конфликтов. [4]

Будучи сам в транскультурной ситуации (Восток и Запад), Пизешкиан обратил внимание, что многие поступки, привычки и установки в различных культурных кругах часто оцениваются по-разному. Транскультурный аспект прослеживается во всей концепции позитивной психотерапии и психосоматики. Этому уделяется особое внимание, потому что взгляд с межкультурных позиций способствует лучшему пониманию индивидуальных конфликтов. Кроме этого, такой подход имеет огромное социальное значение: проблема иностранных рабочих, помощь развивающимся странам, сложности, возникающие при общении с представителями других культурных систем, межнациональные браки, предрассудки и их преодоление, альтернативные подходы, которые соответствовали бы различным культурным рамкам. В этой связи могут рассматриваться также политические проблемы, проистекающие из транскультурных взаимоотношений. В основу концепции позитивной психотерапии положен транскультуральный принцип, отражающий влияние культуральных, этнических и национальных особенностей на проявления соматических и психических заболеваний, их переносимость и «преодолимость». [1]

Как указывает Пизешкиан, в транскультуральном процессе исследуются концепции, нормы, ценности, стили поведения, интересы и взгляды на будущее, типичные для данной культуры. При таком подходе учитываются характерные особенности культурной общности, признавая в качестве основных коллективные нормы и стереотипы поведения. Объективизировать эти ценности можно путем сравнения законов и правовых норм разных наций. В зависимости от разных концепций даже самые серьезные заболевания могут приобретать различные субъективные значения и тем самым влиять на субъективное ощущение благополучия и переживания удовольствия. Наиболее отчетливо это видно в психических и психосоматических заболеваниях, где аспекты, связанные с переживанием, находятся на первом плане, в том числе и как этиологический фактор.

Позитивная психотерапия предлагает целостный подход в психосоматической медицине, где тело и душа «путешествуют» вместе. Позитивный подход не означает интерпретацию мира сквозь «розовые очки», это позиция, данность, имеющиеся в наличии на данный момент времени. Транскультуральная составляющая Позитивной психотерапии представлена рядом историй и притч, которые выполняют функцию психотерапевтических метафор. В этих рассказах автор не сосредотачивается на болезни, а скорее подчеркивает сильный, позитивный характер человека и присутствие ему способности души и тела. [3]

Позитивная психотерапия как метод призвана помочь человеку не потеряться в потоке стремительных событий жизни, найти себя и поверить в то, что человек создан для счастливой жизни.

ЛИТЕРАТУРА

Пизешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия. /Перевод с немецкого Носсрат Пизешкиан. – 2-е издание. – М.: Институт позитивной психотерапии, 2006. – 464 с.

Пизешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни: тренинг разрешения конфликтов. - СПб: Речь, 2002. – 288 с.

Пизешкиан Н., Пизешкиан Х. Как позитивно преодолеть усталость и перенапряжение. / Перевод с немецкого Е.Чистяков. – Черкассы: Брама-Украина, 2013. – 192 с.

Пизешкиан Х., Воронов М. Введение в позитивную психологию и психотерапию.- Харьков, 2003. – 65 с.

ОВОЛОДІННЯ ТЕХНОЛОГІЯМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Дубініна Я.П., старший викладач кафедри соціальної роботи

Навчально-наукового інституту інформаційних та соціальних технологій ОНУ імені І.І. Мечникова

У вітчизняній методології та практиці соціальної роботи ідея синтезу психологічного і соціального простежується на всіх рівнях — у формулюваннях цілей і завдань соціальної допомоги населенню, в кваліфікаційних вимогах і посадових обов'язках соціальних працівників, державних освітніх стандартах підготовки фахівців з соціальної роботи. Відповідно, інтегративний підхід фактично закладений і в нормативних документах про діяльність соціальних служб і посадових обов'язках соціальних працівників. Так, в них фігурують такі види діяльності, як: - надання громадянам кваліфікованої соціально-психологічної допомоги, зокрема здійснення консультивання; - допомога клієнтам у конфліктних і психотравмуючих ситуаціях; - розширення у клієнтів діапазону соціально і особистісно прийнятних засобів для самостійного вирішення власних проблем і подолання наявних труднощів; - допомога клієнтам в актуалізації їх творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних ресурсів для виходу із кризового стану; - стимулювання самоповаги клієнтів та їх впевненості в собі.

Сучасна соціальна робота перебуває на етапі активного розвитку теоретичних положень та аналізу й систематизації досягнень соціальної практики. Соціально-психологічна спрямованість (особистість — суспільство) еволюціонувала протягом всієї історії професійної соціальної роботи і призвела до виникнення психосоціального підходу. Серед професійних компетентностей фахівця з соціальної роботи — володіння психосоціальним підходом, який реалізується через ефективну участь у вирішенні психологічних, міжособистісних та соціальних проблем «особистості в ситуації».

Психосоціальна допомога спрямована на психологічну підтримку населення в різних складних і кризових ситуаціях, що викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність, на сприяння ефективній адаптації до соціального середовища, до мінливих соціальних умов як окремих особистостей, так і груп населення. Психосоціальна допомога - прикордонна область між психотерапією і соціальною роботою. У широкому сенсі психосоціальна робота трактується як напрям соціальної роботи, основна мета якого — надання первинної психологічної допомоги, соціальної підтримки людям, які перебувають у важкій життєвій ситуації, як організація комплексу умов для продуктивної адаптації людини у змінених умовах життєдіяльності. У вузькому сенсі психосоціальна робота — це діяльність фахівця з соціальної роботи, спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості і ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації. Основні завдання психосоціальної допомоги у практиці соціальної роботи — розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів клієнта для самостійного вирішення виникаючих проблем, подолання труднощів, актуалізація його творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості в собі.

Комунікативні контакти працівників соціальних служб з людьми, інтегративна діагностика особистості та її проблем, організація спільної діяльності і взаємодій зумовлюють нові комплексні підходи і методи у вирішенні людських проблем. У будь-якій галузі соціального обслуговування використовуються методи психологічного впливу на особистість та групу. Однак, пряме перенесення методів психології в соціальну роботу небажано, оскільки такі складні види роботи, як психологічне консультивання та психотерапія, вимагають спеціальних професійних навичок та практичної підготовки фахівця.

Серед вчених, і в першу чергу психологів, існують різні, часом альтернативні точки зору на специфіку надання психосоціальної допомоги та на необхідність розмежування професійної відповідальності фахівців, які надають допомогу людині, що перебуває у важкій

життєвій ситуації. Разом з тим, реалії соціальної практики такі, що перший фахівець, з яким зустрічається клієнт, що потребує допомоги, — фахівець з соціальної роботи. Він зобов'язаний надати людині первинну психологічну допомогу і зробити це професійно, коректно і компетентно. Під час первинного психологічного консультування відбувається перше ознайомлення з проблемами клієнта, вичленення аспектів цих проблем, їх усвідомлення і самоактуалізація резервів особистості для вирішення своїх психологічних проблем. Функції первинного психосоціального консультування виконують також працівники телефонів довіри, які по телефону обговорюють з клієнтами їх проблеми, включаючи психологічні, допомагають виокремити й усвідомити ці проблеми, визначити внутрішню позицію клієнта, адресувати до необхідних фахівців.

Вже в процесі становлення та інституціалізації соціальної роботи було ясно, що органічна складова її – психологічна діяльність соціальних працівників і психологів, психосоціальна робота з індивідом і групою. Психологія становить істотну частину змісту теорії і практики соціальної роботи, бо об'єкт соціальної роботи - індивід або група індивідів, що володіють певними психологічними особливостями, які необхідно враховувати для реалізації індивідуального підходу у процесі роботи з ними, для дослідження особистості клієнта та для формування стратегій соціальної допомоги.

Основна мета соціальної роботи – підвищити якість життя клієнтів шляхом зміни їх внутрішнього світу та зовнішніх обставин, які впливають на цей світ, тому мета психологічної практики соціальної роботи також полягає в розвитку оптимальної соціалізації і разом з тим соціальної адаптації та реабілітації клієнта. Психологічні основи соціальної роботи включають як загальнотеоретичні психологічні концепції, так і методи практичної психології: загальні та спеціальні методи; індивідуальні та групові психологічні методи; профілактичні та психодіагностичні психологічні методи; методи психологічної адаптації, корекції, допомоги та психотерапії. Визначальна роль та місце психологічних теорій та різних галузей психологічної науки в соціальній роботі: соціальна психологія (теорії груп, теорії психології спілкування, теорії соціального конфлікту тощо); індивідуальна та диференційна психологія; патопсихологія та психодіагностика; вікова та педагогічна психологія; психологія праці, організаційна психологія та психологія управління; етнопсихологія та психологія мас; теорії та напрямки психологічного консультування, психологічної корекції та психотерапії; психологічна профілактика та психогігієна.

Таким чином, психологія соціальної роботи за своєю структурою включає три основних блоки:

1) загальнотеоретичні психологічні ідеї й концепції, що становлять методологічну базу психологічної практики соціальної роботи;

2) конкретні психотехнології, тобто психологічні методи профілактики, діагностики та вирішення соціально-психологічних проблем індивідів і окремих груп, їх соціально-психологічної адаптації і реабілітації. Основні функціональні напрями практичної психології в системі соціальної роботи: просвітницька робота, психопрофілактика, психодіагностика, психологічний розвиток і психокорекція, психологічне консультування та немедична психотерапія;

3) особливості соціально – психологічної роботи соціальних працівників з індивідами і різними групами населення, які потребують психосоціальної допомоги (що передбачає виявлення та урахування специфіки їх соціально – психологічної поведінки, способу мислення та дій).

Ще один важливий аспект — це оволодіння фахівцем із соціальної роботи методами психологічної самопомоги, що сприятиме ефективному подоланню криз професійного становлення в контексті проходження основних етапів розвитку професіонала.

ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ ВЫНУЖДЕННЫМ ПЕРЕСЕЛЕНЦАМ ВОСТОКА УКРАИНЫ.

Коробицына М.Б.- кандидат психологических наук, доцент кафедры клинической психологии УНИИ и СТ ОНУ имени И. И. Мечникова

Варнава У.В.- кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной работы УНИИ и СТ ОНУ имени И.И. Мечникова.

Смокова Л.С. - кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной помощи и практической психологии УНИИ и СТ ОНУ имени И.И. Мечникова.

В настоящее время на Украине в числе вынужденных переселенцев оказывается достаточно большое количество детей дошкольного возраста. Психологическая поддержка дошкольников и их матерей была и остается одной из самых приоритетных задач социальной работы. Многие из них оказываются в тяжелых условиях. Практика психологического консультирования показывает, что дети в такой ситуации страдают больше взрослых. При этом, и группа детей, и группа матерей нуждаются в простых и доступных рекомендациях по преодолению последствий, вызванных стрессом военного времени.

Сотрудники Лаборатории клинической, реабилитационной психологии и психологических экспертиз УНИ информационных и социальных технологий ОНУ имени И. И. Мечникова разработали доступные методические рекомендации, которые были апробированы в практической социальной работе с родителями-беженцами и показали свою эффективность. Методические рекомендации состоят из нескольких разделов:

1. Особенности психического развития ребенка дошкольного возраста.
2. Основные новообразования дошкольного возраста.
3. Советы матерям, как вести себя с ребенком после пережитого.
4. Советы матерям, что делать в случае, если трудно матери.
5. Особенности поведения ребёнка, при которых необходимо обратиться за помощью к специалисту.

Кратко изложим основные рекомендации по двум разделам.

Особенности психического развития ребенка дошкольного возраста.

Дошкольное детство – совершенно особенный период в жизни ребенка. В этом возрасте перестраиваются отношение ребенка к окружающему миру и вся его психическая жизнь. Суть этой перестройки заключается в том, что возникает внутренняя регуляция поведения. К началу каждого возрастного периода складывается специфическое отношение между ребенком и окружающей его действительностью. Оно называется социальной ситуацией развития. Социальная ситуация определяет целиком и полностью те формы, и тот путь, на котором, ребенок усваивает социальные нормы, которые в дальнейшем становятся индивидуальными.

Если в раннем детстве поведение ребенка побуждается и направляется извне – взрослым или ситуацией, в которой находится ребенок, то в дошкольном возрасте уже сам ребенок начинает определять собственное поведение.

К трем годам отделение ребенка от взрослого создает предпосылки создания новой ситуации развития. Дошкольный возраст вращается вокруг взрослого человека. Взрослый здесь выступает, как носитель общественных функций в системе общественных отношений. При этом ребенок – это член общества, который вне общества жить не может, основная его потребность - жить вместе с окружающими людьми.

В процессе развития отношений между ребенком и взрослым происходит развитие произвольного поведения и формируется личное сознание.

Особенности поведения ребёнка, при которых необходимо обратиться за помощью к специалисту.

Если ребенок:

- плохо спит,

- очень беспокоен днем,
- совершает навязчивые движения и действия,
- часто плачет по незначительному поводу,
- кричит, топает ногами, периодически впадает в истерику,
- стремится подраться, если его что-то заденет,
- игры, в которые он играет, пугают вас и являются по вашему мнению жестокими и разрушительными,

- поведение ребенка по отношению к другим детям и к вам недопустимо.

Знание особенностей психического развития ребенка дошкольного возраста и признаков кризисного поведения поможет родителям лучше понять его и определить момент необходимости обращения к специалисту.

ЛИТЕРАТУРА

1. Обухова Л. Ф. Детская(возрастная) психология. Учебник./Л. Ф. Обухова.- М. 1996.- 374с.
2. Дошкольная педагогика./ Под редакцией В. И. Ядэшко,Ф. А. Сохина.- 2-е издание, исправленное, дополненное. _ М.:Просвещение. 1986.-456 с.
3. Коробицына М.Б., Варнава У. В. Психологическая коррекция в практике клинического психолога.. – Одесса: АВГ.2010.-30 с.

ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННЫМИ В УКРАИНЕ

Варнава У.В. – к.психол.наук, доцент кафедры социальной работы УНИИ и СТ ОНУ имени И.И.Мечникова

Калялина А. В. – магистр по социальной работе

В современном обществе процессы глобализации привели к тому, что ряд инфекций, и в частности ВИЧ-инфекция, стали приобретать характер пандемий, влияя на мировое сообщество в целом.

В настоящее время эпидемия ВИЧ-инфекции вышла за пределы границ групп риска и вошла в ряд хронических заболеваний.

Украина остается лидером в Европе по масштабам распространения ВИЧ-инфекции. По оценкам экспертов UNAIDS, в Украине с ВИЧ-инфекцией наконец 2016 года проживает около 292 тысяч человек. Согласно исследованиям украинского центра контроля МОЗ Украины за социально-опасными заболеваниями, только каждый второй знает о своем диагнозе

За одиннадцать месяцев 2016 года в Украине по данным [Украинского центра контроля за социально опасными заболеваниями МОЗ Украины](#) было зарегистрировано 15 245 новых случаев ВИЧ-инфекции (из них 2 592 ребенка до 14 лет). Всего с 1987 года в Украине официально зарегистрировано 295 603 новых случая ВИЧ-инфекции, за это время от СПИДа умерло 41 115 человек. Наиболее пораженные ВИЧ-инфекцией регионы – это Днепропетровская, Киевская, Николаевская и Одесская области, а также Киев. Особое внимание так же следует уделить таким регионам Украины, как Донецкая, Луганская области и Крым, т.к. с 2014 года данных о распространении ВИЧ инфекции среди населения не поступает.[2].

В последние годы одним из приоритетных направлений деятельности центров ЦСССДМ является осуществление первичной и вторичной профилактики ВИЧ/СПИДа в подростковой и молодежной среде.

Профилактическая работа центров ЦСССДМ обеспечивается через сеть специализированных формирований: службы социальной поддержки семьи;

Службы «Телефон Доверия»; службы работы с инъекционными потребителями наркотиков; школы волонтеров; консультативных пунктов в роддомах и отделениях т.п.

Профилактическая работа содержит: групповые формы работы (групповой опыт противодействует отчуждению, помогает решению межличностных проблем); индивидуальную работу (работа специалиста, направленная на одного клиента при отсутствии посторонних лиц); рекламно-издательскую деятельность (информационные материалы, социальную рекламу).

Преимуществами метода групповой работы является то, что она имеет значительное эмоциональное воздействие на детей и молодежь, дает возможность их активизировать, повысить заинтересованность в информации по проблеме, формирует эмоциональное отношение, быстро организовывается и охватывает достаточно большое количество людей.

Преимущества индивидуальной работы заключаются в том, что индивидуальная работа направлена на неоднократную встречу с клиентом, больше эффективность.

Изготовление и распространение профилактических информационно-просветительских материалов, в т.ч. МКП, осуществляется в рамках информационно-просветительских профилактических мероприятий; учебных мероприятий профилактического направления; индивидуальной профилактической работы.

Существуют определенные факторы, которые мешают качественной первичной профилактической работе. К ним можно отнести:

разное использование отдельных методов профилактики;

недостаточный уровень подготовки специалистов по предоставлению социальных услуг по формированию здорового образа жизни, профилактики социально опасных болезней;

отсутствие на государственном уровне единого центрального органа власти, отвечающего за осуществление первичной профилактики;

отсутствиемежведомственного, межведомственной координации;

профилактическая работа по предупреждению наркомании и ВИЧ-инфекции/СПИДа не рассматривается важным, приоритетным направлением работы органов местного самоуправления.

Ведущей профессиональной организацией, которая в сотрудничестве с ключевыми общественными организациями, Министерством здравоохранения и другими государственными органами является Международный благотворительный фонд «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине» (Альянс –Украина). Альянс-Украина ведет борьбу с эпидемией ВИЧ/СПИД в Украине, управляя профилактическими программами и предоставляя качественную техническую поддержку и финансовые ресурсы организациям на местах. Все эти усилия направлены на достижение в стране универсального доступа к комплексным услугам по ВИЧ/СПИД в Украине и эффективного ответа на эпидемию на уровне сообществ на основании достигнутых результатов и передового опыта.

С момента основания Альянс-Украина демонстрирует стабильное организационное развитие. Он постоянно вносит свой вклад в борьбу с эпидемией, каждый день, без перерывов. Сегодня Альянс-Украина отвечает за 70% общего ответа на эпидемию в стране. Кроме профилактики ВИЧ-инфекции, Альянс реализует программы по борьбе с туберкулезом, вирусными гепатитами и инфекциями, передающимися половым путем. Альянс регулярно проводит исследования, испытывает инновационные подходы и распространяет лучшие практики в Украине и по всему миру.

Миссией Альянса является снижение распространения ВИЧ-инфекции и смертности от СПИДа и уменьшение негативного влияния эпидемии путем поддержки общественного противодействия эпидемии ВИЧ/СПИДа в Украине, а также путем распространения эффективных подходов к профилактике и лечению ВИЧ в Восточной Европе и Центральной Азии.

ВБО «Всеукраинская сеть людей, живущих с ВИЧ/СПИДом» – благотворительная организация, созданная ВИЧ-позитивными людьми, которая реализует национальные и международные программы по предоставлению помощи людям, живущим с ВИЧ.

Всеукраинская сеть ЛЖВ является одним из основных реципиентов гранта Глобального Фонда для борьбы со СПИДом, туберкулезом и малярией. Одним из направлений деятельности организации является расширение доступа ВИЧ-позитивных людей к лечению, уходу и поддержке, а именно - к антиретровирусной терапии, которая позволяет продлить и улучшить качество жизни людей, живущих с ВИЧ. В 2006 году Всеукраинская Сеть ЛЖВ была признана лучшей в мире организацией в области борьбы со стигмой и дискриминацией людей, живущих с ВИЧ. За свои успехи и достижения организация получила международную премию «Красная лента»[3].

Цели ВБО: обеспечить клиентов ЛЖВ каскадом услуг; снизить уровень стигматизации и дискриминации (включая самодискриминацию) по отношению к ЛЖВ; обеспечить 100% финансирование и эффективное использование национальной программы по ВИЧ/СПИД; разработать план перехода (прецедента) по донорскому финансированию на государственный/местный бюджеты.

Правовая защищенность базируется на основе Конституции Украины, Международной Конвенции о правах человека, Законов Украине «Об охране труда», «Основы законодательства Украины по охране здоровья», «Об основах социальной защищенности инвалидов в Украине», «О предотвращения распространения синдрома иммунодефицита (СПИД) и социальной защите населения»[1].

Дискриминационные законы по отношению к людям, живущим с ВИЧ/СПИД, отсутствуют.

Выводы: К обнадеживающим результатам по динамике сокращения ВИЧ-инфицированных привели не только последовательные усилия государства по противодействию ВИЧ-инфекции, предпринимаемые на протяжении времени, но и выбранная стратегия профилактических мероприятий, основанная не на принципах «снижения вреда», а на программах «исключения риска». Безусловно, значительную роль в этом сыграла большая работа органов здравоохранения по реализации комплекса мероприятий.

Ведущей профессиональной организацией является Альянс – Украина. Развивая потенциал неправительственных организаций и привлекая общество, в том числе и наиболее уязвимые группы, к борьбе с эпидемией с ВИЧ-инфекцией, Альянс стремится к тому, чтобы снизить уровень распространения ВИЧ-инфекции половым путем, снизить уровень инфицирования ВИЧ в среде потребителей инъекционных наркотиков, повысить способность общества осуществлять обоснованные, спланированные и скоординированные действия, уменьшить социальные и политические препятствия на пути эффективных общественных инициатив.

Всеукраинская сеть людей, живущих с ВИЧ является одним из основных реципиентов гранта Глобального Фонда для борьбы со СПИДом, туберкулезом и малярией. Одним из направлений деятельности организации является расширение доступа ВИЧ-позитивных людей к лечению, уходу и поддержке. Сеть ЛЖВ создана людьми, которые имеют ВИЧ-серопозитивный статус, которых объединяет цель помочь ЛЖВ в обеспечении качественными услугами (лечение, психосоциальная и юридическая поддержка) за счет государства и пользоваться своими правами на одном уровне с другими, а также на профилактику и социально-психологическую помощь этим людям и семьям, которых коснулась проблема ВИЧ /СПИД.

ЛИТЕРАТУРА

Закон Украины «О предотвращении заболевания синдромом приобретенного иммунодефицита (СПИД) и социальной защите населения» N 2776-III от 15 ноября 2001 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dczm.org/zakon-ua-o-predotvracshenii-zabolevaniya-spид.html>

Оперативная информация про официально зарегистрированные случаи ВИЧ-инфекции, СПИДа и смертей обусловленных СПИДом за март 2016г.[Электронный ресурс]/Украинский центр контроля за социально опасными заболеваниями МОЗ Украины. – Режим доступа: http://ucdc.gov.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/hiv-aids-treatment

Про фонд «Всеукраинская сеть ЛЖВ» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.network.org.ua/network/history>

Про фонд «Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине» [Режим доступа]: <http://www.aidsalliance.org.ua/cgi-bin/index.cgi?url=/ru/about/index.htm>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ В ОДЕСЬКОМУ ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ-ІНТЕРНАТІ

Кедик О.В. – практичний соціальний працівник

Дунаєва Л.М. - д. політ. н., проф.

Одеський дитячий будинок-інтернат створений в 1952 році з метою забезпечення постійного проживання дітей-інвалідів (дівчаток) віком від 4 до 18 років з утворенням молодіжного відділення від 18 до 35 років з вадами фізичного і розумового розвитку та психічними розладами (помірна розумова відсталість), які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування, освітніх та реабілітаційних послуг.

Інвалідність у дітей означає істотне обмеження життєдіяльності, вона сприяє соціальній дезадаптації, яка обумовлена порушеннями в розвитку, утрудненнями в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками.

Освоєння дітьми-інвалідами соціального досвіду, включення їх в існуючу систему суспільних відносин вимагає від суспільства певних додаткових заходів, засобів і зусиль, тому в Одеському дитячому будинку-інтернаті впроваджуються інноваційні підходи у таких наступних напрямках:

в структурі установи, а саме створення відділення денного догляду та відділення підтриманого проживання для дітей-інвалідів;

в психокорекційній роботі з розумово відсталими дітьми – використання гарденотерапії, іпотерапії та дельфінотерапії;

в соціальній роботі з розумово відсталими дітьми – введення курсу навчання «Соціальна реабілітація».

Основною метою визначених підходів є соціальна адаптація розумово відсталих дітей в суспільство. А саме під соціальною адаптацією ми спираємось на термін, який запропонувала Безпалько О.В.: соціальна адаптація – це процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища [1].

Однією з інноваційних форм в структурі Одеського дитячого будинку-інтернаті є створення відділення денного догляду для розумово відсталих дітей, яке розраховано на 30 осіб.

У відділенні отримують послуги з соціальної реабілітації 29 дітей-інвалідів (3 групи), які мешкають у м. Одеса та Одеській області. Для надання можливості дітям-інвалідам, які мешкають у віддалених районах, отримувати необхідні соціальні, реабілітаційні та корекційні послуги, а їх батькам працювати, лікуватися та відпочивати, створено групу 5-денного цілодобового перебування дітей-інвалідів.

Головною метою діяльності відділення денного догляду є здійснення заходів спрямованих на розвиток та коригування порушень розвитку дітей-інвалідів, навчання їх основним соціальним та побутовим навичкам, розвиток здібностей, створення передумов для інтеграції у суспільство, а також забезпечення заходами соціальної реабілітації дітей з особливими потребами з важкими формами інвалідності, які згідно з медичним висновком потребують соціальної, психологічної та педагогічної реабілітації, але не можуть перебувати в загальноосвітніх закладах Міністерства освіти і науки України.

Ще однією інноваційною формою в структурі Одеського дитячого будинку-інтернату є створення відділення підтриманого проживання.

Відділення підтриманого проживання Одеського дитячого будинку-інтернату для інвалідів з помірною розумовою відсталістю, цільовим призначенням якого є здійснення постійного, цілодобового супроводу осіб з розумовою відсталістю, які потребують сторонньої підтримки, денної зайнятості та подальшої інтеграції їх у суспільство.

Основним завданням відділення підтриманого проживання є забезпечення належних умов для проживання, навчання, виховання та надання медичної допомоги особам з фізичними та розумовими вадами розвитку та психічними розладами.

Значна соціальна дезадаптація є ключовою ознакою цільової групи і становить найбільшу проблему розумово відсталих дітей. Вони довго і важко набувають навичок самообслуговування та соціального функціонування і дуже легко їх втрачають.

Тому однією з інноваційних форм у соціальній роботі з розумово відсталими дітьми в Одеському дитячому будинку-інтернаті є робота соціального працівника з вихованками та підопічними за курсом навчання «Соціальна реабілітація». Робота спрямована на набуття соціальних умінь за індивідуальною програмою, укладеною у відповідності до даних детального оцінювання поточного стану володіння такими навичками та у відповідності за індивідуальною програмою реабілітації дитини-інваліда.

В рамках курсу навчання «Соціальна реабілітація» є наступні напрями роботи: «Одиниці виміру», «Користування грошима», «Вихід у місто» та «Користування побутовою технікою».

Інноваційними формами в психокорекційній роботі з розумово відсталими дітьми в Одеському дитячому будинку-інтернаті є саденотерапія, іпотерапія та дельфінотерапія.

Гарденотерапія використовується з метою корекції поведінкових та емоційних розладів у дітей-інвалідів в різних видах діяльності: в спеціально організованих заняттях, спостереженнях за рослинами, ігрової, трудової та образотворчої діяльності [4; 5].

Іпотерапія, як інноваційна форма корекційної роботи з розумово відсталими дітьми, дає перспективи відновлення для дітей з недостатністю функції рухового апарату, допомагає вирішити найважчі психолого-педагогічні завдання, а також є оптимальною методикою інтеграції та психосоціальної реабілітації дітей-інвалідів [2].

Дельфінотерапія є альтернативним, нетрадиційним методом психотерапії, де в центрі психотерапевтичного процесу лежить спілкування людини і дельфіна. Це спеціально організований процес, що протікає під наглядом ряду фахівців: лікаря, ветеринара, тренера, психолога (психотерапевта, дефектолога, педагога). У терапії беруть участь спеціально навчені тварини, які мають «хороший характер». Дельфіни грають з пацієнтами, плавають, катаються на спині, погладжують, просять у відповідь ласки [3].

Таким чином, дельфінотерапія, як інноваційна форма психокорекційної роботи з розумово відсталими дітьми, має позитивний вплив на емоційний і фізичний стан та соціальну адаптацію дітей-інвалідів.

ВИСНОВКИ. Визначені інноваційні підходи у соціальній роботі з розумово відсталими дітьми, які впроваджуються в Одеському дитячому будинку-інтернаті, показали позитивні результати і не містяться у класичній системі надання послуг, якою користуються інші дитячі будинки-інтернати, тому ми рекомендуємо ці інноваційні підходи іншим дитячим будинкам-інтернатам Міністерства соціальної політики України задля соціальної адаптації та подальшої інтеграції розумово відсталих дітей у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Іпотерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcp.org.ua/parents/reabil/ipo.html>
3. Лукіна Л. М. Практична дельфінотерапія / Л. М. Лукіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №4. – С. 47 – 58
4. Методические рекомендации по использованию технологии «гарденотерапия» в социальной адаптации и реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Gardenoterapiya-dlya-reabilitacii-detej-invalid.doc
5. Саранча І.Г. Спецкурс «Гарденотерапія» в соціальній реабілітації дітей-

інвалідів (Методичні рекомендації) / І.Г. Саранча, І.М. Пічуєва[Електронний ресурс]. –
Режим доступу:
http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=C3FBEB169A82B8B0DD26DDB423584046?art_id=102649&cat_id=111129

СОЦІАЛЬНА ПЕРЦЕПЦІЯ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА ФУНКЦІЯ ТЕЛЕФОНУ ДОВІРИ

Данілова О. С., доцент кафедри соціальної роботи

Кременчуцька М. К., доцент кафедри соціальної допомоги та практичної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Телефонне консультування в даний час отримало визнання у всьому світі, активно розвивається і вдосконалюється воно і на Україні.

При визначенні вимог до професійних якостей консультанта Телефону Довіри постійно проводяться аналогії його діяльності з психотерапевтичної. Основними видами допомоги по «телефону довіри» є невідкладна і емпатична психотерапія (поряд з орієнтує і роз'яснювальної психологічною допомогою). Кордон між цими двома видами терапії у багатьох випадках досить умовна. Невідкладна терапія являє собою психотерапевтичну бесіду, спрямовану на купірування гострих афективних реакцій і суїцидальних тенденцій. Для неї характерна висока ступінь емоційної залученості та активності лікаря в психотерапевтичній бесіді. Змістом емпатичних психотерапій є насамперед співчуття і співпереживання кризової ситуації звернувся на тлі повного його «прийняття»; позитивне ставлення до нього як до особистості. Цим досягається подолання почуття самотності, нерозділеності кризового стану, підвищення самооцінки, стимулювання активності в пошуках вирішення конфлікту.

Основною особливістю професійної діяльності телефонних консультантів в порівнянні з іншими видами психологічного консультування є мономодальний (аудіальний) характер взаємодії з клієнтом, що ускладнює сприйняття, розуміння і оцінку людей в діалозі, тобто соціально-перцептивні процеси.

Аудіальний характер взаємодії з клієнтом має суттєвий вплив на зміст і структуру діяльності телефонного консультанта, в силу чого роботу консультанта ТД можна в повній мірі вважати окремим специфічним видом професійної діяльності, що істотно відрізняється від очного психологічного консультування. Наріжним каменем зазначеної специфіки є те, що телефонний консультант працює не з «живим» клієнтом, а з образом заочного абонента, що формується в свідомості фахівця в ході консультації. Адекватність і повнота образу клієнта (достатня кількість інформації про проблему, емоційному стані і особистості клієнта) є необхідними умовами надання ефективної психологічної допомоги.

Нами було проведено дослідження по виявленню ефективності психологів консультантів Телефону Довіри, а саме вплив вираженості емпатії і комунікативної толерантності.

Емпатичні прояви психологічної підтримки співрозмовника ми визначаємо на підставі мовних висловлювань, вжитих безпосередньо в комунікативному акті.

Толерантність і ввічливість являють собою конструктивні типи мовної взаємодії, орієнтовані в тій чи іншій мірі на створення гармонійного комунікативного простору. толерантність як тип мовної поведінки має на увазі установку на збереження в недоторканності комунікативного простору як адресанта, так і адресата.

«Ефективні» психологи-консультанти достовірно частіше використовують такі емпатичні параметри як емоційний канал, ідентифікація, яка проникає здатність в емпатії.

«Неефективні» психологи-консультанти використовують раціональний канал емпатії.

Високий загальний рівень емпатії в групі ефективних консультантів підтверджується їх високою спрямованістю на дозвіл клієнтських звернень.

В рамках комунікативної толерантності виділяються найбільш виражені характеристики «неефективною» групи - це радикалізм в оцінці людей, прагнення підігнати і переробити партнера під себе, а також невміння пристосуватися до ситуації і приховувати свої негативні почуття, нетерпимість до недоліків людей, включаючи мовні характеристики. Ці факти свідчать про те, що представники «неефективною» групи схильні працювати «за

шаблоном», за своїми життєвими стереотипами, що є менш успішним способом консультування.

У висновку відзначимо, що виявлені відмінності в групах розглядалися в контексті телефонного, а не контактного консультування. Внаслідок цього, отримані дані можуть мати обмежене застосування, а саме - тільки в сфері телефонного консультування.

Отримані дані можуть служити основою для створення тренінгових програм, що підвищують ефективність професійної діяльності консультантів служби Телефону Довіри.

ЛІТЕРАТУРА

Білявський І. Г. Історична психологія. - Одеса, Астропрінт, 2005. - 340 с.

Моховиков, А.Н. Телефонное консультирование /А.Н.Моховиков// под ред. и с предисловием док.мед.наук В.Е.Когана.—М.: Смысл, 1999.- 439с.

ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Варнава У.В. – доцент кафедры социальной работы

Цапенко К.В. – студентка 1 курса факультета психология

На современном этапе модернизации отечественной системы образования перед школой стоит важная задача разработки принципиально новых психологических, педагогических подходов, оптимизации процесса воспитания и обучения учащихся, в частности детей младшего школьного возраста и создание эффективных социальных, психологических и педагогических условий, обеспечивающих адаптацию первоклассников к обучению.

На сложность и значимость периода, связанного с адаптацией ребенка к условиям школьной среды, указывают исследования, проведенные в области психологии, социальной педагогики, социологии, педагогики и др. (Б.Г. Ананьев, Г.М. Андреева, М.Р. Битянова, М.М. Врублевская, Л.Л. Головина, Ю.А. Копылов, Л.В. Корель, Л.И. Лубышева, С.М. Редлих, Н.А. Фомин и др.).

Теоретический анализ показал, что школьная адаптация как вид социально-психологической адаптации в педагогической психологии понимается по-разному: как перестройка познавательной, мотивационной и эмоционально-волевой сфер ребенка при переходе к систематическому организованному школьному обучению (по М.М. Безруких) [1]; система качеств личности, умений и навыков, обеспечивающих успешность последующей жизнедеятельности (по А.Л. Венгеру) [2].

Анализ работ, направленных на изучение особенностей школьной адаптации, позволил выделить три сферы, которые она затрагивает: когнитивную, эмоциональную и поведенческую. Основываясь на этих показателях, впоследствии мы разработали эмпирическое исследование особенностей адаптации первоклассников в условиях общеобразовательной школы, а так же психолого-педагогическую программу адаптации первоклассников [3].

Показателями социальной адаптации младших школьников к условиям школьной жизни, являются: сформированность адекватного поведения, установление доверительных взаимоотношений как со сверстниками, так и с педагогическим коллективом, а так же освоение навыков социально значимой деятельности.

Основным критерием психологической адаптации выступает «внутренняя позиция школьника» т. е. наиболее важным выступает мотивационная готовность детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе. Рассмотрение проблемы мотивационной готовности к обучению в школе позволило теоретически обосновать, что мотивационная готовность детей 6 и 7 лет имеет качественные отличия, которые позволяют большинству детей 7 лет быть готовыми к включению в учебную деятельность в отличие от детей 6-летнего возраста, у которых преобладают игровые мотивы.

Продолжительность всех фаз адаптации — примерно 5-6 недель, самым трудным является первый месяц. Именно в этот период нами проводилось первичное исследование первоклассников, когда процесс адаптации является незавершенным для всех первоклассников.

Эмпирическое исследование включало в себя 2 этапа исследования: первичное исследование и повторное исследование адаптации (после проведения адаптационной программы для первоклассников).

В исследовании принимали участие первоклассники 1-го А и Б классов в количестве 43 человека СОБШ №24.

Выбор методик для исследования процесса адаптации должен удовлетворять следующим требованиям:

- измерять ключевые параметры адаптации\дезадаптации;

- выдавать в результате информацию, которая не только констатирует, но и ориентирующей психолога в причинах возможной дезадаптации;
- быть экономичной по форме проведения и затратам времени.

На диагностическом этапе исследования мы использовали: наблюдение (карта школьной адаптации); методику С.А. Беличевой.

При этом следует отметить, что для общей картины адаптации детей к школе в условиях общеобразовательной школы по методике Беличевой, мы сконцентрировали внимание на двух важнейших составляющих адаптации:

I. Психолого-педагогическая адаптация: изучение особенностей аффективно-личностной сферы ребенка.

II. Социально-педагогическая адаптация: изучение особенностей работоспособности ребенка.

Данные методики позволили определить уровень адаптации детей при поступлении в первый класс и сравнить результативность проведения в одном из классов адаптационной программы.

Наше исследование проводилось в два этапа. Первый этап включал в себе первичное исследование степени адаптации в А и Б классах, при этом дети двух классов находились в одинаковых условиях. Диагностическая программа позволила выявить трудности, возникшие у детей на раннем этапе обучения, и вовремя их устранить с помощью программы адаптации в экспериментальной группе.

Шкалы учебная активность, усвоение программных материалов в среднем находятся на низком уровне. Это является вполне закономерным показателем для результатов наблюдения конца сентября. Ребенок к этому времени находится на стадии «примерки» и принятия нового реального социального статуса «школьник». Эта стадия практически всегда сопровождается сильной интеллектуальной нагрузкой, усталостью и некоторым разочарованием. Практически все дети уже не идеалистически видят свою учебу, однако, и это способствует их последующей адаптации к условиям обучения в школе. Так же у первоклассников оказались очень низкие показатели развития произвольного внимания (дети не могут подолгу сосредоточиться на каком-либо учебном задании), слабые показатели темпа и динамики продуктивности деятельности. У первоклассников при этом существенные показатели истощаемости (дети быстро устают, утомляются на уроках), при этом слабый и неустойчивый интерес (недостаточная учебная мотивация), слабая переключаемость с одной деятельности на другую, недостаточно сформирована самокритика (дети не критичны к себе, к своим результатам, к своей работе, учебе). Все это говорит, в целом, о невысоком уровне адаптации первоклассников к школьной жизни и необходимости проведения специальной работы по ее повышению.

Второй этап заключал проведение адаптационной программой психологом-исследователем в 1 Б классе. Результат первичного исследования позволил разделить всю выборку детей на 2 группы – экспериментальную (группу в которой проводилась адаптационная программа) и контрольную (группу, которая продолжала обучение без вмешательства психолога). В качестве экспериментальной была выбрана группа детей 1Б класса, т.к. показатели адаптации детей этого класса были, хоть и незначительно, но хуже, чем у первоклассников класса А.

В классе А (контрольная группа) было исследовано 21 ученика, в классе Б (экспериментальная группа) было исследовано 22 ученика. Списочный состав группы включал значительно большее количество детей, однако, в ходе проведения эксперимента, часть детей временно не посещало школу в дни исследований или коррекции по разным причинам, чаще болезней, и, следовательно, чистота эксперимента могла быть нарушена, их результаты нами не учитывались.

Адаптационный процесс первоклассников построен таким образом:

Дошкольный этап (март — август).

2. Этап общей адаптации (сентябрь — декабрь), который предусматривает:

- педагогическую поддержку школьников в урочное и внеурочное время;
- мониторинг адаптации первоклассников;
- совместную работу педагогов и психологов, направленную на построение учебного процесса в соответствии индивидуальных особенностей и возможностей школьников;
- консультирование родителей.

3. Коррекционный этап (первое полугодие первого класса – октябрь, декабрь), который включает:

- индивидуальную и групповую психокоррекционную работу со школьниками, которые имеют трудности в обучении, поведении и общении с педагогами и сверстниками;
- консультирование педагогов по вопросам обучения и общения с проблемными школьниками;
- индивидуальную и групповую работу с родителями.

Повторное исследование детей первоклассников дало нам следующие результаты:

Показатели адаптации улучшились у всех представителей группы. На высоком уровне находятся шкалы: поведение на уроке, поведение на перемене, взаимоотношения с одноклассниками. Именно эти шкалы в первичном исследовании находились на среднем уровне.

Проанализировав полученные данные вторичной диагностики экспериментальной группы, нами было выявлено, что закономерно выросли все показатели адаптации. Детальный анализ выявил, что в шкале педагогической адаптации незначительно вырос аффективный компонент продуктивности деятельности, самокритика. Значительно выросли показатели интереса к учебе и активность. Эти данные подтверждаются результатами наблюдения адаптации, а именно с критериями усвоение программного материала.

По шкале «Социальная адаптация»: показатели темпа и динамики продуктивности деятельности, переключаемость и показатель внимания так же закономерно увеличилась, при этом истощаемость в процессе обучения значительно уменьшилась.

В контрольной же группе естественный процесс адаптации так же прошел на достаточном уровне практически по всем показателям.

На следующем слайде можно увидеть сравнительные результаты контрольной и экспериментальной группы. Как видно, они отличаются.

Мы так же можем проанализировать результат и эффективность адаптационной программы, которая проводилась в течении почти четырех месяцев. И повторное исследование показали лишь частичную эффективность разработанной нами коррекционной программы, а именно, эффективность ее отразилась на социальном компоненте школьной жизни и лишь частично на интеллектуальной. Данные полученные по t-критерия Стьюдента позволили нам выделить некоторые недочеты адаптационной программы, и помогут нам в дальнейшем исправить выявленные недочеты.

Однако, чтобы помочь ребенку почувствовать себя в школе комфортно, высвободить его интеллектуальные, личностные, физические ресурсы для успешного обучения и полноценного развития, необходимо, помимо выявления особенностей психолого-педагогического статуса каждого школьника, создать систему психолого-педагогической поддержки всех первоклассников в период их адаптации, осуществлять развивающую, коррекционную работу с детьми, которые имеют различные психолого-педагогические трудности.

ЛИТЕРАТУРА

Безруких М. М. Ребенок идет в школу: Учебное пособие / М. М. Безруких, С. П. Ефимова.- 4-е изд., перераб.- М.: 2000. — 247 с.

Запорожец А. В. Восприятие и действие / [А. В.Запорожец, Л. А.Венгер, В. П.Зинченко, А. Г. Рузская – М.: Просвещение, 1967. – 425с.

Кочемасова, Л. А. Социально-диагностическая практика социального педагога в школе : по методические рекомендации для студентов высших учебных заведений,

обучающихся на 3 курсе по специальности «050711.65» – Социальная педагогика / Л. А. Кочемасова. Ю. П. Яблонских. – Оренбург : ООО «Принт-Сервис», 2008. – 57

Секція №5.

Історична психологія: архетипи, ментальність, міфи, картина світу особистості та спільноти в житті і мистецтві.

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ СВІДОМОСТІ В ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ **Омельченко М.С.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Проблема свідомості є однією з найбільш актуальних у світовій філософії та психології. Сутність, механізми, структура, визначення субстанції, трактування та інші аспекти цього питання викликали протиріччя у представників різних шкіл психології протягом кількох століть.

Розуміння свідомості дозволить людині краще пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти витоки людських думок, дій, механізми поведінки, що дасть змогу спрогнозувати певні події, організувати та стратегічно правильно спрямувати діяльність не лише власну, але й групову.

У XIX- на початку XX століття з'являється інтроспективна школа психології, засновником якої став В. Вундт (1832-1920). Спираючись на дуалістичні погляди Р. Декарта та Дж. Локка, В. Вундт зробив висновок, що єдиним засобом вивчити свідомість, яка, на його погляд, являла собою замкнений у людині внутрішній досвід, є самоспостереження (внутрішнє споглядання, інтроспекція). Вчений відкрив першу лабораторію та розпочав експериментальне дослідження змісту та стану свідомості.

Погляди В. Вундта на сутність та механізми свідомості у багатьом розділяли, розвивали та місцями видозмінювали вчені Е.Б. Титченер, Ф. Брендано, К. Штумпф, Т. Липпс, О. Кюльпе та ін. Проте, не зважаючи на певні відмінності, всіх цих вчених поєднувало загальне – використання методу інтроспекції як визначального у дослідженнях психіки та свідомості. Саме суб'єктивність та ідеалізм лишили у XX столітті ідеї інтроспективної психології наукового впливу.

Зовсім інші погляди на свідомість мали представники асоціативної психології, що зародилася та процвітала у XVIII столітті (Д. Гартлі, Д. Берклі, Д. Юм, Т. Браун, Г. Спенсер, вважаючи, що свідомість являє собою відчуття, уявлення, почуття, поєднані за принципом асоціацій.

З появою на початку XX століття біхевіоризму (Дж. Б. Уотсон), предмет психології перемістився із свідомості на поведінку людини. Теорія біхевіоризму фактично не торкалася такої проблеми як свідомість. Поняття, образи, мислення, почуття вважалися лише м'язовими та секреторними реакціями. Представники біхевіоризму Дж. Б. Уотсон, К. С. Лешлі та ін. вважали, якщо свідомість неможна об'єктивно спостерігати, то вона взагалі не існує. Поняття «свідомість» ототожнювалося ними з застарілим релігійним поняттям «душа».

Представників когнітивної психології (Дж. Брунер, К. С. Лешлі, Д. Бом та ін.) перш за все цікавили ті засоби та форми, у яких свідомість людини організовувала свій досвід. Тобто свідомість у цій ролі приймала форму та пов'язувала між собою психічні процеси.

Наприкінці XIX століття оформився ще один напрямок у психології – психоаналітичний. В основі психоаналізу полягли ідеї австрійського невролога Зигмунда Фрейда. Вчений був впевнений, що вся людська діяльність визначається здебільшого несвідомими потягами. Свідомості у психоаналізі відводилася зовсім незначна роль віддаленого результату несвідомого. На думку представників психоаналізу З. Фрейда, А. Адлера, К. Г. Юнга та ін. вона асоціювалася із розумним та охоплювала лише ті відчуття і думки, що займають людину у конкретний момент. Свідомість при цьому могла приєднуватися до інших якостей психіки, а могла зовсім бути відсутньою.

Початок XX століття також ознаменований появою такого напрямку у психологічній науці як гештальтпсихологія (М. Вертгеймер, В. Келер, М. Каффа та ін). Розуміння свідомості у даній психологічній школі відбувалося за принципом цілісності. На думку

вчених, свідомість, як одне ціле, будувалася з окремих образів (гештальтів), нерозривно пов'язаних між собою. Вважалося, що зміни в одному образі обов'язково призведуть до змін в інших.

Представники гуманістичної та екзистенціальної шкіл психології давали досить різні трактування поняттю «свідомість», однак загальною була характеристика свідомості як вроджених властивостей буття людини. «Нема буття людини без буття свідомості». Таким чином, свідомість стає поняттям об'єктивним.

Ще одним з популярних напрямків психології кінця XIX століття стала функціональна психологія (У. Джемс, Д. Дьюї, Спенсер та ін.), яка зародилася у США. Психологія розглядалася представниками даного напрямку як наука про функції свідомості. У. Джемс приділяв дуже багато уваги проблемі свідомості, вважаючи її життєво важливою функцією людини, що живе у складному середовищі (тобто свідомість необхідна для адаптації людини).

Цікавий підхід до вирішення проблеми свідомості мав сучасний напрямок психології – феноменологічний психоаналіз, що виник у Європі у другій половині XX століття (Е. Гуссерль). Ідеї стосовно свідомості у феноменологічній психології пов'язані з феноменологічною концепцією свідомості у філософії.

Окрім основних вищезгаданих концепцій свідомості у психології існує ще багато різних думок, стосовно рішення даної проблеми в інших психологічних школах (проективна психологія, психологія народів, топологічна психологія та ін.), хоча жодна з них не дає точного та об'єктивного розуміння того, що таке насправді свідомість, якої вона консистенції, яке її місце у життєдіяльності людини тощо.

Представлений матеріал не є закінченим дослідженням, проте може бути теоретичною основою для подальшого вивчення історичного аспекту цього питання, проведення паралелей з трактуванням свідомості в інших науках, встановлення зв'язків з різними сферами суспільного життя, використання з практичною метою.

АРХЕТИПИ ТА АРХЕТИПІЧНІ ОБРАЗИ

Дикіна Л.В.

старший викладач

ОНУ імені І.І. Мечникова, ННІ та СТ, м. Одеса

У літературі прийнято розрізняти архетип і архетипічні образи, мотиви, теми і патерни. Архетип являє собою психосоматичне утворення, що зв'язує інстинкт і образ. К. Юнг не вважав психологію і образність коррелятами або відображенням біологічних потягів; його переконання в тому, що образ пробуджує мета інстинкту, передбачає, що образи відіграють таку ж важливу роль, що і інстинкти. Певною мірою всі образи несуть у собі архетипічне.

Вираз «архетип» зустрічалося ще в давнину у Філона Іудея по відношенню до образу бога в людині. У філософії Платона під архетипом розумівся розумоосяжний зразок, початок (ейдос). У середньовічній релігійної філософії (схоластиці) - природний образ, відображений в розумі. У середньовічного теолога Августина Блаженного - споконвічний образ, що лежить в основі людського пізнання [3].

Поняття архетипу співвідноситься з несвідомою діяльністю людей, що є обов'язковим компонентом людської ментальності. Ментальність (менталітет) характеризується як «глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, що включає і несвідомі акти» [1]. Вперше поняття архетипу в науковий світ було введено швейцарським психологом К. Юнгом [5].

Карл Густав Юнг виділив такі види несвідомого, як індивідуальне і колективне. Перше стосується того, що несе сама людина - бажання, спогади, імпульси, а також особистісний досвід, який був «викреслений» зі свідомості. Колективне - це інформація психічного світу всього людства, в тому числі досвід предків, відгомін з давніх часів. До другого типу несвідомого належить також інформація, що несе незалежно від свідомості величезну енергію, яка впливає на нас з середини. На думку самого Юнга, колективне несвідоме має більш глибокий шар, ніж індивідуальне.

Архетип - це спосіб дії, впливу несвідомого на свідомість. Це також універсальні вроджені психічні структури, які походять від інстинктів і закладені в природі людини; це складові колективного несвідомого, які розпізнаються в нашому досвіді і є, як правило, в образах і мотивах сновидінь. Вони представляються в певних патернах (моделях) поведінки, які знаходять своє обличчя в повсякденному житті [4]. Можна сказати, що це свого роду сигнал з давнини і потужного несвідомого. Існує велика кількість архетипів; починаючи з давніх часів вони проявляють себе в міфах, легендах, казках всіх народів. Так, в цій концепції є безліч спірних моментів, на що сам Юнг неодноразово звертав увагу. Протягом всього свого життя він написав велику кількість наукових робіт, які згодом підтвердилися клінічними і практичними спостереженнями.

Найбільшу увагу К. Юнг приділяв таким архетипам: Тінь, Аніма і Анімус, Мудрий старець, Велика мати, Немовля, Самість, Дух, Трікстер. Ці архетипи є в свідомості в персоніфікованій формі, вони можуть бути персонажами сновидінь, служити джерелом таких культурних символів, як боги і богині, входити в міжособистий досвід, часто проектуючись на інших людей. Кожен архетип може виразити себе у великій різноманітності персоніфікацій.

У психологічному розумінні архетипи - це «універсальні образи або символи, що містяться в колективному несвідомому»; в культурному ж розумінні - «це архаїчні культурні прототипи, уявлення-символи про людину, її місце в світі і суспільстві; нормативно-ціннісні орієнтації, які визначають зразки життєдіяльності людей, які «проросли» через багатотисячолітні пласти історії і культурних трансформацій і зберегли своє значення і сенс в нормативно-ціннісному просторі сучасної культури. Це глибинні культурні установки «колективного несвідомого», які з великими труднощами піддаються зміні»[1]. Архетипи, з одного боку, успадковуються, з іншого - формуються в ранньому дитинстві. Вони стоять «біля витоків

повторюваних мотивів людських міфів, казок, традицій і звичаїв, «вічних» тем і образів світової культури» [1].

В рамках аналітичної психології К. Юнг встановлює тісний зв'язок архетипу з міфологією: міфологія - сховище архетипів [5]. Однак архетипи, які продукують у формі міфологізованих мовних одиниць, можна зустріти не тільки в змісті власне міфів, а й казок. В.Я. Пропп відзначає, що чарівна казка перегукується з міфу [2, с.81].

Архетипи відносяться, в основі своїй, до універсальних загальнолюдських категорій, тоді як архетипічні образи (лінгвокультуреми), які продукують їх, являють собою специфічне національне явище. Разом з тим характер і глибина прояву архетипів, їх комбінацій і можливостей в конкретному продукуванні, в конкретних архетипових образах і лінгвокультуреми являються прерогативою національного менталітету.

Архетип Аніма формується під впливом матері і тих жінок і жіночих образів, які вплинули на психіку дитини. У казках архетип Аніма втілений в лінгвокультуреми: Василиса Прекрасна, Марія Моревна, царська дочка, Василиса Премудра і ін. Зазвичай казки завершуються описом здобуття героєм Аніми, тобто описом весілля, що символізує усвідомлення героєм своєї Аніми.

Суть архетипу Матері полягає в магічному авторитеті всього жіночого, в мудрості, в чомусь милостивому і темно-дрімучому, в захоплюючій безодні. В народних казках цей архетип можна персоніфікувати в образі Баби-Яги.

Архетип Самість уособлює собою «процес індивідуації» (К. Юнг), тобто кінцевим результатом духовного становлення людини є набуття Самості. В народних казках даний архетип втілюється найчастіше в такі лінгвокультуреми, як Іван-царевич, Іван-дурень та інші. Ці герої в ході розгортання сюжету казки долають неминучі в духовному становленні людини труднощі і випробування.

Архетип Тінь являє собою негативні сторони особистості. В народних казках Тінь можна персоніфікувати в таких образах, як старший брат, середній брат («Кошія Безсмертний»); мачуха з доньками («Василиса Прекрасна») та інші.

Отже, архетипи - це архаїчні культурні прототипи, які пов'язані не тільки з людьми, але і з «речовим» світом, світом артефактів, і в той же час зберегли своє значення і сенс в нормативно-ціннісному просторі сучасної (національної) культури, тобто з них все починалося і на них спирається сучасність.

Архетипи - не є явними самі по собі, вони проявляються у свідомості наслідками самих себе, в якості архетипових образів та ідей. Це колективні універсальні патерни (моделі), або мотиви, що виникають з колективного несвідомого і які є основним змістом релігій, міфологій, легенд і казок. У індивіда архетипи з'являються у сновидіннях і мареннях.

Архетипи задають загальну структуру особистості. При пробудженні творчої активності у свідомості людини вони продукують архетипічні образи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононенко Б.И. Культурология в терминах, понятиях, именах.- М.: Изд-во «Щит-М», 1999. - 406 с.
2. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию.- М.: Наследие,1997.- 207 с.
3. Столяренко Л.Д. Основы психологии.- Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000.
4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности.- СПб., 2006.
5. Юнг К.Г. Очерки по аналитической психологии.- Минск, 2003.

ВНЕШНИЙ МИР КАК ОСНОВНОЙ КОНСТРУКТ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Тепляков Н.Н.

Доцент, кандидат психологических наук

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, Украина

Историческая психология сформировалась во второй половине XIX в., как научное направление в психологии на пересечении истории и психологии, итоговая составляющая которой сфокусировалась в психологическом пространстве личности, в ее образе мира и образе Я. Основная цель нового направления заключалась в разработке строго научного, достоверного критерия методического и методологического аппарата для познания людей прошлого как представителей различных исторических эпох и цивилизаций. Историческая психология стремилась исследовать объективную психологическую картину прошлого, где бы отсутствовали чуждые черты той или иной исторической эпохи (навеянные религией и мифологией), где знания строились бы на эмпирических методах.

Связующим звеном истории и психологии выступил человек, личность, в глубинных пространствах психики которой формировалась целостная модель человека и стратегии его жизненного пути. Здесь возникла острая необходимость в обозначении научных объективных координат, в пространстве которых и происходит это пересечение истории и психологии. В качестве такого рода координат были предложены особенности психики самого субъекта и внешний мир в его экономических, политических, бытовых, социальных, религиозных и других формах жизнедеятельности субъекта [3].

Рассматривая человека как многомерную систему, необходимо было выяснить его параметры и характеристики с позиций социального, человеческого, духовного, исторического, культурологического, мировоззренческого, гуманистического уровней современной исторической эпохи. Исследование пересечения истории и человека позволило В.Шаппу сформулировать тезис о том, что «Имена людей являются «названиями историй», и «только через истории» существует «доступ к людям» [5, С. 20].

Проблема внешнего мира в рамках исторической психологии и ее исследование имела свои трудности и проблемы. Стали рушиться прежние, стабильные, строго детерминированные представления об окружающем мире, прекрасно описанном в рассказе Рая Бредбери «И грянул гром».

Им на смену пришли вероятностные концепции, порождая потребность в новых подходах и теориях существования окружающего мира и феномена субъективной картины мира. Ярким примером служит концепция строения мира Галилея и ее несоответствие Аристотелевской теории строения мира. Подход Галилея нашел свое продолжение в работах П. Лапласа и Гальтона, которые были описаны в их «модели упорядоченного в случайном». У известного философа А.П. Назаретяна эта мысль нашла свое воплощение в тезисе: «законы и закономерности, работающие в узком спектре физической реальности, при переходе на более высокий уровень абстракции, т.е. при более широком охвате физической реальности перестают срабатывать, а значит и перестают быть законами» [1, С. 32].

Характер такого рода изменений внешнего мира и смены исторических эпох И.Т. Фролов объясняет ломкой одних укладов, стереотипов и появлением других. «Но появляются они не сами. Люди должны родить их в мучительных поисках и сомнениях. В переломные периоды истории человек, как никогда, обращается к себе в поисках духовной опоры, смысла и назначения всего существующего, в том числе и себя самого» [4. С. 298].

Главная мысль процесса взаимодействия внешнего мира и человека в рамках исторической психологии, носит специфический характер. Внешний мир формирует личность человека, его систему ценностей, стереотипов, морали, мировоззрения и др. [2]. И в тоже время человек пытается в муках разрушить рамки своих исторических эпох, активизируется в поисках новых духовных опор, в поисках новых смыслов всего существующего, в том числе и себя самого.

Таким образом, очень трудно в рамках исторической психологии провести разграничения между этими процессами, а именно – между тем, что в человеке заложено исторической эпохой и служит своеобразным индикатором психологического фона этой эпохи (что и составляет цель исторической психологии), и тем, что в человеке уже вышло за эти рамки и выступает в роли разрушителя этой исторической эпохи. Решение данной проблемы для исторической психологии является очень важным шагом в формировании тактических и стратегических исследовательских программ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назаретян А.П. Онтологические основания конструктивных решений (энтропия – интеллект – техника) / А.П. Назаретян // Мышление. Общение. Практика. – Сб. науч. Трудов. Ярославского гос. Ун-та. – Ярославль. 1986 – 168с. – С. 30-35.
2. Тепляков Н.Н. Проблемы психического развития личности в условиях глобальных трансформаций научных парадигм / Н.Н. Тепляков // Наука и образование, - 2003, № 4. – С.58-63.
3. Устюгова Е.Н. Культура и стили / Е.Н. Устюгова Метафизические исследования – [Выпуск 5. Культура](#). Альманах [Лаборатории Метафизических Исследований](#) при Философском факультете – СПбГУ, – 1997 – С. 32–45.
4. Фролов И.Т. О человеке и гуманизме / И.Т. Фролов – М. – Политиздат, – 1989. – 559 с.
5. Schapp W. Philosophie der Geschichten / W. Schapp – Leer, Ostfriesland. – 1959. – S. 20.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕНТАЛЬНОСТИ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА

Лисеенко Е.В.

доктор социологических наук, профессор кафедры философии, социологии и менеджмента социокультурной деятельности Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского

Понятие «ментальность» сравнительно молодое, хотя имеет давнее происхождение. Этот термин произошёл от позднелатинского слова *mens, mentis* - сознание, мышление, ум, образ мыслей, душевный склад и в своей многозначности изначально содержал возможности самой широкой интерпретации. В энциклопедическом издании «50/50: Опыт словаря нового мышления» ментальность определяется как «глубинный и поэтому труднофиксируемый источник мышления, идеологии и веры, чувств и эмоций» [1, с. 459]. В основе ментальности лежат представления людей, имплементированные в их сознание культурой (языком, традициями, обычаями, религией, воспитанием и т. д.). Поэтому ментальность – это не психический, а социокультурный феномен, обусловленный кодами культуры и типичными для данного социокультурного поля способами деятельности в его пространственно-временном измерении.

В понятии «ментальность» отражается сложное сочетание таких культурных пластов, как религия, наука, искусство. Данный феномен не может быть сведен ни к одному из них, ибо ему присущ синкретичный характер. Синтез всех этих компонентов ментальности осуществляется на уровне подсознательных предрасположенностей, интуитивных «открытий», предвидений, угадываний и пр., поэтому не всегда и далеко не полностью осознается человеком. В результате возникает совокупность общих установок, касающихся наиболее важных и значимых моментов жизнедеятельности индивида, социальной группы, народа в целом.

Важно отметить, что к формам ментальности относятся «коллективные представления» (Э. Дюркгейм), «социальные представления» (С. Московичи), «габитус» (П. Бурдьё), «архетипы» (К. Юнг), интеллектуальные реакции, проявляющиеся в интерпретации, оценке и освоении окружающего мира. Этот феномен содержит в себе прежде всего элементы сознания и общественной психологии, в частности историческую память, архетипы и др. Е. Донченко подчёркивает, что в архетипических формах концентрируется опыт общей эволюции (инволюции) общностей в их историческом развитии, что отражается в феномене «социетальной психики».

Итак, исходя из того, что ментальность – это многомерный социокультурный феномен, выделим основные структурные элементы ментальности, в которых она репрезентируется и которые могут быть измерены с помощью научных методов. На наш взгляд, структура ментальности может быть представлена следующим образом:

социальные представления. Люди в своём восприятии мира руководствуются социальными представлениями. С. Московичи отмечает: «Индивид не столько мыслит сам, сколько актуализирует в себе опыт прошлых поколений, цитирует их социальный опыт мышления. Он как бы мыслит заново уже помысленное до него» [2, с. 98]. Таким образом, социальные представления человека связаны с особенностями его ментальности;

ценности. Система ценностей как элемент ментальности отражает совокупность социально значимых, имеющих регулятивный характер принципов личного и группового восприятия и отношения к тем или иным социальным феноменам, что находит свое проявление в поведении и социальных действиях индивида (группы).

аффективные реакции. Говоря о ментальности, мы, в том числе, имеем в виду особое эмоциональное отношение личности (группы) к тем или иным элементам социальной реальности, то есть включаем в неё эмоционально-оценочное отношение к индивидам,

событиям, явлениям, а также способы выражения эмоций, которые находят свое проявление в типичных формах общения и коммуникации;

типы поведения и габитус. Ментальность как система поведенческих форм может представлять собой модели поведения, стереотипы поведения, предпочтения, ожидания и оценки поведения, функции габитуса также охватывают большое поле в пространстве ментальности: избирательность, стратегия уклонения, выбор модели поведения, которая даёт возможность уверенно чувствовать себя в обществе, в частности благодаря своим скрываемым настоящим мнениям и намерениям.

Сложная структура ментальности как социокультурного феномена значительно усложняет возможности её эмпирического исследования. В современной научной литературе по этому вопросу есть несколько позиций – от отрицания возможности научного исследования данного феномена до признания возможности изучения ментальности с помощью различных методов и методик. Что касается нашего собственного опыта эмпирического изучения феномена ментальности, то на основе разработанной нами структуры ментальности, мы предложили методику изучения данного феномена. При этом мы исходили из того, что ментальность как социокультурный феномен возможно измерять по показателям, которые отражают структурные элементы ментальности: когнитивный, ценностный, эмоциональный и поведенческий пласты. Результаты наших исследований актуализировали необходимость более основательного теоретического и методологического обеспечения эмпирических исследований феномена ментальности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рожанский М. Ментальность // 50/50: Опыт словаря нового мышления. – М.: Прогресс, 1989. – 560 с.

2. Московичи С. Век толп. – Режим доступа: <http://yurpsy.com/files/biblio/moskov/moskov.htm>

ФІЗІОЛОГІЧНИЙ РЕДУКЦІОНІЗМ: ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗУМІННЯ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТОСТІ ТА МОЗКУ

Курапов А. О.

Аспірант кафедри загальної психології,

Факультету психології,

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Спершу варто зазначити, що питання фізіологічного редукціонізму виходить за традиційні межі предмету психології, торкаючись питань філософії та нейро-біології, і навіть фундаментальної фізики. Окрім цього, важко уявити умови, за яких можна дати відповідь «так», оскільки в якості ментального експерименту завжди можна уявити психічне життя, причини якого лежать поза матеріальним світом (згідно з П. Блумом ми є інтуїтивними дуалістами), а все логічно можливе неможна відкидати остаточно. Перш за все варто дати визначення поняттю редукціонізм. Воно походить від латинського слова *reducere*, що буквально означає «відводити назад». Термін означає сукупність онтологічних, епістемологічних і методологічних тверджень, що стосуються відношень предметів різних наукових дисциплін. Ці твердження передбачають можливість пояснення якостей, концепцій, пояснень та методів одних наукових дисциплін (зазвичай вищого рівня організації) виходячи з якостей, концепцій, пояснень та методів інших наукових дисциплін (зазвичай нижчого рівня організації). Фізіологічний детермінізм постулює можливість повного розчинення психології в біологічних науках, насамперед у фізіології.

Метою дослідження є висвітлення проблеми фізіологічного редукціонізму який присутній у психологічній науці, розкрити специфіку зміни уявлень про психіку в історичному контексті, враховуючи фізіологічний редукціонізм як превалюючий пояснювальний принцип як в історії розвитку психології, так і у її сьогоденні. До того ж, у статті розкрито специфіку функціонування особистості у контексті фізіологічного редукціонізму та поставлено під сумнів його використання саме для пояснення особистісних особливостей.

Отже, ми не можемо достеменно знати про те, чи породжується психіка мозком. З точки зору біологічної та психологічної науки немає смислу сумніватися в цій тезі, оскільки вона є наслідком послідовного застосування «бритви Оккама». Психологи не можуть собі дозволити вважати наявність корелятивів причинами. Тому задля пояснення багатьох психічних явищ, сьогодні використовується набір інших інструментів, які включають в себе велику кількість альтернативних пояснювальних категорій. Із розвитком психологічної науки, «звернення» до власне фізіологічного редукціонізму зменшилося і продовжує зменшуватись так як формуються нові пояснювальні принципи які можна назвати суто психологічними. Таким чином, на сьогоднішній день конструкт особистості знаходиться поза межами фізіологічного редукціонізму так як застосування суто фізіологічних понять для пояснення функціонування такого складного конструкту як особистість не є доцільним у зв'язку із різнорівневістю зазначених понять.

Список використаних джерел:

Брокман Дж. Во что мы верим, но не можем доказать: Интеллектуалы XXI века о современной науке / Джон Брокман; Пер. с англ. – 2-е изд. М.: Альпина нон-фикшн, 2012. – 336 с.

Маланов С. В. Методологические и теоретические основы психологии / С. В. Маланов. – М.: МПСИ, 2005. – 336 с.

Маркус Г. Несовершенный человек: Случайность эволюции мозга и ее последствия / Г. Маркус ; Пер. с англ. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 255 с.

Павелків Р. В. Загальна психологія / Р. В. Павелків. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.

Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи / Юрген Хабермас; пер. с нем. М. Б. Скуратова. – М.: Весь мир, 2011. – 336 с.

Brigandt I., Love A. Reductionism in Biology // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. (Fall 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/reduction-biology>.

Haidt J. The Emotional Dog and its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment // Psychological Review. – 2001. – № 108. – P. 814 -834.

Libet B. Unconscious cerebral initiative and the role of conscious will in voluntary action // Behavioral and Brain Sciences. – 1985. – T. 8. – №. 04. – C. 529-539.

Секція № 6.

Феномен особистісного самоздійснення людини у культурному та історичному просторі.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Шусть В.В.

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Інститут соціальної і політичної психології НАПН України

Взаємозалежність між процесами розвитку політичних цінностей особистості і станом політичної свідомості суспільства для сучасної політичної психології є цілком визнаним фактом. Вплив історико-культурних і соціально-політичних подій на характер формування цінностей особистості теоретично прогнозований і фактично спостережуваний. Взаємозв'язок між особливостями прийняття, утвердження, цінностей особистості та її належністю до певної соціальної групи належить до числа найбільш актуальних психологічних проблем населення України в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. Стрімкі зміни, які відбуваються в світі, зачепили всі грані соціального становлення особистості. Український етнос і кожний його представник зокрема зазнали впливу глобалізації. Ці зміни виявилися настільки значущими, що не могли не мати психологічно детермінованих політичних наслідків. Політичні цінності не можуть бути відірвані від політичного досвіду, не втративши жодного сенсу. Цілком очевидно, що вони не висловлюють нічого потойбічного і не пов'язані ні з якою понад-дослідною здатністю. Цілком слушною є думка І.А.Лебедева про те, що «політичні цінності відображають практичний політичний досвід життєдіяльності конкретного соціуму і вкорінені в об'єктивному укладі суспільного буття даного соціуму» [99, с.44]. Довгий час дослідники концентрували свою увагу на проблемі масових явищ в історії, характеристиці клімату минулих епох, однак психологічні особливості цінностей окремої людини залишалося поза увагою. Однак, на тлі соціально-політичних проблем в Україні і в світі цілком закономірним є звернення до проблем історичних витоків політичних цінностей особистості як провідної структурної одиниці суспільства. При цьому характерне застосування до свідомості людей минулого критерію наукової достовірності. Це пов'язано з тим, що з одного боку, зміна соціально-політичної ситуації підвищує науковий інтерес до проблеми політичних цінностей людини, з іншого боку, крім зовнішніх, потужний вплив роблять внутрішні фактори: логіка розвитку науки і суспільної думки, потреба звернення до історичних коренів, усвідомлення місця людини в історичному процесі. Вивчаючи політичні цінності людей минулого, варто звернути увагу на найбільш динамічні компоненти історичного розвитку людини - мотиви і знання. Саме тому найбільші радикальні зміни, що відбувалися в ціннісній сфері людини протягом історії людства, здійснювалися на стику мотиваційної та когнітивної сфер її психіки і свідомості, охоплювали обидві ці сфери. Вивчення цінностей особистості можливо лише в єдності з історичною епохою, що приводить до розуміння особистості як частини історичної епохи. Найбільш прийнятним в цьому плані методом є "принцип історичного масштабу", тобто розгляду цінностей в конкретно-історичних умовах. Відтворення політичних цінностей передбачає розшифровку психологічної інформації, що міститься в історичному джерелі, виявлення особистісної позиції автора, його установок, цінностей, ідеалів. Тому найважливішу роль в реконструкції цінностей людей минулих епох грають історичні джерела, що виступають в якості носія психологічного знання. Вчені А.Карднер [70], Дж. Уайтінг [5], Дж. Беррі [3] дійшли висновку, що процесуальними змінними культури, які впливають на поведінку і соціальні уявлення, є природно-кліматичні умови і акультурація (прямої вплив), а також генетична та культурна трансмісія (непрямий вплив). Дослідження Г.Хофстеде і Ш. Шварца констатували основний поділ культур на два типи: індивідуалістичні і колективістські. Автори вводять і інші параметри поділу культур, які тільки уточнюють запропоновану класифікацію, але не

змінюють її головної сутності - ідеї про дуалізм культур і цивілізацій [195], [4]. Дж. Беррі сформулював суть цивілізаційних відмінностей для крос-культурної психології. Він, запропонував розрізняти культури, що виникли на базі племен землеробів (східні) і на базі племен мисливців-збирачів (західні) [3]. Теорія Г.Хофстеде заснована на ідеї про те, що цінність може бути розподілена по шести вимірам культури. До цих вимірів вчений відносить владу (рівність проти нерівності), колективізм (проти індивідуалізму), уникнення невизначеності (проти толерантності до невизначеності), "чоловічий" тип (проти "жіночого"), стратегічне мислення і потурання своїм бажанням (проти стриманості) [195]. Найбільш важливою в теорії Шварца є можливість її застосування для вивчення ціннісної сфери, як індивідів, так і народів. В останньому випадку Шварц запропонував вивчати цінності двох груп населення: вчителів, як носіїв традиційної культури народу та студентів або старшокласників, як носіїв нових орієнтирів в суспільстві [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедев И. А. Политические ценности как сложный и многомерный процесс / И. А. Лебедев // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. - 1999. - № 2. - С.38-49.
2. Кардинер А. Понятие базисной структуры личности как операциональный инструмент анализа в социальных науках // Социальные и гуманитарные науки. Сер. 11. Социология. 1998, - № 1. - С. 151-170.
3. Whiting J.W.M. and Whiting B.B. Contributions of Anthropology to the Methods of Studying child Rearing. In: P.H. Musen (ed.) Handbook of Research Methods in Child Development. New York: Wiley, - 1960, - p. 133.
4. Berry J.W., Kim U., Power S., Young M., Bujaki M. Acculturation attitudes in plural societies. // Applied Psychology, 38, -1989 - 185-206 p.
5. Хофстеде Г. Модель Хофстеде в контексте: параметры количественной характеристики культур. Маастрихт, Нидерланды. Режим доступа: lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2014pdf/LSE2014Hofstede.pdf
6. Schwartz S.H., Sagiv L. Identifying Culture Specifics in the Content and Structure of Values II Journal of Cross-Cultural Psychology. 1995. Vol. 26. Nol. Pp. 93-94.

МОТИВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ СПІВРОБІТНИКІВ РІЕЛТОРСЬКИХ КОМПАНІЙ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ЇХ ОСОБИСТІСНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

Капустянський М.В.

Кандидат психологічних наук

АН «Атланта», Україна

Діяльність сучасного керівника (або, по-іншому, управлінська діяльність) має цілий ряд істотних особливостей, які відрізняють його від трудової діяльності безпосередніх виконавців. Ці особливості визначаються насамперед тим, що в основі професійної діяльності керівника лежить постійний вплив на своїх підлеглих для спонукання їх до дій, що приводять організацію до успіху. Інакше кажучи, керівник планує, організує, мотивує і контролює підлеглих, відповідає за положення справ, але безпосередньо роботу виконують в основному підлегли. Професійна діяльність керівного складу багатопрофільної ріелторської компанії у зв'язку зі специфікою діяльності ріелтора (забезпечення постійного зв'язку між учасниками ринку, акумуляція та надання клієнтам комерційної інформації, необхідної для укладання угод, гарантування якості та надійності останніх) потребує детального вивчення. У вітчизняній науковій літературі багато уваги приділяється дослідженню мотиваційних складових керівника взагалі. Проте діяльність ріелторів поки що залишається поза увагою науковців. Зокрема важливим є вивчення мотиваційних складових професійного зростання керівників та визначення адекватних психодіагностичних методів для цього.

Особистісний і професійний розвиток фахівців вивчається в межах як загальної психології, так і психології праці, військової, юридичної психології, психології діяльності в особливих умовах. Питання психологічного забезпечення діяльності та розвитку фахівця достатньо відпрацьовані теоретичні основи і практичні результати завдяки дослідженням К.О. Абульханової-Славської, Г.О. Балла, Е.Ф. Зеєра, В.В. Знакова, М.В. Костицького, Г.В. Кудрявцева, Г.В. Ложкіна, С.Д. Максименка та інших. С.Д. Максименко, дослідуючи феномен генези буття особистості, зауважує, що «винести за дужки» найважливіше – рух системи, яка тільки і існує в саморусі, – означає приректи себе на повний неуспіх, або, в якнайкращому випадку, на те, щоб придумати ще одну статичну схему, що ніякого відношення до реального стану речей мати не буде. Вчений розглядає особистісне зростання як процес розгортання нужди, яке визначав як «особливе універсальне енергетично-інформаційне утворення, що є носієм і чинником соціальної життєвої сили людини». С.Д. Максименко приходять такого висновку: між індивідом, який щойно народився, та його потребнісно-мотиваційною сферою, яка тільки закладається, першопочатково існує певна генетично-вихідна одиниця, яка конститує розвиток, процес соціалізації. В якості такої одиниці автор називає нужду – суперечливу єдність соціального та біологічного джерела людини. Нужда визначає актуальний рівень розвитку і зону найближчого розвитку, оскільки вона є тим вихідним, що визначає психічне буття людини [2].

Серед змістовних атрибутивних ознак нужди, автор називає такі: гетерогенність: біологічне та соціальне являють собою протиріччя, що в той же час є абсолютно неподільною єдністю; здатність до саморозвитку; розвиток нестатку спрямований і являє собою онтогенез; нестаток існує лише у формі живої істоти, що була нею породжена; аффіліативна природа, адже істиною формою існування нестатку є любов; безкінечність існування.

Нужда – це ядро особистості і являє собою генетично вихідне суперечливе відношення. Нужда, як певна дихотомічна пара співвідношення біологічного і соціального, конститує особистість тоді, коли вона зароджується, і коли розвивається, і розвинена, і, в остаточному рахунку, згасаючу особистість. Згідно зі створеною С.Д. Максименком оригінальною теоретичною парадигмою в основі психології генези особистості лежить дія нужди як генетично вихідної одиниці розвитку й існування особистості. Являючи собою енергетично ємкий інформаційний потік, нужда специфічно з'єднує біологічні і соціальні детермінанти і вступає у вигляді довічної рушійної сили саморозвитку людської істоти – особистості [2].

Широкий інтерес із боку психології до вивчення мотиваційно-потребової сфери, як складовою феномена самоздійснення особистості призвів до створення численних теорій мотивації: теорія самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс), теорія самодетермінації (Е. Дісі, Р. Раян), концепції мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, Д. МакКлеланд) та мотивації влади (Дж. Верроф, Д. Вінтер, Д. МакКлеланд), теорії мотивації афіліції (Н. Бішоф, С. Ксьонзскі, А. Меграбян), моделі мотивації Г. Гекгаузена та Ж. Ньюттена, мотиваційна концепція С.Д. Максименка, концепція особистісного і мотиваційного розвитку управлінців (О.І. Бондарчук), психологічна теорія владної мотивації (В.О. Васютинський).

Дослідження мотиваційних складових керівників, зайнятих у різних сферах професійної діяльності, здійснювалось багатьма авторами Н. Баркхюйзен, П.Т. Долгов, [Д. Думітру](#), Л.В. Засекіна, Л.М. Карамушка, С.О. Кастрлберрі Н.Л. Коломінський, Р.Р. Лагас, В.К. Мельник, Й. Дю Плесі, Н.В. Родіна, Т.П. Черніявська, [М. Чрайф](#), Ю.М. Швалб. Досліджено керівників багатьох спеціальностей, представлено оригінальну версію психологічних особливостей формування і розвитку мотивації професійного зростання керівників, виявлено існування розходжень у її розвитку і розглянуто як об'єктивні чинники (соціальні, морально-психологічні, матеріальні, організаційні, сімейні), а також суб'єктивні детермінанти розвитку мотивації професійного зростання керівника (вплив спрямованості, професійно-важливих якостей, комунікативних і організаторських здібностей, самооцінки, рівня відповідальності, професіоналізму).

Також досліджено кар'єру співробітників бізнес-організацій як соціальне явище (А.Г. Ефендієв, О.С. Балабанова, П.С. Сорокін). Виділено типи мотивації кар'єри, виявлено, що у кар'єрній мотивації більшості керівників переважають матеріалістичні доміанти. Введено поняття кар'єрних культур організації, запропоновано їхню типологію і виявлено протиріччя між «спрямованими на досягнення» і «не спрямованими на досягнення» умовами успіху, що визначаються організаційною культурою. Крізь призму соціально-професійних характеристик «успішних» респондентів аналізуються умови успішної кар'єри керівників у бізнес-організаціях.

Діяльність ріелтора з точки зору психологічної науки вивчалась в недостатньому обсязі (Т.М. Некрасова, О.Я. Ельяфі) [3, 4]. Досліджено соціально-психологічні особливості бізнес-консультування в сучасній організації. Приділено увагу соціально-психологічній ідентичності співробітників і їхнього уявлення про компанію в ситуації організаційних змін. Проте не досліджено мотиваційні складові.

Нами було проведене [1] дослідження, у якому на підставі інтеграції мотиваційних та акмеологічних теорій досліджено комплексну детермінацію професійного зростання керівників. створено модель та визначено структуру мотиваційного потенціалу керівника, в якій мотиваційні компоненти знаходяться у системних відношеннях із особистісним потенціалом, а також характеризуються ієрархічним підпорядкуванням. Визначено особливості інтеграційних взаємовідношень мотиваційних складових з неусвідомлюваними та усвідомлюваними компонентами особистісного потенціалу керівника та розширено та уточнено уявлення про соціально-демографічні та індивідуально-особистісні особливості керівника, що беруть участь у формуванні його посадового (кар'єрного) зростання. Доповнено дані про роль середовищних та особистісних передумов у формуванні професійно важливих компетенцій керівника, зокрема, про позитивний вплив активних, інтенційних тенденцій несвідомого рівня на кар'єрне просування. Розкрито виняткове значення мотиваційних чинників професійного зростання керівника: змагального мотиву, вольових зусиль, оцінки рівня досягнутих результатів, оцінки власного потенціалу, наміченого рівня мобілізації зусиль, очікуваного рівня результату, ініціативності.

Отже, концептуальні засади генетичного підходу, дозволили нам розвинути у дисертаційному дослідженні ідею про те, що розвиток мотивації професійного зростання відбувається завдяки нужді, як дихотомічному взаємозв'язку між природженими і середовищними чинниками. Проте проблема самоздійснення особистості за рахунок інноваційних психологічних технологій на сьогодні розроблена недостатньо.

Таким чином, комплексна система обраних методів для забезпечення об'єктивності дослідження, використання провідних принципів системного розгляду психічних явищ та ключових положень культурно-гуманістичного та генетичного підходів підтвердили вірогідність отриманих результатів і ґрунтовність теоретичного аналізу. Кількісно-якісний аналіз емпіричних даних та зроблені узагальнення сучасної наукової літератури з вивченої проблеми забезпечили значну профільну спрямованість досягнутих результатів та їх наукову новизну у напрямку загальної психології та історії психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капустянский М.В. Изучение мотивационных составляющих деятельности как системных интеграторов личностного потенциала / М.В Капустянский // Психология. – 2015. - № 4(20). – С. 10-18.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. - К.: КММ, 2006. - 240 с.
3. Некрасова Т.М. Социально-психологические особенности бизнес-консультирования в современной организации : дисс. на соиск. уч. ст. канд. псих. наук по спец. 19.00.05 – «социальная психология» / Некрасова Татьяна Михайловна. - Москва, 2006. – 146 с.
4. Эльяфи Е.А. Социально-психологическая идентичность сотрудников и их представления о компании в ситуации организационных изменений : дисс. на соиск. уч. ст. канд. псих. наук по спец. 19.00.05 – «социальная психология» / Эльяфи Елена Ярославовна. – Ростов-на-Дону, 2008. - 279 с.

ІСТОРИЧНА ІНДУКЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ

Лановенко Ю.І.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського.

Переживання людиною особистої кризи є не лише її індивідуальною проблемою, але й суспільною. Бо накопичення в суспільстві громадян з нерозв'язаними кризами життя (екзистенціальними кризами) спрацьовує по закону «перехід кількості у якість» як криза всього суспільства. Проте вирішити власну кризу через зміни суспільного ладу неможливо, оскільки «суспільство» та «індивідуальність» є протилежними категоріями, тобто вони існують за різними законами.

Представники багатьох суспільних наук давно вже зробили висновок, що людство в своєму розвитку постійно повертається всередині замкненого кола. І хоча вчені-оптимісти говорять про спіраль розвитку, а не про коло, все одно це не зменшує кількості помилок, яких здійснює людство на своєму наступному витку історії. Додавання до аналізу суспільних процесів нових факторів, таких як – економічних, геополітичних, історичних, соціологічних, етнічних тощо – не робить картину ясніше з точки зору прийнятих суспільством рішень. Ці рішення по-старому залишаються просоченими провідною ідеологією, а їх руйнуючий розмах стає видимим лише на відстані пройдених поспіль років.

Початок ХХ століття ознаменувався кризою суспільства, ознакою якої була перша світова війна, що потрясла весь світ. Початок ХХІ століття, зокрема для нашої країни, також ознаменувався кризою суспільства. На поверхні – криза політичної системи України, яка виявилася «нежиттєздатним організмом», говорячи мовою біології та суміжних наук. А всередині – криза набагато глибшого порядку, оскільки вона зачепила всі решта політичних систем планети. І якщо виокремити ідеологічні гасла від суспільних подій, то на перший план вийде суто психологічна дилема: бути, або не бути.

Минула криза ХХ століття каталізувала розвиток філософської антропології, центральною проблемою якої стала «людина». Ми ще не можемо говорити, що саме каталізує криза ХХІ століття, але є підстави зробити припущення, що проблема «людини» піде розв'язуватися далі, і замість шекспірівського «бути, або не бути?» вийде питання «яким бути?». Мета нашої статті саме і полягає в здійсненні глибинно-психологічної інтерпретації подій суспільного життя українців через застосування категорій сутнісного існування людини.

Категорії, або – закони сутнісного існування людини (говорячи мовою екзистенціалістів – «кінцеві даності існування») були виявлені та обґрунтовані протягом всього ХХ століття. Їх «обов'язкова присутність» в житті людей перевірена практикою психотерапевтичної роботи (зокрема – екзистенціальної психотерапії), в межах якої було здійснено узагальнення механізму перебігу особистої кризи. У цілому особистий кризовий стан можна представити так: людина більше не може жити так, як вона живе, але як саме змінити своє життя, вона не знає (не хоче/не може). Реакцією на цей стан може бути:

- а) ігнорування (людина продовжує надалі жити тим же стилем життя),
- б) втеча від кризи (від «забутися в алкоголь» до втечи з самого життя),
- в) пошук виходу з кризи.

Останній варіант передбачає наступне розгалуження: людина або намагатиметься самостійно шукати якісь ресурси самопорятунку, або звертається за допомогою до інших. Зрозуміло, що у всякому разі пошук виходу з кризи – це найбільш доречний варіант реакції на кризовий стан. Проте наявність «ігнорування» та «втечи» свідчить про те, що не всі люди можуть доречно (гармонійно) позбутися кризи.

Які існують причини особистої кризи, якщо тимчасово викреслити з аналізу політичні обставини життя (таке абстрагування можна зробити лише ментально, оскільки в реальному житті всі зовнішні і внутрішні процеси нерозривно пов'язані)? Умовно ці причини можна поділити на два види:

- 1) наявність травмуючої події,
- 2) внутрішня логіка розвитку самої особистості.

Перший вид кризи (травматичні) суб'єктивно переживаються легше, тому що вони «виправдані» такими драматичними обставинами (наприклад, смертю близького, важкою хворобою, тощо), які отримують безперечне розуміння від соціуму (саме тому людині в такій кризі легше, бо оточуючі співчувають її стану). При переживанні другого виду криз – кризи особистісного розвитку – суб'єкт не завжди може отримати сторонню підтримку через те, що в такій кризі розкривається «внутрішня логіка» його розвитку. Тобто перед ним ставляться такі задачі його існування, які оточуючі не лише не можуть допомогти вирішити, а й навіть – зрозуміти.

Якщо більшість громадян не розв'яже задачі свого особистого розвитку, накопичення такого контингенту, по закону «переходу кількості у нову якість», спричинить наближення країни до «точки неповернення» виникнення суспільної кризи. В нашій країні спостерігається саме це: ми маємо злам однієї політичної системи та неприйняття іншої. Більше двадцяти років Україна переживала досвід «самостійного існування». За цей період мали б напрацюватися такі нові цінності життя, які були б доречними як до законів капіталізму (оскільки ми відмовилися від соціалізму), так і до менталітету наших громадян. Для зовнішнього спостерігача закони капіталізму нібито вкоренилися в нашій колективній свідомості. Але внутрішньо вони виявилися недоречними для нас, українців.

Західний світ створював свій капіталізм, маючи чітку ідеологію: накопичення матеріального багатства. Під цю головну ідею західна колективна свідомість створила цілу низку індивідуальних цінностей, які і забезпечили «матеріалізацію» цієї ідеї. Наша колективна свідомість ніколи такої ідеї не породжувала. А довгі роки радянського періоду так взагалі викоренили з наших цінностей саме поняття «гроші» (вони – не головне в житті). Проте мавпування чужих цінностей означає одне: ігноруються свої, аутентичні цінності. Іншими словами, ми опинилися в ситуації, коли почали «примірювати» на себе не власні задачі розвитку, а чужі, не властиві нам. Природно, що це повинно було вибухнути через кризу розвитку всієї країни.

Застосовуючи категорії сутнісного існування людини, можна прослідкувати чітку структуру глибино-психологічних чинників сучасної суспільної кризи:

- Закон смертності – це найзагальніше апіорне правило людського існування, оскільки в якому б суспільстві які б події не відбувалися, конечність людського життя ніхто не відмінив. А це значить, що глибинна людська тривога стосовно власної смертності постійно присутня в нашій свідомості, а точніші – в нашій підсвідомості. Своєрідним викликом цій тривозі є необґрунтоване логікою прагнення людини кинутися назустріч небезпеки. Класичний психоаналіз убачав в цьому прагненні до смерті один з вирішальних мотивів людської активності взагалі. Екзистенціалісти ж трактують це явище як бажання «погратися зі смертю», така своєрідна ілюзія власного безсмертя, яка дозволяє хоча б на якусь мить вийти за межі тривоги смерті. Це не просто «адреналіновий вибух», це можливість насміятися над смертю, після чого відбувається значне піднесення власної самооцінки. Проте таке самопіднесення не приміряє людину із самим фактом, що вона смертна. Це лише маскує страх смерті іншими сильними почуттями: азартом, гнівом, ненавистю. Якщо з розширити прояв даного закону на рівень суспільного життя, то одразу впадає в око той факт, що суспільство «не боїться» втратити якогось індивідуального елемента, оскільки його місце одразу ж буде зайнято іншим. В цьому розумінні страх смерті є абсолютно одиничним феноменом, не суспільним.

- Закон самотності – його вплив на людське існування найчастіше проявляється через пошук близьких стосунків, в яких можна забути про безодню самотності. Це прагнення знайшло своє романтичне втілення через освячення кохання. Поети усіх часів возвели це почуття на п'єдестал абсолютної цінності, хоча реальні людські стосунки давно вже довели, що любов не може зародитися із страху самотності. В цьому розумінні екзистенціалісти наголошують: від самотності, як і від смерті, не позбавитися, бо ми приходимо в цей світ

наодинці, і ми уходимо (вмираємо) наодинці, ніхто не зробить це замість когось. Тобто самотність «живе» всередині людини. Страх же самотності може породити лише адиктивне (залежне) кохання, що ми і маємо у різноманітних видах сучасних взаємин, які яскраво супроводжується великою кількістю сімейних розлучень. Оскільки єдиними запереченням страху самотності є занурення у відносини, не лише романтичні, то в цьому розумінні потреба людей групуватися є значним сигналом того, що сучасність, з її всеохоплюючим інтернет-спілкуванням, з її посиленням мобільним зв'язком не «вилікувала» людей від самотності. Люди по-колишньому прагнуть відчутти себе неодинокими, бути причетними до чого значного та величнішого, ніж окреме людське життя.

- Закон свободи – розпоряджатися власним життям – це чи не найголовніша цінність, під гаслом якої відбувалися численні революції. Проте, що означає в глибинному розумінні «розпоряджатися власним життям»? По-перше, це означає самостійне, без усіляких консультацій та «допомоги друзів», прийняття рішень. Подібним достоїнством мало хто може похвалитися, оскільки при найменшій загрози власному існуванню люди потребують на допомогу, не помічаючи, що, по суті, вони відмовляються від власного авторства своїх рішень. По-друге, власноруч прийняте рішення означає і повне прийняття на себе провини у разі невдачі (якщо ж станеться вдача, тобто прийняте рішення не призведе до загрози для існування, то тривога з цього приводу і не виникне). А це означає, що людська свобода – це не свавілля («що хочу, те є й роблю»), а відповідальність за свої вчинки («що посію, те і пожну»). Відповідальність переживається, зазвичай, як одне з неприємних почуттів, оскільки вона завжди супроводжується підвищенням тривоги та страхом помилки. В натовпі, при прийнятті сумісних рішень цей страх знижується, бо відповідальність ніби розкладається на всіх присутніх.

- Закон смислу життя – його первинне звучання таке: «закон безгрунтовності життя». Тобто, жодна людина «не одержує» смисл свого існування з народження, вона формує його протягом всього свого життя. І якщо у разі травматичних подій смисл життя втрачається, то людині залишається два вибори: покінчити з цим життям (а право самогубства, як вважають екзистенціалісти, підкріплено правом на свободу), чи сформулювати новий смисл. Є ще третій шлях, який, на жаль, частіше за все використовується в нашій сучасності: «запозичити» смисл життя. Інакше кажучи, взяти собі за приклад чийсь існування, його принципи та гасла. Це позбавляє від кількох глибинних джерел тривоги: з'являється смисл жити, немає страху помилки (оскільки дане рішення взято з «взірця», то винним буде «взірець»), поява спільних з кимось інтересів – анти-самотність (а наявність «живого взірця» взагалі гарантує почуття причетності до чогось великого, оскільки цей «взірець» притягує навколо себе людей, даючи їм почуття соборності). «Запозичений» смисл життя, по суті, це – ілюзія, якого вигляду вона б не набула, тому що неможливо позичити чужі знання, їх треба зробити власним здобутком, тобто – вивчити. Протилежний же варіант – створити власний смисл життя передбачає дуже кропітку внутрішню роботу, в якій не останнє місце займають власний вибір цієї роботи та готовність прийняти помилки тільки на себе, і нікого іншого. Продовжуючи метафору «смисл життя = знання», створити власний смисл життя означає зробити винахід в сфері законів існування, віднайти те, чого людство ще не знає. А це означає, що смисл життя кожної людини має бути індивідуальним. Об'єднання в натовп автоматично призводить до прийняття узагальненого смислу життя, в якому індивідуальність як би втрачається. Якщо таке сталося, то це є слідством того, що насправді люди так і не винайшли правила власного, індивідуального існування. Звичайно, смислом життя може стати принцип «служувати іншим людям», і історія знає численні приклади такого слугування. Проте, мало хто може віддатися цьому принципу широко, без усяких очікувань на вдячність.

Підводячи підсумок вище сказаному, як результат дослідження, можна зазначити, що сучасні події – це наслідок втечі людей самих від себе, втечі від своєї самотності, безглуздості свого існування, втечі від своїх тривог та заниженої самооцінки. Той стиль життя, який притаманний більшості наших сучасників (облаштування своїх домівок та турбота про кар'єрне зростання) насправді не є для цієї більшості істинною цінністю. Це –

лише прийнятий взірець, фальшивість якого і була доведена тим, що люди покинули цей взірець й із задоволенням прийняли інший, не даючи собі ради стосовно своїх індивідуальних законів існування. Доказом того, що новий взірець існування – це також фальшивка, є той факт, що після подій (суспільно-політичних пертурбацій) ми спостерігаємо не приріст радості та щастя, а навпаки – зростання кількості депресій та агресивних розчарувань.

Висновками та перспективами подальшого дослідження виступає той факт, що людина, як індивідуальність, не може вирішувати глибинні питання свого власного існування через зміну суспільного ладу, через мавпування чужих цінностей. Чим більше людей невдоволені своїм життям через нерозв'язання своїх задач розвитку, тим скоріше вони знайдуть якийсь «зовнішні виправдання» своєму дискомфорту. Саме так суспільні кризи стають наслідком особистої екзистенціальної кризи, помноженої на все населення країни. Щоправда, це дає нам певний вектор виходу з цієї кризи: через повернення людини до самої себе. І в результаті при розв'язанні своїх законів існування відбудеться своєрідна індукція – перехід від одиничного до загального. Інакше кажучи, гармонізація всього суспільства можлива лише у разі гармонізації існування її громадян. Звичайно, говорити про глибинно-психологічну роботу з кожним громадянином окремо – це фантастика. Проте відсутність такої роботи абсолютно точно відкладає, або – навіть – заперечую можливість щасливого життя країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бьюдженталь Дж. Наука быть живым – М.: Класс, 1998. – 336 с.
2. Лушин П.В. О психологии человека в переходный период. – К.: Науковий світ, 2007. – 207 с.
3. Теория и методология исторической науки/ Отв.ред. А.О.Чубарьян. – М.: Аквилон, 2014. – 576 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
5. Фрейд З. Интерес к психоанализу. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 352 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: Прогресс, 1989. – 280 с. 7. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. – М.: Класс, 1999. – 576 с.

СИТУАЦИЯ В УКРАИНЕ: ОЧЕРК ПАТОСОЦИОЛОГИИ

Горноста́й П.

доктор психологических наук, профессор, заведующий лабораторией малых групп
Института социальной и политической психологии НАПН Украины

Современная ситуация – это разгар цивилизационного кризиса, явные признаки которого наблюдались еще в эпоху холодной войны 60-80-х годов XX века (хотя, возможно – еще не кульминация). Разворачивание кризиса может привести к гораздо более серьезным потрясениям, чем те, что происходят сейчас. Кризисные процессы наблюдаются по разным векторам. Прежде всего – это кризис в экономике, сложная ситуация с Европой. Усиливаются центристские тенденции в Евросоюзе: выход Великобритании из него, референдум в Голландии, направленный не столько против Украины, сколько против идеи Евросоюза. Заострение проблем безопасности, связанных с терроризмом, ситуацией с беженцами. Явный кризис мировых институтов – ООН, Совета Безопасности, ОБСЕ, которые уже не в состоянии выполнять своих функций. Остро встал кризис мировой идеологии. Нынешнюю ситуацию можно сравнить с предыдущим цивилизационным кризисом, который происходил в 30-40 годы XX столетия и закончился Второй мировой войной и Нюрнбергским трибуналом. Тогда Лига Наций, созданная как основной институт коллективной безопасности после Первой мировой войны, показала свою несостоятельность в решении кризиса и была распущена. Все прошлые мировые кризисы заканчивались, как правило, большими войнами, соответственно вероятность войны велика.

Одним из первых, кто исследовал психологию больших групп, был французский психолог и социолог Гюстав Лебон [1]. В своей книге «Психология народов и масс», вышедшей еще в 1895 году, он исследовал особенности массовой психологии, одной из форм которой является психология толпы. Рассматривались процессы обезличивания человека в толпе, импульсивность его поведения, внушаемость, стремление фанатично следовать за вожаком, преобладание эмоций над разумом, вплоть до полного отказа думать и многое другое.

Существуют характерные особенности психологии больших групп людей (в том числе и бессознательные), делающие возможными такие социальные трансформации. Немецкий психолог Эрих Фромм назвал одну из них «бегством от свободы», посвятив этому одноименную книгу, вышедшую в 1941 году [2]. В ней он впервые проанализировал психологию нацизма и описал три основных механизма «бегства от свободы»: авторитаризм, разрушительность и автоматизирующий конформизм. Эти особенности являются питательной средой для расцвета тоталитарной идеологии, провозглашающей приоритет основной идеи над всеми другими ценностями, включая и общечеловеческие. В такой идеологии в центр картины мира всегда ставится группа (нация, класс, религиозная общность, партия), а отдельный человек объявляется лишь средством достижения групповых целей. Имеет значение только личность лидера группы (вождя, фюрера, кормчего, мессии), его возвеличивают до «культы личности» при тотальном обезличивании масс.

Для идеализации системы весь негатив приписывается идеологическим противникам или внутренним «врагам», на которых обрушиваются агрессия, накапливающаяся от недовольства системой. Борьба с внутренними и внешними врагами объявлялась священной, превращалась в необходимый атрибут существования всякой тоталитарной системы. Украина географически находится в центре между тремя разными цивилизациями, фактически – на пересечении разных цивилизационных процессов и идеологий. С запада – Европа с ее кризисом идеологии; на северо-востоке – Россия с ее гибридной идеологией и гибридной войной; с юга – мусульманский мир с проблемами исламского терроризма и демографической экспансии.

Это не просто – внешнее окружение. Цивилизационное противостояние отражается внутри Украины, на ее территории. На востоке страны мы имеем заповедник социализма, зараженного «гибридным путинизмом». На западе – присутствуют элементы европейской ментальности с позитивными и негативными составляющими (взять хотя бы тот факт, что почти треть взрослого населения Украины, большинство – из западных областей, работает в Западной Европе). Юг (прежде всего – крымско-татарское население Крыма) – это осколок мусульманского мира. Такое положение Украины одновременно содержит и массу преимуществ, и огромные риски. Нам жизненно необходимо состояться как суверенному государству – современному, демократическому, экономически эффективному. Из-за нашего уникального географического положения эта задача важна не только для нас. Если мы не выстоим, это будет удар по всему цивилизационному процессу. Нужно выработать собственную национальную идеологию, помня про риск идеологического тоталитаризма. Сейчас наиболее прогрессивной для нас идеологией, способной консолидировать нацию, является гражданский национализм; на данном этапе он способствует развитию гражданского самосознания и гражданской идентичности, без которых невозможно формирование гражданского общества.

Таким образом, для решения этих задач необходимо всячески сохранять, развивать, преумножать и продвигать украинскую культуру, язык, аутентичную историю Украины, понимая, что это должно происходить на полиэтнической и поликультурной основе (помня о положении нашей страны). Невозможно развитие одной культуры за счет ампутации других. Иначе – мы получим культурный геноцид, характерный для тоталитаризма, а отнюдь не для цивилизованной демократии. Пора перейти к другим методам политической борьбы, понимая, что революция – это крайняя форма протеста, когда никакие другие уже невозможны. Но при этом мы должны пройти между двумя крайностями: «политической пассивности» и «политического радикализма». Идеологические преступления совершают не только люди с искаженной психикой (хотя таких они привлекают в первую очередь), но и психологически здоровые индивиды. «В миру» они часто являются примерными семьянинами, любят своих детей, заботятся о родителях, регулярно молятся в церквях или мечетях. Мотивы их поведения лежат не в особенностях индивидуальной психологии, а в закономерностях социальных систем. Психология индивида в абсолютно искаженном «правовом» поле может меняться до неузнаваемости, при этом никакая клиническая психодиагностика не выявит нарушения. Патологию здесь нужно усматривать на уровне социологии, в поведении больших групп людей, в массовой психологии. Политические и юридические механизмы профилактики этих преступлений должны быть направлены на социальных субъектов (прежде всего – на идеологические институты), а не только на индивида, разумеется, не снимая ответственности с последнего.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. - М.: Академический проект, 2011. — 238 с.
2. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. - М.: Прогресс, 1990. — 272 с.

**THE ECOPSYCHOLOGICAL MODEL OF SURVIVAL:
REFLECTIONS ON WHO MOVED MY CHEESE?**

Pavlo Lushyn, DPsy,
Chair of Psychology Department,
University Of Educational Management,
NAPSU, Kiyv.

This piece is an attempt to present an ecopsychological and socio-cultural reinterpretation of the model for surviving change presented in the best selling book *Who Moved My Cheese?* by Spencer Johnson. The reinterpretation is based on the constructivist notion that any personal or social transformation can be understood as a change in core metaphors. Research in the sphere of personal change also indicates that the latter is always traumatic, only partially predictable, irreversible, non-linear, and social in nature.

Johnson's is a popular book, described as capable of being "read and understood quickly by everyone who wants to succeed in these changing times." Johnson--who holds a B.A. in psychology from the University of Southern California, an M.D. degree from the Royal College of Surgeons, and clerkship at the Harvard Medical School and the Mayo Clinic--has been referred to as "the best there is at taking complex subjects and presenting simple solutions that work." His books are available in twenty-six languages.

Who Moved My Cheese? is a parable that illustrates a profound truth--what we will call a "core metaphor"--about the nature of change. It is a story about four characters who live in a "maze" and look for the "cheese" they need in order to nourish them and make them happy. Two are mice--Sniff who sniffs out change early, and Scurry, who scurries into action. The other two are "little people" (mouse sized)--Haw, who learns to adapt in time when he sees change will lead to something better; and Hem, who denies and resists change in fear it will lead to something worse. These four characters reflect corresponding models of survival: "alarmists" or "predictors", who sense the forthcoming change and make decisions early; "activists" or "pragmatists," who respond briskly to the challenging context that change represents; "rationalists" who must think through the change before reacting; and "conservatives" or "stagnators," who want to reverse the irreversible process of change. Johnson claims that the best possible strategy for personal and social survival are the behavioral approaches of "alarmism" and "pragmatism". Our hypothesis is that all four models have their advantages and disadvantages, and each of them is motivated by the basic urge to survive in his or her unique way. We will explore this disagreement further by analyzing the basic semantic components of the parable.

"Cheese" is a metaphor for what one wants in life -- be it a job, a relationship, money, freedom, health, recognition, or even a regular activity, like jogging or golf. "The Maze" is where you look for what you want -- be it your place of work, family, etc. The characters represent persons faced with unexpected change. The mice "possessed only simple rodent brains, but good instincts" (Johnson, p.26). They usually went into the maze to search for Cheese, which is why its disappearance did not surprise them. "Sniff and Scurry continued to wake early every day and race through the maze, always following the same route." (Johnson, p.28) They started searching for new cheese as soon as they discovered the disappearance of the old one. Rather than attempt to figure out any deep reasons for the cheese's disappearance, they simply searched for it. "One morning they arrived at Cheese Station C and discovered there was no Cheese. They weren't surprised. Since Sniff and Scurry had noticed the supply of cheese had been getting smaller every day, they were prepared for the inevitable and knew instinctively what to do....The mice didn't overanalyze things. To the mice the problem and the answer were both simple. The situation at Cheese Station C had changed. So, Sniff and Scurry decided to change." (Johnson, p.32) Finally, after searching out several small supplies of cheese, they came upon a large one, and the problem was solved. The mice did reproductive/mechanical work cheerfully every day; they were acting according to the pragmatic model of behavior.

Unlike the mice, the “little people” acted irrationally. Instead of changing themselves as the situation changed, they put a great deal of emphasis on their emotional state. They were upset by the situation. ”They ranted and raved at the injustice of it all. Haw started to get depressed.” (Johnson, p.35) They returned to the same place every day to see if the cheese had returned. They searched for reasons for what had happened, analyzing the situation over and over again with their “complicated brain with its huge belief system” (Johnson, p.37). Eventually, one of them dealt with it successfully; he entered the maze, and after a long and exhaustive search, found some cheese. He thoughtfully saved some for his obsessive friend Hem, who had not gone with him, hoping instead to find his old cheese some day. Thus, the “little people” acted like irrational, theoretically-driven beings who, faced with new contexts, take time to think but not to act.

We see a contradiction in his story, which the following analysis is an attempt at resolving. The contradiction is based on the fact that all three types—pragmatists, rationalists, and conservatives—achieve the same result, if in different ways. If this is the case, why does the author seem to be inclined to support and promote the pragmatic and rational types? As our starting point we took the concepts of Cheese and Happiness.

If cheese represents one’s goal in life—whether vocational, relational, financial, health-related, etc.—then happiness is the moment at which the goal is achieved: the moment at which one gets the job, establishes the relation, gets recognition or money, etc. Happiness is here experienced as a moment in time, a culmination. An alternative model understands happiness as the experience of a constant change of goals and their means of achievement. The former model is pursued by the little people, and the latter by the mice--and evidently by the author as well.

What are the psychological implications of the second concept (the pragmatic one)? Perhaps, as soon as our goal is achieved and we realize the moment of happiness, we even do not stop and evaluate our ability to be happy at all. How long will the new cheese last? Who moved the cheese? We doubt the genuineness of the moment of happiness and the possibility to enjoy it. The agent of the pragmatic model is rushing for new sources of happiness. Inherent, we would claim, in this model is an existential fear, and a tendency to underestimate our own ability to explore and complete the whole gestalt of human emotions (the positive and negative ones. In this model, the ability to grieve and part with the past seems to be dissociated or excluded from this emotional gestalt, as well as the capacity for reflexivity and critical thinking.

The alternative model, regarded by the author as inadequate, is the one pursued by Hem, the “little person” who displays apathy to change. He wishes past back, as he sees past as a model of his entire life which is stability, satisfaction, least made efforts for achieving these two. Thus, he seems to be indifferent to his future which might bring him uncertainty, pains taking in order to achieve satisfaction, and change, as a result of the two, which he fears within the mentioned perspectives. Hem turns out not to be ready for the search of new perspectives. In the table below we will try to reinterpret his behavior in more constructive terms. By this we assume that all the existing types – within the ecopsychological matrix – have or can have a positive function.

Table 1. Interpretations of the image of Hem from the book Who Moved My Cheese (Johnson)

	Hem is regressive radical. S/he decides to wait for the past to come back under any circumstances at any price (no matter what happens to him/her or anybody else).
	Hem is a paradoxical competitor. S/he is the one who wins by losing. Besides, there is always an element of failure in success and vice versa.
	Hem lies doggo: s/he is sure of the correctness of his/her behavior and of the return of cheese to Cheese Station C. Probably s/he is a visionary.
	S/he is basically healthy. S/he doesn't want to pretend that s/he is not really missing the past. His/her willing to reverse life is a grieving experience, which helps to survive.
	Hem is a human being like anybody else and s/he wouldn't put his/her life at

	stake if s/he was not sure of what s/he is doing. His/her defensive mechanisms prompt him/her what to do in this situation.
	Hem is a pathological individual, ready to commit suicide. An attempt to commit suicide may attract professional help. Thus, survival is achieved socially. In human society «weak types» (Pavlov) not only survive through extended system of social help but they (as well as the culture) usually benefit by providing them with an opportunity for self-realisation in spheres, which appreciate, e.g. sensitivity like art, literature, music, etc.
	Hem is a religious person. Any challenge s/he accepts as God's will. The only way to survive is to be patient. There is strong likelihood that Hem will save her/him.
	Hem is a confirmed pessimist. In one of our books we came up with the paradox: "there is no better optimist than a confirmed pessimist" – the latter might strongly believe that his negative prognosis will come true.
	The sphere of Hem's actual development has not yet expired. Thus, s/he cannot be called unsuccessful. His success is different. It lies in the depth of his emotional and cognitive experience.
0	The emotional and cognitive work done by non-pragmatic types (like Hem) under extreme conditions constitutes a resource for future use by pragmatists (like the mice). In fact the latter can increase the speed of their adaptive behavior by assimilating data obtained by their non-pragmatic colleagues. (The principle of social complementarity).
1	Hem is a scholar (critical thinker) preoccupied with a theoretical task which seems to be more important than the problem satisfying immediate needs, s/he is trying to explore the question: Who is the one to move his/her cheese? Without resolving the problem there is no stability in life. S/he doesn't want a fish, his/her goal is fishing, i.e. an access to more or less stable source of survival.
2	Hem is a dialectician: there is no other way to break the circle as to enjoy it to the fullest. There is no personal or social change without stagnation.
3	Hem is a true agent of transformation – real change comes about when the old patterns stop to work. Old patterns are those employed by mice and little people. (Even successful old patterns of mice tend not to finish the gestalt of one's experience, rather they involve fear of emotional expression which is essential to Hem's experience).

These interpretations of the behavior of Johnson's Hem lead us to the conclusion that resistance to change as well as other types of seemingly negative behaviors might be considered as elements in a constructive process of socio-economic transformation of social and personal identity, in emergence of totally new patterns of life (Lushyn, 1999).

One of the distinctive characteristics of successful paradigm change is the understanding – whether implicit or explicit – that survival lies in the inter-communication of different models of reality as well as different socio-economic systems, and that these models and systems constitute a global ecosystem. Since the change of the core metaphor is accompanied by chaotic disorganizational processes, no one undergoing changes of this magnitude can avoid emotional stress – either on the personal or the social level.

REFERENCES

- Johnson, S. (1982) *Who Moved My Cheese?* New York : G. P. Putnam's Sons, 1982.
- Lushyn, P. (1999) *On the Psychology of Man in Transition: How to Survive When Everything Goes Wrong.* Kirovograd: Kod, 1999..
- Lushyn, P. V. (2000) On the essence of the ecopsychological crisis or about the Little Hedgehogs who are indifferent to their destiny). *Applied Psychology and Social Work*, 2000, # 5, p. 5-8.

ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЯ, ЯК ОЗНАКА САМОЗДІЙСНЕННЯ

Кіреєва З.О., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології і психології розвитку особистості

Мазурик В.М., здобувач кафедри загальної психології і психології розвитку особистості

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Особистість є творцем свого життя. Свідомий саморозвиток людини відбивається у особистісному самоздійсненні. На думку О.М.Кокуна [3], однією з основних ознак особистісного самоздійснення є наявність у людини власного проекту життя та твердого наміру його реалізації. С.Д.Максименко вважає, що для проектування життєвого шляху є дві форми прогнозування. Перша з них може бути визначена як «прогноз-план» – вірогіднісне передбачення тривалого розвитку людини в певній галузі її активності. Друга форма може умовно визначатись як «прогноз-подія» – вірогіднісне передбачення поведінки людини у випадку, коли відбувається важлива, кардинальна подія, що змінює основні параметри цього шляху» [1, с.158-159]. З метою вивчення особливостей проектування життєвого шляху особистості, нами вивчалися особливості побудови життєвих планів і перспектив у дівчат у віці ранньої дорослості. В нашому дослідженні ми застосували проєктивну методику «Мій життєвий шлях», яка є комплексним способом психологічної діагностики. В результаті проведеного дослідження ми отримали репрезентації - проектування життєвого шляху дівчатами в віці ранньої дорослості. Малюнки - проектування життєвого шляху ми розподілили на 4 групи: 1) репрезентації - проектування у вигляді схеми – скрипту (78%), 2) обмежені проектування (15%), 3) репрезентації-проектування «Пори життя жінки» (5%); 4) проектування – «абстракції» (2%).

На малюнках першої групи присутня ілюстрована послідовність подій свого життя від минулого до майбутнього. У пред'явлених проектуваннях майбутнє, неодмінно буде життєрадісним, буде мати позитивний емоційний тон і пронизано тільки оптимістичними очікуваннями, що узгоджуються з дослідженням З.О. Кіреєвої згідно з яким, показано, що для 43% досліджуваних цього віку найбільш важливим є майбутнє [2]. Згідно проектувань життєвого шляху першої групи, випробувані розуміють життя цілісно – як єдино спрямований неухильний рух до старості, вслід за М.Фуко. Але така стадіальність не пов'язана з реальністю, бо в неї не враховані несподіваності, на які багато кожне життя. Отже особливістю проектування життєвого шляху дівчатами цієї групи є лінійна траєкторія життя, яка позитивно окрашена з ігноруванням несподіванок, випадковостей, раптових змін, складностей життя. Крім того, в проектуваннях не має множинності руху без переважаючого напрямку, що отримало назву в постструктуралізмі терміном «ризом». Також, імовірно, випробуваними переноситься інтерпретація їх позитивного минулого на майбутнє, відомо, що події хронологічного минулого, з реалізованими зв'язками в психологічному часі дають сили для подальших досягнень.

Друга група – це обмежені проектування. Ми назвали їх: « Що далі буде?». Вони обмежені навчанням в університеті у теперішній час. В них представлені ретроспективні і сьогоденні інтерпретації. Можливо, в них відбивається насиченість теперішнього часу та більш повноцінне його переживання та переопрацювання, що призводить до глибшого розуміння та інтерпретації власного життєвого досвіду або імовірно, що нові стадії життя не конструюються з попередніх, а будуть вибудованими з існуючих контекстів: економічних та персональних.

Третя група проектувань життєвого шляху - «Пори життя жінки». В них ми бачимо демаркацію вікових періодів буття жінки, пов'язаних з фізичними перетвореннями в організмі жінок.

Четверту групу проектувань ми назвали «Абстракції». Відомо, що кожен рух тісно пов'язаний з відповідними процесами в психіці через рівні побудови рухів центральної

нервової системи (згідно Н. Бернштейну), тому нестандартність цих малюнків показує рівень самобутності особистості та на певну частку креативності в проектуваннях власного життєвого шляху.

Таким чином, у дівчат періоду ранній юності проектується модель власного життя, яка містить пріоритетні та стереотипні події характерні для спільноти. Проектування власного майбутнього відрізняється масштабністю, але слабкою продуманістю, нереалістичним оптимізмом без урахування життєвих обставин і можливостей, які надає суспільство в даний момент. Стратегія бачення власного майбутнього стосується сімейної сфери, професійної самореалізації, досуга. Не виявлено мотивації в удосконаленні своєї особистості. Проектування життєвого шляху знаходиться між раціональної формою прогнозування (життєвою програмою) і іраціональною формою прогнозування (мрією). Так за критеріями цілісності і позитивності це є життєва програма, але не враховуються кроки досягнення і вольові зусилля, за критерієм інтимності образу майбутнього і наочності це – мрія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С.Д. Психологія особистості : підручник. / С.Д. Максименко К.С.Максименко, М.В. Папуча. - К.: ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
2. Киреева З.А. Развитие сознания, детерминированное временем: Монография / З.О. Кіреєва. – . – Одесса: ВМВ, 2010. – 384 с.
3. Кокур О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О.М. Кокур // Практична психологія та соціальна робота. - 2013. - № 9. - С. 1 - 5..

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МЕНЕДЖЕРІВ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

Чернявська Т.П. – д. психол. н., професор
Кафедра диференціальної і спеціальної психології
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Актуальність дослідження проблеми мотивації професійної діяльності менеджерів виробничих підприємств зростає у зв'язку з інтеграцією України в європейській простір, що посилює необхідність у висококваліфікованих спеціалістах в кожній галузі і спричиняє необхідність удосконалювати рівень підготовки і формування майстерності кожної особистості з метою її успішної адаптації до ринкових вимог. Вимоги сучасності значною мірою підвищують попит на фахівців із менеджменту, мотивованих на ефективну професійну діяльність, які спроможні виконувати професійні обов'язки на високому рівні. Ефективність діяльності виробничого підприємства обумовлена не лише виробничими та управлінськими технологіями, але і психологічними факторами, які дають якісний імпульс розвитку підприємства, забезпечують його зростання.

Професійної мотивації менеджера – одне з ключових питань, розв'язавши яке можна вийти на високий рівень ефективності діяльності, тому ця проблема частіше привертає увагу керівників виробничих підприємств і практичних організаційних психологів останніми роками.

Метою даних тез - є психологічне дослідження особливостей професійної мотивації менеджерів виробничого підприємства.

Аналіз літературних джерел свідчить, що проблема професійної мотивації менеджера не досить вивчена, хоча і згадувалась у працях, присвячених теорії та практиці менеджменту [1; 6].

Для осмислення окреслених питань велике значення мають наукові праці, у яких розкриті психологічні аспекти змісту управління (Л.М. Карамушка, М.Х. Мескон, Ф. Хедоурі і ін.), місце та роль керівника в управлінському процесі (С.Г. Молл, В.П. Казмиренко, С.Г. Москвичов і ін.).

Проблему мотиваційної сфери особистості вивчали такі учені: О.О. Бодалєв, Є.П. Ільїн, В.В. Ковальов, О.М. Леонтєв, В.С. Мерлін і ін.

Оптимальна структура мотиваційної сфери особистості ефективного менеджера, на нашу думку, та, в якій переважають: високі цінності-цілі, спрямовані на реалізацію корпоративної місії підприємства; позитивні мотиваційні диспозиції; стійкі і збалансовані емоційно-вольові компоненти.

Цінності-цілі ефективного менеджера спрямовані на: максимізацію цілей; внутрішній локус контролю; реалістичний рівень домагань; націленість на ефективні організаційні зміни; відношення до роботи як до цінності, в яку вкладаються всі сили і всі здібності (Дж. Коттер, Р. Оллпорт, Т.П. Чернявська, Ю.М. Швалб і ін.).

Мотиваційні диспозиції включають: мотиви досягнення; інтерес займатися діяльністю менеджера; збалансовану спрямованість «на справу» і на «взаємодію»; пізнавальні інтереси; внутрішні потреби розвитку і зростання; прагнення до самонавчання (Х. Хекхаузен, Ю.М. Швалб і ін.).

Навіть дуже сильні домагання, професійні амбіції і просто особистісні потреби безплідні за відсутності ефективного психологічного механізму, що реалізує волю в конкретні рухи, дії, професійної управлінської діяльності.

Основною метою в діяльності менеджера є досягнення високих результатів власних і персоналу, яким він управляє. Високий рівень мотивації впливає на професійне самовизначення; на задоволеність своєю працею; на успішність і ефективність діяльності.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отримані в дослідженні результати дозволяють:

- розширити уявлення, що існують в психології менеджменту, про змістовне навантаження психологічних чинників розвитку професійної мотивації менеджерів виробничого підприємства;

- орієнтуючись на розглянуті питання, організаційні психологи і менеджери можуть оцінити рівень професійної мотивації зараз і перспективи її подальшого розвитку, а також використовувати особливості мотиваційної сфери у розробці програм розвитку особистості та діяльності менеджерів;

- поліпшити процеси підбору, розставлення і особистісного розвитку персоналу, приділяючи особливу увагу формуванню професійної мотивації.

Результати дослідження використовуються і можуть знайти подальше вживання в напрямках:

- розробки навчально-методичних матеріалів і програм спецкурсів, присвячених вивченню проблем професійної мотивації в менеджменті;

- розробки матеріалів тренінгу по формуванню і розвитку професійної мотивації менеджерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 512 с.
2. Карамушка Л.М. Психология управління / Л.М. Карамушка. – К.: Київський міжнародний університет, 2002. – 268 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов.–М.: Прогресс, 1996. –348 с.
4. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалев, А.А. Бодалев. – М., 1988. – 192 с.
5. Москвичев С.Г. Мотивация, деятельность и управление /С. Г. Москвичев. – Киев-Сан-Франциско, 2003. – 492 с.
6. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. СПб.: Речь, 2001. – 240 с.
7. Чернявская Т.П. Психология успешности личности в бизнесе /Т.П. Чернявская. – Одесса: Астропринт, 2010. – 288 с.
8. Швалб Ю. М. Практична психологія в економіці та бізнесі / Ю.М. Швалб, О.В. Данчева. – Київ: Лібра, 1998. – 270 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ.

Посная А.Г., магістр психології

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

Психологічна наука другої половини ХХ сторіччя зробила спробу зрозуміти й описати не тільки такі психічні реалії, на осмислення яких раніше претендувала лише філософія, але і практичні методи роботи, які до початку ХХ сторіччя були прерогативою майже винятково релігії. До таких явищ належить потреба людини трансцендувати самого себе, розширити межі свого досвіду, реалізувати весь свій потенціал. Ця потреба отримала назву прагнення до самоактуалізації.

Найчастіше процес самоактуалізації розглядається як щось безумовне - позитивне, що не має ніяких "тіньових сторін". При такому підході стан тривоги і особистісна тривожність здаються чимось, що прямо протилежно самоактуалізаційній тенденції, що повинна зникнути при досягненні самоактуалізації. Однак при більш глибокому розгляді з'ясується, що особистісне зростання і прояв людського потенціалу - це складний і драматичний процес, при якому можливе загострення стану тривоги і, можливо, на певному етапі - посилення особистісної тривожності як властивості особистості. Дане уявлення ми знаходимо в роботах багатьох класиків екзистенціально-гуманістичної психології (Р. Мей, А. Маслоу, Дж. Бьюдженталя)

Таким чином, актуальність дослідження цієї проблеми як у теоретичному, практичному, так і у соціальному плані і зумовила вибір теми дослідження: «Дослідження взаємозв'язку самоактуалізації та рівня тривожності».

Мета дослідження: вивчити взаємозв'язок між показниками самоактуалізації та рівня тривожності особистості

Методи дослідження:

Теоретичний аналіз наукових джерел і літератури;

Психодіагностичні методики:

Методика «Шкала самооцінки тривожності» Р. Спілбергера;

Опитувальник самоактуалізації особистості (версія САМОАЛ) А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної;

Метод колірних виборів М. Люшера;

Опитувальник термінальних цінностей М. Рокіча).

Методи статистичної обробки даних: підрахунок показників описової статистики, кореляційний і дисперсійний аналізи, а також методи непараметричної статистики.

Результати емпіричного дослідження та їх обговорення.

Емпіричною базою дослідження були студенти сімох студентських груп різних курсів, які проходять навчання на гуманітарних факультетах Одеського національного університету імені І.І. Мечникова загальною чисельністю 120 чоловік. Серед досліджуваних були представники 3-го, 4-го та 5-го курсів денних відділень. Переважали особи жіночої статі: 83 проти 37 досліджуваних чоловічої статі. Середній вік досліджуваних становив 21,583 роки. Всі досліджувані характеризувались високим ступенем мотивації і відповідальним ставленням до дослідження, що проводилось.

На першому етапі емпіричного дослідження був проведений дескриптивний аналіз отриманих даних – розраховані міри центральної тенденції і розсіювання значень показників «Шкали самооцінки тривожності» і «Самоактуалізаційного тесту».

Описові статистики для показників опитувальника «Шкала самооцінки тривожності» у групі студентів гуманітарних факультетів

Шкала	Me	M	σ	Min	Max
Актуальна (реактивна) тривога	3	3	1	1	5
	4,200	2,500	1,588	4,000	8,000

Особистісна тривожність	3	3	1	2	6
	9,933	9,000	0,948	2,000	2,000

Досліджуючи взаємовплив між показниками тривожності і самоактуалізації студентів гуманітарних спеціальностей ми застосували коефіцієнт кореляції Пірсона.

В результаті кореляційного аналізу було виявлено, що переважна більшість коефіцієнтів кореляції між параметрами «Самоактуалізаційного тесту» і «Шкали самооцінки тривожності» не є статистично значущими ($p > 0,05$). Виключення з цього правила становили наступні шкали «Самоактуалізаційного тесту». Показник орієнтації в часі виявив досить суттєві кореляції з усіма компонентами тесту Спілбергера. Коефіцієнти кореляції та їхня статистична значущість були наступними: актуальна тривога ($r = -0,27$; $p < 0,01$), особистісна тривожність ($r = -0,29$; $p < 0,01$). Отже, правильно орієнтовані у часі студенти гуманітарних факультетів, які розглядають час в єдності минулого, теперішнього і майбутнього, здатні виявляти меншу тривожність, зокрема у диспозиційному сенсі.

Таким чином, тривожність та самоактуалізацію на даному контингенті можна розглядати як ортогональні виміри. Для того, щоб структурувати вибірку згідно цим вимірам, ми по-перше виділили підвибірки студентів із різним рівнем тенденції до самоактуалізації. В першу підвибірку потрапили ті студенти, які набрали 50% балів за сумою всіх шкал опитувальника «Самоактуалізаційний тест». Таких досліджуваних було 72 особи, що становило 60% від всієї вибірки. Ця підвибірка студентів була позначена як «Студенти з високою тенденцією до самоактуалізації». Відповідно інші студенти – ті, що набрали менше 50% балів за сумою всіх шкал Самоактуалізаційного тесту склали підвибірку, позначену як «Студенти з низькою тенденцією до самоактуалізації». Таких студентів нараховувалось 48 осіб, що складало 40% від всієї вибірки дослідження.

За параметром тривожності кожна підвибірка була розбита на дві рівні групи таким чином, що одну групу потрапили студенти із високими рівнями актуальної (реактивної) тривоги та особистісної тривожності, а в контрастну – із низькими рівнями актуальної (реактивної) тривоги та особистісної тривожності. Для виокремлення груп використовувався медіанний критерій. Оскільки обидві підшкали опитувальника «Шкала самооцінки тривожності» були тісно пов'язані одне з одною (на нашій вибірці $r = 0,78$; $p < 0,01$), то в більшості випадків в групах високотривожних студентів виявлялись досліджувані з вищими ніж медіанне значеннями актуальної тривоги та особистісної тривожності. Відповідна картина спостерігалась і в групі низько тривожних студентів. В тих випадках, коли у студента спостерігалась підвищена актуальна тривога у сполученні зі зниженою особистісною тривожністю чи навпаки, досліджуваний був віднесений до тієї групи у відповідності до домінуючої тенденції.

Отже, група низькотривожних студентів з високою тенденцією до самоактуалізації нараховувала 36 осіб, аналогічна кількість студентів містилась у другій групі – високотривожних студентів з високою тенденцією до самоактуалізації. Третя група нараховувала 24 студента, які за своїми психологічними характеристиками були низькотривожними та мали низьку тенденцію до самоактуалізації. Четверта група також складалася із 24 студентів, яким були властиві високі рівні тривожності та низький рівень тенденції до самоактуалізації. Надалі досліджувались лише респонденти першої та другої групи.

Таким чином, досліджені студенти характеризуються збалансованим і помірним реагуванням на фактори, що викликають тривогу.

ВИСНОВКИ

1. У результаті теоретичного аналізу існуючих підходів до психологічних феноменів тривожності та самоактуалізації було встановлено, що сучасний стан дослідження проблеми тривожності характеризується недостатністю акмеологічного аспекту вивчення проблеми, зокрема у парадигмі процесу самоактуалізації особистості.

2. Досліджені студенти характеризуються збалансованим і помірним реагуванням на фактори, що викликають тривогу. Тривожність та самоактуалізацію на даному контингенті можна розглядати як ортогональні виміри. Згідно цим вимірам було виокремлено чотири групи студентів із високим і низьким рівнями тривожності та самоактуалізації.

3. Для низькотривожних студентів з тенденцією до самоактуалізації менш характерними є впевненість у завтрашньому дні, оптимістичність, прагнення розширювати соціальну активність. Для високотривожних студентів, що прагнуть самоактуалізації більш властивим є психосоматичне реагування на наявні труднощі та схильність до активно-захисної позиції по відношенню до середовища.

4. Рівень блокади й внутрішньої конфліктності у студентів з тенденцією до самоактуалізації та високою тривожністю на 20% вище ніж у студентів з тенденцією до самоактуалізації та низькою тривожністю. Студенти які характеризуються тенденцією до самоактуалізації та низькою тривожністю, у порівнянні зі студентами з високою тривожністю, активніше реалізують те, що можна реалізувати в житті, цінують те, що мають, і знижують цінність того, що недоступно. Вони повніше використовують власні можливості, однак у них менше виражене прагнення бажати й цінувати те, що виходить за межі можливого. У свою чергу, у студентів, у яких цей шлях до самоактуалізації супроводжується високим рівнем тривожності, реалізоване і доступне активніше знецінюється, а недоступне здається більш значущим і важливим. Для них саме дефіцит об'єктів, здатних задовольнити потребу, інтенсивніше підвищує їхню валентність, спонукальну силу, а вдоволена потреба перестає бути актуальною, і тому оцінка цінності об'єктів, її задовольняючих, знижується.

5. Запропонована корекційно-розвиваюча програма для студентів гуманітарних факультетів, спрямована на піднесення їхніх потреб. Ця програма склалась із одного вступного заняття і п'яти основних занять. Цілями програми були психологічний розвиток і супровід студентів у виховно-освітньому просторі, саморозвиток і самоактуалізація особистості на основі самоаналізу, одержання психологічних знань, формування життєвих цілей і цінностей, корекція самооцінки й рівня домагань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александр Ф. Человек и его душа: познание и врачевание от древности и до наших дней / Ф. Александр, Ш. Селесник. - М. : Прогрес - Культура, 1995. - 608с.
2. Афифи А. Статистический анализ: Подход с использованием ЭВМ / А. Афифи, С. Эйзен. - М.: Мир, 1982. - 488с
3. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. - Л.: Наука, 1988. - 270 с.
4. Бороздина Л.В. Увеличение индекса тревожности при расхождении самооценки и притязаний / Л.В. Бороздина, Е.А. Залученова // Вопросы психологии. - № 1. - 1993. - С.104-113.
5. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов - СПб.: Питер, 2001. - 528 с.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ І РІВНЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Каменська Н.Л., кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психології розвитку

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Актуальність дослідження цієї проблеми пов'язана з тим, що психологічні дослідження вказують, що соціальний інтелект має велике значення для соціальної адаптації молодого людини в сучасному суспільстві, сприяє правильному вибору майбутньої професії.

Соціальний інтелект досить складне і широке поняття, яке не має єдиного трактування. Різноманітність підходів до вивчення соціального інтелекту демонструє неоднозначність його структури. Великий внесок у розвиток вивчення соціального інтелекту внесли Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, М. Саллівен, Е. Торндайк та ін.

Рівень соціального інтелекту грає велику роль в професійній сфері людини. Високий рівень соціального інтелекту сприяє професійному становленню в системі стосунків людина-людина. У той же час особи з низьким рівнем соціального інтелекту схильні до більшого ризику недостатньої адаптації молодого людини в соціальному середовищі, що постійно змінюється.

Юнацький вік представляє собою дуже важливий період для формування професійних переваг. Саме в цей період створюються життєві плани, вирішуються питання - ким бути (професійне самовизначення) і яким бути (особистісне або моральне самовизначення). Самовизначення, як професійне, так і особистісне, стає центральним новоутворенням ранньої юності. Це нова внутрішня позиція, включає усвідомлення себе як члена суспільства, прийняття свого місця в ньому. Усвідомлення часової перспективи і побудова життєвих планів потребує впевненості в собі, в своїх силах і можливостях. Можна говорити про загальну стабілізацію особистості в цей період. Інтенсивно розвивається саморегуляція, підвищується контроль за своєю поведінкою, проявом емоцій. Настрій в ранній юності стає більш стійким і усвідомленим.

В юнацькому віці соціальний інтелект набуває певного рівню, який може впливати на професійне самовизначення.

Ми поставили за мету виявити взаємозв'язки соціального інтелекту і професійного самовизначення в період ранньої юності. Дослідження проводилося на базі Одеської Маріїнської гімназії. В роботі були використані методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда та М. Саллівена та опитувальник професійних переваг Дж. Голланда.

В результаті дослідження з'ясувалося, що учні 10-их класів здатні передбачити наслідки поведінки, передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу даних ситуацій, на розумінні почуттів думок і намірів учасників комунікації мають «приблизно» 87% учнів. Здатністю правильно оцінювати стан почуття і наміри людей по їх невербальних проявів мають 92% учнів. Найвищий рівень результатів показали учні, що володіють високою чутливістю до характеру і відтінкам людських взаємин, які вміють швидко і правильно розуміти мовну експресію володіють 97%. Здатність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці мають 89% учнів.

Однак із загальної композитної оцінки по тесту соціального інтелекту виявилось, що не дивлячись на досить високі показники по окремих субтестах загальна композитна оцінка виявилася досить низькою - 61,5% учнів показали рівень соціального інтелекту нижче середнього показника і середнім рівнем володіли 33,3% учнів.

Учні в цілому віддавали перевагу професіям по соціальному, підприємницькому та артистичному типам. На другому місці опинилися професії за реалістичним і інтелектуальним типам і на останньому місці - професії по конвенціональному типу.

Юнаки віддають перевагу інтелектуальній спрямованості професій, а дівчата – соціальній. Інтелектуальний тип надає перевагу наступним видам діяльності: збір інформації, її систематизація, аналіз; виконання складних або абстрактних завдань;

вирішення проблем через роздуми, аналіз гіпотез і теорій; незалежна, самостійна робота з опорою на самого себе; виконання наукової чи лабораторної роботи. Соціальний тип надає перевагу наступним видам діяльності: орієнтація на роботу в групі з людьми, а не з предметами; навчання, пояснення, роз'яснення; надання допомоги, консультування; організація групових заходів, ведення дискусій;

Кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена виявив силу зв'язків і їх спрямованість. Показник субтесту №3 (Вербальна експресія) пов'язаний з вибором професії конвенційного типу. Зв'язок прямий $R = 0,478$ ($p < 0,05$). Це означає, що такий тип професії пов'язаний з розвинутою здатністю реагувати на невербальні стимули (а з них створювати цілісні портрети). Здатність взаємодіяти пов'язана з професіями конвенційного типу, зв'язок прямий $R = 0,439$ ($p < 0,05$), - це значить що вони не тільки розуміють логіку а й спрямовані на взаємодію. Перевага в професіях інтелектуального вибору пов'язана з професіями по конвенціональному вибору. Зв'язок зворотний $R = -0,565$ ($p < 0,05$), ті хто обирає професії інтелектуального типу не мають конвенційної спрямованості. Ті хто вибирають професії реалістичного типу не схильні вибирати професії артистичного типу $R = 0,395$ ($p < 0,05$). Таким чином ми з'ясували, що професіям конвенційного типу віддає перевагу більшість учнів, очевидно, це пов'язано з побоюванням брати на себе відповідальність. Конвенціональний тип надає перевагу наступним видам діяльності: робота, яка вимагає уваги до деталей і акуратності; управління офісним обладнанням.

Таким чином рівень соціального інтелекту впливає на професійне визначення юнаків.

ЛІТЕРАТУРА.

Лунова О. В. Социальный интеллект — условие успешной карьеры // Знание. Понимание. Умение. — 2006. — № 1. — С. 53—58.

Михайлова (Алешина) Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта: Методическое руководство. 2-е изд. - СПб.: ГП «ИМАТОН», 2002. - 56с.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ АКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА В СИТУАЦІЯХ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Богач О. В.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету

Прийняття моральних рішень особистістю в сучасних умовах трансформації усталених цінностей та орієнтирів набуває виняткової важливості. Життєва практика засвідчує, що людина не завжди виявляється здатною адекватно взаємодіяти із суперечливими зовнішніми умовами та обставинами життя, тому здійснює вибори, які часто не узгоджуються з її власною системою цінностей, або уникає їх, перекладаючи відповідальність на інших.

Визначення ситуації морального вибору як цілісної системи, що складається на основі взаємодії зовнішніх умов, психічного стану суб'єкта та його внутрішнього реагування на обставини, потребує додаткового розгляду активності особистості як суб'єкта моральної діяльності, завдяки чому вона набуває спроможності виходити за межі ситуаційних умов і обставин, бачити максимум альтернатив, а за необхідності й конструювати їх, виявляти власну компетентність під час морального вибору. Аналіз детермінуючих чинників активності суб'єкта в ситуаціях морального вибору є метою дослідження.

Значний внесок у дослідження вчинкової активності суб'єкта зробили К. Абульханова-Славська, Ф. Василюк, І. Маноха, В. Роменець, В. Татенко, Т. Титаренко, В. Чернобровкін та ін. [1;3;6; 8;9;10]. Концептуальні погляди науковців лягли в основу виділення основних аспектів активності суб'єкта з урахуванням смислової та процесуальної сторін рішення.

Смисловий контекст рішення визначається внутрішньою готовністю особистості зайняти свідому, відповідальну та самостійну позицію власного авторства під час взаємодії з ситуацією морального вибору, розв'язання її ціннісного протиріччя.

Процесуальний контекст базується на класичній моделі процесу прийняття рішення й складається з таких етапів: сприймання і розуміння умов ситуації; вироблення варіантів рішення; вибір рішення та усвідомлення наслідків вибору. Кожний етап рішення ситуації, що містить ціннісне протиріччя має певні особливості перебігу, проте спільною ознакою для всіх є їх «вибірковість», оскільки проходження кожного етапу потребує від особистості актуалізації власних моральних орієнтирів.

Тільки врахування єдності цих двох сторін дозволяє проаналізувати вирішення ситуації морального вибору як наповнений особистісним смислом процес активності особистості зі всіма особливостями його детермінації.

Сформованість моральної активності як здатності до вчинку визначається за допомогою вміння особистості любити як вихідного принципу її альтруїстичної спрямованості. Відстоюючи наукове гасло – «особистість починається з любові», С. Максименко доводить, що саме любов як найвище людське почуття є засобом моральної творчості суб'єкта. Отже, якщо рушійною силою мотиву рішення особистості виступає любов, повага до іншої людини, що дозволяє сприймати її як рівну собі, без зовнішнього контролю й примусу відмовляється від тих бажань, що часто заважають робити вибір, ураховуючи інтереси іншої людини. Такий вибір називається ініціативним, на протипагу виконавському, коли інша людина сприймається як безумовний авторитет, та демонстративному, що базується на ставленні до іншого, як нижчого статусом за себе.

Розглядаючи чинники моральної активності як такі, що сприяють можливості суб'єкта дистанціюватися як від впливів зовнішніх умов і оточення, так і від тих принципів, на яких будувалася його попередня поведінка, гнучко здійснювати вибір між детермінантами та альтернативами рішень, діяти і утримуватися від дій, необхідно констатувати, що на процесі духовного становлення особистості здійснюють певний вплив також ті соціальні умови, у яких вона живе й виховується. Зовнішні умови розвитку суб'єктності, як зазначає В.

Чернобровкіна, існують, проте вони діють не стільки на основі механізму інтеріоризації, скільки формуються при домінуючому впливі внутрішніх потенцій, функціональних за своєю природою актів психічної активності. Процеси актуалізації (здіяння) її суб'єктних якостей стають можливими при відповідному ставленні оточуючих людей, яке містить надання незалежності й свободи дитині, як можливості виявляти самостійність у спробах власних виборів, під час яких вона напрацьовує свій досвід відповідального ставлення до життя. При домінуванні протилежного ставлення індивід постає як об'єкт впливу інших людей або зовнішніх обставин, неприйняття значущими близькими ставить його в позицію об'єкта оцінювання, а контроль перетворює в об'єкт тиску і примусу [10, с. 234 – 241].

Вирішення ситуацій морального вибору визначається як особлива моральна діяльність – свідома, цілеспрямована активність особистості, яка реалізує свої ціннісно-сміслові та моральні позиції й настанови в процесі вибору. Такий підхід дозволяє розглядати прийняття рішення в ситуації морального вибору як когнітивно-особистісний процес, структура якого містить мету, результат, засоби досягнення результату, мотивацію, критерії оцінки та правила вибору й складається з етапів, які проходить людина під час рішення в усіх інших видах діяльності: сприймання та розуміння умов ситуації, вироблення гіпотез, вибір рішення та його перевірка.

Специфічною особливістю прийняття рішення в ситуації, що містить ціннісне протиріччя, є поєднання процесуальної та смислової сторін. Процесуальна сторона є важливим, проте не вирішальним, фактором реалізації смислової сторони. Якість прийняття рішення залежить від активності особистості як суб'єкта морального вибору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Боришевський М. Й. Моральна саморегуляція поведінки особистості: понятійний апарат / М. Й. Боришевський. – К., 1993. – 23 с.
3. Василюк Ф. Е. Психотехника выбора / Ф. Е. Василюк // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – С. 283 – 313.
4. Гиппенрейтер Ю. Б. О природе человеческой воли / Ю. Б. Гиппенрейтер // Психол. журн. – 2005. – Т. 26. – № 3. – С. 15 – 24.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
6. Маноха І. П. Подолання конфліктної ситуації в процесі прийняття рішення. Вибір у критичній ситуації. Розв'язання ситуації у колі вчинкових моральних дій / І. П. Маноха // Основи психології / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1995. – С. 493 – 498.
7. Психологія суб'єктної активності особистості / відп. ред. В. О. Татенко. – К., 1993. – 228 с.
8. Татенко В. О. Логіка визначень вчинку як осередку психічного / В. О. Татенко, В. А. Роменець // Основи психології : підручник / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 4-е вид., стер. – К. : Либідь, 1999. – 632 с.
9. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
10. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень: монографія / Володимир Миколайович Чернобровкін : ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Вид. друге, перероб. і доп. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛІНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 448 с.
11. Шрейдер Ю. А. Лекции по этике / Ю. А. Шрейдер. – М. : Мирос, 1994. – 135 с.

Секція № 7.

Релігія в мультикультурному соціумі.

Секція № 7.
Релігія в мультикультурному соціумі

**РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН:
ПСИХОЛОГО-ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ АНАЛІЗУ.**

Мальцев О.В.

Кандидат психологічних наук,

викладач кафедри фундаментальних дисциплін МАУП

Науково-дослідний інститут «Міжнародне судьбоаналітичне співтовариство», Україна

Релігійна діяльність як психологічний феномен давно є предметом вивчення світової науки, сучасна теоретична та емпірична база якої була закладена засновниками релігій та їх послідовниками, видатними філософами та психологами в концепціях яких виокремлювались психологічні та історичні вектори аналізу.

Історичний період кінця ХІХ – початку ХХ ст. знаменувався бурхливим розвитком наук, визначними відкриттями. Більшість провідних тогочасних філософів та психологів звертала увагу на такий важливий у житті, психічній діяльності людини феномен, як релігійна діяльність.

Могутній поштовх становленню досліджень релігійної діяльності дали здобутки етнографії, порівняльної лінгвістики, міфології, релігієзнавства, соціології, соціальної психології. Вони пов'язані з науковими дослідженнями, які узагальнили величезні за обсягом і різноманітні за тематикою матеріали про вірування, культу, міфи, мислення, мовлення та інші особливості психіки і культури первіснообщинних спільнот (Г. Спенсер, Д.Дж. Фрезер, Е.Б. Тейлор, Б.К. Маліновські, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Г. Тард, Е. Дюркгейм, В. Вундта та ін.). В. Вундт вважав релігію, багатоплановим феноменом, хто хоче психологічно дослідити її походження, той повинен проникнути в сукупність явищ релігійного життя і спробувати прослідкувати відношення окремих факторів один до одного і до інших життєвих явищ. Тому, вважав Вундт, психологія релігії є частиною психології народів, а релігійні феномени можна психологічно пояснити лише на соціальній основі.

У більшості тодішніх концепцій виразно окреслювались саме психологічні вектори аналізу. До того ж релігійно-психологічними за рівнем і змістом аналізу були й процеси у філософії, пов'язані з так званою «смертю Бога» – поширенням і поглибленням безвір'я, атеїзму, намаганнями осмислити становище людини в світі без Бога, його піклування і захисту. Зауважимо, що найґрунтовніші розвідки щодо цієї проблематики належать датчанину С. К'еркегору, мислителю Ф. Достоевському, Л. Шестову, М. Бердяєву, С. Франку, представникам німецької філософії Е. Гуссерлю, М. Хайдеггеру, К. Ясперсу. Дослідження усіх цих науковців актуалізували психологічні трактування релігійних феноменів. Вони значною мірою поглибили та розширили релігійно-психологічні конструкції, вибудовані давньогрецькими філософами Платоном, А. Аврелієм, нідерландським філософом Б. Спінозою, німецькими філософами І. Кантом, Ф. Гегелем.

Психологічні теорії, присвячені релігії, визнають, що релігійні переконання мають вплив на оцінку стресових подій. Так, ще З. Фрейд [4] у роботі «Майбутнє однієї ілюзії» вказував, що релігія дає відчуття комфорту за рахунок зниження тривожності індивіда стосовно життя в непередбачуваному і небезпечному світі. З іншого боку, Е. Фромм [5], писав, що в важких життєвих ситуаціях релігія забезпечує людині можливість отримати відчуття майстерності та контролю. З точки зору психодинамічної парадигми релігія, як частина культури, забезпечує механізми, які контролюють природню деструктивність людей, викликану їхнім нарцисизмом і сексуальними імпульсами. Водночас, представники соціобіологічної парадигми стверджують, що в релігійній діяльності відбувається перехід індивіду від обмеженого родинного альтруїзму до культурального альтруїзму [1] або розширеного взаємного альтруїзму [2].

Гіпотеза, що релігія існує для того, щоб контролювати поведінку людей, є однією з найстаріших гіпотез в науковому вивченні релігії (наприклад, Е. Дюркгейм, Б. Малиновський). У статті М. Маккаллух було розширено цю лінію мислення шляхом оцінки доказів, що мають відношення до пропозиції, що релігія також забезпечує поведінку опосередковано шляхом сприяння самоконтролю і саморегулюванню. Автори прийшли до висновку, що релігія, самоконтроль і саморегулювання дійсно тісно пов'язані між собою [3].

Таким чином, слід констатувати відсутність наукових розвідок, в яких дослідження релігійної діяльності розглядались би як цілісне, системне утворення, що має певну структурованість і, зазнаючи певних трансформацій, набуває нових інваріативних значень, наприклад, чинника, що сприяє суб'єктивному відчуттю безпеки існування. Отже, назріла об'єктивна необхідність в аналізі, систематизації різноманітних підходів до проблем осмислення релігійної діяльності. Відсутність таких розробок суттєво стримує її розвиток, не сприяє комплексному, міждисциплінарному її дослідженню, що, безперечно, позначається на дослідженнях як в сфері загальної та історії психології так і релігієзнавства.

Література:

Batson C.D. Sociobiology and the role of religion in promoting prosocial behavior / C.D. Batson // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1983. - № 45. – P. 1380–1385.

Kirkpatrick L.A. Toward an evolutionary psychology of religion and personality / L.A. Kirkpatrick // *Journal of Personality*. – 1998. - № 67. – P. 921–952.

McCullough M.E. Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications / M.E. McCullough, B.L. Willoughby // *Psychol Bull.* – 2009. - № 135(1). – P. 69-93.

Freud S. The future of an illusion / S. Freud. – New York: Norton, 1961. – 87 p.

Fromm E. Psychoanalysis and religion / E. Fromm. - New Haven: Yale University Press, 1950. – 119 p.

ОЦІНКА СХІДНИМИ І ЗАХІДНИМИ УКРАЇНЦЯМИ РОЛІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ НЕЗГОД У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОМУ КОНФЛІКТІ НА ДОНБАСІ

Васютинський В. О.

Доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ

Важко переоцінити історико-політичне та соціально-психологічне значення воєнного конфлікту на Донбасі. Мова не тільки про конкретні події, пов'язані із загостренням ментальних внутрішньоукраїнських суперечностей, що їх радикалізувало збройне втручання Росії. Має місце крайня поляризація поглядів і позицій щодо історичної долі українського суспільства й державності, вирішального вибору між проросійськими і проєвропейськими цінностями. Загибель десяткох тисяч цивільних і військових осіб, масштабні бойові дії і руйнування спричинилися до величезного емоційного сплеску, посилили взаємну неприязнь між представниками протилежних політичних спільнот, аж до ненависті.

Сьогодні нелегко говорити про зміст і шляхи майбутнього примирення, проте без оцінки відповідних перспектив мирне врегулювання конфлікту є неможливим. На одному з етапів вивчення психологічних чинників ціннісного порозуміння в Україні у серпні 2016 р. за методом напівстандартизованого інтерв'ю було опитано 50 мешканців м. Маріуполя Донецької обл. У статевій структурі вибіркової сукупності мав місце перекис у бік перевищення частки жінок (62%) порівняно із загальною структурою населення великих міст України. За віком респонденти розподілилися пропорційно такій структурі. У вересні аналогічне опитування проведено у Львові, де відтворено статево-вікову структуру маріупольської вибірки.

Серед інших поставлених в інтерв'ю запитань було й таке: «Яку, на ваш погляд, роль – позитивну чи негативну – у подіях на Донбасі відіграла релігія?». Якщо респондент мав труднощі з пошуком відповіді на запитання або відразу ж відповідав, що релігія не відіграла жодної ролі, йому пропонували оцінити можливе значення протистояння православних церков Київського і Московського патріархатів, тобто додатково спонукали до пошуку більш змістовної відповіді.

Оцінюючи роль релігії, респонденти найчастіше відповідали на це запитання негативно, вважаючи, що ані релігійні, ані конфесійні чинники не вплинули на розгортання подій. Додаткове спонукання до відповіді не змінило їхньої думки. Такими виявилися відповіді 44 опитаних, у т. ч. 23 маріупольців і 21 львів'янина. (Сума описаних тут і далі індивідуальних позицій перевищує 100, бо в окремих випадках думки респондентів містили не одну, а дві або три смислові одиниці).

Небагато респондентів лише констатувало, що під час цих подій релігія відіграла позитивну роль (5 осіб) або не виконала належної ролі (4 особи).

Також відмовляючи церквам у їхньому впливі на виникнення конфлікту, низка респондентів запропонувала інші пояснення. Зокрема, дев'ятеро з них (більшість – семеро – із Маріуполя) наполягало на тому, що причини конфлікту – політичні, а не релігійні. Вісім респондентів (шестеро – зі Львова) вважали, що головними є ментальні відмінності. Двоє респондентів (обидва з Маріуполя) заявили, що справа не в релігії, а в бізнес-інтересах, які прикривають релігійною маскою. Ще десять осіб (вісім – зі Львова) припустили морально-релігійні (не конфесійні) причини.

Водночас досить велика частина опитаних спробувала пояснити конфлікт на Донбасі міжконфесійними чварами. При цьому більшість їх пов'язувала ці чвари з політико-ідеологічними розбіжностями.

36 осіб звинуватили церкву Московського патріархату – або власне Російську, або її українську гілку: 17 (у т. ч. 13 львів'ян) зробили це самостійно, а ще 19 (11 зі Львова) – після

стимулювання додатковим запитанням. Жодний респондент, навіть у Маріуполі, не висловився про роль Московського патріархату позитивно.

Більш прихильно опитані (15 осіб, із них 12 львів'ян) оцінили Київський патріархат, а також інші проукраїнські церкви (Греко-католицьку, Автокефальну, Римо-католицьку, протестантські). Натомість звинувачення на адресу цих церков прозвучали від шести осіб (п'ятеро з Маріуполя).

Семеро опитаних (п'ять у Маріуполі) говорили про взаємну вину церков проукраїнських і проросійських.

Таким чином, оцінюючи роль релігії у виникненні конфлікту на Донбасі, громадяни демонструють кілька основних позицій. Відносна більшість вважає, що релігія і конфесії не відіграли жодної ролі в цих подіях. Частина респондентів підкреслює, що міжконфесійні протистояння – це відображення загальнополітичних, а не власне релігійно-конфесійних процесів.

Серед респондентів, які надають певного значення релігійно-конфесійним спорам, частіше трапляються звинувачення на адресу Московського патріархату, рідше – Київського патріархату та інших проукраїнських церков або рівною мірою – на адресу обох сторін.

Загалом результати опитування дають підстави вважати, що релігійно-конфесійні незгоди в Україні є істотно підпорядкованими загальнополітичному дискурсові розвитку суспільства. В оцінці воєнного протистояння на Донбасі самі громадяни тою чи тою мірою усвідомлюють цю обставину: на їхню думку, релігія або не відіграє якоїсь особливої ролі, або її роль є значно меншою за політичні впливи, або релігія в цьому контексті є лише невеликою часткою громадсько-політичних процесів.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО СЕКТАНТСТВА

М.А. Крюкова - кандидат психологических наук, доцент кафедры общей психологии и психологии развития личности

Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

Н.В.Гуз, аспирант

Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

Официальной религией в нашей стране является православное христианство, однако, религиозность как психологическая проблема гораздо сложнее и глубже, чем ее внешнее восприятие. Особую актуальность приобретает исследование разрушительных последствий пребывания личности в различных сектах и возможные превентивные меры в данном направлении. Изучение религиозного сектантства – сложный и комплексный труд, объединяющий в себе деятельность психологов, религиозных деятелей, врачей, юристов. Целостное понимание феномена сектантства может дать только совместное, системно-структурное изучение различных аспектов сектантской деятельности, тем более, что исследуемый конструкт изначально сложен в толковании.

Одним из важных принципов отношений государства с религиозными организациями является принцип равного отношения к каждой из них со стороны государства. Законом установлено, что все религии, вероисповедание и религиозные организации являются равными перед законом. Установление любых преимуществ или ограничений одной религии, вероисповедания или религиозной организации относительно других не допускается.

Однако среди многочисленных определений религиозного сектантства ярко выделяется такое понятие как тоталитарная секта или деструктивный культ. Само определение каждого феномена говорит о сложной внутренней структуризации данных групп, а так же о возможном негативном влиянии на их участников.

Согласно определению А. Л. Дворкина, тоталитарные секты — это особые авторитарные организации, лидеры которых, стремясь к власти над своими последователями и к их эксплуатации, скрывают свои намерения под религиозными, политико-религиозными, психотерапевтическими, оздоровительными, образовательными, научно-познавательными, культурологическими и иными масками. Тоталитарные секты прибегают к обману, умолчаниям и навязчивой пропаганде для привлечения новых членов, используют цензуру информации, поступающей к их членам, прибегают и к другим неэтичным способам контроля над личностью, к психологическому давлению, запугиванию и прочим формам удержания членов в организации. Таким образом, тоталитарные секты нарушают право человека на свободный информированный выбор мировоззрения и образа жизни [4].

Негативное влияние тоталитарных сект не вызывает сомнения, подтвержденное многими отечественными и зарубежными исследованиями, оно требует нахождения и создания методов, противоборствующих вовлечению и удержанию в сектах.

Любое психологическое исследование должно опираться на этические постулаты. Ответственность за установление и поддержание приемлемой этики исследования включает в себя информирование испытуемых обо всех сторонах эксперимента, которые могут повлиять на их желание принимать в нем участие; честность и открытость; уважение к праву испытуемого сократить или прервать свое участие в процессе исследований в любое время; установление четкого и справедливого соглашения между исследователем и участником эксперимента; после сбора данных, обеспечение участникам полное разъяснение сути эксперимента и устранение любые возникающие недоразумения.

Демократическое право выбора религии с одной стороны расширяет возможность человека найти себя, свою веру, единомышленников и референтную группу, но с другой, является плацдармом для попадания в деструктивные организации и тоталитарные секты.

Отследить деятельность таких групп является очень сложным, так как согласно ст.8 этого же закона уведомление государственных органов о создании религиозной общины не является обязательным.

Специализированных законов Украины, направленных на пресечение деструктивной деятельности сект практически нет. Основной можно считать ст.181 УК Украины - посягательство на здоровье людей под видом проповедования религиозных вероучений и исполнения религиозных обрядов. Примечателен тот факт, что действующий закон «О свободе совести и религиозных организациях» дополняется новой статьей 3-1, которая звучит следующим образом: «В Украине запрещено создание и деятельность тоталитарных религиозных сект. Вред, нанесенный пострадавшему от опасного психологического влияния членов тоталитарной религиозной секты, подлежит возмещению в порядке, установленном Гражданским кодексом Украины». Однако возможно предположить, что данное дополнение вызовет массовые протесты, так как нарушает право религиозных организаций на деятельность, разрешенную этим же законом.

Таким образом, основными морально-этическими проблемами изучения религиозного сектантства являются с одной стороны бесспорное право человека на выбор религии, с другой – так же бесспорный вред личности, причиняемый деятельностью тоталитарной секты, а так же возможная модификация этических норм, применяемых в психодиагностике исследователем, изучающим феномен сектантства.

Секція № 8.
Психологія повсякденності та свята в традиційному та сучасному суспільстві.

**РОЗВИТОК АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОГО ПІДХОДУ В АНЕКДОТАХ**

Златова Л. С.

Аспірант кафедри диференціальної та спеціальної психології
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,

В наш час відповідального і напруженого життя людство не перестає жартувати, розповідати кумедні історії, анекдоти. Ідея рятуватися гумором в критичному стані не нова, вона має спільні риси у представників різних націй і набуває транскультурального змісту. У спробі особистості зітлюватися гумором і знижувати рівень агресії і тривоги розповіддю з позитивним емоційним зарядом є ресурс, інакше кажучи - адаптаційний потенціал.

Адаптаційний потенціал особистості є її інтегративною властивістю, що виражається у ставленні (позиції, спрямованості) людини до світу; системі компетенцій, на основі яких будується та регулюється діяльність людини, розвинене почуття нового, здатність швидко змінювати прийоми дії у відповідності з новими умовами діяльності.[2] При таких наявностях різних факторів, виникла необхідність розібрати питання більш детально на прикладі одеських анекдотів, і визначитися з функціями історій.

У роботі здійснена спроба проаналізувати найбільш поширені Одеські анекдоти з погляду на використання в них адаптаційного потенціалу особистості і здатності демонструвати пристосованість особистості до виникаючих проблем.

Завдяки короткому, оригінальному змісту і гумористичній кінцівки анекдоти знижують рівень емоційної напруги і виконують терапевтичну роль у повсякденному житті особистості, можуть використовуватися як захисний механізм.

Особливість гумору як психологічного захисту полягає в автоматичному перетворенні почуттів. Локалізація гумору в передсвідомості робить його несхожим на класичні види захисних механізмів.[4]

Анекдоти мають терапевтичні властивості історій і притч, враховуючи переживання та емоції людей які їх почували. Носсрат Пезешкіан застосовує явище зване "функціями історій". [3] Він виділяє такі функції:

Функція дзеркала. Історія стає нібито тим дзеркалом, яке відображає і відображення якого спонукає до роздумів.[3]

Функція моделі. Історії відображають конфліктні ситуації у вигляді алгоритмів і пропонують різні варіанти вирішення проблем.[3]

Функція медіатора. Це перенесення гостроти ситуації в уявний світ історій.[1]

Функція пролонгації (зберігання досвіду). Історії легко запам'ятовуються і після закінчення лікарського сеансу продовжують працювати "в повсякденному житті пацієнта".[3]

Функція носія традицій. Історії звертаються до культурних традицій і досвіду різних поколінь. [3]

Функція міжкультурального посередника. Історії передають інформацію про життєві принципи, традиції та унікальний народний колорит інших культур. [1]

Анекдот, завдяки своїй частій повторюваності і стислості, легко запам'ятовується і впізнається з одного тільки речення. При такій особливості оповіді в анекдоті спостерігається ще одна, додаткова функція, властива саме даному жанру - функція впізнаваності.

Анекдот стає транскультуральним явищем ще з самого початку свого виникнення. Кожна нація, культура, соціальна група наклала свій індивідуальний відбиток на сюжет,

спосіб вираження гумору і можливості вирішення побутових конфліктів за допомогою коротких, яскравих історій, ситуацій з життя. Людина не просто підкорюється зовнішнім обставинам, її поведінка внутрішньо детермінована і основу цього складає саме її адаптаційний потенціал.[2]

Таким чином, анекдот стає ресурсом, який можна використовувати на стадії стимуляції і підбадьорення під час консультації або психотерапії. У кожній культурі і національній спільності є своя серія популярних анекдотів, підкреслюють ту чи іншу особливість даного менталітету і їх розвинені актуальні здібності. Також, гумор виступає в якості захисного механізму і стає однією з форм самоствердження особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кириллов И. Базовый курс позитивной психодинамической психотерапии/ И. Кириллов// - Рига.: Издательский дом megapressgroup™. - 2007. - 240 с.
2. Литвиненко О. Д. Проблема адаптаційного потенціалу особистості в психологічній науці [Lytvynenko O.D. The problem of personality adaptation potential in psychological science] / О.Д. Литвиненко // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. Issue: 1 (13) – с0-publ.: Publishing office: Accent graphics communications – Hamilton, ON, 2016. –Р. 371-378.
3. Пезешкиан Н. Торговец и попугай. Восточные истории и психотерапия/ Н. Пезешкиан// Пер. с нем./Общ. ред. А.В. Брушлинского и А.З. Шапиро, предисл. А.В. Брушлинского, коммент. А.З. Шапиро. — М.,- Прогресс - 1992. — 240 с.
4. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному/ З. Фрейд // СПб - М., - 1996.- 55 с.

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Кононенко О.І. – к. психол. н., доцент

кафедра диференціальної і спеціальної психології

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Проблема перфекціонізму є актуальною та своєчасною для сучасного психологічного знання, оскільки сучасні тенденції розвитку українського суспільства зумовлюють розв'язання актуальних питань психологічної науки, серед яких особливого значення набуває вивчення ролі перфекціонізму у формуванні особистісного потенціалу громадянина. Перфекціонізм - це прагнення до бездоганності, до досконалості, яке має на увазі завищені стандарти виконання дії в поєднанні з тенденцією до надмірно критичних оцінок своєї поведінки, схильність слідувати завищеними стандартам діяльності та висувати до власної особистості надмірно високі вимоги. Традиційно перфекціонізм розглядався як універсальний глобальний феномен, який надає вплив на всі сфери життя людини. Однак в останні роки в науковій літературі відзначається стійка тенденція до більш диференційованого підходу до перфекціонізму і до самостійного вивчення його специфічних форм. Перші ідеї перфекціонізму були присутні у філософії у вигляді теорій «ідеальної людини» (М. Вебер, Ф. Ніцше та ін.) та «ідеального суспільства» (Ф. Бекон, Г. Гегель, І. Кант, Т. Мор, Г. Спенсер, та ін.). У західній психологічній традиції тема перфекціонізму розглядалася переважно як «прагнення до досконалості» (А. Адлер, Е. Еріксон, Г. Салліван, З. Фрейд, К. Хорні, К.Г. Юнг), а в роботах вітчизняних учених - як складна характеристика особистості, яка полягає у прагненні досягати досконалості в різних сферах життєдіяльності, що, з одного боку, сприяє розвитку професіоналізму, конкурентоспроможності та соціальної активності особистості (І.Г. Батрачено, Ж.П. Вірна, І.А. Гуляс, Л.А. Данілевич, З.С. Карпенко, М.В. Коваленко, О.О. Лоза, Г.Л. Чепурна та ін.), а з іншого – виступає предиктором формування деструктивних проявів у емоційній сфері, різних видів залежностей та соматоморфних розладів (Н.Г. Гаранян, М.В. Ларських, В.В. Парамонова, П.М. Тарханова, А.Б. Холмогорова).

У вітчизняній культурі існують незначні ідеї стосовно перфекціонізму, оскільки він стоїть поза рамок пострадянської культури, якій був притаманний колективізм, тому як перфекціонізм це виклик суспільству. Разом з тим трансформація сучасного суспільства і прагнення до Європи вимагає трансформації людини, яка прагне до конкуренції. Ідеї перфекціонізму запозичені з західного культурного менталітету і цей виклик ми повинні прийняти. Бути бездоганим – це не розвиток, а це зростання та "розбухання", тобто можуть бути деструктивні тенденції, але такий акцент на перфекціонізмі не завжди правильний. Праць, які стосуються перфекціонізму в рамках нових умов народження нового типу особистості мало праць, які торкаються цієї проблеми. Між тим перфекціонізм як складова особистості є мотивуючою силою росту та професійних досягнень, а тим самим розвитку культури країни, а особливо сучасної молоді, а формування здорового перфекціонізму є умовою здорової особистості.

Сучасні реалії суспільного життя підвищують значення соціально-психологічних утворень особистості, які забезпечують внутрішню рівновагу, активізують резерви і потенціали, що виступають засадою прагнень, цінностей та особистісного становлення; затребуваним у науці є і вивчення того, як внутрішні, суб'єктивні умови трансформуються у причини активності суб'єкта.

На сучасному етапі розвитку наукового знання про перфекціонізм, його дослідження заломлюється, у першу чергу, через різні сторони життєдіяльності особистості: здійснюється дослідження взаємозв'язку перфекціонізму зі стресом та стратегіями його подолання (К. Hammen, P. Hewitt, G. Flett); вивчення мотиваційної основи перфекціонізму (Х. Хекхаузен); зв'язок перфекціонізму з різними типологічними вимірами особистості (А. Beck, S. Blatt); із проблемами у шлюбі (А. Habke, P. Hewitt, G. Flett та ін.); з суїцидальною активністю

особистості (R. O'Connor); з батьківсько-дитячими відносинами (S.Blatt, G.Parker, P. Stephens, D. Fehon, G. Flett, B. Hankin, P. Hewitt)

Отже, в зарубіжній психологічній науці перфекціонізм переважно розглядався як негативна характеристика особистості, а цілісна система рис, які в цілому забезпечують адаптивні можливості та позитивно впливали на процес життєдіяльності особистості майже не розглядалися. Крім того, відсутні дані щодо феноменології даної категорії. Виділення у зарубіжних дослідженнях негативного та позитивного аспектів перфекціонізму значно збіднювало глибинне розуміння даної властивості особистості та обмежувало можливості розвитку напрямків коректувальної та профілактичної роботи. На сучасному етапі розвитку наукового знання про перфекціонізм його дослідження має заломлюватися, у першу чергу, через різні сторони життєдіяльності особистості. А аналіз суб'єктивного благополуччя особистості припускає розгляд цього явища в усій сукупності зовнішніх і внутрішніх інстанцій, системі соціальних зв'язків і стосунків особистості. Психологічне благополуччя традиційно розглядається в контексті проблеми якості життя як його суб'єктивна складова, системна якість людини, що набувається нею в процесі життєдіяльності, узагальнене і відносно стійке переживання, що має особливу значущість для особистості, власне ставлення людини до своєї особистості, життя і процесів, що мають важливе значення для неї з погляду засвоєних нормативних уявлень про зовнішнє і внутрішнє середовище, толерантність, як інтегральний психологічний показник життя людини, що відбиває ціннісні аспекти її ставлення до різних сфер свого життя, через метаімплікативну модель мотивації вибору, яка включає уявлення про благополуччя індивіда у взаємовідносинах з середовищем, складний взаємозв'язок культурних, соціальних, психологічних, фізичних, економічних та духовних чинників.

Таким чином, перфекціонізм є особовою межею, яка передбачає надмірно високі стандарти та неможливість відчувати задоволення від результатів діяльності. Пол, вік людини не впливають на прояв перфекціоністські рис. Дана обставина служить стимулом до інтенсифікації досліджень феномена в психології.

ШЕСТВИЯ И ПРОЦЕССИИ В ПРАЗДНИЧНОЙ КУЛЬТУРЕ ВИЛЬНЮСА: ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД И СОВРЕМЕННОСТЬ

Мардоса Й. (г. Вильнюс)

В досоветский период важной чертой городской культуры выступали различного рода обряды и церемонии религиозного характера. Такими мероприятиями являлись шествия и процессии, которые не ограничивались приходским двором и выходили в общественное пространство городов и тем самым включались в праздничную его культуру. Конечно, включались в первую очередь как на религиозной основе возникшие, поэтому существовали в контексте религиозного праздника. Особенностью такого рода мероприятий в Вильнюсе являлась та, что шествия и процессии организовала лишь католическая церковь. Хотя известно, что например в начале XX века 6 января католики организовали шествие Трех королей, а православные обряд крещения у реки Нярис [9, с. 137]. Однако любая религиозная деятельность за пределами святынь была запрещена при советизации Литвы в 1940 г. и началась возродиться после провозглашения восстановления независимости в 1990 г. В этой связи возникает вопрос являются ли шествия и процессии естественным продолжением или новым витком бывшей традиции и использование такого рода мероприятий является только предлогом для созидания новой традиции в современном ритуальном календаре города. Для решения такого рода задачи выбрали существующие в современном Вильнюсе шествия во время праздника Богоявления -Трех королей (6 января) и в день покровителя Литвы святого Казимира (4 марта) организуемой ярмарки под названием «Казюкаса» шествие ряженных и процессии во время Троицы, а также праздники Божьего тела. Все они связаны с литургическим годом, однако по характеру и содержанию отличаются, как особенностями своей истории, так и по современному образу по сравнению их с обрядами первой половины XX века. Материалом для решения выдвинутой задачи послужат исторические и этнологические, интернетные данные и сведения, полученные во время автором статьи проведенных полевых исследований.

Три короля. Таким образом, религия в шествиях выступает как предлог для их организации как в традиционном, так и в современном городе. Первым шествием являются проходящая 6 января по центру современного старого города и завершающая рождественский период группа библейских мудрецов, которых в католической традиции называют королями. Истоки шествия кроются в тексте евангелии св. Матвея, где можно найти сведения о том, что в Иерусалим пришли три мудреца (волхвы) из востока, которым звезда показывала путь и они искали родившегося кроля евреев и оставили ему в подарок - как царю золото, как богу — ладан, а человеку — мирры (11, с. 27-28]. Хотя существует мнение, что сами мудреца упомянуты еще 800 лет до Христа в Старом завете [14, с. 128], они с течением времени приобрели образы королей. В шествиях дня Богоявления их сопровождают ряженный с звездой, а также другие в библии отмечены персонажи. В народной европейской традиции такие шествия в городах известны с средних веков. Группы ряженных постепенно перешли и в обрядовую жизнь сельской среды.

По западной традиции в литургии праздника в костелах совершается освящение ладана и мела, которым верующие пишут как оберег над входной дверью первые буквы имен мудрецов: «К+М+В». Но нас интересует шествие Трех королей, которое в Вильнюсе пришла с соседних стран и иезуитами начата организовать в XVI веке. Однако больше сведений имеем про праздник XX века. В досоветское время в Вильнюсе существовала польская основа шествия ряженных, которая отражена польским этнологом, до 1945 г. работавшей в Вильнюсском университете Марии Знамеровской–Пруферовой [16]. Она покидая Литву в своих воспоминаниях оставила аутентичные рассказы про городских обрядах Трех королей довоенного времени. Обрядовый образ шествий имел общностей с сельским отмечанием праздника и по городу ряженные ходили группами. С этой целью в канун праздника из пригородов Вильнюса к центру отправлялись молодежные группы ряженных. Первым шел парень с звездой в руках, с шляпой или польской конфедераткой (подчеркивающий

этничность - Й.М.) на голове и сумкой с документами, а также со свечами. За ним стояла королева с короной, распущенными волосами. Рядом молодой король с шпагой у бедра. Дальше чернокожий Мельхиор с королевским знаком святого Николая, за ним Вальтазар, араб с копьём как рыцарь и третьим был Каспар, старый бородатый король. Иногда в группе присутствовал ангел и всегда черт. Участники шествий были наряжены в красочной одежде над которой была «броня» из картона. Ряженные ходили не только по улицам, но с песнями и шумом посещали знаменитые рестораны и кафе города, посещали горожан и над дверью оставляли символы королей - К+М+В. В городе в группы ряженных в основном принимали участие ученики ремесленников, которые стояли в один ряд и исполняли свою песню [16, с.147-148]. Известно, что в 1934 г. было всего 63 групп, которым магистрат города выдал разрешения для шествия королей по городу [15, с. 15-16].

В городе, по которому ходили группы ряженных, деревенская тематика не отмечалась. В то время в селах в одежде ряженных, в пожеланиях и гаданиях, а также в магических действиях отражалась рождественская и земледельческая тематика, что позволяет этнологам найти даже мифологизированный подход к содержанию обрядов, обнаруживать также их связь с дохристианскими верованиями [2, с. 47-48; 3, с. 54]. Но хотя по характеру городские шествия близки к сельским, основной различительной чертой является та, что в песнях, а некоторые из них были и длинные, отражается тематика городской жизни с включением мотивов рождественской тематики. Поэтому Вильнюсские шествия первых десятилетий XX века являются интересным фактом проявления польской религиозной культуры Литвы.

В советское время как и вся деятельность религиозного характера за пределами костел была запрещена. Новый виток в развитии праздника и попытка восстановить обряд появились в постсоветской Литве. Образ городской ритуальной культуры приобрели начаты организовать шествия Трех королей по ее городам. В основном это лишь частично относится к проявлению спонтанного восстановления традиции, так как организацией шествий начали заниматься культурные институции. Организаторами проведения шествий Трех королей в конце XX века в Вильнюсе выступили актеры «Театра старого города». Они 6 января встали в главе шествия, проходящей по главной улице старого города от часовни Острая бр́ама (лит. Aušros vartai), которая находится над воротами в начале XVI века сооруженной городской стены. Шествие заканчивается у кафедрального собора в историческом центре Вильнюса. Основными фигурами шествия являются трехметровые куклы Каспара, Мельхиор и Бальтазара. Переодетых в куклы королей актеров сопровождает группа ряженных. Впереди процессии отправляется несущий описанный в Новом завете звезду ангел. За королями движутся куклы животных. Короля в конце шествия традиционно желают участникам и зрителям плодородного и удачного года, что было свойственно сельским шествиям. Поэтому только сам состав участников обряда имеет традиционный образ. Религия в шествиях выступает как предлог для организации театрализованных представлений в современном городе, как обрядовый контекст праздника.

Традиционно с Рождества до Трех королей двенадцать дней в Литве как и в соседних европейских странах существовал рождественский праздничный досуг. Также важно, что в европейской католической традиции существует понятие праздника не только как окончания рождественского периода, но и дня с заметным возвращением солнца. Литовцам на Три короля день увеличивается на шаг петуха и в селах это значило, что пришло время приступить к хозяйственным работам. Разумеется, исторически земледельческий смысл промежуточного периода для городских жителей не был значимым, тем самым в современных условиях он носит лишь культурный характер. Религиозные акценты представлений отчасти стали культурным наследием и публичное отмечание приобрело для верующих символическое значение. Однако в советское время было утрачено любое общественное отмечание дня из-за связей с литургией. Поэтому восстановленное отмечание праздника Трех королей в конце XX века имеет черты театрализованного представления, который дополняется новым содержанием. На Трех королей происходит снятие украшений с елок. Поэтому символическое прощание с рождественским периодом является и днем

прощания с рождественской елкой. Такой обрядовый виток корнями не уходит далеко в историю. Первые рождественские елки в Вильнюсе, а в последствии и в других городах Литвы в публичных местах утвердились в начале XX века [8, с. 54]. Однако политические и идеологические ветры повлияли, но уже с другой стороны, на положение елок в советское время. Как связан с религией рождественский символ елка в общественной жизни была заменена новогодней и понятии рождественского символа елка продолжала существовать в семейном кругу. В жестком идеологическом контексте отмечание Трех Королей не было возможным. Только в постсоветский период с возвращением в обрядовую жизнь Рождества и формированием понятия рождественского периода могли возродиться забытые обычаи. Широкое распространение обычая на праздник наряжать елки создало условия придать дню новые обрядовые оттенки. Но сами шествия можно расценивать только как культурный факт без очевидных связей с традицией.

Ярмарка «Казюкаса». Театрализованное шествие во время церковного праздника посвященного покровителю Литвы св. Казимиру отмечается 4 марта и является частью ярмарки. Истоками ярмарка уходит в начало [XVII а.](#) века. Принц Великого Княжества Литовского Казимир, канонизирован в 1602 г., с [1636 г.](#) является покровителем Литвы. В том же году его прах был торжественно перенесен из костела св. Казимира где они хранились с 1604 г. в каплицу Казимира в Кафедральном соборе, которая по инициативе короля Сигизмунда Вазы была для этой цели специально сооружена. Существует мнение, что от церемонии перенесения праха святого в 1636 г. во время церковных торжеств началась ярмарка, с течением времени получившая название ярмаки «Казюкаса (деминутив имени Казимир/Казис). Ярмарка не являлось самобытностью Вильнюса, так как в средние века во время церковных праздников в Европе начали организовывать ярмарки. Ярмарка «Казюкаса» особенно расширилась в середине XIX века, когда праздник в честь покровителя Литвы стала региональным, а ярмарка превратилась в место реализации деревянных хозяйственных изделий [12, с. 151]. Стимул этому придала в [1827 г.](#) получена купцами города привилегия на ярмарку с продолжением в несколько дней и с этого момента отчитывается время маркетинга на Кафедральной площади. С другой стороны почти сто лет с перерывами она была вытеснена с сакральной площади и окружения гробницы святого. В [1904 г.](#) на площади соорудили памятник Екатерине [II](#) и тогда торговля была перенесена на другую площадь - Лукишкю [9, с. 139]. О масштабах ярмарки говорят такие цифры – в 20-ые годы на ее присутствовало до 2400 телег [6, с. 60]. В [1935 г.](#) к ярмарке присоединились студенты с шествиями и известно, что особенно ярмарка торжественно отмечалась в [1938 ir 1939 г.](#) Участвовали артисты театра, которые играли сцены на исторические темы. Подключали даже игры из карнавалов Масленицы [7, с. 80].

В советские годы ярмарка полулегально существовала на территории рынка по улице Дзержинского (совр. Калварию), а в конце XX века вернулась в историческую среду, даже расширилась в центральные улицы старого города и частично в кафедральную площади. Одним из обрядовых акцентов ярмарки является организаторами ярмарки, которыми являются коммерческие структуры организуемое театрализованное шествие, в которой как и древние времена участвуют ремесленники, как старинного так и современного ремесла. Видим также куклу св. Казимира, ремесленники несут флаги своих гильдий, ряженные отражают актуальные общественные темы. Шествие проходит по центральному проспекту города, мимо кафедрального собора, проходит по главной улице старого города и заканчивается у здания бывшей Ратушы. Таким образом возобновленная традиция организовать ярмарку, как и празднества в честь святого Казимира является предлогом для шествия. Она имеет развлекательный характер, а с использованием имени и символа святого является театрализованным мероприятием ярмарки. Связь с церковным праздником, который проходит в кафедральном соборе, опосредованный, основан, как и возобновленная ярмарка на использовании традиции праздничной культуры Вильнюса.

Другой характер имеет с XVII века существовавшие и в 1990 г. восстановлены религиозные процессии праздник Троицы (Сякминес) и Божьего тела (Дявинтинес). Многие

столетия одним из знаменитых вильнюсских религиозных и общественных праздников была Троица. Как известно праздник отмечается в седьмое воскресенье после Пасхи и является окончанием пасхального периода. В Иерусалиме праздник праздновали уже в IV в. В народной традиции празднику свойственны религиозные, с элементами народной религиозности обычаи и обряды. В Вильнюсе праздник связан с предместьем города Вяркяй, где находится Крестный Путь Вильнюсской Калварии (эта часть города имеет также название Иерусалим) в котором проходит обход часовней.

Крестный путь возник в 4 веке в Иерусалиме. Всего в католическом мире имеется 40 Крестных Путей и семь из них находятся в Литве. Вяркяйский Крестный путь учрежден Орденом доминиканцев в 1664-1669 г. и это был третий путь в Литве. С середины XVIII века ритуал посещения Вяркяйских Кальварий был включен в систему празднования горожанами Троицы и с того времени образовалась ритуальная связь между городскими святынями и Вяркяй. Поэтому исторически образовался 8 км. длины Вильнюсский Крестный Путь от ворот Острой брáмы в историческом центре города до предместья Вяркяй (Иерусалим), который на Троицу проходили тысячи паломников [10, с. 214-215]. Для участвующих в Крестном Пути паломников важны и находящиеся по пути другие святые места города. Процессия с церковными флагами, пением, звоном церковных колоколов в городе посещала еще один Крестный Путь в костеле Бернардинцев, затем толпы паломников молились у часовни за Зеленым мостом через реку Нярис где находилась чудотворная статуя Христа Спасителя (советская власть часовню и статую снесла в середине XX в.). Литургическая форма празднеств имеет установленный порядок, однако с течением времени образовались своеобразные народные обычаи. Черты народной религиозности имеют молитвы, а также церковное пение.

С появления в Вяркяй Крестного Пути его образ не раз менялся. Только в XVIII веке окончательно были сооружены часовни (35 станций), которые с течением времени, особенно во время войн не раз пострадали и в 1859 г. обновленные кирпичные стали центром для паломников Литвы, Польши и Беларуси с весны до осени. Однако основной наплыв паломников был на Троицу. Особенно в 1920-1939 г., когда Вильнюс и Вильнюсский край был оккупирован Польшей. В этот период посещение Вяркяй приобрел и политический характер. В паломнический поход по несколько десятков километров отправлялись целые деревни [1, с. 222], также участвовали молодежные религиозные организации, группы и индивидуальные паломники. Приходские шествия из отдаленных приходов Вильнюсского края имели политический характер, демонстрировали значимость исторической столицы Вильнюса литовцам. Не случайно, после возвращения Вильнюса Литве в 1939 г., в 1940 г. на праздник шли паломники с отдаленных местностей Литвы. В то же время для поляков Вяркяй, часовня Острой брáмы со святой картиной Девы Марии и другие сакральные объекты города были (и существуют) частью их религиозного и этнического идентитета. Однако после советизации Литвы (в 1940 г.) в 1941 г. процессии в Вяркяй были запрещены, а в 1962 г. почти все часовни были взорваны и застроены зданиями профилактория и другими постройками. Однако верующие отмечали места бывших часовней и тайно продолжали молиться на их местах. Возрождение Вяркяйских Кальварий началось в конце 80-х годов, а в 1992 г. проводились археологические раскопки на месте часовен. Наконец Вильнюсский архиепископ кардинал А. Бачкис в 2002 освятил восстановленный Крестный Путь[15, с. 83].

Традиционно праздник Троицы в Вяркяй продолжался три дня. Первый день, пятница была посвящена крестьянам, второй день зажиточным, а третий день горожанам и ремесленникам [10, с. 253]. В современном празднике первый день посвящен священникам и монахам, второй – молодежи и детям, а третий в воскресенье основной день - праздник Троица. Но основная разница между традиционным празднеством и современным является та, что процессии уже не охватывают города и многотысячная процессия проходит Крестный путь только в Вяркяй. Также появление политической границы ограничило участие белорусских паломников, поэтому основную часть составляют представители Вильнюса и

окрестностей. Традиционно участвуют паломники из Польши. Кроме того, Вильнюсский Крестовый путь приобрел государственный статус и включен в утвержденную Правительством Литвы Паломническую программу Иоанна Павла II. Воскресную литургию транслирует Литовское телевидение. Однако современный праздник с обходом Пути без торжественной процессии по городу не является городским, а больше всего локальным религиозным событием.

Праздник Божьего тела. В литургический календарь праздник празднуемый девять недель спустя Пасхи был введен в 1264 г. папой Римской католической церкви Урбаном IV. Празднование праздника Божьего тела длится октаву (с воскресенья до воскресенья). На последний день октавы в Германии в XIV веке сформировалась традиция организовать процессии, которые в начале имели выход за пределы городов, с остановками в полях у сооруженных 4 небольших алтарей, у которых исполняли специальные молитвы и пели отрывки из четырех евангелий. С XVII века процессии распространились по всей Западной Европе и праздник стал свойственным для многих католических народов [5, с. 154-155]. Хотя литургия едина для всех католиков и в целом соответствует истокам празднеств, в народной жизни праздник имеет много элементов народной религиозности, которые свойственны церковным обрядам. Напр. освящаемые во последний день октавы букетики трав имеют широкое применение в магических практиках как оберег. Но главное, что городским церемониям свойственны по улицам проходящие процессии. В городах Литвы, Польши такой обрядовый порядок распространился в XVII веке [4, с. 323]. После восстания 1863 г. в Литве различного рода процессии за пределами костел были запрещены и лишь манифестом Николая II разрешены в 1905 г. Поэтом возобновленная процессия по улицам Вильнюса проходила 4 июня 1906. В 1906 г. в процессии как видно по обращению епископа к верующим шли и люди других христианских религий. Даже иудеи, а горожане флагами, цветами, гирляндами украшали город, в окна вставляли картины с изображениями святых [5, с. 138]. Было подсчитано, что в процессии участвовало примерно 40 тыс. верующих не только из Литвы, но и соседних народов [13, с. 180; 182; 199].

До советизации Литвы в 1940 г. процессии шли в старом городе под руководством епископа в полдень от Кафедрального собора по Замковой улице, делали круг по старому городу и возвращались на Кафедральную площадь [9, с. 137-138]. В 1940 г. состоялась последняя процессия и в протяжении всего советского строя до 1990 г. они сохранились лишь в памяти верующих. В 1990 г. традиция восстановилась, но в измененном виде. Она проходит после богослужения в Острой бр́аме по главной улице исторического города до Кафедрального собора. Таким образом, процессия проходит аналогичный путь как и шесвите Трех королей. В процессии участвуют руководители Вильнюсской епархии, священники из за рубежа, посол (нунций) папы, монахи и множество верующих. Литургии свойствен традиционный образ и у костел сооружают 4 алтаря. Имея во виду национальный состав Вильнюса, один алтарь готовит поляки. Различия проявляются лишь в том, что до советских времен в процессии участвовали главные лица государства, общественные деятели, военные и общественные организации со своими знаменами. Однако современная процессия носит в основном религиозный характер. В Вильнюсе торжества начинаются мессой в каплице Острой бр́амы у святого изображения девы Марии и кончаются богослужением в Кафедральном соборе [17]. Они приурочены к церемониям в Ватикане, где глава католической церкви приглашает всех верующих участвовать в церемонии.

Таким образом, если в досоветское время процессии существовали как факт польской религиозной культуры, в конце XX века они возродились в литовском обрядовом контексте как и шествия в Вяркяй. Такое положение связанной с изменениями в этническом составе города начиная с середины XX, когда из национального меньшинства литовцы в конце советского периода стали большинством. Также по сравнению с современной Польшей мало к празднику присущи черты народной религиозности [14, с. 270-271]. В отличии от предвоенных век, когда в процессии участвовали главные лица города, государственные и общественные деятели, военные и общественные организации со своими знаменами. Однако

современные процессии носит в основном религиозный характер, что с другой стороны не смотря на состав присутствующих лиц было свойственно и первым десятилетиям XX века [15, с. 86].

Подводя итоги можно утверждать, что имеющие столетнюю историю шествия и процессии в праздничной культуре Вильнюса до советизации сохранили основные тенденции развития. Хотя они отличались по характеру и содержанию, через сочетание сакрального и профанного в шествиях и процессиях праздничная культура Вильнюса обогащалась религиозными акцентами и элементами народной религиозности. После советизации Литвы в середине в XX века шествия и процессии перестали существовать и возродились в конце XX века после восстановления независимости Литвы.

Отвечая на в начале статьи выдвинутый вопрос можно утверждать, что процессии можно расценивать естественным продолжением, а шествия новым витком бывшей традиции. В меньшей мере религия присутствует в шествии Трех королей и во время ярмарки Казюкаса. Хотя шествия связаны с церковным календарем, однако они функционируют в городской среде как культурное наследие. Также отличительной чертой шествий является то, что в организацию включаются работники культуры и даже коммерческими структуры (ярмарка).

В процессиях Троицы и Божьего основу составляют религиозные мотивы, а также элементы народной религиозности. Процессии имеют долгосрочную историю и тесно связаны с ритуальной жизнью города. Основу Троицы составляет обход Крестного пути в пригороде Вильнюса. Исторически процессия соединила святыни города и Крестный путь в единую обрядовую систему. В то же время процессия праздники Божьего тело являлась городским религиозным мероприятием. В таком обрядовом контексте процессии не смотря на некоторые изменения места прохождения, наиболее является продолжением традиций. В Троице сохранился обход Крестного Пути с некоторыми элементами народной религиозности в Вяркяй, однако это существенно не отражается на религиозный смысл праздника.

Не смотря на то, что в советское время была прервана общественный характер процессий, среди верующих не было перерыва и существовало церковное отмечание праздников и это способствовало возрождению процессий религиозного характера. Шествия действовали в контексте религиозных праздников, но имели больше развлекательный характер и в таком обрядовом русле возродились. Поэтому возобновление произошло в организации процессии, а не в литургической сути. Таким образом, в конце XX века начата формировать система новых торжеств и обрядов Вильнюса, которая охватывает запрещенные в советский период традиции религиозных процессий и имеющие религиозные элементы шествия горожан, в целом можно отнести к числу обновленной и приспособленной к условиям современности традиции.

ЛИТЕРАТУРА

- Arlauskas, R. 2005. *Valkininkų kraštas istorijos verpetuose*. Vilnius: Gamta.
- Balys, J. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.
- Dundulienė, P. 1991. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.
- Griciūtė, L. 2006. *Vilniaus Dievo Kūno procesijos // Lietuvos katalikų mokslų akademijos Metraštis*, t. XXVIII. P. 323-337.
- Kajackas, A. 1998. *Bažnyčia Liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centras.
- Klimka, L. 2009. *Tradicinių kalendorinių švenčių semantika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla,
- Klimka, L. *Tautos metai*. 2008. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Kudirka, J. 1993. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga.

Laučkaitė, L. 2009. Vilniaus šventės ir pramogos XX a. pradžioje // Imperinis Vilnius (1795-1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. P. 134-150.

Motuzas, A. 2005. Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas

Naujasis testamentas. 1972. Keturios evangelijos. Apaštalų raštai. Vilnius-Kaunas: Lietuvos TSR Vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys.

Ogrodowska, B. 2001. Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Wydanie II [Customs, Rituals and Traditions in Poland. Issue II]. Warszawa: Verbinum.

Olszewski, D. 1996. Polska Kultura Religijna. Na przelowie XIX – XX wieku. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.

Uryga, J. 2006. Rok Polski w życiu, tradycji i obyczajach ludu. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Vyšniauskaitė, A. 1993. Mūsų metai ir šventės. Kaunas: Šviesa.

Znamierowska-Prüfferowa, M. 2009. Vilnius, miestas arčiausia širdies. Vilnius: Alma littera.

www.bernardinai.lt/.../2010...genovaite-gustaite...vilniaus...istorijos/4845...(дата обращения: 11.10.2013).

СУЧАСНА РОЗВАЖАЛЬНА КЛУБНА КУЛЬТУРА І ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Кременчуцька М.К., доцент кафедри соціальної допомоги та практичної психології

Акопян А. Б., кандидат психологічних наук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Вільний час є одним з важливих засобів забезпечення фізичного і психологічного благополуччя людини, тому що в умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відновлювальні процеси, що знімають інтенсивні фізичні і психічні навантаження. Але використання вільного часу у вигляді дозвільної діяльності є не тільки оздоровчими заходами, здійснюваними з метою відновлення нормального самопочуття і працездатності, а й засобом розвитку особистості, в тому числі формування її культурних потреб, цінностей, інтересів тощо. Відповідно інститути дозвілля мають значну суспільну навантаження і є доцільними в соціальній інфраструктурі. На зміну традиційній структурі установ дозвілля приходять альтернативні традиційним клубно-розважальні заклади, де дозвілля молоді на відміну від дезадаптаційних форм, зберігає свій рекреаційний характер.

Незважаючи, на значну кількість досліджень, присвячених традиційної дозвільної діяльності (Дж. Восс, А.П. Бойко, В.І. Бочалюк, В.В. Бочалюк, П. Вітт, Л. Калдвелл, А.Н.Леонт'єв, Е. М. Клоскі, А.Д. Жарков, В.Я. Суртаєв), практично не представлені роботи, що розкривають особливості рекреації в альтернативних клубних закладах розважального характеру (О.А. Губарева, В.В. Зотов, Е.А. Адаховская, І.В. Слесарева). Недостатньо вивченими залишаються загальнопсихологічні аспекти феномена дозвільної діяльності суб'єкта в клубно-розважальних спільнотах, що значно обмежує розуміння і використання потенційних можливостей цих спільнот, як факторів, що сприяють відновленню психічного і психологічного здоров'я і розвитку особистості.

Ми провели дослідження, яке вирішувало такі завдання:

- Чи може дозвільної діяльності надавати сприятливий психологічний вплив на індивіда.

- Чи можна сприймати дозвільної діяльності як функціональний життєзабезпечуючий фактор або вона відноситься до розряду дисфункціональних факторів.

Для вивчення мотиваційно-потребностної сфери особистості, включеної в дозвільної діяльності застосовувалася Методика актуальності основних потреб по А. Маслоу - метод парних порівнянь (В.В. Скворцов, модифікація І.А. Акіндінова), для вивчення різних сфер психологічного благополуччя застосовувалися Шкали психологічного благополуччя (К. Ріфф, адаптація М.М. Лепешинського).

Крім того, відсутність психодіагностичних методів, спрямованих на вивчення дозвільної діяльності особистості зумовило необхідність створення авторської опитувальника для операціоналізації психологічних характеристик дозвільної діяльності.

Тестування проводилося з особами, включеними в дозвільної діяльності в клубно-розважальних спільнотах і реалізують в цьому середовищі рекреативну активність. Контрольну вибірку сформували особи, які віддають перевагу традиційні способи рекреації.

Були отримані наступні результати:

- Для групи осіб, орієнтованих в дозвільної діяльності на клубно-розважальні співтовариства всі потреби, за винятком соціальних потреб, знаходяться діапазоні трохи вище середнього. Соціальні потреби мають найнижче середньогрупове значення ($M = 0,39$), значно відрізняється від інших потреб. Дане значення по параметру соціальні потреби свідчить про те, що для наших респондентів міжособистісні відносини є найбільш реалізованими на даний момент. Можна припустити, що респондентів оточують улюблені і люблячі люди і їм не треба думати про те, щоб щось міняти в житті в цій області. Проте, таку ж тенденцію ми можемо спостерігати і для контрольної групи, що вказує на специфічні особливості контрольної групи.

- За показниками суб'єктивного відчуття благополуччя, для групи осіб, орієнтованих в дозвільної діяльності на клубно-розважальні співтовариства найбільше значення має параметр Людина як відкрита система. Його середньогрупове значення становить $M = 0,72$, і це вказує на здатність респондентів даної групи засвоювати нову інформацію. Їх цілісний і реалістичний погляд на життя гармонійно поєднується з відкритістю новому досвіду, безпосередністю і природністю переживань.

Висновки: для осіб орієнтованих на дозвільної діяльності в рамках клубно-розважальної субкультури, потреба в самовираженні менш актуальна, ніж для представників контрольної вибірки, також важливий матеріальний комфорт, до яких вони прагнуть. Вони активніше включалися в дозвільної діяльності, і вона для них має більше значення, ніж для респондентів з групи порівняння, що вважають за краще традиційні способи рекреації.

Аналізуючи співвідношення сукупності параметрів дозвільного поведінки і сукупністю параметрів психологічного благополуччя, можна зробити висновок, що благополуччя як інтегральна характеристика особистості статистично значуще не пов'язана з дозвільної діяльністю як інтегральною характеристикою особистості. Таким чином, співвідношення між цими параметрами слід розглядати не комплексно, а диференційовано.

Узагальнюючи результати, можна сказати, що в рамках клубно-розважальних спільнот саме активна взаємодія з іншими учасниками дозвільної діяльності дозволяє суб'єкту сконструювати сенс свого життя, визначити свої цілі і бажання, а також підняти власну самооцінку. У разі, якщо суб'єкт дозвільної діяльності інтегрується в клубно-розважальну субкультуру і проявляє дозвільної та комунікативну активність, то спочатку негативний вплив незадоволених матеріальних потреб на його психологічне благополуччя трансформується в позитивне. Виявляючи рекреаційну активність, суб'єкт здатний також трансформувати фрустрацію потреби в безпеці в психологічне благополуччя.

Секція № 9.

Мультикультуралізм та глобалізація в політичному процесі Європи, України та світу.

КУЛЬТУРНЫЙ ДИАЛОГ КАК СПОСОБ ПРЕОДОЛЕНИЯ КОНФЛИКТОВ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

Бузиян Е. С.,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, ИИСТ

Диалог культур в человеческой истории неизбежен, поскольку культура не может развиваться обособленно. По мере того, как история становилась всемирной, возникали предпосылки для взаимообогащения культур, как в рамках отдельных многонациональных государств, так и в масштабах всего социума. Научно-технический прогресс, общие тенденции в развитии науки, образования, огромная подвижность населения, мировое разделение труда - эти и другие факторы способствуют интернационализации культуры и общественной жизни, усилению и углублению взаимопроникновения культур, но в то же время порождают и разнообразные проблемы.

Диалог культур есть форма существования [культуры](#). Для существования и развития любой культуры, как и любому человеку, необходимы общение, диалог, взаимодействие.

Культура внутренне не является однородной — она распадается на множество несвязных культур, которые объединены национальными традициями. Национальные культуры могут взаимодействовать по различным сценариям.

Национальные различия культур имеют глубокие корни, отражающие особенности общественной жизни той или иной социально-исторической или этнической общности людей, ее взаимосвязи с природой. Культурные различия - один из источников многообразия исторического процесса, которые придают красочность и многомерность. Каждая культура по-своему уникальна и неповторима.

Основные положения концепции диалога культур были разработаны М.М. Бахтиным и углублены в работах В.С. Библера. Бахтин определяет диалог культур, как форму общения людей разных культур, он утверждает, что «диалог культур есть там, где есть две, как минимум, культуры, и что самосознание культуры есть форма её бытия на грани с иной культурой».

Диалог по М. Бахтину - это взаимопонимание, участвующих в этом процессе, и в то же время сохранение своего мнения, своей в другого и сохранение дистанции. Диалог - это всегда развитие и взаимодействие, всегда объединение, а не разложение. Диалог - это показатель общей культуры общества, быть - значит общаться диалогически. По М. Бахтину, каждая культура живёт только в вопрошании другой культуры, что великие явления в культуре рождаются только в диалоге различных культур, только в точке их пересечения. Способность одной культуры осваивать достижения другой один из необходимых источников её жизнедеятельности.

Подражание чужой культуре или полное неприятие её должны уступить место диалогу. Идея диалога культур подразумевает открытость культур друг другу. Это возможно при выполнении ряда условий: равенства всех культур, признания права каждой культуры на отличия от других, уважения к чужой культуре.

В рамках диалоговой концепции культуры не каждый бытовой, моральный и даже научный диалог имеет отношение к диалогу культур. В «диалоге культур» речь идёт о диалогичности самой истины, о том, что понимание другого человека предполагает взаимопонимание «Я – ты» как онтологически различных личностей, обладающих – актуально или потенциально – различными культурами, различными смыслами истины, красоты. Диалог культур представляет собой разновидность межкультурного взаимодействия, предполагающую активный обмен содержанием культур-контрагентов при сохранении ими своей самобытности.

Выводы. Диалог культур в человеческой истории неизбежен, поскольку культура не может развиваться обособленно, она должна обогащаться за счет других культур. Общаясь, люди создают друг друга. Понятие диалога особенно актуально для современной культуры. Сам процесс взаимодействия и есть диалог, а формы взаимодействия представляют собой различные виды диалогических отношений. Идея диалога имеет своё развитие в глубоком прошлом. Древние тексты культуры Индии наполнены идеей единства культур и народов, макро и микрокосмоса, раздумьями о том, что здоровье человека во многом зависит от качества его взаимоотношений с окружающей средой, от сознания силы красоты, понимания как отражение Вселенной в нашем бытии.

Заботясь о национальной и этнической культуре, необходимо помнить об уровне общечеловеческой культуры, которая едина и многообразна. Едина – в понимании включения в себя многообразия исторических и национальных культур. Каждая национальная культура своеобразна и единственна. Её вклад в общечеловеческий культурный фонд уникален и неповторим, ведь ядро каждой культуры составляет свой идеал.

УКРАИНА И ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Дунаева Л.Н.

Доктор политических наук, профессор кафедры социальных работ Института информационных и социальных технологий Одесского Национального университета им. И.И.Мечникова

Пищевская Э.В.

Кандидат исторических наук, доцент кафедры социальных работ Института информационных и социальных технологий Одесского Национального университета им. И.И.Мечникова

Важнейшей составляющей социальной политики любого цивилизованного государства в XX I веке является социальная работа. В современной Украине становление теории и практики социальной работы происходит в условиях системного кризиса капитализма, который охватил экономическую, политическую, социальную сферы жизни и привел к ухудшению материального положения населения. Современный период экономического спада является одним из проявлений кризиса, показавшего необходимость отказа от изживших себя форм государственного управления, в том числе и в социальной работе. [1]

Важнейшие тенденции исторического становления государственности в Украине неотделимы от современного состояния общественных отношений. Возникшая в последние десятилетия практическая необходимость в поддержке различных категорий нуждающихся, в контексте с проводимыми социально-экономическими реформами, вызывает интерес к историческому опыту, накопленному в странах Европейского Союза в области социальной работы.

В этих условиях важно использовать исторический опыт стран Европейского Союза по реализации программ в области социальной работы. Использование опыта европейских стран в Украине важно осуществлять с учетом выявленных историей экономических, социальных, психологических закономерностей последствий контактов между современными цивилизациями. На практике это означает необходимость использования лишь тех элементов в области социальной работы, успешно реализованных в странах Европейского Союза, которые будут полезны и созидательны в современном государственном контексте Украины. Необходимо учитывать, что элементы культуры, полезные и созидательные в одном социальном контексте, могут оказаться вредными и губительными в другом социальном контексте. С другой стороны, перенимая опыт европейских стран в области социальной работы, важно помнить, что как только чужеродный элемент утверждается в новом окружении, он обретает тенденцию привлекать к себе другие элементы своей собственной культуры. [2]

Западные концепции и модели должны изучаться и использоваться с учетом национальных особенностей развития теории и практики социальной работы, в которых нашла свое отражение специфика социально-экономического развития Украины. Это особенно важно в условиях формирования концепции национальной идеи, теории социальной толерантности, экзистенционального утверждения украинской национальной идеи [3].

На современном этапе исторического развития в странах Европейского Союза реализация программ в области социальной работы, как и в Украине, столкнулась со сложностями, явившимися результатом перемен, с которыми мир столкнулся в начале XXI века. Экономический кризис, начавшийся в 2004 году как ипотечный кризис в США, переросший в 2008 году в мировой финансовый кризис, сегодня характеризуется как системный кризис, охвативший практически все сферы жизни общества и приведший к колоссальным экономическим, социальным, демографическим переменам. Несмотря на то,

что высокоразвитые страны Европейского Союза использовали огромные финансовые ресурсы и активно проводили антикризисные программы, им на протяжении 8 лет не удалось преодолеть не только экономические проблемы, но и те, которые явились результатом политического, социального, миграционного кризисов.

Результатом экономического кризиса стало снижение жизненного уровня населения Европейского союза. Евростат сообщает, что уже в 2011 году 119,6 млн. граждан ЕС, или 24,2 % населения были на грани социальной изоляции, то есть находились у черты бедности, ощущали серьезные материальные трудности или имели очень низкую интенсивность труда. Очевидно, что в период системного кризиса капитализма увеличивается количество людей, нуждающихся в социальной защите.(4) Не способствует улучшению ситуации миграционный процесс, начавшийся в 2013 году и усугубившийся на текущий момент(2016 год). Очевидно, что это приводит к немалым затратам в социальной сфере и не способствует росту благосостояния коренного населения стран Европейского Союза.

Источниками правового регулирования социальной работы в европейских странах являются акты, принятые Советом Европы, Европейским Союзом. Совет Европы принял два основных документа в области защиты прав человека. Это Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 года и Европейская социальная хартия, защищающая социальные и экономические права человека. Социальная политика ЕС регламентируется Амстердамским договором, который был подписан в 1997 году и стал отправной точкой Европейской трудовой и социальной политики.(5)

В Украине и в странах Европейского Союза социальная работа является моделью социальной помощи, которую общество реализует с учетом особенностей социальной политики государства. Это деятельность,

которая требует управленческого профессионализма, педагогических, юридических и психологических знаний. Она предполагает изучение философии и этики, высоких моральных качеств. Социальная работа рассматривается как объективно необходимая практика социальной жизни, учебная, образовательная дисциплина и самостоятельная теория.(6)

В широком понимании, по мнению исследователей, социальная работа подразумевает влияние общества, профессионалов, отдельных граждан на социальное благополучие общества, которое осуществляется наряду с формированием и реализацией государственной социальной политики, направленной на создание благоприятных условий для жизнедеятельности каждого человека, семьи, общества. Социальная работа в тоже время это профессиональная деятельность, осуществляющаяся профессионально подготовленными специалистами, направленная на предоставление индивидуальной помощи тем, кто попал в сложную ситуацию. Помощь осуществляется путем информирования, консультирования, досмотром и обслуживанием больных и одиноких, оказания финансовой помощи, психологической и педагогической поддержки. (7)

Несомненный интерес представляет исторический опыт европейских стран в реализации программ по социальной работе, насчитывающий сотни лет. Этот опыт описывается в зарубежной и отечественной историографии. (8) В XVIII – XIX веках в законодательстве ряда европейских государств были утверждены правовые нормы в области социальной работы. В них было зафиксировано, что государство несет ответственность за нуждающихся в заботе (вдов, стариков, больных, физически неполноценных), а также за безработных, которые являются дееспособными.

Заслуживает уважения и внимания исторический опыт и законодательная деятельность в сфере социальной работы, реализованные в Англии и Швеции. В 1601 году в Англии был принят знаменитый Закон о бедных. Его принципы и понятия до сих пор оказывают влияние на обеспечение бедных, на современное законодательство. Принятый в 1662 году Акт об оседлости, усилил контроль над бедняками, поскольку он требовал, чтобы каждый человек был зарегистрирован как местный житель в определенном округе.

В 1834 году в Англии законодательно было закреплено регулирование оказания помощи бедным. В 2016 году Англия вышла из состава Европейского Союза, но это не умаляет ее роли и значения в разработке лучших социальных программ и законодательства в области социальной работы.

В середине XVIII века в Швеции осуществлялась забота о больных и бедных. Церковный закон 1862 года обязал каждый церковный приход создать больницы и дома для бедных. Муниципальные реформы 1862 года разработали формы и способы забот о бедных.

Важным моментом в формировании социальной работы в странах Европейского Союза явилось возникновение общественных организаций, занимающихся благотворительностью. В середине XIX века в Англии, Швеции наряду с государственной системой помощи бедным формируется система благотворительности. В 1866 в Стокгольме, в 1869 году в Лондоне появляются первые благотворительные организации. К концу XIX века в большинстве стран Европы существовали частные благотворительные организации помощи бедным, а также государственные церковные организации.

XIX век характеризуется стремлением ряда европейских государств урегулировать на законодательном уровне социальную помощь больным и безработным. В большинстве стран Европы появляются специальные государственные формы помощи осужденным и тем, кто освобожден из мест лишения свободы или отдаленных поселений, специальная система ухода за больными, специальная помощь слепым и глухим, обязательное государственно-муниципальное обучение населения, частное и муниципальное посредничество по обеспечению работой. Этот период характеризуется и появлением первых профсоюзных касс помощи для больных и безработных.

Социальные программы законодательно закрепляются в ряде Европейских стран. В соответствии с новым законодательством Франции государство брало на себя заботу о многодетных семьях стариках и тех, кто не имел кормильцев. В 1834 году в Англии законодательно закрепляются правовые нормы, регулирующие помощь бедным. А в 1869 году в Лондоне открывается благотворительная организация с целью координации помощи бедным.

В Германии только в конце XIX века отход от либеральных концепций государственного «невмешательства» сделал возможным переход к государственной социальной политике. Услугами по страхованию государство компенсировало самые существенные риски существования рабочих (инвалидность, болезнь, возраст и безработица). В 1883 году в Германии введено страхование на случай болезни, в 1884 году страхование от несчастного случая, в 1889 году страхование по инвалидности и старости (пенсии). Страхование на случай безработицы было введено в Германии в 1927 году. Сегодня Германия является страной с одним из лучших социальных пакетов в Европейском Союзе.

Первые школы по подготовке социальных работников появились в странах Западной Европы в конце XIX века. В начале XX века социальная работа в Европе начинает быстро развиваться. В 1903 году в Лондоне открывается общество организованной благотворительности. Это было первое специальное учебное заведение для подготовки социальных работников, которое получило название «Школа социологии». В 1912 году эта школа преобразуется в факультет социальной работы Лондонской школы экономики. В Германии в 1908 году открывается женская школа для социальных работников. Инициатива в ее открытии принадлежала основательнице женского движения в Европе Алиса Соломон. К 1910 году в Европе насчитывается уже более десяти школ.

Европейские страны имеют значительный опыт в разработке теоретических проблем социальной работы. Первые научные труды в этой

области раскрывают идеи милосердия и ведущей роли государства в помощи разным категориям нуждающихся. В конце XV - начале XVI веков важный вклад в развитие и пропаганду идей милосердия внес религиозный теоретик Лютер Марин. В учениях Руссо, Гольбаха пропагандировалась идея ведущей роли государства в помощи всем

нуждающимся. Необходимо отметить, что разработка теоретических проблем социальной работы в первую очередь была связана с охватившей Европу первой промышленной революции, с достижением значительных успехов в социально-экономических и трудовых отношениях; с высоким уровнем механизации европейских стран; их индустриализация, развитие рыночных отношений, которое привело к резкой социальной дифференциации общества, значительному росту рабочего класса. Экономическое положение рабочих, их притеснения, жестокая эксплуатация, продолжительность рабочего дня явились причиной все более организованных их выступлений за свои права.

Важную роль в становлении теории социальной работы сыграли буржуазно-демократические идеи, распространяющиеся в странах западной Европы. Эти идеи позволили западноевропейским ученым изучать наиболее острые социально-экономические проблемы своего времени. Становление теории социальной работы к середине XIX века позволило определить основные задачи. Это прежде всего роль государства в деле помощи нуждающимся и отношение государственных институтов защиты и контроля с частной благотворительной деятельностью.

Учеными этого периода было предложено несколько подходов теоретического решения этих проблем. Так французский ученый Леруа -Болье считал, что государство должно выступать только организатором благотворительной деятельности и отказаться от роли защитника нуждающихся. Иной точки зрения придерживался социалист-утопист Луи Блан. Он считал, что государство должно быть социально активным в делах благотворительности и играть ведущую роль в деле социальной поддержки населения. В работах ученых также поднимался вопрос о праве личности на социальную помощь.

В конце XIX начале XX веков становление социальной работы как науки было связано с рядом объективных факторов: промышленной революцией начала столетия; изменения социальной политики в области прав человека и их защита; организацией системы социального страхования для больных и старых; смещение акцентов в области материальной помощи на обучение клиентов самостоятельно решать свои проблемы; изменение практичной направленности в деятельности социальных работников, переход от решения классовых проблем к решению конкретных проблем личности. Эти факторы легли в основу того, что социальная работа в Европейских странах сегодня представляет собой сложный процесс, имеющий историю становления и постоянно меняющийся в культурно-исторической перспективе.

Европейский опыт социальной работы представляет богатый материал для осмысления ключевых проблем социальной сферы и исследования возможностей адаптации разработанных в зарубежной практике социальных технологий к условиям украинской действительности. Необходимо учитывать, что становление и развитие в нашей стране социальной работы как вида профессиональной деятельности пришлось на период необходимости качественных преобразований, затрагивающих все сферы общественной жизни. Обострение социальных проблем создало ситуацию, при которой важна социальная защита и поддержка граждан со стороны государства. В Украине социальная политика должна быть направлена на создание условий, обеспечивающих всестороннее развитие человека, охрану труда и здоровья людей, поддержку семьи, материнства, детства, инвалидов и пожилых людей, развитие системы социальных служб и других гарантий социальной защиты.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шевчук А. П. Формування моделей соціальної політики як складова державного управління в соціально - економічній сфері / А.П.Шевчук // Університетські наукові записки – 2006, № 2. - С. 310 -317.
2. Тойнби А. Дж. Постигание истории. –М. :Прогресс, 1991. –С.577-578.

3. Фурман А. В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект). Система сучасних методологій: [Хрестоматія у 4-х томах] /упоряд.,відп.ред.,перекл.А.В.Фурман.-Тернопіль:ТНЕУ,2015.-С.229.
- 4.Гальчинський А. О. Світова фінансова криза: витоки, логіка трансформацій / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2008. – № 42. – С. 8-37.
5. Європейська соціальна хартія: остання редакція від 03 травня 1996 р. / Рада Європи [Електронний ресурс] / http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_062
- 6.Карпенко О.Г. Вступ до спеціальності „Соціальна робота”.Навчально-методичний посібник. - К.: Видавничий Дім „Слово”, 2011.- С.19.
- 7.Карпенко О.Г. Вступ до спеціальності „Соціальна робота”.Навчально-методичний посібник. - К.: Видавничий Дім „Слово”, 2011.- С.25.
8. Семигіна Т. В. Соціальна політика економічно розвинутих країн в умовах глобалізації / Т.В.Семигіна // Магістеріум. Соціальна робота і охорона здоров'я. – К.:Видавництво Києво- Могілянської Академії, 2004. – № 3 – С. 79-84.
- 9.Фирсов М.В.,Студенова Е.Г.Теория социальной работы: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. - М.: ВЛАДОС, 2000. – 432 с.

ГОЛОВНІ ОЗНАКИ «СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ» В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНА.

Карагіз Р. С. – кандидат політ. наук, ст. викладач кафедри соціальних теорій.

Сучасне суспільство багато впливових західних дослідників вважають суспільством ризику. Зазначена проблема знаходиться в центрі уваги відомих західних учених – У. Бека, Е. Гіденса, Н. Лумана та інших. Концепція «суспільства ризику» набула значного поширення з огляду на актуальність проблем, які вона аналізує для сучасного соціуму та їх глобального характеру.

Відправною точкою, яку використовує У. Бек, характеризуючи суспільство ризику як неминучість соціальної онтології сучасної цивілізації, є аварія на Чорнобильській АЕС в СРСР у 1986 році. Ця трагедія світового рівня стала для дослідника своєрідним маркером зворотної сторони взаємозв'язку та взаємозалежності сучасного світу. Для У. Бека очевидно, що ця катастрофа планетарного масштабу поділила час існування не лише українського суспільства, а й глобального соціуму на період «до» та «після». Досить часто Чорнобильську катастрофу не лише У. Бек, але й його послідовники та інші дослідники визнають вихідним чинником переходу до нової фази розвитку – суспільства ризику, головною з ознак якого є існування загроз різного походження й зумовлених ними ризиків.

У. Бек у центр свого дослідження суспільства ризику поставив соціальну архітектуру та політичну динаміку цивілізаційних загроз власному існуванню, які вчений конкретизував у наступних проявах. Це ризики, які виникають на найвищій стадії розвитку виробничих сил (зокрема, наслідки від впливу, недосяжної для сприйняття радіоактивності, шкідливих та ядовитих речовини в продуктах харчування). Вони вивільняють системно обумовлені, часто незворотні та невидимі, руйнівні сили, які проявляються лише в знанні про них (науковому чи ненауковому, достовірному чи ні). Засоби інформації та дослідження ступеня ризику стають стрижневими суспільно-політичними позиціями. Визначення та поширення ризиків зумовлюють соціально небезпечні ситуації. Хоча ризики певним чином відображають соціально-класову структуру, однак підпорядковуються іншій логіці поширення: «ризики модернізації рано чи пізно стосуються і тих, хто їх виробляє, і тих, хто одержує з них користь». Від ризиків, які загрожують здоров'ю, а також пов'язаних із легітимізацією багатства та доходів, не застраховані навіть багаті. Водночас, ризики спрацьовують на глобальному рівні, поширюючи та закріплюючи нерівність як між нерозвиненими та розвиненими країнами, так і у взаємовідносинах між самими розвиненими країнами. Ризики цивілізації – це великий бізнес, безмежна сукупність потреб, які постійно самовідновлюються та зростають. Економічні наслідки від породжених ризиків одночасно стають підґрунтям небезпечних ситуацій у соціально-політичному полі суспільства.

Проблему виявлення рівня ризику у суспільному житті можна вирішувати шляхом створення правильного комунікативного поля, у якому здійснюється діалог між різними концепціями та оцінками ризику, що існують у суспільстві. Проте наряду з ними є небезпека виникнення «комунікаційного ризику». Завдяки всесвітній павутині ризики імплантуються в тканину інших соціальних організмів, взаємно переходять один в одного, викликають кумулятивні ефекти. В результаті відбуваються взаємообумовлені зміни, загальне «захоплення» ризиком. З особливою яскравістю ця тенденція проявилася у подіях 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку. «Завдяки жажливим картинам Нью-Йорка, якась терористична група в одну мить зробилась новим глобальним актором, вступивши у протистояння з державою, економікою та громадянським суспільством» [1]. Децентралізовані терористичні мережі показали, що вони можуть діяти як локально, так і транснаціонально, поза територіально. Теоретичні версії суспільства ризику були суттєво доповнені після терактів 11 вересня 2001 року, які ознаменували не лише кінець «періоду після «холодної війни», але й початок можливої загибелі усієї системи західної демократії.

Таким чином, згідно вченню У. Бека, соціальна та національна безпека громадян виявилися у напрямку, пов'язаному з глобалізацією, що перетворює та видозмінює на наших очах не лише умови соціального життя людини, але й фактори ризику. Виклики ризику

стають викликами демократії, громадянському суспільству, правовій державі та правам людини. «Індивідуалізація війни» спроможна, вважає У. Бек, призвести до загибелі демократії. Контроль за громадянами може стати необхідною мірою забезпечення безпеки. «Держава буде вступати в союз з іншими державами проти громадян, щоб відвернути загрозу, яка виходить від громадян» [2]. Громадянське суспільство опинилося, таким чином, під прицілом двох сил – держави, яка прагне чого б то не вартувало одержати свою колишню могутність і силу, та мережевих структур насильства, які проголосили війну проти цінностей індивідуальної свободи, громадянського суспільства і держави.

Як відомо, протягом усієї попередньої новітньої історії вся відповідальність за ризик та безпеку суспільства була безумовною прерогативою держави. На противагу цьому суспільство ризику акцентують інші актори управління: наднаціональні та субнаціональні. Рефлексивна активність наднаціональних структур управління, що доповнюється субнаціональними «точками реакцій», ставить питання про нові претензії на раціональність та про «контрольоване розширення сфери раціонального діяння» [3, с. 138].

Н. Луман звертає увагу також на те, що в сучасних західних дослідженнях поняття ризику розглядається як протилежність поняттю надійності. У політичній риторичі надійність набуває характеру загальноприйнятої цінності. Тому, згідно Н. Луману, тема ризику лежить не в галузі предметного виміру, а складається зі стану часового та соціального вимірів. На його думку, демократичні уряди не повинні повністю ігнорувати громадські оцінки ризику через те, що висновками вчених, які працюють на уряд, можна маніпулювати з таким же успіхом, як і чуттєвою оцінкою ризику.

З початком XXI ст. суспільний ризик набуває нового статусу – глобального ризику. В епоху постмодерну світова система постала перед багатовимірними ризиками – так, людина може стати жертвою фінансового краху, військової загрози, тероризму, епідемії, тощо. Особливістю глобального ризику є те, що людина не може його контролювати, не застосовуючи техніку, яка і зумовила виникнення цього ризику.

«Виробництво» ризиків притаманне усім суспільним сферам: економічній, політичній, соціальній. І оскільки, як стверджує О. Білоусов[4], ризики зумовлені імовірнісним характером багатьох природних, соціальних і технологічних процесів, на розгортання яких впливає цілий ряд не прогнозованих, випадкових об'єктивних та суб'єктивних чинників, то це зумовлює неможливість керування суспільством як жорстко детермінованою системою, що і підтверджується усім соціально-політичним розвитком людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бек У. Молчание слов и политическая динамика в глобальном обществе риска / У. Бек // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy-go.ru/Site/GrObsh/Publications/Beck5.shtml>

Бек У. Молчание слов и политическая динамика в глобальном обществе риска. Вказ. електронний ресурс.

Луман Н. Понятие риска / Н. Луман // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – С. 135–160.

4. Білоусов О. С. Інформаційне суспільство як соціальне середовище формування нового типу громадської участі в сучасній Україні: автор. дис. ... доктора політ наук : спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеса, 2015. – 32 с.

ЗМІСТ

	стор
Секція № 1.	
Методологія та методи історичної психології як науки. Суб'єкти історії та культури.	3
ИСТОРИЧНОСТЬ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА Каменская Т.Г.	3
ІДЕЯ ЦИКЛІЧНОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ Карпенко З. С.	5
ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ Пундєв В. В.	10
СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ: КОНЦЕПЦИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО МИФОТВОРЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ Яремчук О.В.	13
Секція № 2.	
Фундаментальні та прикладні психолого-історичні дослідження в загальній, соціальній та етнічній психології	15
ПСИХОДИНАМІЧНА ГУМАНІСТИЧНА ПОЗИТИВНА ПСИХОТЕРАПІЯ: ПОЧАТКИ СПРОБ ВПРОВАДЖЕННЯ ПІДХОДУ У НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ Ніздрень О. А.	15
МЕНТАЛІТЕТ ЯК ПРОВІДНА ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА Данилюк І. В., Гресько В. В.	19
ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ. Родина Н.В., Вигдорчик М.И., Бирон Б.В.	21
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ Музиченко І.В., Олійник Н.Т.	24
ПОЗИТИВНА ПСИХОТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ДІАГНОСТИКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ Ханецька Н. В.	26
ФАКТОРНІ МОДЕЛІ ІНФАНТИЛЬНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ Форманюк Ю.В.	28
ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ В СТРУКТУРІ СТРАТЕГІЙ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ Сербін-Жердецька І.А.	29
ОСОБЛИВОСТІ ПАСІОНАРНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ Васютинська О.Г.	30
ФАКТОРНІ МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ ІЗ ВІДЧУТТЯМ ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ/НЕБЕЗПЕКИ Бабій О. І.	31
ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ Жигалкіна (Лебедева) Н.В.	32
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ Мамічева О.В., Крюкова М.А.	33
РЕЗУЛЬТАТИ СПРИЙМАННЯ УЧНЯМИ ПТНЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ	

ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ	
Сабол Д.М.	35
ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ ТРАВМАТИЧНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ В РІЗНИХ ГРУПАХ	36
Шебанова В. І., Діденко Г. О.	
ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	38
Цибуркова В. Ю.	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	40
Подшивалкіна В.І.	
ИССЛЕДОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО СТРИТ-АРТА, КАК ВИДА СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ.	
Коробицына М.Б.	45
СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ МІГРАНТІВ ЯК ЧИННИК ЇХ АДАПТАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІЙ СПІЛЬНОТІ	
Блинова О.Є.	47
ПЕРИОДИЗАЦИЯ ФАКТОВ ИСТОРИИ ВОЗДЕЙСТВИЯ ЭМОЦИОГЕННЫХ СПОСОБОВ В РАМКАХ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО РЕАГИРОВАНИЯ НА ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНУЮ РЕГУЛЯЦИЮ ПСИХИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ	
Волженцева И.В.	49
РОЛЬ ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ОФТАЛЬМОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ	
Семенюк Н.С.	51
ІСТОРИЧНИЙ ХІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У ДОСЛІДЖЕННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ	
Дробот О.В.	53
РОЛЬ БАЗОВИХ НЕСВІДОМИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ ФАХІВЦЯ	
Карпенко А.П.	55
ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВІРНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	
Кашпур Ю.М.	57
СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ В СТРУКТУРІ: ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ-КАТАРСИС-ЕКСТАЗ	
Данилюк І. В., Ларін Д. І.	59
Секція № 3.	
Феномени психологічного здоров'я та ортобіозу людини: психоісторичний вимір	63
ОСОБЕННОСТИ ДИНАМИКИ ФОРМИРОВАНИЯ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ У 18 ЛЕТНИХ ШКОЛЬНИКОВ (НА ПРИМЕРЕ БОЛГАРСКИХ ШКОЛЬНИКОВ)	
Стефанка Томчева	63
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ПАЦИЕНТОК КЛИНИК ПЛАСТИЧЕСКОЙ ХИРУРГИИ: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.	
Патлажан Г.И.	66
ПСИХОФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА ШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	
Юшковська О.Г.	69
НАВЧЕНА РЕСУРСНІСТЬ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я:	

ПСИХОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕРСІЇ ШКАЛИ САМОКОНТРОЛЮ.	
Бірон Б.В.	73
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ	
Дудка Т.М.	76
ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ.	
Білова М. Є.	78
ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОФТАЛЬМОПАТОЛОГИЕЙ.	
Родина Н.В., Посная А.Г	80
ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ КАК ОБЛИГАТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРИ РАБОТЕ ПСИХОЛОГА С ПАЦИЕНТАМИ В САМЫХ РАЗЛИЧНЫХ СИТУАЦИЯХ	
В.Ф. Простомолотов	85
ЕТАПИ РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ПСИХОПАТОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДРОМОМАНІЇ	
О. М. Цільмак	
ПСИХИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ	
В.А. Петьков	89
ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я І РОЛІ ПСИХОЛОГІЇ В СУСПІЛЬСТВІ	
Лефтеров В.О.	91
ЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ З ІНШИМИ ЧАСТИНАМИ АДАПТАЦІОННОГО ПОТЕНЦІАЛА ОСОБИСТОСТІ	
Литвиненко О. Д	
АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ПОДРОСТКОВ	
Уханова А.И.	95
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ ПСИХОЛОГИИ.	
Коваленко В. С.	97
БАТЬКІВСЬКА УЧАСТЬ І ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ	
Уханова А. І.	
ФОРМУВАННЯ АНОМАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ В ШКІЛЬНІ РОКИ	
Середняк Ж.М.	
КАК МЫ ПОНИМАЕМ ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ	
Розанов В. А.	107
ОСВІТА В ЛІТНЬОМУ ВІЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА КОГНІТИВНОГО КАПІТАЛУ	
Розанов В.А., Кременчуцька М.К., Рейтарова Т.Є.	109
РОЛЬ ПСИХОГИГИЕНЫ И ПСИХОПРОФИЛАКТИКИ В ОХРАНЕ ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ЛИЧНОСТИ	
Песядло Э.М.	111
АКАДЕМІЧНИЙ СТРЕС ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ У ВУЗІ	
Лаврова М.Г.	

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЕМОЦІЙНА СФЕРА ЖІНКИ В ПІСЛЯПОЛОГОВИЙ ПЕРІОД Галицька М. В.	115
БІОПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЖІНОК ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ Боднар Е. В.	117
ПРОБЛЕМА ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ Мартынюк Ю.А.	119
ПСИХОІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ У РАМКАХ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ І.І. МЕЧНИКОВА Родіна Н.В.,	121

Секція № 4.

Соціальна робота та психосоціальна допомога: історико-культурний аспект ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕРТВ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ Е. А Ломанова	123
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДКТ НА ВИЧ Брагар М. И., Калялина А. В	125
ДУХОВНИЙ АСПЕКТ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА СКАЗОК Г.Х. АНДЕРСЕНА Данилова Е. С.	127
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ В ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОМ ПОДХОДЕ. Шевченко Е.И.	129
ОВОЛОДІННЯ ТЕХНОЛОГІЯМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ Дубініна Я.П.	131
ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ ВЫНУЖДЕННЫМ ПЕРЕСЕЛЕНЦАМ ВОСТОКА УКРАИНЫ. Коробицына М.Б., Варнава У.В., Смокова Л.С.	133
ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННЫМИ В УКРАИНЕ Варнава У.В., Калялина А. В.	135
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ В ОДЕСЬКОМУ ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ-ІНТЕРНАТІ Кедик О.В., Дунаєва Л.М.	138
СОЦІАЛЬНА ПЕРЦЕПЦІЯ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА ФУНКЦІЯ ТЕЛЕФОНУ ДОВІРИ Данілова О. С., Кременчуцька М. К.	141
ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ Варнава У.В., Цапенко К.В.	143

Секція №5.

Історична психологія: архетипи, ментальність, міфи, картина світу особистості та спільноти в житті і мистецтві. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ СВІДОМОСТІ В ІСТОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ Омельченко М.С.	147
АРХЕТИПИ ТА АРХЕТИПІЧНІ ОБРАЗИ	147

Дикіна Л.В. ВНЕШНИЙ МИР КАК ОСНОВНОЙ КОНСТРУКТ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ	149
Тепляков Н.Н. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕНТАЛЬНОСТИ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА	151
Лисеенко Е.В. ФІЗІОЛОГІЧНИЙ РЕДУКЦІОНІЗМ: ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗУМІННЯ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТОСТІ ТА МОЗКУ	153
Курапов А. О.	155
Секція № 6.	
Феномен особистісного самоздійснення людини у культурному та історичному просторі	157
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ	
Шусть В.В.	157
МОТИВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ СПІВРОБІТНИКІВ РЕЛТОРСЬКИХ КОМПАНІЙ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ЇХ ОСОБИСТІСНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ	
Капустянський М.В.	159
ІСТОРИЧНА ІНДУКЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ	
Лановенко Ю.І.	162
СИТУАЦІЯ В УКРАЇНЕ: ОЧЕРК ПАТОСОЦІОЛОГІИ	
Горностаї П.	166
THE ECOPSYCHOLOGICAL MODEL OF SURVIVAL: REFLECTIONS ON WHO MOVED MY CHEESE?	
Pavlo Lushyn	168
ПРОЕКТУВАННЯ ЖИТТЯ, ЯК ОЗНАКА САМОЗДІЙСНЕННЯ	
Кіреєва З.О., Мазурик В.М.	171
ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ МЕНЕДЖЕРІВ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА	
Чернявська Т.П.	173
ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА РІВНЯ ТРИВОЖНОСТІ.	
Посная А.Г.	175
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ І РІВНЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ	
Каменська Н.Л.	178
ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ АКТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА В СИТУАЦІЯХ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ	
Богач О. В.	180
Секція № 7.	182
Релігія в мультикультурному соціумі	
РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ПСИХОЛОГО-ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ АНАЛІЗУ.	
Мальцев О.В.	182
ОЦІНКА СХІДНИМИ І ЗАХІДНИМИ УКРАЇНЦЯМИ РОЛІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ НЕЗГОД У ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОМУ КОНФЛІКТІ НА ДОНБАСІ	
Васютинський В. О.	184
МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО СЕКТАНТСТВА	
М.А. Крюкова ,Н.В.Гуз	186

Секція № 8.**Психологія повсякденності та свята в традиційному та сучасному суспільстві**

РОЗВИТОК АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ
ПРИЗМУ ТРАНСКУЛЬТУРАЛЬНОГО ПІДХОДУ В АНЕКДОТАХ

188

Златова Л. С.

188

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Кононенко О.І.

190

ШЕСТВИЯ И ПРОЦЕССИИ В ПРАЗДНИЧНОЙ КУЛЬТУРЕ ВИЛЬНЮСА:
ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД И СОВРЕМЕННОСТЬ

Мардоса Й.

192

СУЧАСНА РОЗВАЖАЛЬНА КЛУБНА КУЛЬТУРА І ПСИХОЛОГІЧНЕ
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Кременчуцька М.К., Акопян А. Б.

199

Секція № 9.**Мультикультуралізм та глобалізація в політичному процесі Європи, України та світу**

КУЛЬТУРНИЙ ДИАЛОГ КАК СПОСОБ ПРЕОДОЛЕНИЯ КОНФЛИКТОВ В
МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ

201

Бузиян Е. С.

201

УКРАИНА И ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Дунаева Л.Н., Пищевская Э.В.

203

ГОЛОВНІ ОЗНАКИ «СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ» В ЕПОХУ
ПОСТМОДЕРНА.

208

Карагіоз Р. С.